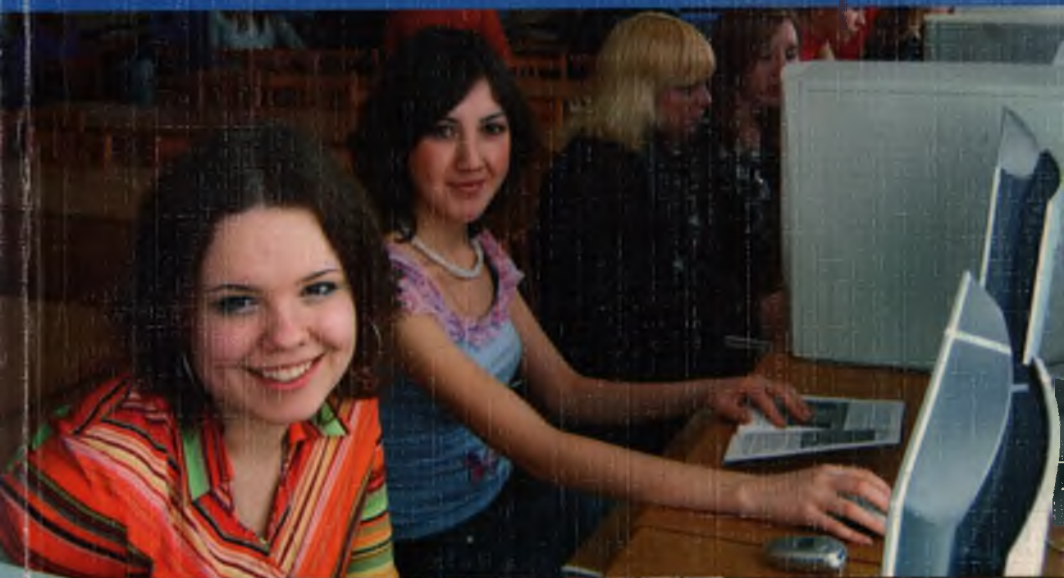

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

ДОСВІД РОБОТИ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ
І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

ВИПУСК 17

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ

З ДОСВІДУ РОБОТИ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Випуск 17

2011

Державний вищий
національний заклад освіти
"Калуський політехнічний коледж"
БІБЛІОТЕКА

06/10

УДК 378.14
ББК 74.57 + 74.18

Редакційна колегія:

Хоменко М.П., директор Навчально-методичного центру;
Дудник Т.П., заступник директора Навчально-методичного центру;
Лихогод Н.Г., методист Навчально-методичного центру

Редактор Світельська С.Ф.

Узагальнено досвід і напрацювання викладачів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Висвітлено навчально-організаційну роботу в різних структурних підрозділах закладів освіти.

Рекомендовано для викладачів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

ББК 74.57 + 74.18

1. ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. ПАМ'ЯТКА КЕРІВНИКА ПРАКТИКИ

Волкотруб С.О.
(Чернятинський коледж
Вінницького НАУ)

Загальні положення

Відповідно до Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на керівників вищих навчальних закладів. Навчально-методичне керівництво і виконання програм практик забезпечують відповідні кафедри або предметні (циклові) комісії вищих навчальних закладів.

Загальну організацію практики та контроль за її проведенням здійснює керівник практики, який підпорядкований проректору з навчальної роботи (ВНЗ III–IV рівнів акредитації) або заступнику директора з навчально-виробничої роботи (ВНЗ I–II рівнів акредитації) та керівник практики від бази практичного навчання, який підпорядкований та призначається керівником виробництва.

До керівництва практикою від навчального закладу залучають досвідчених викладачів кафедр або предметних (циклових) комісій, а також директорів та їх заступників, завідувачів відділень навчальних закладів, які брали безпосередню участь у навчальному процесі.

До керівництва практикою від виробництва залучають досвідчених спеціалістів, які мають відповідну освіту і працюють за фахом.

Обов'язки керівника практики від навчального закладу

1. Вивчає програму практики і готує робочий план керівництва практикою до відправки студентів на практику.

2. Контролює підготовленість баз практики до прибуття студентів-практикантів.

3. Забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед від'їздом студентів на практику: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам-практикантам необхідних документів (направлення, програми, щоденник, календарний план, індивідуальне завдання, тема курсового і дипломного проекту (роботи), методичні рекомендації чи ін.), перелік яких встановлює навчальний заклад.

4. Ознайомлюється і погоджує графік та маршрут переміщення по базах практики.

5. Перевіряє наявність наказу про прийом студентів на практику і призначення керівника практики від виробництва у відділі кадрів.

6. Повідомляє студентів про систему звітності з практики, прийняту на кафедрі або предметною (цикловою) комісією, а саме: подання письмового звіту, виконання кваліфікаційної роботи, оформлення виконаного індивідуального завдання, підготовка доповіді, повідомлення, виступу тощо.

7. Забезпечує високу якість її проходження згідно з програмою у тісному контакті з керівником практики від бази практики.

8. Контролює забезпечення нормальних умов праці і побуту студентів та проведення з ними обов'язкових інструктажів з охорони праці і техніки безпеки.

7. Встановлює можливі випадки порушення правил з охорони праці і сприяє їх усуненню.

9. Контролює виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку, веде або організовує ведення табеля відвідування студентами бази практики.

10. Досліджує можливі випадки порушення трудової дисципліни і сприяє їх усуненню.

11. Повідомляє в навчальний заклад про всі порушення, які допустив студент під час проходження практики, та можливі порушення договору про співпрацю базою практики.

12. Перевіряє звіти-щоденники студентів по закінченні практики і у складі комісії приймає заліки з практики.

13. Оформляє звіт, погоджує його з керівником практики від виробництва та завіряє у керівника підприємства за наслідками перевірки практики. Звіт подає завідувачу кафедрою (заступнику директора з навчально-виробничої роботи).

Керівник практики від навчального закладу має право на:

1. Ознайомлення з наказом про призначення керівником практики.
2. Ознайомлення з графіком та програмою практики.
3. Проведення інструктажу перед виїздом студентів на практику.
4. Забезпечення студентів необхідною методичною літературою з практики.
5. Зв'язок з базою практики для здійснення контролю виконання програми.
6. Виїзд на місце проходження практики для здійснення керівництва.
7. Оплату праці відповідно до наказу про педагогічне навантаження в навчальному закладі.
8. Перевірку якості проходження практики та дотримання її програми.

9. Виявлення порушень правил з охорони праці та їх усунення.

10. Участь у роботі комісії із захисту звітів-щоденників студентом після практики.

Обов'язки керівника практики від бази практики

1. Ознайомлюється із наказом про призначення його керівником практики.

2. Несе особисту відповідальність за проведення практики.

3. Організовує практику відповідно до програми.

4. Надає, відповідно до програм практики, місця практики, забезпечує максимальну ефективність її проходження.

5. Організовує проведення інструктажів з правил техніки безпеки й охорони праці і відповідає за дотримання студентами безпечних умов праці.

6. Забезпечує виконання погоджених з навчальним закладом графіків проходження практик по структурних підрозділах підприємства.

7. Забезпечує облік виходів на роботу студентів-практикантів. Повідомляє про всі порушення трудової дисципліни і внутрішнього розпорядку в навчальний заклад.

8. Забезпечує студентам-практикантам можливість користуватись науково-технічною бібліотекою, лабораторіями, майстернями підприємства, нормативною та іншою документацією, необхідною для виконання програми практики.

9. Не допускає використання практикантів на посадах та роботах, що не відповідають програмі практики та майбутній спеціальності.

10. Ознайомлює і контролює дотримання студентами-практикантами правил внутрішнього розпорядку.

11. Створює необхідні умови для засвоєння практикантами нової техніки, інноваційних технологій, сучасних методів організації праці тощо.

12. Контролює оформлення звіту-щоденника та щоденно оцінює діяльність студента під час проходження практики.

13. Дає характеристику на кожного студента-практиканта, яку відправляє в навчальний заклад після закінчення практики.

14. Відряджає студента в навчальний заклад в останній день практики.

Керівник від бази практики має право на:

1. Ознайомлення з наказом про призначення його керівником практики.
2. Ознайомлення з графіком та програмою практики.
3. Забезпечення необхідними умовами для проходження практики.
4. Щоденний контроль та оцінку діяльності студента під час проходження практики.
5. Проведення інструктажів з правил техніки безпеки й охорони праці.
6. Проведення екскурсій на інші об'єкти бази практики для вивчення нових технологій виробництва.

7. Перевірку якості оформлення студентом звітних документів про практику.

8. Узгодження графіку робочого дня практиканта з режимом роботи на виробництві.

9. Загальну оцінку виконання програми та характеристику по закінченні практики.

10. Призупинення практики та відправку студента в навчальний заклад у випадку систематичного порушення ним дисципліни, режиму роботи та правил з охорони праці.

11. Зв'язок із навчальним закладом для узгодження графіку та програми практики і повідомлення про якість її виконання студентом.

1.2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ ПАСПОРТІВ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТА ПРОЕКТ ВІДНОСИН МІЖ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ І БАЗОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мисик Г.А.
(ВП "Слов'яносербський технікум
Луганського НАУ")

1. Актуальність підвищення якості практичної підготовки

Про необхідність підвищення професійного та загальнокультурного рівня випускників наголошується у законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти. Пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є особистісна орієнтація освіти; формування національних та загальнолюдських цінностей; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; інтеграція вітчизняної освіти в європейський та світовий освітній простір.

У сучасних умовах студентам вищих навчальних закладів потрібно засвоювати все більший обсяг навчального матеріалу, щоб стати справжніми фахівцями у будь-якій галузі трудової діяльності. При цьому мова йде не тільки про кількісне накопичення знань, але й про глибоку якісну перебудову всієї системи навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Постійне поповнення знань упродовж життя

стає необхідним для будь-якого фахівця.

У зв'язку з цим змінюється і підхід до модернізації вищої школи, до навчання в цілому. Нині особливої ваги набула не проста передача студенту певної суми знань, а й вироблення у нього потреби поповнювати їх, формувати і закріпити практичні професійні уміння та навички. Адже знання, здобуті у вищому навчальному закладі, – не вершина освіченості, а тільки поштовх до подальшої безперервної освіти і самоосвіти.

Результати вивчення професійної діяльності на виробництві випускників ВНЗ та студентів-практикантів свідчать, що вони володіють сучасними професійними знаннями і технологіями виробництва продукції, проте недостатньо підготовлені до реальної практичної діяльності. Молоді фахівці не підготовлені до планування та організації виробничих процесів, не вміють аналізувати виробничо-технологічні ситуації і самостійно приймати ефективні рішення, не завжди виявляють творчий підхід до вирішення традиційних професійних завдань. Все це ускладнює процес їх адаптації на виробництві, загострює проблеми професійного і соціального становлення.

2. Мотивація під час складання паспортів базових підприємств

Практична підготовка – основна складова частина підготовки молодшого спеціаліста. Практичні заняття, навчальна, технологічна і переддипломна практики в структурі навчального плану становлять близько 50%. Діюча схема її організації і проходження має застосовуватися у кожному закладі освіти за всіма спеціальностями, що є в ньому.

Проте останнім часом намітилась негативна тенденція зниження можливостей і ефективності проведення практик, головними причинами якої є:

- відсутність фінансових можливостей у державі і навчальних закладах на придбання сучасної техніки, унаочнень, діючих моделей, плакатів тощо;
- невідповідність рівня підготовки викладачів і майстрів виробничого навчання техніко-технологічному прогресу, який відбувається в економіці;
- зниження ефективності проведення виробничих технологічних і переддипломних практик в умовах виробничих підрозділів підприємств через їх економічну нестабільність, зміни форм власності і господарювання тощо;
- відсутність фінансових можливостей для організації належного контролю і консультацій з боку викладачів-керівників практик.

Особливо ці фактори впливають на рівень підготовки молодших спеціалістів.

Суть діяльності базових підприємств полягає в тому, що в одному з розвинутих підприємств за підтримкою держави створюється належна матеріальна база для проходження практики студентами з певної спеціальності.

Завдання під час складання паспортів базових підприємств.

1. Проведення технологічної та переддипломних практик зі спеціальних дисциплін.
2. Організація оглядових екскурсій на підприємство.
3. Проведення короткотермінових курсів підвищення кваліфікації викладачів і майстрів виробничого навчання, а також фахівців виробництва.
4. Пропаганда (рекламування) інноваційних технологій і сучасної техніки для широкого впровадження у виробництво.

3. Взаємозв'язок і проект відносин навчального закладу з базовими підприємствами, базове підприємство – держава

Цей проект відносин спрямований на врегулювання суспільних відносин з підприємствами, організаціями, установами усіх форм власності (далі – базові підприємства) та вищими навчальними закладами (далі – навчальні заклади). Він встановлює правові, економічні та організаційні засоби відносин між базовими підприємствами та навчальними закладами, забезпечує умови для ефективної спільної діяльності та відповідальності за формування якісної практичної підготовки студентів.

Проект відносин базується на Конституції України, законах України “Про освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про оподаткування прибутку підприємств”, “Про сприяння соціальному встановленню та розвитку молоді в Україні”.

Державна політика у сфері підвищення інтелектуального потенціалу визначається Верховною Радою України і спрямована на координацію спільних дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців, профспілок, навчальних закладів для забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції та послуг українського виробника.

Державна політика у сфері підвищення інтелектуального потенціалу та якісної практичної підготовки студентів:

- державне регулювання відносин навчальних закладів та базових підприємств;
- інноваційність процесів розвитку суспільства;
- поєднання інтересів навчальних закладів і базових підприємств у забезпеченні якості освіти та робочої сили;

- стимулювання якісних освітніх послуг та якісної робочої сили;
- вільний вибір методів, способів і форм реалізації стратегії формування якісного персоналу;
- забезпечення якісної професійно-практичної підготовки, інноваційного розвитку підприємств;
- суспільна відповідальність – прагнення досконалості та її пропагування, підтримка інноваційності та фундаментальності знань і досліджень для формування якісної робочої сили та практичної підготовки.

Відносини базових підприємств з навчальними закладами у сфері підтримки освітньої та наукової діяльності

Базові підприємства мають право:

- самостійно визначати та реалізовувати стратегію формування якісного персоналу;
- встановлювати потребу у робітничих кадрах та кадрах з вищою освітою за освітньо-кваліфікаційними рівнями, професіями, напрямками підготовки, спеціальностями та спеціалізаціями, формувати джерела фінансування підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації персоналу;
- вільно обирати методи, способи та форми якісного професійного навчання персоналу;
- визначати і організовувати підготовку, перепідготовку, спеціалізацію, розширення профілю (підвищення кваліфікації) та стажування персоналу на підставі укладання угоди (договору) з навчальним закладом та особою, яка потребує у трудових відносинах з роботодавцем та виявила бажання здобути певний освітньо-кваліфікаційний рівень або пройти перепідготовку (підвищення кваліфікації) за кошти роботодавця;
- укладати угоди (договори) з навчальними закладами на використання бази підприємства для проведення професійно-практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів (навчальні, фахові практики), стажування педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів;
- укладати угоди (договори) з вищими навчальними закладами на проведення науково-дослідних, конструкторських і технологічних робіт, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, надання послуг;
- спрямовувати інвестиції у підготовку кваліфікованих кадрів для роботи в ринкових умовах, виходячи з потреб виробництва;
- брати участь у маркетингових дослідженнях вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг та ринку праці, надавати допомогу та вносити пропозиції щодо корегування маркетингових стратегій та узгодження потреб ринку освітніх послуг та ринку праці;
- брати участь у проведенні моніторингу якості освіти та працевлаштування випускників навчальних закладів, вносити пропозиції щодо

формування обсягів і структури підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями, професіями, напрямками, спеціальностями з урахуванням специфіки регіону та необхідності інноваційного розвитку підприємства:

- створювати нові робочі місця для працевлаштування випускників вищих навчальних закладів;
- інформувати навчальні заклади про якість підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, їх трудової кар'єри, професійної майстерності та зростання.

Основні напрями відносин навчальних закладів з базовими підприємствами:

1. Встановлюються такі функціональні напрями діяльності вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, що потребують інвестицій з боку роботодавців:

- ◆ підготовка, перепідготовка, спеціалізація, розширення профілю (підвищення кваліфікації) та стажування кадрів;
- ◆ професійно-практична підготовка (практика студентів, стажування викладачів);
- ◆ працевлаштування випускників;
- ◆ модернізація навчально-лабораторної бази;
- ◆ освітні та наукові проекти, спрямовані на підвищення якості робочої сили та впровадження інноваційних технологій.

2. Підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації персоналу підприємства здійснюють у навчальних закладах на підставі угоди (договору) з навчальним закладом і фізичною особою, яка перебуває у трудових відносинах з роботодавцем (платником податку). Угодою визначаються права, зобов'язання та відповідальність сторін за дотримання вимог угоди.

3. Підприємство може брати участь в організації та проведенні практик студентів навчальних закладів. Практика здійснюється на підставі угоди (договору) між підприємством та навчальним закладом і регламентується Положенням про практику студентів вищих навчальних закладів і Порядком надання робочих місць для проходження студентами, слухачами навчальних закладів виробничого навчання та виробничої практики, які затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Основні форми стимулювання базових підприємств

Стимулювання участі базових підприємств у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів, реалізації освітніх і наукових проектів може здійснюватися через механізм пільгового кредитування підприємств та за підтримкою держави соціальними програмами та коштами. До пільгового кредитування можуть залучатися кошти

державного бюджету, місцевих бюджетів в установленому законодавством порядку.

Кредити надаються на здійснення статутної діяльності підприємства з формування якісної практичної підготовки робочої сили, реалізації освітніх і наукових проектів, спрямованих на проведення дослідно-конструкторських робіт та впровадження інноваційних технологій, відповідно до Статуту підприємства, у порядку і на умовах, визначених законодавством.

Перелік видів діяльності базових підприємств у сфері сприяння розвитку вищих навчальних закладів, які підлягають пільговому кредитуванню, розміри та умови надання кредитів, механізми використання кредиту та його повернення визначаються Кабінетом Міністрів України.

Обов'язки навчального закладу у відносинах з роботодавцями

1. Навчальний заклад зобов'язаний:

- надавати роботодавцям якісні освітні послуги, забезпечувати підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації конкурентоспроможних випускників на ринку праці, сприяти формуванню якісної робочої сили;
- розвивати процеси внутрішньої та зовнішньої інтеграції, спільно з роботодавцями ефективно використовувати педагогічний та науково-педагогічний потенціал навчального закладу, матеріально-технічну базу, навчально-методичне забезпечення для надання якісних освітніх та наукових послуг;
- ініціювати укладання угод (договорів) з роботодавцем на підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації персоналу, проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських й технологічних робіт, консалтингових послуг, задовольняючи його потреби у якісній робочій силі та інноваційному розвитку підприємства;
- забезпечувати високий рівень професійно-практичної підготовки випускників, створювати умови для проведення усіх видів практик як обов'язкової складової освітньо - професійної програми підготовки, навчального плану та графіка навчального процесу;
- передбачати під час укладання угод (договорів) з роботодавцями на організацію та проведення усіх видів практик для студентів, виконання студентами дипломних проектів, спрямованих на вирішення реальних фінансових, організаційних, економічних, технічних і технологічних проблем підприємства;
- забезпечувати регулярне стажування педагогічних і науково-педагогічних кадрів на виробництві, сприяти підвищенню їх професійного рівня у предметній області навчальних дисциплін на засадах соціального партнерства з роботодавцями з урахуванням суспільної відповідальності;
- стимулювати участь провідних спеціалістів підприємств, організа-

цій, установ для проведення теоретичних і практичних занять у сфері професійно-практичної підготовки;

- мати власну маркетингову стратегію на ринку освітніх послуг і ринку праці, систематично проводити моніторинг якості освіти та працевлаштування випускників, залучаючи роботодавців тощо;

- сприяти працевлаштуванню випускників, створюючи спільно з роботодавцями бази даних про наявність вакантних місць на ринку праці, інформаційно-довідкової служби тощо.

2. Навчальні заклади можуть надавати консалтингові та наукові послуги роботодавцям, здійснювати перепідготовку та підвищення кваліфікації персоналу за рахунок організації та забезпечення проведення якісних практик студентів та стажування викладачів. Перелік освітніх і наукових послуг, що надається навчальним закладом, умови обміну взаємними послугами визначаються угодою (договором) з підприємством.

1.3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДИПЛОМНОГО ПРОЕКТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Артемюва О.Є.
(Глухівський коледж Сумського НАУ)

Вступ

В умовах розбудови української держави, глибоких і динамічних перетворень, що відбуваються у всіх сферах нашого суспільства, швидкого розвитку техніки та технологій, суцільної інформатизації та комп'ютеризації, різкої зміни соціальних орієнтирів, ідеалів та переоцінки цінностей здійснюється реформування системи освіти. У вищій школі триває процес переходу на ступеневу систему підготовки фахівців, продовжується розробка та затвердження державних стандартів вищої освіти, використання новітніх інформаційних технологій.

Як засвідчує аналіз досвіду роботи вищих навчальних закладів, ефективне навчання є визначальним фактором професійної підготовки молодших спеціалістів. Але зміст і організація професійної підготовки кадрів потребують оптимального науково-педагогічного обґрунтування нових технологій для підготовки спеціалістів на основі використання вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Результати аналізу діяльності на виробництві студентів-практикантів і випускників – молодших спеціалістів свідчать, що вони мають відповідні знання з сучасної техніки та інноваційної технології, організації праці, економіки і управління, проте недостатньо підготовлені до реальної

практичної діяльності. Потрібно зазначити, що молоді спеціалісти не завжди готові до раціонального планування і організації технологічних процесів, аналізу виробничих ситуацій і прийняття ефективних рішень, не володіють у достатній мірі творчим підходом до вирішення традиційних професійних завдань, не мають досвіду встановлення ділових стосунків і відповідно не можуть забезпечити плідну роботу та взаємодію між членами трудового колективу. Все це ускладнює процес їх адаптації на виробництві, загострює проблеми професійного і соціального становлення особистості.

У психолого-педагогічній науці нагромаджено значну кількість досліджень, спрямованих на вдосконалення навчального процесу у вищій школі, обґрунтовано педагогічні умови і шляхи вдосконалення навчання фахівців. Зокрема, аспекти підвищення ефективності навчання засобами проблемності, засади формування пізнавального інтересу до вивчення спеціальних дисциплін, напрями впровадження у вищій освіті нових педагогічних технологій тощо. Результати подібних досліджень складають науковий інтерес для нашої роботи.

Потрібно зазначити, що дослідники вивчають тільки проблеми професійного навчання у вищій школі. Поза увагою залишається питання діяльності навчального закладу інноваційного типу. Проблемам професійного навчання у вищій школі присвячено низку наукових праць, проте в них не знайшли належного висвітлення особливості професійної підготовки молодших спеціалістів у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації. Виникнення й розвиток цих закладів обумовлений багатьма чинниками:

- необхідністю інтеграції освіти у світовий освітній простір у зв'язку з міжнародною економічною інтеграцією;
  - потребою відбору в регіонах найздібнішої молоді для навчання у вищій школі;
  - потребою у спеціалістах, які могли б кваліфіковано працювати зразу ж після закінчення навчального закладу;
  - потребою підняти престиж навчального закладу.
- Пріоритети у діяльності ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації:
- формування соціально зрілої, творчої особистості, підготовленої до самостійного здобування знань;
  - набуття студентами знань, умінь і навичок за спеціальностями та напрямками підготовки, які б задовольняли потреби фахівця і роботодавця;
  - виховання морально, психічно і фізично здорового контингенту майбутніх спеціалістів;
  - виявлення найздібнішої молоді для продовження навчання у ВНЗ III-IV рівнів акредитації;
  - організація та проведення наукових досліджень та експеримен-

тальної роботи;

- відродження національної духовності і залучення до її формування студентів, викладачів, батьків, громадськості.

Як свідчать результати дослідження, деяким категоріям випускників достатньо мати знання в обсязі молодшого спеціаліста, в інших – виникає потреба у підвищенні рівня професійних знань і отриманні нових.

У процесі аналізу професійної діяльності молодших спеціалістів та їхньої підготовки виявлено такі суперечності:

- ♦ між вимогами роботодавця до кваліфікованих спеціалістів і рівнем їхньої підготовки;

- ♦ між об'ємом науково-технічної інформації та психолого-фізіологічними можливостями студентів;

- ♦ зростанням ступеня складності функціональних посадових обов'язків й недостатньою мобільністю змістових та організаційних компонентів у підготовці молодших спеціалістів зазначеної галузі.

Особливість підготовки спеціалістів у закладах освіти I-II рівнів акредитації полягає в тому, що після першого курсу проводиться Державна атестація за програмою середньої школи і видаються документи встановленого зразка (атестат зрілості). Окрім цього, з першого курсу навчання у ВНЗ проводиться цілеспрямована професійна орієнтація молодшого спеціаліста. Це дозволяє з самого початку навчання забезпечити відповідний набір дисциплін та специфіку їх викладання, а також сприяє кращій адаптації майбутнього випускника до професійної діяльності. Особливістю підготовки спеціалістів у ВНЗ є залучення студентів до науково-дослідної роботи. Результати цієї діяльності перевіряються на виробництві, у навчально-дослідницьких підприємствах. Основними напрямками цієї роботи є реальне проектування виробничого обладнання та установок; конструкторсько-технічні розробки; монтаж, обслуговування та ремонт обладнання установок; раціональне використання електроенергії; автоматизація технологічних процесів тощо.

Особливе значення для ефективної підготовки молодшого спеціаліста має закріплення теоретичних знань на практиці ще в процесі вивчення навчальних дисциплін у ВНЗ. Важливо, що формування професійних навичок із різних робітничих професій здійснюється шляхом виробництва корисної продукції.

Якість навчання у ВНЗ підвищується внаслідок широкого використання сучасного навчально-технічного обладнання, функціонування інформаційної системи. Якість професійної підготовки фахівців значною мірою залежить також від науково-педагогічних кадрів, які забезпечують функціонування навчального процесу.

Вивчення досвіду організації професійного навчання свідчить про його недостатню ефективність, що негативно позначається на якості

підготовки молодших спеціалістів, зокрема, не завжди приділяється належна увага розвитку творчих здібностей студентів. Часто їхні уміння та навички мають фрагментарний характер, а навчальна діяльність, в основному, репродуктивний. Багато студентів мають належну загальноосвітню підготовку, але в процесі навчання недостатньо оволодівають професійними та соціально-виробничими вміннями. Через це збільшується період професійної адаптації молодих спеціалістів на виробництві, що не тільки знижує продуктивність їхньої праці, але й призводить до втрати престижу спеціальності. Виникла необхідність оновлення навчального процесу вищої школи, його орієнтації на модель майбутньої професійної діяльності студентів, переходу від школи простого засвоєння знань до школи творчого формування вмінь і навичок, постійного педагогічного пошуку. Отже, подальше вдосконалення професійної підготовки студентів ВНЗ I-II рівнів акредитації є актуальною педагогічною проблемою.

1. Теоретичні основи дипломного проектування

1.1. Проектна методика: історія та сучасність

Останнім часом у всьому світі спостерігається загальна спрямованість на гуманізацію освіти, що знаходить своє відображення в орієнтації процесу навчання на розвиток особистості студента. Постіндустріальне суспільство зацікавлене в тому, щоб громадяни були здатні самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до умов життя, що стрімко змінюються. Вища освіта повинна бути здатна, відповідно до цього, вирішувати такі завдання:

- формування готовності до вирішення різних проблем;
- розвиток прагнення учитися все життя, оновлюючи й удосконалюючи отримані знання, уміння і навички стосовно до умов, що змінюються.

Серед різноманіття нових педагогічних технологій у системі освіти, придатних для реалізації особистісно орієнтованого підходу, найхарактерніша проектна методика. Метод проектів не можна назвати принципово новим, адже істинна інновація в галузі педагогіки – явище надзвичайно рідкісне. Як правило, це розгляд на новому витку педагогічних, соціальних, культурних досягнень, давно забутих педагогічних істин, які використовувалися в інших умовах.

Метод проектів завжди орієнтований на самостійну роботу – індивідуальну, групову, парну, яку студенти виконують протягом певного часу. Цей метод органічно поєднується з груповим підходом до навчання. Якщо говорити про метод проектів як педагогічну технологію, то вона включає в себе сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю. Метод проектів (його називали ще

методом проблем) виник у 1920 рр. у сільськогосподарських школах США, в зв'язку з усе більшим розвитком і поширенням ідеї трудової школи. Проектне навчання було спрямовано на те, щоб знайти способи, шляхи розвитку активного самостійного мислення молодій людині, навчити її не тільки запам'ятовувати й відтворювати знання, які дає навчальний заклад, але й уміти їх застосовувати на практиці. Загальний принцип, на якому базувався метод проектів, полягав у встановленні безпосереднього зв'язку навчального матеріалу з життєвим досвідом молоді, у їхній активній пізнавальній і творчій спільній діяльності в практичних завданнях (проектах) під час вирішення однієї загальної проблеми. Метод проектів успішно розвивався завдяки педагогічним ідеям американського педагога-психолога Дж. Дьюї, а також його учнів і послідовників В.Х.Кілпатрика, Е.У. Коллінгса. Засновником методу проектів вважається американський педагог В. Кільпатрик. Його робота започаткувала цілу педагогічну бібліотеку, яка присвячена цій методиці. Біля витоків проекту також стояли і російські вчені-педагоги В.М. Шульгін, Н.К. Крупська, Б.В. Ігнат'єв, М.В. Крупеніна, Є.Г. Кагаров. Доля методу проектів була досить складною. У 20-х роках ХХ ст. метод привернув увагу радянських педагогів, які вважали, що критично перероблений, він зможе забезпечити розвиток творчої ініціативи та самостійності студентів у навчанні і сприятиме встановленню зв'язку між здобутими знаннями й набутими вміннями та застосуванням їх на практиці. Прихильники методу проектів проголосили його єдиним засобом перетворення "школи навчання" на "школу життя". У 1929–1930 рр. універсалізація методу проектів і розвиток комплексної системи навчання призвели до складання й видання комплексно-проектних програм. За такої побудови навчального процесу, як нерідко стверджували багато педагогів-практиків, студенти опинялися в різних життєвих ситуаціях, зустрічалися з труднощами й переборювали їх за допомогою інстинктів і звичок, а також тих знань, що потрібні для досягнення конкретної мети. Однак така мета часто носила лише вузькопрактичний характер і не повною мірою сприяла належному розвитку студента. У результаті такого підходу навчальні дисципліни заперечувалися, систематичне засвоєння знань під керівництвом викладача підмінювалося роботою з виконання завдань-проектів. Внаслідок цього рівень з підготовки різко знижувався.

На сучасному етапі розвитку освіти проектна методика детально досліджується в різних країнах. Сучасне проектне навчання знайшло широке застосування в освітніх системах навчання багатьох країн світу. Його висока ефективність підтверджується учителями Великої Британії, США, Бельгії, Бразилії, Фінляндії, Німеччини, але й багатьох інших країн, де ідеї Дж. Дьюї (гуманістичного підходу до освіти) знайшли широке поширення й набули великої популярності завдяки раціональному

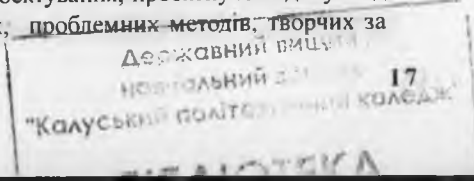
поєднанню теоретичних знань і їхнього практичного застосування для вирішення конкретних проблем навколишньої дійсності. Основна теза сучасного розуміння проектно-методики зводиться до твердження: "Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені потрібно, де і як я можу ці знання застосувати" – і в сучасних умовах знаходить поширення в багатьох освітніх системах, що прагнуть знайти розумний баланс між академічними знаннями і практичними вміннями.

Багатьма дослідженнями останнього часу було підтверджено, що проектна діяльність виступає як важливий компонент системи продуктивної освіти і є нестандартним, нетрадиційним способом організації освітніх процесів через активні способи дій (планування, прогнозування, аналіз, синтез), спрямованих на реалізацію особистісно-діяльнісного підходу. Зарубіжні педагоги вважають, що метод проектів полягає у стимулюванні інтересу студентів до навчання через організацію їхньої самостійної діяльності, постановку перед ними цілей і проблем, розв'язання яких веде до появи нових знань і вмінь. У продуктивному навчанні метод проектів використовувався для розвитку творчості, пізнавальної активності, самостійності, побудови індивідуальних освітніх шляхів студентів.

У російській педагогічній енциклопедії метод проектів трактується як "система навчання, за якої студенти здобувають знання і набувають вміння в процесі планування та виконання завдань проектів, які поступово ускладнюються". Російські науковці, які досліджують цю проблему, визначають метод проектів як особистісно орієнтований метод навчання, що базується на самостійній діяльності з розробленням проблеми й оформлення будь-яким чином її практичного результату.

Українські науковці визначають метод проектів, як освітню технологію, спрямовану на здобуття студентами нових знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою, формування у них специфічних умінь і навичок шляхом системної організації проблемно орієнтованого навчального пошуку та спільну діяльність викладача й студентів зі створення прототипу, прообразу передбачуваного об'єкта. Метод проектів – це "система навчання, за якої студенти здобувають знання й вміння в процесі планування та виконання поступово ускладнених практичних завдань – проектів".

Проектна методика як нова педагогічна особистісно орієнтована технологія відображає основні принципи гуманістичного підходу в освіті: особлива увага до індивідуальності людини, її особистості; чіткість, орієнтація на свідомий розвиток критичного мислення студентів. Вона є альтернативою традиційному підходу до освіти, який ґрунтується, головним чином, на засвоєнні готових знань і їхньому відтворенні. Ґрунтуючись на поняттях технології навчання і проектування, проектну методику слід розглядати як сукупність пошукових, проблемних методів, творчих

своєю суттю, що є дидактичним засобом активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності й одночасного формування певних особистісних якостей студентів у процесі створення конкретного продукту.

Таким чином, проектна методика – це педагогічна технологія, орієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їхнє застосування й набуття нових знань шляхом самоорганізації та самоосвіти студентів.

Сутність проектної технології полягає в тому, що студенти під час роботи над запропонованим проектом ознайомлюються детальніше з реальними процесами, проживають конкретні ситуації, залучаються до проникнення в суть явищ.

Мета проектної технології полягає в стимулюванні інтересу студентів до визначеної проблеми, оволодінні необхідними знаннями і навичками, організації проектної діяльності для практичного застосування отриманих результатів. Головним є те, що результат можна побачити, осмислити, застосувати в практичній діяльності. Для його досягнення необхідно навчити студентів самостійно мислити, знаходити шляхи вирішення проблем з використанням знань з різних галузей, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів вирішення проблем, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Використання методу проектів сприяє реалізації студентами як дослідницьких, так і практичних завдань, дає їм можливість відчувати себе особистостями, що долучені до справ суспільства.

Організація проектного навчання сприяє формуванню в студентів умінь планувати свою роботу, попередньо прорахувати можливі результати, користуватись різноманітними джерелами інформації, самостійно збирати і накопичувати матеріал, аналізувати, співставляти факти, аргументувати свою думку, приймати рішення, створювати кінцевий продукт – матеріальний носій своєї діяльності. Реалізація методу проектів на практиці обов'язково веде до зміни позиції студентів, які навчаються, самостійно здобувати знання і використовувати їх для вирішення пізнавальних і практичних завдань, що істотно підвищує їх адаптованість до сучасного життя.

Актуальність технології проектів у наші дні обумовлюється, передусім, необхідністю розуміти сутність і призначення отриманих знань, своєї роботи, самостійно ставити професійні цілі та завдання, обмірковувати способи їх здійснення та багато іншого, що входить у зміст проекту. Якими ж можуть бути конкретні цілі та особливості проектного навчання. Низка дослідників під цілями проектного навчання розуміють таке:

• сприяти підвищенню особистої впевненості у кожного учасника проектного навчання, його самореалізації та самоаналізу. Це стає

можливим через переживання “ситуації успіху” не на словах, а дійсно відчувати себе значним, потрібним, успішним, здатним долати різні проблемні ситуації, через усвідомлення своїх можливостей, свого внеску, а також особистого зростання в процесі виконання проектного завдання;

• розвивати в молодих людях усвідомлення важливості колективної праці для отримання результату, ролі співпраці, спільної діяльності в процесі творчих завдань;

• надихати студентів на розвиток комунікабельності. Як відомо з практики, у будь-якій сфері життєдіяльності соціально важливими є вміння не лише висловити свою точку зору, свій підхід до вирішення проблеми, але й вислухати та зрозуміти іншу, і у випадку незгоди вміти конструктивно (тобто з бажанням користатися позитив, а не зруйнувати) критикувати альтернативний підхід для того, щоб нарешті знайти рішення, яке синтезує, утримує позитиви кожної пропозиції;

• розвивати дослідницькі вміння (аналізувати проблемну ситуацію, виявляти проблеми, здійснювати вибір необхідної інформації з літератури, проводити спостереження проблемних ситуацій, фіксувати і аналізувати їх результати, будувати гіпотези, здійснювати їх перевірку, узагальнювати, робити висновки).

Мета технології проектування – орієнтація студента на актуалізацію знань, які вже є та набуття нових (іноді й шляхом самоосвіти) для активного включення в проектну діяльність у соціокультурному середовищі. Як свідчить аналіз практичних напрацювань викладачів, під час роботи над проектом створюється особливий простір відносин, який забезпечує діяльність студента та викладача у новій освітній парадигмі. У такому освітньому просторі немає місця для нудьги, пасивності і страху. Тут студент відчуває радість від подоланих труднощів навчання. Він відкриває світ для себе і себе в цьому світі. Викладач веде студента шляхом суб'єктивного відкриття, керує проектною діяльністю студента, до якої складовими елементами входять проблемно-дослідницька і діяльнісна, рефлексивна і комунікативна, самовизначальна та багато інших видів діяльності.

Розкриваючи особливості проектної технології, можна визначити, які саме здібності вона розвиває у студентів:

• самовизначальна – здатність до самостійного і обґрунтованого вибору, самовизначення з метою діяльності, способів та засобів шляхів рішення;

• комунікативна – здатність до спілкування, діалогу, конструктивної критики та пошуку рішення;

• імітаційного моделювання (ігрова) – здатність вирішувати життєво важливі проблеми;

• проблемно-пошукова – здатність вирішувати проблеми та

проблемні ситуації;

- діяльнісна – здатність бути об'єктом майбутньої діяльності, усвідомлювати і визначати риси кінцевого результату, проектувати, як і за допомогою чого можна досягти мети;

- рефлексивна – здатність до аналізу та самоаналізу після здійсненої діяльності.

Створення проекту – це надзвичайно складний і в той же час цікавий процес. Щоб зробити його, використовують не лише проектну технологію, поряд з нею інформаційні технології, моделювальні, технології кооперованого навчання та ін. Викладач, який береться за керівництво студентським індивідуальним або колективним проектом, повинен мати високий рівень методичної підготовки – володіти сучасними освітніми технологіями. На думку чисельних дослідників, викладачеві важливо знати, що технологія проектування дозволяє формувати деякі особистісні якості, які розкриваються лише у проектній діяльності і не можуть бути засвоєні вербально (через розповідь чи пояснення). У першу чергу, це стосується колективних проектів, де задіяні декілька студентів. До таких якостей можна віднести вміння працювати в колективі, брати на себе відповідальність за обране рішення, аналізувати результати діяльності. І це досить важлива здатність відчувати себе членом команди: спрямовувати свій характер, темперамент, час на інтереси спільної справи. Робота над проектом дозволяє набути унікальний досвід, неможливий за інших форм навчання.

На основі здійсненого аналізу можна допустити й довести, що рівень сформованості техніко-конструкторських знань і умінь значно підвищиться, якщо процес творчої діяльності студентів у галузі техніки розглядати як такий, що залежить від низки факторів: дидактичної мети та завдань, принципів, змісту й засобів, форм та методів навчання, які між собою взаємопов'язані та реалізуються в процесі техніко-конструкторської діяльності системно. Потрібно зауважити, що окремі елементи системи у значній мірі висвітлені в науково-педагогічній та методичній літературі, але потребують додаткового дослідження й розробки технічні засоби, форми та методи організації навчально-виховного процесу, поглиблення й розширення його змісту.

1.2. Методи навчання у проектній діяльності

Традиційно поняття "проект", яке прийшло з техніки, будівництва розуміється як "задум, план, прообраз цього об'єкта", "задуманий план дій", "прототип, прообраз передбачуваного або можливого об'єкта, стану".

На зміну прийшло сучасне розуміння проекту, яке має два напрями. По-перше, це результат діяльності, який було передбачено заздалегідь, "змістовно обгрунтована та документально оформлена ініціатива, яка

спрямована на досягнення поставлених цілей у межах певного часу". По-друге, це форма побудови спільної цілеспрямованої діяльності людей як завершеного циклу продуктивної діяльності колективу або окремої людини. Так, за визначенням О. Пометун і Л. Пироженко, проект – це "цільовий акт діяльності, в основу якого покладено інтереси людини". С. Кримський визначає проект як "систематичну форму організації діяльності у взаємозв'язку її теоретичних та практичних аспектів". П. Архангельський під поняттям проект розуміє "організацію і виконання певного цільового завдання". Як "обмежену в часі цілеспрямовану зміну окремої системи з установленими вимогами до якості результатів можливими рамками витрат засобів і ресурсів та специфічною організацією" розуміють проблему В. Бурков і Д. Новиков. Таке розуміння проекту призвело до виокремлення певних кроків розвитку – життєвого циклу проекту, який має три фази: проектування, технологічну і рефлексивну.

Термін "проект" часто пов'язують із поняттям "проблема". Проект як проблема "може означати справжню ситуацію творчості, де людина перестає бути просто власником ідей, відмовляється від свого, приватного, щоб отримати шанс натрапити на щось інше, наповнитися ним, виявити його в своїй творчості". Вирішення проблеми передбачає, з одного боку, використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – необхідність інтегрування знань, умінь застосовувати знання з різних галузей науки, техніки, технології. Саме таке плумачення проекту відкриває широкі можливості для його використання в освітньому процесі. Проект – це спеціально організований викладачем і самостійно виконуваний студентами комплекс дій, що завершується результатом, створенням творчого продукту. Щоб домогтися такого результату, необхідно навчити студентів самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, залучаючи з цією метою знання з різних галузей, уміння прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів рішення, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Отже, під поняттям "проект" розуміють, по-перше, результат діяльності – отриманий продукт (продуктивний аспект), по-друге, інноваційну форму організації спільної роботи, спрямованої на досягнення певного результату (діяльнісний аспект). Беручи це все до уваги вважаємо, що проект – це не тільки результат проектування, який було передбачено, але й низка послідовних дій, спланованих заздалегідь, спрямована на окреме його досягнення. Спираючись на визначення "проект", у педагогічній літературі поняття "проектування" трактується як "особливий тип інтелектуальної діяльності, суттєвою рисою якого є перспективне орієнтування, практична спрямованість дослідження, процес створення проекту-прототипу, прообразу передбаченого можливого об'єкта", "спеціальна концептуально обгрунтована і технологічно забезпечена діяльність зі створення образу бажаної майбутньої системи". Воно

складається з окремого набору операцій та процедур, які відповідають на питання: "Як повинно бути?" Отже, проектування – це новий тип мисленнєвої діяльності, орієнтований на розробку програм проектів майбутніх станів об'єктів і систем на основі тенденції їх розвитку, факторів, можливості використання перспективних цілей, аналізу стану об'єктивності дійсності.

Доцільно звернутися до співвідношення поняття "проектування" з поняттями, які часто використовують як синоніми: моделювання, планування, прогнозування, конструювання. Щодо співвідношення з поняттям моделювання аналіз літератури доводить: створення моделі використовують, коли сам об'єкт недоступний для дослідження, а модель його відтворює. Під плануванням розуміють створення плану діяльності, яке не передбачає суттєвих змін і відкриттів, тоді як проектування передбачає творчу діяльність, творення. Воно є організаційним початком діяльності. Тому планування можна розглядати як етап проектування. Прогнозування має сформулювати припущення про те, що може бути, а проектування передбачає створення того, що має бути, спираючись на прогнозування. Воно є спеціально організованим науковим дослідженням, спрямованим на отримання інформації про розвиток об'єкта, тому входить до проектування як елемент і етап проектування.

Конструювання – створення реального об'єкта за певною моделлю. Воно є таким рівнем деталізації, який має технологічний характер діяльності й забезпечує досягнення результату. Щодо педагогічних об'єктів – це означає запровадження експерименту розроблених дидактичних проектів. Отже, у проектуванні, яке є самостійним видом діяльності, можна розрізнити такі складові, як планування, прогнозування, конструювання, моделювання.

Проектно-технологічна діяльність є також і засобом саморозвитку її об'єктів, оскільки створює розвивальне середовище, яке мотивує на озброєння новими знаннями між її учасниками. Проектно-технологічна діяльність об'єднує творчий потенціал людей (колективу), тому проектно-технологічну діяльність можна віднести до нового типу організаційної культури діяльності – проектно-технологічної.

Під ефективністю розуміють ступінь досягнення поставлених цілей і завдань за певний проміжок часу, тому особливого значення набуває питання побудови моделі ефективної організації проектно-технологічної діяльності студентів. Наявність моделі організації проектно-технологічної діяльності дає можливість вирішити під час дослідження низку проблем, а саме:

- здійснювати контроль ефективності процесу організації проектно-технологічної діяльності студентів;
- конкретизувати вимоги фаху до особистості і допомогти студентам усвідомити значення проектно-технологічної діяльності;
- визначити для студентів конкретну мету, якої вони повинні досягти.

Ефективність організації проектно-технологічної діяльності студентів залежить від кількох факторів, серед яких центральне місце посідає системне бачення цієї проблеми, що передбачає наявність певної моделі, спроєктованої на засадах теоретичного аналізу проблеми (рис. 1).

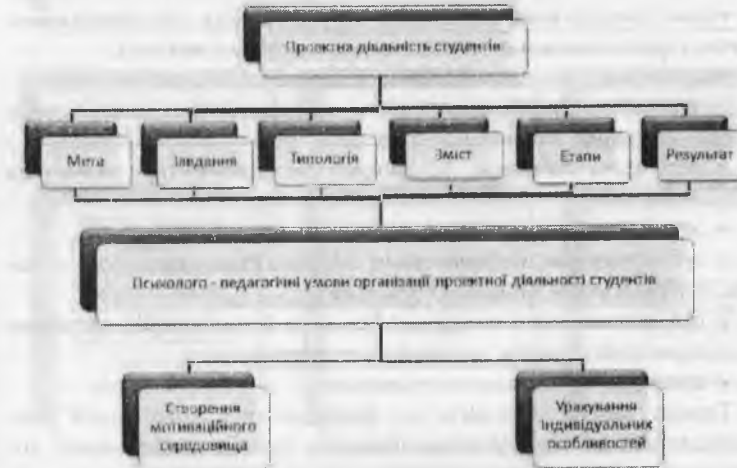

Рис. 1. Модель організації проектно-технологічної діяльності студентів

Задля загальної мети передбачено сформувати готовність студентів до виконання дипломних проектів. Педагогічними завданнями є:

- розвиток у студентів професійної компетентності, формування особистого досвіду проектно-технологічної діяльності;
- виховання здатності до проектно-технологічної діяльності;
- забезпечення оволодіння знаннями зі спеціальних дисциплін.

В організації проектно-технологічної діяльності визначають такі етапи: пошуково-дослідницький, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний.

Обґрунтуємо і характеризуємо подані моделі організації проектно-технологічної діяльності студентів.

Створення мотиваційного середовища. Для його створення необхідно вдосконалення навчального процесу, яке передбачає загальну активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів. Сила мотивації та її структура впливають на успішність проектно-технологічної діяльності. Досліджуючи структуру мотивації, виділяють чотири структурні компоненти: задоволення від самої діяльності, значущість для особистості її безпосереднього результату, "мотивуюча" сила винагороди за діяльність; примусовий тиск на особистість.

У загальній психології види мотивів (мотивацій) поведінки (діяльності) розмежовуються за такими ознаками:

- характер участі в діяльності (зрозумілі, реально діючі мотиви);
- час обумовлення діяльності (далека – коротка мотивація);
- соціальна значущість (соціальні – вузькоособисті);
- факт того, що вони включені в саму діяльність, або знаходження поза нею (широкі соціальні мотиви та вузькоособисті мотиви);
- певний вид діяльності, наприклад, навчальна діяльність.

Навчальну мотивацію розглядають як вид мотивації, включеної в діяльність навчання, яка визначається:

- ♦ освітньою системою, установою, де здійснюється навчальна діяльність;
- ♦ організацією освітнього процесу;
- ♦ суб'єктивними особливостями студента (вік, стать, його самооцінка, його взаємодія з іншими студентами);
- ♦ суб'єктивними особливостями педагога й насамперед системою його ставлення до студента, до справи;
- ♦ специфікою поставленого завдання.

Термін “мотив” походить від французького слова “motif”, що перекладається як збуджувальна причина, привід до будь-якої дії. Г. Шукіна розглядає такі групи мотивів: соціальні, пізнавальні, моральні, мотиви спілкування, самовиховання. Н. Рудая, вивчаючи мотиваційну структуру навчальної діяльності, звертає увагу на наявність таких мотивів, які спонукають до цієї діяльності: соціально-ціннісні, навчально-пізнавальні, професійно-ціннісні, комунікативні, самовиховання, ситуаційні, утилітарні. Спонування до навчальної діяльності може бути внутрішнім, пов'язаним зі змістом діяльності, її виконанням, із процедурою отримання знань, і зовнішнім, не пов'язаним із самим процесом діяльності. Головним атрибутом є атрибути процесу: високий бал, заохочення, потреба зайняти свою позицію в системі суспільних відносин.

Методи навчання, які сиріяють організації та реалізації проектної діяльності, є методами активізації творчого мислення, допомагають виробити вміння вирішувати нові проблеми та спонукають до продуктивнішої розумової діяльності, цілеспрямованого пошуку вирішення проблеми, створення ідеального образу та його об'єктивізації в реальному продукті.

Виділяють три основні групи методів навчання студентів проектної діяльності.

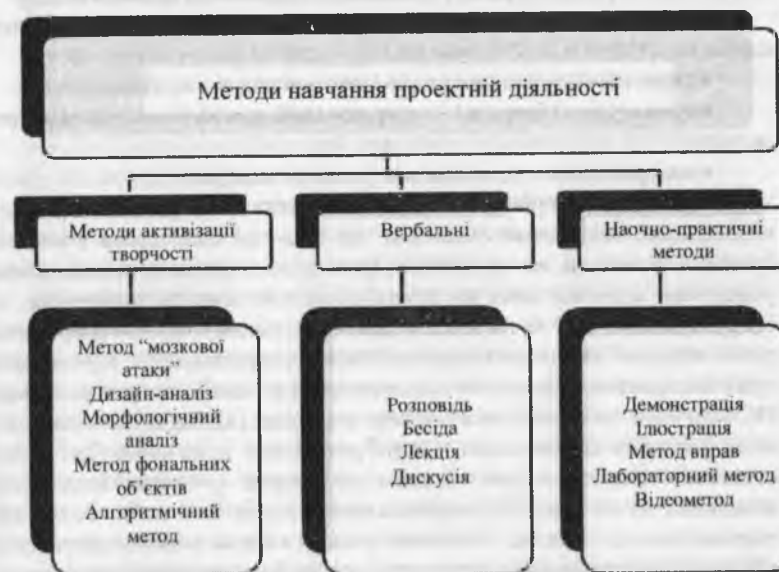

Рис. 2. Методи навчання проектній діяльності

Кожен з них відіграє свою роль у цьому процесі. Від правильного розуміння того, як користуватись кожним із цих методів навчання залежить ефективність проектної технології. Розглянемо кожен метод стосовно їх використання у проектній діяльності.

До першої групи входять методи активізації творчості, які кардинально змінюють технологію навчання. Вони пробуджують пізнавальну діяльність, сприяють становленню самостійності в мисленні та проектній діяльності.

Метод “мозкової атаки”. Для стимулювання розумової діяльності студентів у процесі вибору проектів пропонують використовувати метод “мозкової атаки”. Головна мета цього методу – отримати за короткий проміжок часу якомога більше пропозицій для розв’язання потрібної задачі. Як правило, у колективі багато людей намагаються утримуватися від висловлення своїх думок через побоювання помилитись, чи викликати негативну реакцію керівника, а також через побоювання критичних зауважень, глузування над своєю пропозицією. Унаслідок цього деякі потенційно корисні ідеї залишаються невисловленими. У такій ситуації слід дати волю мисленню, відокремити етап генерування ідей від процесу їх обговорення та оцінювання і розділити їх у часі. Важливо створити невимушену, доброзичливу атмосферу, що спонукає до висловлення та

асоціативного розвитку різних пропозицій. Це основні правила методу.

Як метод навчання “мозкову атаку” можна використовувати в різних варіаціях:

- студенти – група генераторів ідей, викладач – критик, експерт;
- один студент (бригада) – генератор ідей, другий (бригада) – критик, експерт;
- використання студентами контрольних запитань.

Група генераторів ідей працює в умовах заборони на критику, недовірливе, зневажливе ставлення до будь-якої ідеї, навіть у вигляді іронічної посмішки, жесту, міміки. Пропозиція повинна бути висловлена учасником коротко, вона не потребує ні пояснень, ні наведення, ні обґрунтувань – має бути тільки ідея. Учасникам групи генераторів рекомендовано давати не тільки свої особисті пропозиції, а й розвивати чужі, використовуючи логічні міркування та асоціації, що утворюються. По закінченні “мозкової атаки” експерт розглядає і відбирає ідеї. Викладач може фіксувати ідеї на дошці, а потім розглядати їх по черзі. При цьому студенти – генератори ідей – повинні розглядати ту чи іншу ідею з усіх можливих точок зору. Після ретельного відбору ідей вибирають найперспективнішу. Метод “мозкової атаки” можна використовувати з готовими контрольними запитаннями, при цьому рекомендовано використовувати таблицю “мозкової атаки”, призначенням якої є управління процесом вигадання студентами різних запитань. Вона також служить орієнтиром, визначальним напрямом їх думок. Таблиця “мозкової атаки” – список запитань, кожне з яких має певний напрям для полегшення роботи. Наведемо фрагмент цієї таблиці.

Зміст запитання
1. Чи можна зробити технологічний процес якіснішим?
2. Що можна зробити для прискорення якості роботи?
3. Як можна зробити об’єкт дослідження кориснішим?
4. Чи можна зробити цей технологічний процес безпечнішим?
5. Завдяки чому це буде наліїним?
6. Що можна зробити, щоб удосконалити цей процес?

Дизайн-аналіз – це вид діяльності, який здійснюється або з одним студентом, або з групою, і в результаті обговорення кожний студент робить свої записи та замальовки власних думок та ідей.

Студенти аналізують пристрій з такою метою:

- проникнути в задум конструктора;
- зрозуміти відносини між формою, призначенням, матеріалами, засобами виробництва та вартістю виробу;

• проаналізувати, як було отримано баланс між перерахованими вище факторами і чому саме таким чином;

- зрозуміти як цей пристрій задовольняє потреби людей;
- проаналізувати вплив цього пристрою на людину, навколишнє середовище;
- розглянути наскільки цей пристрій підходить для суспільства, в якому він використовується.

• дизайн-аналіз – характеристики для розгляду: ергономічні (зокрема безпечність виготовлення та використання), людський фактор, екологічні, соціальні, функціональні, естетичні, економічні.

Морфологічний аналіз. Для вибору найпридатнішого приладу чи досконалої технології можна використовувати метод морфологічного аналізу, який полягає в тому, що в технічній системі виділяють кілька характерних для неї морфологічних ознак, за кожною складають її можливі варіанти (альтернативні). Альтернативні варіанти перебирають, утворюючи з них різні комбінації. У такий спосіб визначають нові варіанти вирішення поставлених завдань. Отже, морфологічний аналіз – це спосіб системного підходу під час вирішення творчих завдань. Метод спрямовує мислення таким чином, що генерується нова інформація.

Метод фокальних об’єктів. Метод фокальних об’єктів використовують для аналізу об’єкта проектування, він добре тренує технологічне мислення та уяву. Цей метод був запропонований американцем Ч.Уайтінгом у 1953 році. Свою назву він отримав тому, що технічний об’єкт, який потрібно удосконалити, перебуває у фокусі нашої уяви. Суть його полягає в тому, що об’єкту, або його частині надаються різні властивості, або до них приєднуються інші об’єкти, підібрані цілком випадково. Основне призначення цього методу – навчити студентів виявляти ті властивості, яких набувають відомі технічні об’єкти в нових нетрадиційних варіантах, їх використання в разі нової конструкції.

Алгоритмічний метод. Активізації технологічного мислення студентів можна домогтися також за допомогою використання алгоритмічного методу дослідження проектного об’єкта. Викладач допомагає студентам знайти в журналах, каталогах, підручниках та інших джерелах моделі, фотографії ідеальних об’єктів і порівняти ідеально та реально існуючі об’єкти. На основі порівняльного аналізу складається список технологічних протиріч (невідповідностей з ідеальним об’єктом) і розробляється алгоритм (послідовність) їх усунення. На основі проведеного аналізу студент вибирає прилад або технологію. Викладач уточнює і доповнює.

Вищевказані методи кардинально змінюють технологію навчання. Вони пробуджують пізнавальну діяльність студентів, сприяють становленню самостійного мислення, творчому підходу до проекту. Методи

розвитку досвіду творчої проектної діяльності різноманітні, що, з одного боку, дає педагогу простір для моделювання своєї діяльності, з іншого – потребує підвищеної уваги та виборності, що передбачає індивідуальні особливості студента. Методи навчання проектній діяльності використовуються в комплексі. При цьому на кожному етапі проектування ті чи інші методи відіграють головну роль.

1.3. Активізація пізнавальної діяльності студентів під час дипломного проектування

Одним із головних чинників, який забезпечує розвиток складних завдань професійної підготовки, за думкою педагогів і психологів, є активізація пізнавальної діяльності студентів. Саме залучення студентів до активної творчої роботи, створення умов для всебічної реалізації у навчальному процесі здатне забезпечити формування у студентів важливих якостей, які стануть основою професійного становлення. Процес активізації пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично, охоплюючи усі можливі напрямки. При цьому принципове значення має те, яку мету ставить перед собою викладач під час активізації пізнавальної діяльності студентів. Найповніше процес активізації відбувається тоді, коли педагог:

- робить акцент на вироблення у студента бажання пізнати нове, що дасть поштовх його подальшій пізнавальній діяльності і врешті-решт виведе студента до стабільності у пізнавальній діяльності;

- озброює студентів новими знаннями, пов'язаними з професійною діяльністю, уміннями і навичками їх творчого застосування (у свою чергу, це сприятиме оволодінню майстерністю у майбутній професійній діяльності);

- забезпечує надбання нових знань, оволодіння новими уміннями та навичками, що сприяє виникненню новоутворень у особистій сфері розвитку студента, виводить його на творчий рівень мислення, вирішення практичних завдань.

Досягнення активізації пізнавальної діяльності відбувається за рахунок створення необхідних для цього умов – реалізації внутрішнього потенціалу та пізнавальних можливостей кожного студента. Пізнавальні процеси є складовою будь-якої людської діяльності, які забезпечують ту або іншу її ефективність. Важливо допомогти студенту пізнати себе, свої здібності, можливості в процесі виконання дипломного проекту.

Як відомо, на період закінчення навчального закладу в молодій людини відбувається перехід від юнацтва до дорослості. Внаслідок цього відбувається перебудова організму, зміна відносин з однолітками та з батьками. Також змінюються моральні, етичні, соціальні та духовні потреби особистості, відбувається становлення самосвідомості. Найважливішим новоутворенням у цьому віці, на думку психолога Л.С. Виготського,

є те, що “у драму розвитку вступає нова діюча особа, новий якісно своєрідний фактор – особистість самої молодшої людини”. Тут виникає конфлікт між уявою про себе та власними реальними можливостями. У цьому віці виникає потреба зміцнювати свою соціальну роль, виникає допитлива думка, як він виглядає в очах інших, особливо це стосується небайдужих йому людей. Самосвідомість характеризується почуттям дорослості. Молода людина вже починає ставити себе на місце дорослого та перестає вважати себе підлітком. Але для повної реалізації власних потреб не вистачає досвіду, розвитку моральних, інтелектуальних та фізичних якостей. На цьому базуються характерні вікові конфлікти з навколишніми людьми. Для вирішення цієї проблеми психологи радять залучати молодь до діяльності, яка має серйозні мотиви, але посилення для цього віку.

У цьому віці прагнення до спілкування обумовлено потребою визнання цінності власної особистості та власного місця в колективі. Молодь знаходиться під впливом групи однолітків, їх власний погляд залежить від колективної думки. Тому навчальна діяльність повинна включати якомога більше колективних форм організації. У більшості студентів відмічається зростання обсягу уваги, її концентрації і стійкості, розвивається цілеспрямоване запам'ятовування та зростає їх продуктивність. Мислення молоді цього віку відзначається критичністю, власні дії стають більш контрольовані.

У студентів випускних груп зазнає якісних змін мотивація навчання, яка все більше пов'язується з підготовкою до майбутньої трудової діяльності, усвідомлюючи обов'язок. Завдяки цьому поглиблюються і диференціюються пізнавальні інтереси. Прагнення юнаків до індивідуалізації та ствердження власної позиції може підсилювати пізнавальні мотиви. Це вимагає великої уваги з боку викладача. Тому важливо підкреслити важливість використання принципів навчання, що ведуть до активізації пізнавальної діяльності. Однак у деяких молодих людей спостерігається нестійкість мотивів та інтересів до навчання. Послаблення інтересу до навчання може виникнути внаслідок власних невдач у цьому процесі, які викликають внутрішні переживання, а самолюбство породжує прагнення зробити вигляд, ніби оцінки успіхів у навчанні не мають для них істотного значення. Це стає однією з причин негативного ставлення до навчання.

Наприкінці закінчення навчального закладу студенти починають усвідомлювати необхідність самостійного вибору подальшої програми продовження освіти чи трудової діяльності. Вона ґрунтується на сформованості достатньо стійких інтересів і переконань, на орієнтованості в різних галузях праці та суспільно корисній діяльності. У цей віковий період відбувається спостереження, конкретизація, узагальнення та порівняльний аналіз всіх ланок життя.

Урахування зазначених психологічних особливостей розвитку молоді призводить до вибору певних методів і прийомів навчальної діяльності, які сприяють активізації пізнавальної діяльності під час виконання дипломного проекту.

2. Організація дипломного проектування

2.1. Мета і завдання дипломного проектування

Дипломне проектування є заключним етапом підготовки молодшого спеціаліста. Його метою є систематизація, закріплення і розширення теоретичних знань студентів та розвиток їх практичних навичок у вирішенні конкретних завдань виробництва.

Дипломний проект – це випускна самостійна робота студента, на підставі якої Державна кваліфікаційна комісія приймає рішення про присвоєння йому кваліфікації молодшого спеціаліста. Він повинен бути виконаний на рівні вимог сучасної науки, техніки та передового досвіду, розроблятися за даними реального об'єкта, містити в собі вирішення актуальних завдань. Прийняті у дипломному проекті рішення повинні базуватись, перш за все, на максимальному використанні вже існуючих, перевірених практикою наукових і технічних рішень проблем, їх економічному аналізі, оцінці умов застосування та можливості вдосконалення і модернізації. Під час дипломного проектування бажано, щоб студент показав навички розробки, виготовлення та налагодження пристроїв, стендів, приладів тощо. Розроблений і виготовлений студентом виріб представляється Державній кваліфікаційній комісії під час захисту дипломного проекту.

Основні завдання дипломного проектування:

- систематизація, закріплення і розширення теоретичних знань, отриманих у процесі навчання за освітньо-професійною програмою підготовки фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня, та їх практичне використання під час вирішення конкретних виробничих питань у певній галузі професійної діяльності;

- набуття вмінь з формулювання інженерних задач і вибору методів їх вирішення і реалізації в конкретних сучасних виробничих умовах; вміння самостійного техніко-економічного аналізу та обґрунтування інженерних розробок і технічних рішень;

- розвиток навичок самостійної роботи, використання сучасних інформаційних технологій у процесі розв'язання задач, які передбачені завданням на дипломне проектування;

- визначення відповідності рівня підготовки випускника вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця, його готовності та спроможності до самостійної роботи в умовах сучасного виробництва.

Основними завданнями у виконанні дипломного проекту є:

- ♦ закріплення професійних умінь і навичок щодо вирішення завдань, максимально наближених до умов виробництва;

- ♦ набуття умінь аналізувати та систематизувати літературу з питань, що вивчаються;

- ♦ інтегрування професійних знань, умінь і навичок з різних дисциплін в єдине ціле для вирішення поставленого професійного завдання та прийняття рішення;

- ♦ оволодіння сучасними методиками розрахунку і аналізу отриманих результатів за допомогою комп'ютерних технологій;

- ♦ вміння складати бізнес-план для обґрунтування поставленого завдання та прийняття рішення;

- ♦ вибір шляхів реалізації розробок у конкретних виробничих умовах.

Основні вимоги до дипломного проекту:

- цілеспрямованість у вирішенні завдань, що поставлені перед агропромисловим комплексом країни;

- відповідність сучасним умовам господарювання;

- чіткість структури та логічність викладення матеріалів;

- переконливість аргументації та доказовість висновків;

- лаконічність формулювань;

- узагальненість результатів та обґрунтованість пропонованих практичних рекомендацій виробництву.

Виконуючи випускну кваліфікаційну роботу, студент поглиблює знання з фундаментальних і фахових дисциплін, освоює методики програмування технологічних процесів, оволодіває навичками співставлення результатів своїх досліджень з літературними даними, аналізу, узагальнення і оформлення одержаних результатів із тем проектування, набуває вміння вести науковий пошук, користуватися інноваційними комп'ютерними технологіями. Виконання студентами дипломних проектів є тією складовою технології навчання, що відноситься до позитивного вітчизняного досвіду, і певною мірою відповідає вимогам Болонського процесу, оскільки забезпечує таке:

- розширює і поглиблює в процесі навчання складову самостійної роботи;

- створює умови навчання за індивідуальною варіативною складовою освітньо-кваліфікаційної програми;

- поєднує теоретичну підготовку з виробничою практикою;

- удосконалює дослідницьке спрямування навчання;

- озброює студента методикою здійснення навчання протягом життя.

Під час організації проектної діяльності необхідно:

- ♦ враховувати конкретну ситуацію навчання (тема має бути об'ємна,

враховувати декілька дисциплін);

- ◆ зміцнювати міждисциплінарні зв'язки, бо найвдалішими є проекти, що інтегрують декілька дисциплін;

- ◆ визначати базові знання з різних галузей загальнонавчальних умінь та навичок студента, необхідних для роботи над проектом;

- ◆ орієнтуватися на інтереси студентів (тема має дійсно зацікавити студентів, не слід його нав'язувати);

- ◆ враховувати вікові та психологічні особливості студентів;

- ◆ формувати у студентів особисту відповідальність за власну діяльність (або діяльність групи);

- ◆ поставити мету та спланувати діяльність (незважаючи на тип проекту, студентам повинна бути зрозуміла його мета, час виконання);

- ◆ орієнтуватися на кінцевий результат (будь-який проект завжди повинен мати кінцевий результат).

Особливу увагу слід приділити розробці критеріїв проекту. Ними можуть бути:

- завершеність, тобто доступність у кожному розділі зібраної інформації, необхідної для повного вирішення поставлених завдань;

- зрозумілість – логічне розміщення матеріалів, зрозумілість мови, відсутність граматичних та орфографічних помилок, наявність документів;

- інформативність – точність перевіреної інформації, охоплення найважливіших понять;

- доказовість – документальне доповнення основних тез розділів проекту, використання різноманітних джерел інформації, наявність прикладів;

- наочність – відображення наочними матеріалами змісту теми, інформативності матеріалу.

Етапи дипломного проектування

Організаційно процес дипломного проектування складається з таких етапів:

- підготовчого, який починається з вибору студентом теми та отримання індивідуального завдання від керівника дипломного проекту щодо питань, які необхідно вирішити під час переддипломної практики за темою дипломного проекту, включає освоєння програми переддипломної практики і завершується складанням та захистом звіту про її проходження;

- основного, який починається одразу після захисту звіту про практику й завершується орієнтовно за тиждень до захисту дипломного проекту на засіданні Державної кваліфікаційної комісії (далі – ДКК). На цьому етапі проект повинен бути повністю виконаний, перевірений керівником, консультантами;

- заключного, який включає отримання відгуку керівника та рецензії на дипломний проект, візи заступника директора з навчальної роботи про

допуск до захисту, проведення (за необхідності) попереднього захисту, подання проекту до ДКК.

Основними нормативними документами для підготовки фахівців у вищих навчальних закладах є освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо- професійні програми. На їх основі у вищих навчальних закладах складають всі документи, що регламентують види освітянської діяльності. Водночас ураховують вимоги загальноосвітніх інструктивних документів, а саме:

1. Довідник кваліфікаційних характеристик випускників. Центр продуктивності Міністерства праці та соціальної політики України .

2. Закон України “Про вищу освіту”.

3. Методичні рекомендації щодо проведення практики для студентів вищих навчальних закладів.

4. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах.

5. Рекомендації про порядок створення і організацію та роботу Державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії у вищих навчальних закладах (лист Міністерства освіти України від 29.12.93 №83-/-1859).

У ВНЗ загальне керівництво організацією дипломного проектування здійснює директор згідно з законами “Про освіту” та “Про вищу освіту”, постановами Кабінету Міністрів України та нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Він ставить завдання щодо забезпечення якості дипломного проектування, видає накази, які регламентують організацію роботи щодо дипломного проектування, здійснює контроль за їх виконанням, організує регулярне обговорення стану дипломного проектування та результатів Державної атестації студентів на засіданні педагогічної ради навчального закладу.

2.2. Функції структурних підрозділів щодо організації дипломного проектування

На відділенні за організацію та якість дипломного проектування відповідає завідувач відділення, який здійснює керівництво й контроль з питань дипломного проектування. Для забезпечення роботи Державної кваліфікаційної комісії, яка працюватиме на відділенні, призначається секретар.

Для керівництва дипломними проектами призначаються викладачі спеціальних дисциплін. За рішенням циклової методичної комісії викладачів спеціальних дисциплін відділення (далі – ЦМК) на прохання керівника ДП можуть призначатися консультанти дипломника:

- зі специфічних виробничих, технічних питань;

- техніко-економічного обґрунтування прийнятих рішень і розрахунків економічного ефекту;

- питань екології, безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Якщо рішення ЦМК щодо призначення консультантів з певних питань є обов'язковим для всіх дипломних проєктів, то це зазначається в навчальному плані відповідної спеціальності, де вказується конкретний час, відведений консультантам на одного дипломника. Час, відведений на керівництво одним студентом-дипломником, його консультування, рецензування та захист, а також максимальна кількість дипломників відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня визначаються Положенням "Про планування та облік педагогічного навантаження викладачів вищого навчального закладу".

Навчальна частина ВНЗ:

- ◆ разом з завідувачем відділення та кураторами проводить роботу з визначення баз (місць) переддипломної практики та укладання угод на її проведення;

- ◆ готує та до 1 грудня поточного року подає на затвердження кандидатури голів ДКК за підписом директора;

- ◆ забезпечує підготовку і подання на затвердження директору такі накази: про закріплення студентів за місцями проведення переддипломної практики; про склад ДКК із захисту ДП (за місяць до початку роботи ДКК); про оплату праці зовнішніх голів і членів ДКК згідно з чинними нормами та законодавством;

- ◆ контролює за наказом директора організацію дипломного проєктування, а також виконання графіків роботи ДКК;

- ◆ спільно з навчально-методичним відділом систематизує і надає інформацію щодо стану дипломного проєктування та результатів захисту ДП для обговорення на методичній та педагогічній радах ВНЗ;

- ◆ організує працевлаштування випускників.

Завідувач відділення подає на затвердження директору такі накази: про призначення керівників та закріплення за студентами-випускниками тем дипломних проєктів (не пізніше, ніж за два тижні до початку проходження переддипломної практики); про відрахування студентів, які не склали залік з переддипломної практики; про заміну керівників дипломних проєктів (за необхідності); про недопущення студентів до захисту дипломних проєктів; про відрахування студентів, які не захистили дипломні проєкти; про допуск осіб до повторного захисту студентів, які з поважних причин не змогли пройти його у встановлений термін; приймає від секретарів ДКК протоколи засідань, зберігає їх протягом одного року, а потім передає до архіву; разом з завідувачем відділення готує документацію на отримання дипломів; розробляє разом з відповідними відділами інструкції та проводить наради щодо вимог до оформлення документів для отримання дипломів, термінів їх надання у відповідні структури, порядку заповнення додатків до дипломів тощо; отримує

дипломи і бланки додатків до дипломів; розподіляє їх у встановленому порядку; здійснює облік видачі дипломів і додатків до них, зокрема й зіпсованих, та звітує про їх використання перед керівництвом ВНЗ та відповідними органами.

Навчально-практична частина ВНЗ:

- за поданням кураторів вносять пропозиції щодо баз переддипломної практики студентів відділення та працевлаштування; затверджують програми практик; готують за встановленою формою проєкт наказу про проходження переддипломної практики студентами відділення, узгоджують його з навчальною частиною і надають далі до відділу кадрів для видання наказу.

Завідувач відділення:

- формує списки студентів, допущених за підсумками переддипломної практики до дипломного проєктування, готує проєкт наказу про призначення керівників та закріплення за студентами тем ДП і подає його директору для підготовки наказу; готує подання на ім'я директора про відрахування студентів, які не допущені до дипломного проєктування;

- забезпечує необхідною документацією за встановленими формами (тительні листи пояснювальних записок, бланки завдань на ДП, направлення на рецензію, протоколи ДКК) або надає їх електронні версії для підготовки цих матеріалів секретарями ДКК;

- готує до затвердження список рецензентів за місяць до початку роботи ДКК;

- здійснює контроль за організацією дипломного проєктування; надає пропозиції до навчального відділу вишу щодо голів ДКК;

- готує і подає до 10 грудня у навчальній частині склад ДКК для затвердження директором; складає розклад роботи ДКК (за місяць до початку роботи), узгоджує його з головою ДКК;

- надає до ДКК зведені відомості (за підписом заступника директора з навчальної роботи) про виконання студентами всіх вимог навчального плану і одержання ними оцінок з теоретичних дисциплін, курсових проєктів (робіт) та практик;

- контролює хід дипломного проєктування, а також роботу внутрішніх членів ДКК;

- визначає рецензентів дипломних проєктів, які мають здійснювати рецензування ДП, та подає кандидатури рецензентів ДП для затвердження директору не пізніше, ніж за місяць до початку захисту дипломних проєктів (рецензент призначається зі складу досвідчених викладачів або фахівців зовнішніх організацій, фахова кваліфікація яких відповідає напряму підготовки (спеціальності) випускників.

Рецензент дипломних проєктів будь-якого освітньо-кваліфікаційного рівня не повинен бути викладачем ВНЗ, дипломні проєкти якого він рецензує.

Не дозволяється також призначення керівників ДП для взаємного рецензування дипломних проектів; питання щодо стану дипломного проектування та шляхів підвищення його якості вносять на розгляд педагогічної ради; готують необхідну документацію для оформлення дипломів та їх отримання у встановленому порядку; проводять (не пізніше тижня до початку роботи ДКК) інструктивну нараду із внутрішніми членами та технічними секретарями щодо регламенту роботи ДКК, технічного та інформаційного забезпечення захисту дипломних проектів, порядку оголошення результатів державної атестації, оформлення документів ДЕК та термінів їх надання до відповідних структур ВНЗ.

Циклова комісія спеціальних дисциплін:

- спільно з навчальною частиною за наказом (розпорядженням) директора здійснює контроль за ходом дипломного проектування;
- аналізує результати та якість дипломного проектування і розробляє пропозиції та заходи, спрямовані на підвищення якості освіти випускників, та спільно з керівниками дипломного проектування впроваджує їх у практику;
- щорічно проводить конкурси дипломних проектів;
- спільно з навчальною частиною ВНЗ разом з завідувачем відділення готує необхідну інформацію для обговорення питань дипломного проектування на методичній та педагогічній радах;
- розробляє методичні рекомендації (вказівки) з дипломного проектування, які визначають вимоги до змісту, обсягу, оформлення дипломного проекту, порядку контролю за їх виконанням, підготовки до захисту з урахуванням специфіки спеціальності;
- розробляє теми дипломних проектів, заздалегідь ознайомлює із ними студентів до початку переддипломної практики, закріплює теми ДП за студентами;
- виділяє спеціальні приміщення для дипломного проектування і забезпечує їх необхідними методичними матеріалами, довідковою літературою, комп'ютерною технікою, а також місця в лабораторіях для проведення наукових досліджень або експериментів за темами ДП;
- складає розклад консультацій керівників і консультантів ДП та графіки проміжного контролю, проводить (у разі необхідності) попередній захист ДП;
- регулярно сприяє обговоренню на своїх засіданнях питань щодо організації та ходу дипломного проектування (не менш ніж два рази за період дипломного проектування);
- готує приміщення для роботи державної екзаменаційної комісії, необхідну документацію та технічні засоби для захисту ДП;
- бере участь у складанні звітів про роботу ДКК, на вимогу голови ДКК надає необхідну інформацію з організації навчального процесу, його

кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення, заходів щодо підвищення якості освіти випускників та освітньої діяльності на кафедрі;

- обговорює на своїх засіданнях підсумки роботи ДКК, розробляє і впроваджує заходи щодо покращання організації дипломного проектування та підвищення якості ДП;
- рекомендує кращі дипломні проекти на конкурси.

2.3. *Обов'язки керівників, консультантів, нормоконтролерів і рецензентів дипломних проектів та студентів-дипломників*

Керівник дипломного проекту:

- ◆ розробляє теми дипломних проектів, подає їх до затвердження на засідання ЦМК, а після оприлюднення тематики дає студентам необхідні пояснення за запропонованими темами;
- ◆ готує та видає студенту завдання на дипломне проектування за рекомендаціями та у визначені строки;
- ◆ видає рекомендації дипломнику щодо опрацювання необхідної літератури, нормативних і довідкових матеріалів, наукових видань за темою дипломного проекту;
- ◆ допомагає дипломнику скласти, затверджує та контролює реалізацію календарного плану-графіка виконання проекту. У разі суттєвих недоліків, які можуть призвести до порушення встановлених термінів надання дипломного проекту до ДКК, інформує завідувача відділення для прийняття відповідних заходів, зокрема й рішення про недопущення до захисту дипломного проекту;
- ◆ здійснює загальне керівництво дипломним проектуванням і несе відповідальність за наявність у проекті помилок системного характеру. У разі невиконання дипломником його рекомендацій щодо виправлення таких помилок, зазначає це у відгуку;
- ◆ час, відведений на керівництво дипломним проектом, використовує для систематичних (не менше два рази на тиждень) консультацій, на яких дипломник інформує про стан виконання дипломного проекту, обговорюються можливі варіанти рішень, конкретизуються окремі пункти завдання та консультацій дипломника з усіх питань, крім тих, що відносяться до компетенції консультантів з окремих розділів дипломного проекту і перевірки виконаної роботи (частинами або в цілому);
- ◆ готує відгук з характеристикою діяльності студента під час виконання ДП і несе відповідальність за його об'єктивність. Відгук складається у довільній формі із зазначенням головної мети дипломного проекту; відповідності виконаного ДП завданню; самостійності під час виконання ДП; рівня підготовленості дипломника до прийняття сучасних рішень; умінь аналізувати необхідні літературні джерела, приймати правильні

рішення, застосовувати сучасні технології; загальної оцінки виконаного ДП, відповідність якості підготовки дипломника вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця (ОКХ) і можливості присвоєння йому відповідної кваліфікації; інші питання, які характеризують професійні якості дипломника;

- ◆ разом з дипломником надає завідувачу відділення проект для допуску його до захисту;

- ◆ готує дипломника до захисту ДП, організує попередній захист;

- ◆ як правило, має бути присутнім на засіданні ДКК під час захисту ДП, керівником якого він є.

Консультант дипломного проекту:

- складає графік консультацій із зазначенням часу і місця їх проведення, погоджує його з керівником та доводить до відома дипломника;

- ставить, у межах його компетенції, завдання перед дипломником, домагаючись чіткого розуміння шляхів їх вирішення;

- рекомендує методи вирішення питань, залишаючи за дипломником право приймати остаточне рішення;

- інформує керівника проекту про стан виконання розділу, наполегливість та самостійність роботи дипломника, його ставлення до виконання рекомендацій та врахування зауважень консультанта;

- своєчасно перевіряє розділ і, за відсутності зауважень, підписує титульний лист пояснювальної записки та відповідний графічний (ілюстративний) матеріал на підставі чинних норм Міністерства освіти і науки України.

Загальна кількість дипломників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на одного керівника ДП не може перевищувати одночасно 8-и осіб.

Обов'язки нормоконтролера

Нормоконтролеру дипломних проектів представляється пояснювальна записка і графічна частина.

Основні обов'язки нормоконтролера:

- перевірка в дипломних проектах дотримання норм і вимог, установлених у стандартній і другій нормативно-технічній документації правильності оформлення пояснювальної записки;

- перевірка в розроблених об'єктах дипломного проектування високого рівня стандартизації, уніфікації і типізації обладнання на основі типових проектів і проектних рішень;

- установлення відповідності дипломного проекту індивідуальному завданню на дипломне проектування;

- перевірка зовнішнього вигляду проектної документації на охайність;

- проведення аналізу виявлених під час нормоконтролю помилок;

- інформування дипломників і керівників дипломних проектів про виявлені помилки.

Під час перевірки дипломних проектів перевіряються:

- ◆ відповідність позначень конструкторських документів;

- ◆ комплектність документації;

- ◆ правильність виконання основних надписів;

- ◆ правильність застосованих скорочених слів;

- ◆ наявність і правильність посилань на стандарти;

- ◆ правильність оформлення таблиць, схем, ілюстрацій, додатків;

- ◆ відповідність одиниць вимірювання;

- ◆ відповідність стандартів до текстових конструкторських документів, показників і розрахункових величин нормативним даним;

- ◆ відповідність виконання креслень вимогам стандарту ДСТУ на форматі, масштаби, зображення (види, розміри, перерізи) конструкторських документів.

Нормоконтроль є останнім етапом розробки документації дипломного проекту і здійснюється перед його попереднім захистом.

Рецензент дипломного проекту:

- на підставі направлення за підписом завідувача відділення отримує від дипломника проект для рецензування;

- докладно ознайомлюється зі змістом пояснювальної записки та графічним матеріалом дипломного проекту, приділяє увагу науково-технічному рівню розробки, сучасності та раціональності прийнятих рішень, правильності розрахунків, використанню новітніх технологій, дотриманню вимог державних стандартів, готує рецензію у письмовому або друкованому вигляді на стандартному бланку. Вона складається у довільній формі із зазначенням відповідності дипломного проекту затвердженій темі та завданню; актуальності теми; реальності дипломного проекту (його виконання на замовлення підприємств, організацій тощо); глибини техніко-економічного обґрунтування прийнятих рішень; ступеня використання сучасних досягнень науки, техніки, виробництва, інформаційних та інженерних технологій; оригінальності прийнятих рішень та отриманих результатів; правильності проведених розрахунків і технологічних рішень; наявності і повноти підтвердження прийнятих рішень; якості виконання пояснювальної записки, відповідності креслень вимогам чинних стандартів; можливості впровадження результатів дипломного проекту; недоліків та оцінки дипломного проекту за 4-бальною системою і можливості присвоєння дипломнику відповідної кваліфікації (формулювання згідно з чинними нормативними документами).

Рецензія не повинна дублювати відгук керівника, бо відгук – це характеристика професійних і громадянських якостей дипломника та його роботи в процесі дипломного проектування, а рецензія – це характеристика якості безпосередньо дипломного проекту.

Випадки їх повного збігу свідчать про формальний підхід до

рецензування і повинні своєчасно виявлятися завідувачем відділення, який має вжити заходів щодо недопущення цього. Одним із них є вилучення відгуку керівника з проекту, що направляється на рецензування. Якщо рецензент є співробітником зовнішньої організації (іншого ВНЗ, НДІ, підприємства, установи тощо), то на бланку рецензії ставиться печатка цієї організації, яка засвідчує його підпис. Негативна оцінка проекту, яка може бути висловлена в рецензії, не є підставою до недопущення його захисту в ДКК.

Студент-дипломник має право:

- вибирати тему дипломного проекту з числа запропонованих керівником ДП або запропонувати власну тему з необхідним обґрунтуванням доцільності її розробки і можливості виконання. У разі необхідності може ініціювати питання про зміну теми дипломного проекту, керівника та консультантів, але не пізніше одного тижня з початку дипломного проектування. У всіх випадках він звертається з відповідною заявою на ім'я завідувача відділення;

- отримати окреме робоче місце для роботи над дипломним проектом у спеціальній аудиторії (кабінеті дипломного проектування), обладнаній комп'ютерною технікою, необхідним наочним приладдям, довідковою літературою та стандартами, зразками фрагментів пояснювальної записки та графічного матеріалу, методичними вказівками щодо виконання та оформлення складових дипломного проекту та ін.;

- користуватися лабораторною та інформаційною базою відділення;
- отримувати консультації керівника та консультантів проекту;
- самостійно вибирати варіанти вирішення завдань дипломного проектування;

- на попередній, первісний або повторний (у ДКК) захист дипломного проекту;

- звертатися (в усній або письмовій формі) до голови ДКК, керівництва ВНЗ зі скаргами або апеляціями щодо порушення його прав.

Оцінка, яка за результатами складання державного іспиту або захисту ДП виставлена ДКК, оскарженню не підлягає.

Студент зобов'язаний:

- своєчасно вибрати тему дипломного проекту та отримати конкретні завдання від керівника проекту на підбирання та опрацювання матеріалів, необхідних для дипломного проектування;

- під час переддипломної практики, крім виконання її програми, ознайомитися з практичною реалізацією питань організації та управління виробництвом (підприємством, фірмою тощо), охороною праці, вирішенням питань екології, безпеки життєдіяльності, техніко-економічних і спеціальних питань за темою дипломного проекту;

- після складання та захисту звіту про переддипломну практику

отримати у керівника остаточне завдання на дипломне проектування за встановленою формою та затверджене заступником директора з навчальної роботи, з'ясувати зміст, особливості та вимоги до виконання його окремих питань;

- скласти та узгодити з керівником проекту календарний план-графік виконання дипломного проектування з урахуванням трудомісткості розділів, необхідності перевірки матеріалів керівником та консультантами, отримання відгуку керівника і рецензії та своєчасного надання повністю підготовленого і перевіреного та допущеного до захисту проекту не менш ніж за два дні до його захисту в ДКК;

- регулярно, не менше одного разу на тиждень, інформувати керівника про стан виконання проекту відповідно до плану-графіка, надавати на його вимогу необхідні матеріали для перевірки;

- самостійно виконувати індивідуальний проект або індивідуальну частину комплексного проекту;

- під час розробки питань враховувати сучасні досягнення науки і техніки, приймати оптимальні рішення;

- під час проведення розрахунків використовувати сучасні комп'ютерні технології;

- відповідати за правильність прийнятих рішень, обґрунтувань, розрахунків, якість оформлення пояснювальної записки та графічного матеріалу, їх відповідність методичним рекомендаціям (вказівкам) з дипломного проектування, існуючим нормативним документам та державним стандартам;

- дотримуватися календарного плану-графіка виконання дипломного проекту, встановлених правил поведінки в лабораторіях і кабінетах, своєчасно та адекватно реагувати на зауваження та рекомендації керівника і консультантів дипломного проекту;

- у встановлений термін подати проект для перевірки керівнику та консультантам і після усунення їх зауважень повернути керівнику для отримання його відгуку;

- отримати всі необхідні підписи на титульному листі пояснювальної записки та кресленнях, а також резолюцію заступника директора з навчальної роботи про допуск до захисту;

- особисто подати дипломний проект, допущений до захисту, рецензенту; на його вимогу надати необхідні пояснення з питань, які розроблялися в дипломному проекті;

- ознайомитися зі змістом відгуку керівника і рецензії та підготувати (у разі необхідності) аргументовані відповіді на їх зауваження під час захисту дипломного проекту у ДКК. Вносити будь-які зміни або виправлення в дипломний проект після отримання відгуку керівника та рецензії забороняється;

- ◆ за рішенням навчальної частини або з власної ініціативи та за згодою керівника проекту пройти попередній захист дипломного проекту;
- ◆ у строк, визначений секретарем, надати дипломний проект до ДКК;
- ◆ своєчасно прибути на захист дипломного проекту або попередити завідувача відділенням – голову ДКК (через секретаря) – про неможливість присутності на захисті із зазначенням причин та наступним наданням документів, які засвідчують поважність причин. У разі відсутності таких документів ДКК може бути прийнято рішення про неатестацію його як такого, що не з'явився на захист ДП без поважних причин, з подальшим відрахуванням з ВНЗ. Якщо студент не мав змоги заздалегідь попередити про неможливість своєї присутності на захисті, але надав необхідні виправдані документи, ДКК може перенести дату захисту.

2.4. Тематика, види та структура дипломних проектів

Теми дипломних проектів розробляє циклова методична комісія викладачів спеціальних дисциплін з урахуванням специфіки спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівців, вимог галузевих стандартів вищої освіти (ОКХ, ОПІ, засобів діагностики) для відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня; власного досвіду керівництва дипломним проектуванням; замовлень і рекомендацій виробничих підприємств. Окремі теми ДП можуть бути запропоновані студентами з відповідним обґрунтуванням доцільності їх розробки. Як правило, вони пов'язані з науково-дослідною роботою студента (НДРС) або його професійною діяльністю (для заочників). Темі ДП (повинні бути актуальними, відповідати сучасному рівню науки, техніки і технологій. Назва теми повинна бути, за можливості, короткою, чітко і конкретно відображати мету та основний зміст проекту і бути однаковою в наказі директора про закріплення тем і керівників за студентами, завданні на ДП, титульному аркуші пояснювальної записки, кресленнях, документах ДКК та в додатку до диплома. У назві ДП, яка зазначається у бланку завдання, наказі про закріплення теми, протоколі ДКК, заліковій книжці студента та в додатку до диплома не дозволяється використовувати скорочення (аббревіатури), крім загальноприйнятих. Для того, щоб студенти могли обрати тему відповідно до їх уподобань, власних можливостей, максимального використання матеріалів курсового проектування, результатів НДРС, практичного досвіду роботи за фахом (для студентів, які поєднують навчання з роботою на підприємствах, в установах, фірмах тощо), кількість тем не менш ніж на 20–50% повинна перевищувати кількість дипломників, а переважна більшість присвячуватися розробці реальних ДП. Формування тематики дипломного проектування завершується за 1,5–2 місяці до початку переддипломної практики. Вона розглядається й ухвалюється на засіданні ЦМК та затверджується заступником директора з навчальної роботи.

Керівники дипломного проектування повинні створити всі умови для своєчасного ознайомлення студентів-випускників з тематикою ДП, надати необхідну допомогу у виборі теми, яка відповідає інтересам та можливостям кожного з них. Вибір теми ДП здійснюється за заявою студента за довільною формою на ім'я завідувача відділення та узгодженою з керівником проекту. Корекція або зміна теми ДП допускається, як виняток, після проходження студентом переддипломної практики та захисту звіту за її результатами упродовж одного тижня.

Дипломний проект (ДП) – це вид кваліфікаційної роботи випускника певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Дипломні проекти можуть бути класифіковані:

за практичною спрямованістю – академічні (навчальні); реальні.

Академічний навчальний дипломний проект передбачає вирішення студентом навчальних завдань, які потребують від нього певних знань і професійних умінь згідно з ОКХ фахівця цього освітньо-кваліфікаційного рівня.

Реальний дипломний проект – це такий, що відповідає хоча б одній із таких умов:

- тема проекту пов'язана з конкретною науково-дослідною роботою або виконана на замовлення і в інтересах зовнішніх організацій (установ, підприємств тощо), підтвердженням чого є наявність відповідно оформленого технічного завдання на дипломне проектування;

- результати проектування доведені до стану, що дозволяє використовувати їх для впровадження в науку, техніку, технології, сучасне виробництво. Підтвердженням цього є наявність або акту про впровадження результатів, підписаного членами повноважної комісії і завіреного печаткою підприємства (організації, науково-дослідної установи тощо), або запиту підприємства на передачу (на підставі акту про передачу) матеріалів дипломного проекту;

- за матеріалами дипломного проектування автором отримані патенти (заяви на патент, прийняті до розгляду), опубліковані статті, отримані зразки матеріалів (виробів), виготовлені діючі макети обладнання тощо;

за змістом та галузевою приналежністю: конструкторські – передбачають конструювання та розрахунок нових технічних пристроїв та систем або модернізацію існуючих для покращання їх характеристик; технологічні – передбачають розробку нових технологічних процесів, реконструкцію або технічне переоснащення існуючих підприємств, впровадження сучасних технологій тощо;

за характером виконання: індивідуальні; комплексні.

Індивідуальний дипломний проект (робота) є найпоширенішим видом і передбачає самостійну роботу студента над темою дипломного проектування під керівництвом викладача.

Комплексний дипломний проект виконується, коли тема дипломного проектування за обсягом та (або) змістом потребує залучення групи студентів однієї або кількох спеціальностей. Залежно від того, які саме студенти залучаються до такого проектування, вони можуть бути підготовлені студентами з одного відділення, двох відділень. У всіх випадках вони повинні мати логічно завершені та не дубльовані за змістом частини, які виконуються за індивідуальним завданням кожним студентом, та загальну частину, що зв'язує окремі частини до єдиного проекту і визначає його комплексність.

Завдання на дипломний проект

Завдання з урахуванням рекомендацій та вимог, наведених нижче, затверджується заступником директора з навчальної роботи та видається дипломнику перед початком переддипломної практики.

У завданні визначені:

- тема дипломного проекту та наказ, яким вона затверджена (вписується після отримання наказу НЧ);
- термін здачі студентом закінченого проекту, який встановлюється з урахуванням часу, необхідного для отримання відгуку керівника, візи завідувача, заступника директора з НР про допуск до захисту, рецензії на ДП та подання секретарю ДКК не пізніше, ніж за два дні до захисту;
- вихідні дані до проекту: зазначаються лише кількісні або (та) якісні показники (характеристики) об'єкта проектування, яким він повинен відповідати після розробки в цьому дипломному проекті. Вихідні дані до дипломного проекту повинні визначати кількісні або (та) якісні показники щодо умов, засобів і методів, які характеризують спрямованість дослідження, конкретизують методику розв'язання теоретичних проблем. Залишати цей розділ завдання незаповненим або зазначати в ньому літературні джерела недопустимо!
- перелік питань, які повинні бути розроблені: вказуються конкретні завдання з окремих частин проекту (основної, спеціальної, економічної, охорони праці та навколишнього середовища та інших (за необхідності), послідовність та зміст яких визначають фактично програму дій дипломника та майбутню структуру пояснювальної записки);
- перелік графічного (ілюстративного) матеріалу – визначає креслення, діаграми, малюнки, плакати тощо, які є обов'язковими для виконання в цьому проекті;
- консультанти з окремих питань (або частин) проекту – зазначаються назви питань (наприклад, з питань економічного обґрунтування проекту або просто з економічних питань, питань охорони праці, з технологічної частини, інших спеціальних питань) прізвище, ініціали й посада консультанта з цих питань;
- дата видачі. Завдання підписується керівником ДП, який несе відповідальність за реальність виконання та збалансованість його обсягу

з часом, відведеним на дипломне проектування, а також студентом, який своїм підписом засвідчує дату отримання завдання для виконання. Завдання є необхідною складовою пояснювальної записки. Внесення до нього суттєвих змін допускається, як виняток, рішенням ЦМК на прохання керівника ДП тільки протягом тижня від початку дипломного проектування.

Загальні вимоги до структури, обсягу та змісту дипломного проекту

Дипломний проект складається з пояснювальної записки та обов'язкового графічного матеріалу (креслень). Крім того, під час захисту може використовуватись додатково демонстраційний матеріал в графічному (на папері, плівках), електронному (відеоматеріали, мультимедіа, презентації тощо) або натурному (моделі, макети, зразки виробів тощо) вигляді.

Орієнтовний обсяг дипломних проектів складає:

пояснювальна записка – 50–60 сторінок; обов'язковий графічний (ілюстративний) матеріал – не менше 3-ох аркушів креслень (плакатів) формату А1.

Пояснювальна записка до дипломного проекту (роботи) повинна у стислій та чіткій формі розкривати творчий задум проекту (роботи), містити аналіз сучасного стану проблеми, методів вирішення завдань проекту, обґрунтування їх оптимальності, методики та результати розрахунків і висновки з них; містити необхідні ілюстрації, ескізи, графіки, діаграми, таблиці, схеми, малюнки та ін. У ній мають бути відсутні загальновідомі положення, зайві описи, виведення складних формул тощо. Текст пояснювальної записки складається, як правило, державною мовою в друкованому вигляді на аркушах формату А4 шрифтом Times New Roman 14 пунктів, міжрядковий інтервал 1,5 Lines.

Структура пояснювальної записки умовно поділяється на вступну частину, основну частину та додатки.

Вступна частина: титульний аркуш; завдання на дипломне проектування; зміст; перелік скорочень; умовних позначень, термінів; вступ.

Основна частина: розділи (глави), які розкривають основний зміст проекту відповідно до переліку питань, наданих у завданні на дипломне проектування; техніко-економічне обґрунтування та питання організації виробництва; питання охорони праці, техніки безпеки, екології та охорони навколишнього середовища тощо; закінчення (загальні висновки); перелік посилань.

Вступ повинен відображати актуальність і новизну проекту та містити:

- обґрунтування необхідності нової розробки або удосконалення (модернізації) існуючого об'єкта проектування на основі аналізу сучасного

стану проблеми за даними вітчизняної та зарубіжної науково-технічної літератури;

- обґрунтування основних проектних рішень або напрямків досліджень.

Основна частина пояснювальної записки повинна включати:

- ◆ розробку вимог до характеристик об'єкта проектування;
- ◆ вибір і обґрунтування оптимальності технічних рішень;
- ◆ вибір та обґрунтування можливих варіантів технічної реалізації та

методів розрахунків параметрів елементів (електричних схем, механічних елементів на міцність та ін.);

- ◆ техніко-економічне обґрунтування дипломного проекту, розрахунок економічного ефекту;

- ◆ пропозиції та заходи щодо забезпечення охорони праці, техніки безпеки, охорони довкілля;

- ◆ загальні висновки щодо відповідності отриманих результатів завданню на дипломне проектування та висунутим вимогам, можливість впровадження або застосування результатів.

Окремі розділи також повинні закінчуватися конкретними висновками.

До додатків виносять:

- технічне завдання на ДП;
- відомість дипломного проекту;
- специфікації;
- методики і протоколи випробувань;
- акти про впровадження у виробництво;
- інші матеріали, які допомагають повніше і докладніше розкрити задум та шляхи реалізації проекту.

Порядок допуску дипломних проектів до захисту

До захисту в ДКК допускаються дипломні проекти, теми яких затверджені наказом директора, а структура, зміст та якість викладення матеріалу та оформлення відповідають вимогам методичних рекомендацій (вказівок), що підтверджено підписами керівника та консультантів проекту та наявністю відгуку керівника ДП.

Допуск до захисту ДП у ДКК здійснюється заступником директора з навчальної роботи, який приймає позитивне рішення на підставі викладеного вище або підсумків попереднього захисту проекту, якщо це оформлено відповідним протоколом засідання ЦМК. Допуск підтверджується візую заступника директора з НР на титульному аркуші пояснювальної записки. Списки студентів, допущених до захисту, затверджуються директором ВНЗ. Проекти, в яких виявлені принципові недоліки у прийнятих рішеннях, обґрунтуваннях, розрахунках та висновках, суттєві відхилення від вимог державних стандартів, до захисту в ДКК не

допускаються. Рішення про це приймається на засіданні ЦМК, витяг з протоколу якого разом зі службовою запискою завідувача відділення подаються директору для підготовки матеріалів до наказу про відрядження студента. Дипломний проект, допущений до захисту в ДКК, направляється завідувачем відділення на рецензування.

3. Організація і проведення захисту дипломних проектів

3.1. Нормативне забезпечення організації та проведення захисту дипломних проектів

Державна атестація випускників вищих навчальних закладів згідно з Законом України "Про вищу освіту" – це встановлення відповідності рівня отриманої вищої освіти вимогам стандартів. Вона здійснюється Державною кваліфікаційною комісією, яка діє на підставі Рекомендацій про порядок створення і організацію та роботу Державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії у вищих навчальних закладах (лист Міністерства освіти України від 29.12.93 №83-/ -1859).

На ДКК покладається:

- перевірка та оцінка якості науково-теоретичної та професійно-практичної підготовки випускників, встановлення її відповідності вимогам ОКХ та ОПП підготовки фахівців з певної спеціальності, виконання навчального плану та програм навчання за спеціальністю;

- прийняття за результатами державної атестації рішень про видачу (або відмову у видачі) випускникам дипломів державного зразка (звичайних або з відзнакою) про здобуття ними відповідного рівня вищої освіти та кваліфікації;

- аналіз якості освітньої діяльності у ВНЗ та якості освіти, отриманої випускниками, та розробка пропозицій щодо подальшого поліпшення якості підготовки фахівців з певної спеціальності.

Державна атестація проводиться у формі захисту дипломного проекту. Форма державної атестації визначається навчальним планом.

Порядок комплектування ДКК

Державна кваліфікаційна комісія створюється щорічно у складі голови та членів комісії з усіх форм навчання. Головою ДКК призначається висококваліфікований фахівець з відповідної спеціальності в цій галузі виробництва або провідний науковець чи науково-педагогічний працівник зі спеціальності, які не є співробітниками навчального закладу. Одна й та сама особа може бути головою ДКК не більше трьох років поспіль.

Списки голів ДКК за встановленою формою (форма ДА-1) та підписом ректора подаються навчальним відділом університету у двох примірниках на затвердження до Міністерства освіти і науки України до

1 грудня поточного навчального року.

Голова ДКК зобов'язаний:

- довести до членів ДКК основні завдання та вимоги щодо державної атестації студентів, критерії оцінки якості підготовки випускників, розклад роботи ДКК, особливості організації та проведення захисту ДП, права і обов'язки членів комісії;

- забезпечити роботу комісії відповідно до затвердженого розкладу;

- обов'язково бути присутнім на захисті ДП, на засіданнях комісії під час обговорення результатів захисту проєктів, виставлення оцінок, вирішення питань про присвоєння освітнього рівня, професійної кваліфікації та видачі дипломів державного зразка або відмові у їх видачі (з необхідною аргументацією);

- розглядати заяви або скарги студентів з питань порушення прав або необ'єктивної оцінки під час захисту ДП та приймати відповідні рішення;

- контролювати роботу секретаря комісії щодо підготовки необхідних документів до початку роботи комісії та оформлення протоколів;

- скласти звіт про результати роботи державної комісії і після обговорення його на заключному засіданні надати директору.

Членами ДКК повинні бути провідні викладачі спеціальних дисциплін, які здійснюють підготовку фахівців з відповідної спеціальності.

До складу ДКК можуть входити (за необхідності) викладачі загальнонаукових і загальноінженерних дисциплін, економіки й організації виробництва, охорони праці, а також замовники випускників – представники відповідних галузей. Пропозиції щодо складу ДКК готує навчальна частина. При цьому обов'язково треба враховувати існуючі особливості і норми фінансування праці членів ДКК, а саме: обмеженість погодинного фонду ВНЗ, з якого здійснюється оплата праці зовнішніх членів комісії, а також педагогічного навантаження, яке зараховується внутрішнім членам ДКК згідно з "Положенням про планування та облік педагогічного навантаження викладачів".

Персональний склад членів комісії затверджується директором коледжу не пізніше, ніж за місяць до початку роботи ДКК.

Для забезпечення роботи ДКК усіма необхідними документами і матеріалами, а також для ведення протоколів призначається секретар, який:

- проходить інструктаж на нараді з питань оформлення технічної документації ДКК, яку проводить заступник директора з навчальної роботи;

- готує необхідну інформацію для членів ДКК про студентів-випускників та подає в ДЕК документи;

- веде протоколи засідань, робить записи в залікових книжках студентів про результати державної атестації і надає їх на підпис голові і

членам ДКК;

- подає в навчальну частину підсумки захисту ДП;

- здає протоколи ДКК у навчальну частину, а захищені ДП – на зберігання згідно з "Інструкцією з обліку та зберігання дипломних (курсівих) проєктів (робіт) у ВНЗ";

- надає допомогу голові ДКК у підготовці та оформленні звіту.

3.2. Організація роботи і порядок підведення підсумків роботи ДКК

Державні кваліфікаційні комісії працюють у строки, що визначаються графіком навчального процесу на поточний навчальний рік, який розробляється щорічно навчальною частиною ВНЗ, затверджується директором і доводиться до загалу до початку навчального року.

Розклад роботи ДКК, узгоджений з головою комісії, готує завідувач відділення. Державна комісія починає свою роботу за 1–2-а дні до початку Державної атестації випускників. У цей період голова комісії проводить організаційне засідання за присутності членів, секретаря ДКК, завідувача відділення (якщо його не введено до складу ДКК, на якому розглядаються організаційні питання щодо роботи, вимоги до оцінювання якості підготовки випускників, нормативні документи, що регламентують роботу ДКК). У разі необхідності заслуховується доповідь завідувача відділення про загальну характеристику випускників, виконання вимог навчальних планів, заходи щодо поліпшення рівня освітньої та професійної компетенції випускників тощо. Голова та члени комісії вивчають вимоги нормативних документів з проведення атестації випускників. Голова комісії визначає місце і час для прийому студентів та викладачів і розгляду їх пропозицій, заяв, апеляцій та скарг з питань роботи ДКК.

До Державної атестації допускаються студенти, які виконали всі вимоги навчального плану зі спеціальності. Допуском до захисту дипломного проєкту є список студентів-випускників, затверджений директором вищого навчального закладу.

Не пізніше одного дня до початку державних екзаменів або захисту ДП у Державну кваліфікаційну комісію подаються:

- ◆ наказ (витяг з наказу) про затвердження персонального складу ДКК зі спеціальності;

- ◆ розклад роботи ДКК;

- ◆ завірена залікова книжка студента;

- ◆ списки студентів (за навчальними групами), допущених до Державної атестації;

- ◆ зведена відомість, завірена директором ВНЗ або його заступником з навчальної роботи про виконання студентами навчального плану й отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проєктів і робіт,

практик.

Якщо з певної дисципліни було декілька семестрових екзаменів, до зведеної відомості заноситься середня зважена (відносно розподілу навчальних годин дисципліни за семестрами) оцінка з округленням її до найближчого цілого значення.

За узгодженням з головою ДКК відомості стосовно двох останніх пунктів можуть надаватися одним документом.

Під час захисту дипломних проектів до ДКК подаються:

- ◆ дипломний проект студента;
- ◆ письмовий відгук керівника;
- ◆ письмова рецензія на дипломний проект.

До ДКК можуть подаватися й інші матеріали, що характеризують освітню та професійну компетентність випускника, наукову та практичну цінність виконаного ним дипломного проекту: друковані статті, акти про практичне впровадження результатів дипломного проектування, зразки матеріалів, макети, вироби, програми тощо.

Напередодні засідання ДКК із захисту дипломних проектів або голова комісії заслуговує секретаря щодо наявності, повноти та відповідності вимогам усіх документів, які надаються до цього засідання ДКК, вибірково перевіряє їх, а члени комісії за його дорученням ознайомлюються зі змістом ДП.

Захист дипломних проектів проводиться на відкритому засіданні ДКК за участю не менш ніж половини її складу за обов'язкової присутності голови комісії. Захист дипломних проектів здійснюється як у виші, так і на підприємствах, у науково-дослідних інститутах та організаціях різних форм власності, де виконувалось дипломне проектування за тематикою, та отримані результати мають теоретичний або практичний інтерес.

На одному засіданні ДКК із захисту можна планувати не більше 12 захистів. Тривалість захисту одного проекту повинна бути в межах 25–30 хвилин. Загальна тривалість захисту дипломного проекту не повинна перевищувати 6-и годин на день.

Захист, як правило, проводиться у такій послідовності:

- оголошення секретарем ДКК прізвища, імені та по батькові дипломника, теми його дипломного проекту та загальних результатів навчання за програмою (кількість оцінок “відмінно”, “добре”, “задовільно”) – до 1 хвилини;

- доповідь студента (10–15 хвилин) у довільній формі про сутність проекту, основні технічні рішення, отримані результати та ступінь виконання завдання на дипломне проектування. При цьому можуть використовуватися різні форми візуалізації доповіді: обов'язковий графічний матеріал проекту, визначений завданням на дипломне проектування, слайди, мультимедійні проєктори, аудіо-, відеоапаратура тощо;

- відповіді на запитання членів комісії (до 10 хвилин);
- оголошення секретарем ДКК відгуку керівника або виступ керівника зі стислою характеристикою роботи випускника в процесі дипломного проектування, ступеня його самостійності у вирішенні питань завдання на дипломне проектування, сильні та слабкі сторони майбутнього фахівця, можливість присвоєння кваліфікації, особиста думка щодо подальшого використання (до 1 хвилини);

- оголошення секретарем ДКК рецензії на дипломний проект;
- відповіді студента на зауваження керівника проекту та рецензента (до 1 хвилини);

- оголошення голови ДКК про закінчення захисту.

Захист комплексного дипломного проекту, як правило, планується і проводиться на одному засіданні ДКК, причому студенту, який захищається першим, доручається доповісти як про загальну частину проекту, так і про індивідуальну частину зі збільшенням (за необхідності) часу на доповідь.

Усі студенти, які виконували комплексний проект, повинні бути повною мірою обізнані із загальною частиною проекту і готові до запитань членів комісії не тільки з індивідуальної, а й із загальної частини проекту.

Захист дипломних проектів студентами здійснюється, як правило, державною мовою. Дозволяється захист російською мовою, або будь-якою іноземною мовою (англійською, німецькою), які студент вивчав у ВНЗ. Рішення про допуск до захисту дипломного проекту іноземною мовою приймає на своєму засіданні до початку роботи ДКК за заявою студента. Підставою для захисту іноземною мовою є витяг з протоколу цього засідання, а також згода голови ДКК. Останній, залежно від рівня володіння відповідною мовою членами ДК, визначає необхідність присутності на захисті перекладача. Перекладачем можуть бути викладачі, яких визначає заступник директора з навчальної роботи. Перекладач повинен бути заздалегідь обізнаним з основними поняттями та термінологією за тематикою проекту шляхом вивчення дипломного проекту, виконаного іноземною мовою. Запитання членів комісії можуть бути будь-якою мовою (українською, російською або іноземною), а відповіді студента, якщо не буде іншого прохання членів комісії, – іноземною мовою. Оголошення відгуку керівника проекту та рецензії здійснюються мовою оригіналів цих документів, а оформлення протоколу засідання ДКК – державною мовою із зазначенням у ньому мови захисту.

Засідання державної комісії оформлюються протоколом. Бланки протоколів готують секретарі ДКК. Електронні версії цих документів дозволяють готувати бланки протоколів для різних ОКР, видів державної атестації та форм навчання. Використовуються такі бланки протоколів:

1. На підставі виконання всіх вимог навчального плану та успішного складання державних іспитів (протоколи засідань ДКК: № від " " р.; № від " " р.) видати студенту _____ диплом _____ (з відзнакою) про

закінчення _____), отримання _____), отримання

базової освіти за напрямом підготовки (спеціальністю)

і здобуття кваліфікації _____

Під час захисту дипломних проектів ведеться протокол.

За проведення спільного засідання кількох ДКК складається окремих протокол з дотриманням вимог до оформлення ділових паперів.

Усі розділи протоколів повинні бути заповнені. Для мінімізації своєї роботи під час засідання комісії секретар ДКК за допомогою електронних версій протоколів заздалегідь вибирає інформацію стосовно лише даного освітньо-кваліфікаційного рівня та виду державної атестації, і заповнює певні розділи. Дозволяється під час підготовки протоколів з використанням комп'ютера друкувати:

- назву освітньо-кваліфікаційного рівня (ОКР) випускників;
- прізвище, ім'я, по батькові студента;
- тему дипломного проекту, номер і дату наказу, яким вона була затверджена;
- прізвище, ім'я, по батькові, посаду керівника і консультантів проекту;

• перелік документів, які подаються до ДКК із позначенням сторінок пояснювальної записки та аркушів графічного (ілюстративного) матеріалу проекту, матеріалів, що свідчать про практичну цінність проекту;

• повну назву ВНЗ відповідно до довідки про включення до ЄДРПООУ;

• шифр (код) та назву напрямку підготовки (спеціальності).

Вписуються (від руки) секретарем ДКК:

- ♦ номер та дата протоколу засідання;
- ♦ присутні члени;
- ♦ іноземна мова (крім російської), якою проводився захист;
- ♦ запитання членів під час захисту;
- ♦ загальна характеристика відповідей під час захисту проекту;
- ♦ відомості про практичну цінність дипломного проекту, впровадження результатів у виробництво, навчальний процес і рекомендації щодо подальшого навчання або діяльності випускника;

♦ прізвище та ініціали членів і секретаря.

Результати складання державних екзаменів визначаються оцінками "відмінно", "добре", "задовільно", "незадовільно" з урахуванням теоретичної та практичної підготовки студентів. Рішення ДКК про оцінку результатів захисту проектів (робіт), а також про видачу випускникам дипломів (звичайних або з відзнакою) про закінчення ВНЗ, отримання певного рівня вищої освіти та здобуття певної кваліфікації приймається на закритому засіданні комісії відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, які брали участь у засіданні. При однаковій кількості голосів голова комісії має вирішальний голос. Оцінки виставляє кожен член комісії, а голова підсумовує їх результати по кожному студенту. Перескладання державного іспиту або повторний захист проекту для підвищення оцінки не дозволяється.

Студентам, які успішно склали державні іспити, а також захистили дипломний проект, рішенням ДКК видається диплом встановленого зразка певного освітньо-кваліфікаційного рівня про закінчення ВНЗ, отримання певного рівня вищої освіти та професійної кваліфікації відповідно до навчального плану з напрямку підготовки або спеціальності.

Диплом з відзнакою видається студенту, який отримав підсумкові оцінки "відмінно" не менше як з 75% усіх навчальних дисциплін (включаючи оцінки за результатами державної атестації на попередньому рівні), індивідуальних завдань, курсових проектів (робіт), практик, передбачених навчальним планом, а з інших – оцінки "добре" за весь термін навчання, захистив дипломний проект з оцінкою "відмінно".

Якщо відповіді студента на державному іспиті або результати захисту дипломного проекту (роботи) не відповідають вимогам державних стандартів і встановленим критеріям, студенту, за рішенням ДЕК, виставляється оцінка "незадовільно" і у відповідному протоколі засідання комісії зазначається:

Ухвалили:

1. *Вважати студента _____ неатестованим як такого,*

що не захистив дипломний проект (роботу), або у зв'язку з неявкою на засідання комісії без поважних причин).

2. *Надати студенту _____ можливість повторного*

захисту дипломного проекту за тією самою (або іншою) темою (в термін, який визначається Положенням про організацію навчального процесу у ВНЗ).

Студент, який не захистив дипломний проект або не склав державний іспит, наказом директора відраховується з ВНЗ як такий, що не пройшов державної атестації. Йому видається академічна довідка встановленого

зразка із зазначенням усіх підсумкових оцінок за термін навчання за відповідною програмою певного освітньо-кваліфікаційного рівня, а також результатів державної атестації із зазначенням назв усіх державних екзаменів та захисту проекту (роботи), оцінок, які були отримані на кожному етапі державної атестації. До академічної довідки, крім того, додається витяг з протоколу засідання ДКК із зазначенням номера цього протоколу й дати проведення засідання комісії, в якому наводиться рішення ДКК у повному обсязі (розділ "Ухвалили"). Відповідність його оригіналу засвідчується підписами директора, які скріплюються печаткою. У розділі академічної довідки "Відрахований" зазначається причина: "як неатестований за результатами державної атестації".

Студентам, які були допущені до державної атестації, але з поважної, документально підтвердженої причини не змогли пройти її своєчасно, за поданням директора та згодою голови ДЕК керівництвом ВНЗ може бути визначена дата проведення додаткового засідання з ДП. До цієї дати вони не можуть бути відраховані з ВНЗ.

Студентам, які не були допущені до державної атестації, оскільки з поважних причин, підтверджених документально, не мали можливості підготуватися до неї, директором за поданням завідувача відділення може бути продовжено строк навчання до наступної державної атестації, але не більш ніж на один рік.

Підведення підсумків роботи ДКК

Оцінки складання державного іспиту або захисту дипломних проектів оголошуються в день проведення засідання комісії після оформлення відповідного протоколу. Без підписів голови комісії та членів ДКК, які були присутні на засіданні, протокол вважається не дійсним. Протокол складається в одному примірнику. Після закінчення роботи ДКК протоколи здаються у відділ кадрів студентів, де зберігаються протягом року, а потім передаються в архів навчального закладу.

За підсумками роботи кожної державної комісії складається звіт, у якому повинні бути відображені результати з аналізом рівня підготовки випускників, його відповідності вимогам державних стандартів освіти з напрямку підготовки (спеціальності), заходів щодо забезпечення високої якості освіти, впровадження новітніх технологій навчання. Зазначаються недоліки в підготовці випускників і надаються пропозиції щодо її покращання. Обов'язково висвітлюється якість виконання проектів, актуальність їх тематики, відповідність прийнятих рішень сучасному стану науки, техніки та виробництва, відзначаються проекти, які мають практичну цінність для підприємств та організацій. Наводяться рекомендації щодо подальшого навчання студентів або подальшої професійної діяльності. Висвітлюються позитивні та негативні сторони в організації роботи ДКК, стан та рівень керівництва проектами, якість і повнота відгуків та рецензій,

забезпеченість діяльності ДЕК необхідними матеріалами тощо. Звіт про роботу державної комісії обговорюється та затверджується на заключному засіданні ДКК і підписується головою комісії. Зі звітом обов'язково повинні ознайомитися заступник директора з навчальної роботи та завідувач відділення, що засвідчується їх підписами на звіті. Звіт подається директору ВНЗ у двох примірниках у двотижневий термін після закінчення роботи ДКК і зберігається протягом 5-и років.

Результати проведення захисту дипломних проектів з переліком характерних недоліків та зауважень у підготовці фахівців, зазначених державними комісіями, узагальнюються навчальною частиною, готуються пропозиції щодо заходів з удосконалення навчального процесу і забезпечення якості освітньої діяльності. Вони оформлюються у вигляді інформаційного листа, який доводиться до викладачів спеціальних дисциплін. Загальні показники державної атестації заносяться до річного звіту ВНЗ III–IV рівнів акредитації, який подається в Міністерство освіти і науки України.

Висновки

Процес дипломного проектування майбутніх молодших спеціалістів є однією із недостатньо розроблених проблем у педагогічній теорії. Особливо це стосується змісту і форм організації дипломного проектування, які потребують спеціального теоретичного аналізу, виявлення особливостей підготовки, розробки науково обґрунтованих методичних рекомендацій. Унаслідок цих та інших причин якість підготовки спеціалістів у ВНЗ I–II рівнів акредитації, рівень їх професійної компетентності відстає від суспільних вимог, що постійно зростають. Розробка і впровадження в процес дипломного проектування системи чіткого регламентування обов'язків студентів-випускників, структурних підрозділів, а також діяльності навчальної частини та захисту дипломних робіт сприяє вдосконаленню процесу дипломного проектування та підвищенню якості виконання і захисту дипломних проектів студентами.

Під час створення системи організації проектної діяльності студентів і впровадження її в навчальний процес підвищиться успішність та якість підготовки молодших спеціалістів. У випускників формуються знання, вміння та навички використання знань загальнонаукової, загальнопрофесійної та спеціальної підготовки в сфері подальшої професійної діяльності та навчання.

Список використаних джерел

1. Довідник кваліфікаційних характеристик випускників. Центр продуктивності Міністерства праці та соціальної політики України. – К., 2007.

2. Про освіту: Закон України // Відомості Верховної Ради України. 1996. – №21.
3. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста. Галузь знань 1001 “Техніка та енергетика аграрного виробництва”, спеціальність 5.10010102 “Монтаж, обслуговування та ремонт електротехнічних установок в агропромисловому комплексі”, 2009.
4. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ № 161 МОН України від 02.06.1993 р.
5. Рекомендації про порядок створення, організацію і роботу Державної екзаменаційної (кваліфікаційної) комісії у вищих навчальних закладах (лист Міністерства освіти України від 29.12.93. № 83).
6. Войтюк Д.Г., Колісник В.С. та ін. Дипломне та курсове проектування. – К.: Урожай, 1996. – 304 с.
7. Давиденко В.М. Виконання студентами дипломних проєктів (робіт): значення, досвід організації // Наука і методика. – 2007. – № 10. – С. 84–86.
8. Дипломне проектування у вищих навчальних закладах Мінагрополітики України / За ред. Т.Д. Іщенко, І.М. Бендери. – К.: Аграрна освіта, 2006.
9. Колодійчук Л.С. Особливості підготовки молодших спеціалістів електриків в агротехнічному коледжі // Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія: Наука і сучасність. – Вип. 2. 4. 1. – К., 1999. – С.81–90.
10. Кримський С.Б. Проєкт і проектування в сучасній цивілізації // Метод проєктів: традиції, перспективи, кінцеві результати – К.: Департамент, 2003.
11. Курсове і дипломне проектування: навч. посібн. / За ред. П.С. Кашенко, О.І. Біленко, О.А. Устименко та ін. – К., 2008. – 502 с.
12. Лузан П.Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі: навч. посібн. – К.: Аграрна освіта, 2003. – 224 с.
13. Методичні рекомендації з підготовки дипломних проєктів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” // Д.Г. Войтюк, О.О. Дацишин, І.І. Мельник та ін. – К.: Аграрна освіта, 2000. – 30 с.
14. Методичні рекомендації щодо проведення практики студентів аграрних вищих навчальних закладів. – К.: Аграрна освіта, 2004. – 18 с.
15. Мороз І.В. Структура дипломних кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення та захисту. – К., 1997. – С. 71.
16. Рекомендована практика Державної атестації студентів вищих аграрних закладів освіти / За заг. ред. Л.М. Цищорського. – К.: Аграрна освіта, 2000. – 38 с.
17. Рудь А.В., Мошенко А.І. З досвіду дипломного проектування // Наука і методика, 2008. – № 14. – С. 67–73.

18. Салата О.О. Проєктно-дослідницька технологія в освітньому процесі вищого навчального закладу // Проблеми освіти, 2005. – Вип. 41. – С. 141–148.
19. Тлумачний словник української мови // За ред. Калашника. – Х.: Прапор, 2002. – 663 с.

1.4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ

Шкатула Г.Д.

(Житомирський агротехнічний коледж)

Вступ

Загальновідомо, що основним завданням освіти є навчання, виховання та розвиток тих, хто навчається.

Та навчання і передача знань мають сенс у незмінному середовищі. І це не ставилося під сумнів протягом сторіч. Та стосовно сучасної людини існує єдина істина. Вона полягає в тому, що людина живе і працює сьогодні в середовищі, що неперервно змінюється. Тепер маємо цілком нову ситуацію в освіті, де її метою змінювання учіння, якщо слід людині виживати.

Ще древні мислителі Аристотель і Платон, розглядаючи функції держави і людини, ставили питання чеснот та освіченості самої людини.

Нині освіченим, за принципами початкового висловлювання, є тільки той, хто навчився вчитися, має всі чесноти виховання та навчився пристосовуватися і змінюватися. Жодне здобуте знання не є надійним, і лише процес постійного пошуку знань може дати базу для надійності.

Під фасилітацією учіння слід розуміти функцію, що може забезпечити конструктивні відповіді, здатні змінити поточні процеси, з якими стикається сьгодні людство.

Така форма учіння спирається не на викладацькі вміння, не на академічні знання в цій галузі, не на навчальні програми, не на лекції та демонстрації і велику кількість книжок, а на певні якості, що стосуються настанов і реалізуються у міжособистісних відносинах педагога і студента.

При цьому навчанні змінюються відносини і між студентами, бо вноситься усвідомлення чутливості і підвищення студентом свого “Я”, в оволодінні тим матеріалом, який має цінність зараз чи буде мати її через день, місяць, рік.

Отож нині постає питання у формуванні громадян, які самі ініціюють своє навчання. А раз так, то слід міняти підходи до форм та методів навчання, розуміння суті і мети його та вибирати із них ті, які будуть підходити громадянам. Для цього в навчальних закладах відповідно до

навчальних планів створюються кабінети і лабораторії.

Кабінет, лабораторія – це єдина, органічно пов'язана система навчального обладнання, що змонтоване в одній кімнаті, оформлене відповідно до вимог наукової організації праці студентів і викладача та забезпечує високий рівень навчального процесу.

Основна мета створення кабінетів, лабораторій – забезпечення оптимальних умов для якісної організації навчально-виховного процесу та реалізації завдань відповідно до державного стандарту фахової освіти.

Робота кабінету організовується так, щоб забезпечити розкриття індивідуальних здібностей кожного студента, спонукати його до постійного пошуку знань. Однією з форм роботи кабінету є позааудиторна робота.

2. Позааудиторна робота

2.1. Означення, зміст, мета позааудиторної роботи

Позааудиторна робота – це діяльність, що не входить у процес аудиторного навчання, що визначений строго навчальним планом, програмою і розкладом занять.

Вона проводиться після занять і є органічною частиною всієї навчально-виховної діяльності ВНЗ, продовженням тих завдань, що поставлені перед вивченням будь-якої навчальної дисципліни, але це проявляється дещо іншим способом. Завдання позааудиторної роботи збігаються із завданнями всієї навчально-виховної роботи, що постають перед ВНЗ.

Цілі позааудиторної роботи – залучення студентів до активної діяльності, розвитку індивідуальних здібностей, нахилів, інтересів, уподобань.

Мета – формування творчої особистості, що може самостійно виконувати фахові завдання, які впливають із стратегії “Освіта XXI століття”, програми освіти АПК України, стандартів освіти (ОПП, ОКХ), навчальних планів і програм фаху.

Ці завдання стають ще актуальнішими з приєднанням України до Болонського процесу. Організація і проведення конкретних заходів позааудиторної роботи має деякі специфічні властивості:

- підпорядковується основним цілям навчально-виховної роботи;
- має прояви самостійності та активності студентів;
- носить добровільний характер діяльності;
- використовує найрізноманітніші форми роботи;
- цілеспрямованість і системність у спільній праці;
- облік роботи;
- результативність мети.

2.2. Види та форми позааудиторної роботи

Парадигмою освіти, навіть і за швидкості змін, що відбуваються, залишаються навчання через виховання, а виховання через навчання – іншого поки що не існує. Тому позааудиторна робота, хоча і має свою специфіку, але залежить від дидактичних цілей.

Види роботи:

- ◆ консультативна;
- ◆ індивідуальна;
- ◆ гурткова;
- ◆ клубна.

Перші два види відносять до опанування навчальним матеріалом, а останні два мають свої особливості. Їх можна поділити за навчальними дисциплінами, спрямуванням, вдосконаленням загальнолюдських цінностей.

Виходячи з цього, позааудиторну роботу поділяють на:

- **консультативно-уточнювальну** (повторити, доопрацювати, з'ясувати незрозуміле та ін.);
- **творчу, навчально-дослідну** (розширення знань з фаху, розвиток творчої ініціативи, кмітливості, самовираження в цій сфері та ін.);
- **лабораторія загальнолюдських цінностей** (виховні години, самоврядування, культурні заходи, художня самодіяльність, спортивні секції тощо).

Формами позааудиторної роботи є гурткова, клубна.

Розглянемо тільки роботу, що здійснюється через гуртки при кабінетах і лабораторіях.

Гурток – це добровільне об'єднання студентів, які виявляють спільний інтерес до тієї чи іншої галузі знань і прагнуть займатися науковою, практичною, дослідною роботою в даній галузі.

Основою роботи гуртка є спільне вивчення питань технології, науки, моделювання, побудови, науковий і технічний пошук, дослідження, створення устаткувань та приладів.

ТИПИ ГУРТКІВ:

- 🔧 підготовчі;
- 🔧 науково-технічні;
- 🔧 спортивно-технічні;
- 🔧 виробничо-технічні;
- 🔧 мистецько-прикладної творчості.

Гуртки з дисциплін створюються на базі навчальних кабінетів і лабораторій.

Мета таких гуртків: розширення, поглиблення, вдосконалення знань і практичних навичок з дисципліни.

Робота студентів при цьому найрізноманітніша і має характер вільного вибору у творчості, ремонті, моделюванні, підготовці повідомлень та ін. Форми роботи, мета гуртка впливають із завдань функціонування і роботи кабінетів, лабораторій, що визначені навчальним планом, планом роботи кабінету, гуртка.

Форми гурткової роботи є різні, але серед них виділяють найпоширеніші:

індивідуальні – робота з літературою; підготовка рефератів, доповідей, повідомлень; випуск газет, радіогазет, відеогазет; моделей, установок малої механізації; розробка раціоналізаторських пропозицій; колекціонування новин науки, техніки;

групові – гуртки з навчальних дисциплін, творчі об'єднання, лабораторії, творчі групи, конструкторське бюро, технічні групи, науково-технічні товариства, екскурсії;

масові – декади, тижні, олімпіади, лекції, турніри, конкурси, науково-технічні конференції, зустрічі і вечори, змагання, зльоти, науково-технічні музеї.

Найчастіше ці форми роботи використовуються інтегровано.

2.3. Методичне забезпечення позааудиторної роботи

Позааудиторна робота має ефективність тоді, коли її проводять системно та організовано. Саме тому під час її проведення слід мати план, час для проведення заняття, список присутніх, тематику.

Для цього потрібно створити методичне забезпечення для кабінету:

- паспорт;
- перспективний план;
- інструкцію та журнал з техніки безпеки;
- інвентарну книгу;
- журнал обліку наочних посібників ТЗН (відповідно до орієнтовного положення про кабінети);
- перелік наявної літератури бібліотеки кабінету;
- картотека кабінету на навчальне обладнання і ТЗН;
- річні звіти кабінету, лабораторії.

Виходячи з того, що гурткова робота організовується при кабінетах, лабораторіях, то завжди повинен бути план роботи гуртка, журнал обліку занять, річні звіти роботи гуртка.

У журналі обліку роботи гуртка є список гуртківців, дата занять, облік наукової, технічної, дослідної та іншої роботи студентів.

Планування роботи здійснює завідувач кабінету, лабораторії, який призначається за наказом директора навчального закладу.

Перспективний та семестровий або річний плани роботи кабінету та гуртка обговорюються і затверджуються на засіданні циклової комісії,

заступником директора з навчальної роботи. У перспективному плані відображаються всі питання розвитку кабінету, лабораторії і він містить складові:

• обладнання кабінету, лабораторії з урахуванням найновіших досягнень науки і техніки в цій галузі, що стосується розвитку спеціальності;

• форми, методи, засоби вдосконалення педагогічної і спеціальної підготовки викладача;

• позааудиторна робота студентів на весь період навчання.

На основі перспективного плану складають семестрові або річні плани роботи кабінету, лабораторії.

Вони мають розділи:

- організаційно-господарський, методичний;
- науковий;
- зв'язок з виробництвом;
- гурткова робота.

Під час організації та планування гурткової роботи спочатку варто визначитися з учасниками гуртка і мати цей список стабільним. Це дозволяє вести роботу цілеспрямовано, цікаво, дає позитивні результати.

Розділи плану гуртка:

- ◆ організаційна частина;
- ◆ науково-дослідна робота;
- ◆ науково-технічна робота;
- ◆ зв'язок з виробництвом;
- ◆ аналіз та підсумки роботи.

Планування можна подати за схемою:

Зміст роботи	Виконавець	Термін	Відмітка про виконання

План роботи розбивається по засіданнях, які планують один-рази в місяць.

На кожне засідання доцільно виносити питання різних розділів плану, але таких, що переслідують однакову мету або спільний напрямок. Їх може бути 2–3 не більше. На останньому занятті варто обговорити з гуртківцями виконання плану, проаналізувавши успіхи та невдачі, але завжди слід акцентувати увагу на творчому доробку студентів.

Орієнтовна схема плану заняття гуртка:

- дата;
- тема заняття;
- номер засідання;
- запитання, що виносяться на заняття (доповідь, обговорення, виготовлення та ін.);

- підсумки заняття:
  - ✓ заохочувальні бали та відмітка роботи гуртківців;
  - ✓ пропозиції щодо надрукування матеріалів;
  - ✓ видача завдань, що будуть розглядатися на наступному занятті, визначення дати проведення.

Висновки

Добре спланована, організована і яка має систему позааудиторна робота дає можливість:

- забезпечити освітній процес з урахуванням реалій життя;
- розвивати в студентів культуру праці, навички самостійного навчання, творчої роботи;
  - розвивати організаторські здібності, вміння ставити задачу і для її розв'язання приймати управлінське рішення;
  - розвивати комунікабельність, вміння працювати в соціумі;
  - розвивати різноманітні види творчої діяльності особистості, вчить виявляти своє "єго";
  - поглиблювати знання відповідно до інтересів студентів як до окремих питань науки, культури, техніки, так і за фахом;
  - виробляти вміння самостійно працювати над літературою, складанням плану, тез, доповідей, вирішенням практичних питань.

Позааудиторна робота дає студентам цінні практичні навички, розвиває інтерес до спостережень, досліджень, до пошуку питань, які їх цікавлять.

Для систематизації та ефективності позааудиторної роботи пропонуємо організувати при методичному кабінеті заняття семінару завідувачів кабінетами та лабораторіями. Проводити його рекомендуємо один раз в 2-а місяці.

Справедливо звучать слова М.І. Лобачевського "Мудрість, з якою людина повинна керувати, не дана їй від народження, – вона набувається навчанням".

1.5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ НА ВІДДІЛЕННІ ВНЗ

Колемієць В. В.
(Мигійський коледж
Миколаївського ДАУ)

Вступ

Глобалізація, швидка зміна технологій, визначення пріоритетів сталого розвитку суспільства зумовлюють зростання ролі освіти. Освіта і наука є найголовнішими чинниками становлення України на світовому ринку високих технологій. Новітні технології вимагають від молодих фахівців не просто бути освіченими, активними, вміти самостійно приймати рішення, бути соціально зорієнтованими. Для цього слід використовувати увесь комплекс психолого-технічних засобів, які безпосередньо мають сприяти вирішенню цієї проблеми.

Цьому аспекту приділяється значна увага в основних положеннях Закону України "Про вищу освіту" та Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. У Національній доктрині головна мета української освіти розглядається як така, що має створити умови для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, формувати покоління, здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства, сприяти консолідації української нації.

Серед пріоритетних напрямів розвитку освіти можна виділити особистісну орієнтацію освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення рівних можливостей для молоді у здобутті якісної освіти, постійного оновлення змісту освіти; розвиток системи неперервної освіти впродовж життя; піднесення вищої освіти України на рівень досягнень країн світу.

Підготовка майбутнього фахівця до виконання ним посадових обов'язків – складна, багатогранна проблема. Успішне вирішення її залежить від того, якою мірою зусиллям фахової підготовки скоординовані ґрунтовні знання студентів, їхні власні переконання. Самостійна робота допомагає студенту сформувати власну оцінку фактів і процесів, сприяє творчим пошукам, активному засвоєнню навчального матеріалу.

Основною метою плану роботи є організація, згуртування педагогічного колективу на підготовку кваліфікованих спеціалістів, які б знали нові економічні відносини, новітні технології.

Планування – це одна із головних ланок організації навчально-виховної роботи. Зміст планів, починаючи від загальних і закінчуючи розробками на окремих заняттях, повинен відображати життя навчального закладу.

Методика складання плану роботи

Завідувач відділення здійснює керівництво навчально-виховною роботою. Контролює навчальний процес на відділенні і вживає заходів щодо усунення виявлених порушень і недоліків. Організовує і веде облік успішності та відвідування занять студентами, здійснює керівництво позакласною виховною роботою, готує матеріали до проведення педагогічних рад, забезпечує виконання студентами обов'язків, які покладені на них, організовує роботу стипендіальних комісій і готує пропозиції з призначення студентам стипендії, також бере участь у розподілі студентів по місцях проходження практики і направленні їх на постійну роботу після закінчення навчального закладу, організовує і проводить роботу з батьками студентів відділення, підтримує зв'язок зі студентами, що закінчили ВНЗ, забезпечує оформлення дипломів, академічних довідок, характеристик та іншої документації на відділенні в установленому порядку. Веде облік роботи відділення і готує відповідно звітність. Вносить пропозиції щодо удосконалення навчально-виховного процесу.

У складанні плану роботи можуть брати участь досвідчені куратори груп, викладачі, вихователі, органи самоврядування відділення. Очолює цю роботу завідувач відділення. Під час складання плану роботи відділення слід керуватися законами, постановами, указами, розпорядженнями Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти та науки України. Завідувач відділення повинен бути ознайомлений з основними напрямками роботи педагогічного колективу ВНЗ на наступний семестр, планами педагогічної ради, методичного кабінету, єдиним планом ВНЗ, планами роботи предметних (циклових) комісій, кураторів груп, навчальних кабінетів (лабораторій), гуртків, що працюють на відділенні.

Під час складання плану роботи відділення можна скоригувати роботу предметних циклових комісій, кабінетів, лабораторій, гуртків. Це дасть можливість сконцентрувати зусилля викладачів, кураторів груп, голів предметних (циклових) комісій, лаборантів на розв'язання актуальних питань навчально-виховного процесу, які необхідно виконати протягом семестру, року і ліквідувати недоречності в роботі всіх ланок відділення.

План роботи складається на рік. Після обговорення на педагогічній раді затверджується директором навчального закладу, один примірник плану роботи бажано здати в навчальну частину, а другий залишається для керівництва на відділенні.

Успіх справ у вищому навчальному закладі з підготовки молодших спеціалістів залежить не тільки від цілеспрямованої роботи адміністрації, але й від роботи кожного відділення, а на відділенні – від викладачів.

Завідувач відділення багато часу витрачає на вирішення так званих поточних, "другорядних" питань. Виходячи з цього, для реалізації плану

роботи відділення доцільно складати завідувачу відділення на кожний семестр (місяць) розпорядок роботи з урахуванням загальних планів роботи, плану роботи відділення, власного педагогічного навантаження, розкладу навчальних занять тощо.

Під час складання плану роботи відділення необхідно пам'ятати, що основними формами роботи відділення можуть бути:

- збори студентів, їх батьків по академічних групах, курсах і відділеннях;
- наради викладачів, кураторів, старост, активу труп;
- засідання циклових комісій;
- індивідуальні бесіди з кураторами груп, викладачами, студентами;
- відвідування всіх видів занять студентів;
- листування з багатьма студентів, підприємствами, звідки направлені студенти на навчання, екскурсії, походи, конкурси, олімпіади, конференції, змагання, лекції, диспути, тижні циклових комісій.

Зміст плану роботи відділення

План роботи відділення складається за такими основними розділами:

1. Організаційна робота.
2. Виховна робота.
3. Робота з кураторами груп.
4. Робота з старостами та самоврядуванням.
5. Робота з батьками студентів.
6. Зв'язок з виробництвом.
7. Контроль за навчально-виховним процесом.

Організаційна робота

Цей розділ плану роботи відділення може включати такі питання:

- підготовка навчальної бази відділення до Дня відкритих дверей;
- проведення бесіди з абітурієнтами;
- участь у роботі приймальної комісії і формуванні академічних груп нового прийому;
- організація своєчасного планування роботи всіх ланок відділення;
- організація Дня знань, занять першого дня;
- підготовка матеріалу до наказу про призначення старост навчальних груп;
- участь у засіданнях стипендіальної комісії і оформлення книги протоколів;
- складання графіка проведення обов'язкових контрольних робіт;
- підготовка матеріалу для складання графіка виконання курсових проєктів і робіт;
- підготовка матеріалу для наказу про переведення студентів на

наступний курс;

- ознайомлення групи з формами наслідків атестації студентів;
- складання матеріалів для різних форм звітності;
- оформлення екранів успішності в навчальних групах;
- участь у нарадах з директором, заступником директора з навчальної роботи;
- підготовка матеріалів для святкових наказів;
- участь у складанні розкладу екзаменаційних сесій;
- підготовка і проведення санітарного дня в навчальному закладі;
- організація оформлення особових справ випускників;
- ознайомлення випускників з місцями призначення і збір заяв про розподіл на роботу;
- доведення до відома студентів часу і місця проходження переддипломної практики;
- організація огляду-конкурсу навчальних кабінетів (лабораторій), художньої самодіяльності;
- підведення підсумків екзаменаційної сесії, захисту дипломних проектів випускних курсів;
- проведення лінійок з питання успішності студентів;
- проведення зборів у групах на різну тематику;
- підведення підсумків роботи відділення за семестр, навчальний рік і підготовка звітної документації;
- підготовка матеріалу для наказу про допуск студентів до дипломного проектування, оформлення журналу дипломного проектування;
- закріплення аудиторій за навчальними групами;
- підготовка залікових книжок для підпису заступником директора з навчальної роботи;
- підготовка матеріалу для розрахунку педагогічного навантаження викладачів на новий навчальний рік;
- участь у роботі приймальної комісії з розгляду заяв вступників;
- участь у роботі державної кваліфікаційної комісії;
- організація виписки і реєстрації студентських квитків, залікових книжок успішності студентів нового набору;
- підготовка всієї облікової документації на новий навчальний рік;
- складання плану роботи на новий навчальний рік (семестр) і т.д.

Контроль за навчально-виховним процесом на відділенні

Основою вдосконалення навчально-виховного процесу, важливим ланцюгом у системі управління навчально-виховним процесом у виші є контроль за всіма напрямками діяльності.

Контроль на відділенні – це комплекс контрольних заходів,

цілеспрямованих на всебічне удосконалення навчально-виховного процесу, відповідно до вимог законодавчих актів і нормативних документів.

Основною метою контролю є удосконалення ефективності навчально-виховного процесу шляхом попередження, прогнозування негативних тенденцій, виявлення і усунення недоліків, посилення відповідальності за результатами власної діяльності, забезпечення цілей і виконань вищу.

Умовами ефективного контролю на відділенні є цілеспрямованість, гласність, раціональність, своєчасність, компетентність, точність, правильний підбір питань і об'єктів контролю, своєчасна розробка програм, схем перевірки контролю.

Об'єктами контролю є:

- навчальна документація викладачів, кураторів груп, циклової комісії;
- матеріально-технічне забезпечення навчального процесу;
- інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу;
- абсолютна і якісна успішність;
- методична робота викладачів;
- гурткова робота;
- виховні заходи;
- умови навчання і побуту студентів.

Планування контрольних заходів на відділенні здійснювалося на підставі плану внутрішнього контролю.

Організація перевірки будь-якого з аспектів навчально-виховного процесу передбачає:

1. Обґрунтування перевірки;
2. Формулювання мети;
3. Визначення відповідальних осіб за проведення контролю – термін контролю;
4. Збір і обробка інформації про стан об'єкта, що перевіряється за схемою;
5. Оформлення основних висновків за результатами перевірки;
6. Визначення рекомендацій, рішень;
7. Вибір форми контролю;
8. Визначення терміну наступного контролю;
9. Обговорення наслідків контролю на засіданні відділення, циклової комісії.

Для забезпечення контролю за навчально-виховним процесом на відділенні використовуються форми внутрішнього контролю за характером об'єктів.

Групово-узагальнювальний контроль передбачає виявлення рівня знань і вихованості студентів груп, якості і методів викладання, якості

роботи куратора; фронтальний контроль спрямований на вивчення стану викладання окремих дисциплін, роботи кураторів або окремих груп.

Тематичний контроль. Його метою є перевірка роботи всього колективу над проблемою. Наприклад, підготовка робочих місць, перевірка рівня знань і умінь студентів до проведення науково-практичної конференції та з дисциплін природничо-математичного циклу.

Персональний контроль передбачає у перевірці викладацької майстерності методичного рівня роботи викладача загалом.

Оглядовий контроль – предметом перевірки є стан навчально-методичної документації; трудової дисципліни, матеріально-технічного забезпечення.

В управлінні діяльністю відділення за ознакою виконання використовують різні форми внутрішнього контролю.

Колективний контроль – залучаються до нього всі ступені управління: завідувачі відділення, голови циклових комісій, досвідчені викладачі циклу, члени самоврядування.

Самоконтроль – користуються досвідчені викладачі, куратори груп з обов'язковою звітністю.

Взаємоконтроль – залучають голів циклових комісій, досвідчених викладачів, кураторів через наставництво.

Об'єктивність будь-якого виду перевірки залежить від виду вмілого використання методів контролю:

1. Спостереження. Передбачає відтворення занять, виховних заходів з наступним обговоренням;

2. Перевірка документації. Робота з навчальними журналами, навчально-плановою документацією.

3. Опитування:

- усне – здійснюється під час невимушеної або цілеспрямованої бесіди за спеціальною програмою;

- письмове – за допомогою контрольної роботи (зріз); відкрите опитування, яке може передбачати необмежені варіанти відповідей на питання або закриті анкетування, коли варіанти відповідей обмежені;

- тестування – метод психологічної діагностики вимірювання індивідуальних особливостей;

- оперативний аналіз – це аналіз щойно проведеного заняття, заходи з його організаторами;

- ретроспективний аналіз – оцінка діяльності відділення випускниками минулих літ.

За ознакою логічності використовуємо поточний контроль, попереджувальний, підсумковий.

Важливими умовами успішного використання методів контролю є здатність контролюючого вникнути в суть питання, яке перевіряється, і

надати допомогу викладачеві, куратору групи. Для підвищення відповідальності студентів, зменшення пропусків занять на відділенні розроблено “Положення про організацію відпрацювань пропущених навчальних занять”.

Отримана під час перевірки інформація стимулює внесення корективів, пошук нових рішень. Про результати перевірки знає весь колектив. Перевірка здійснюється у доброзичливій, тактовній атмосфері. Тому на відділенні складаємо план-графік внутрішнього контролю за навчально-виховним процесом.

Правильне виховання неможливе без тісного контакту з сім'єю. Не можна серйозно говорити про виховання, перш ніж не зануришся в атмосферу сім'ї виховання, не налагодиш дружніх стосунків з його батьками.

Кожна розмова, бесіда із слабовстигаючими студентами, порушниками дисципліни фіксуються у журналі куратора в розділі – “Індивідуальна робота із студентами”, а якщо для вирішення питання необхідно залучити батьків, то фіксується в тому ж журналі в розділі “Робота з батьками”

Бажання навчального закладу і батьків дати належну освіту і виховання студентам залежить від взаємозв'язку: куратор групи – сім'я. Тісний зв'язок між навчальним закладом і батьками особливо необхідний у період початкового навчання, коли батьки проявляють найбільший інтерес до навчання і поведінки своїх дітей. Тому необхідно один раз на два місяці повідомляти їх про успішність і кількість пропущених занять дітей.

Головною метою куратора групи і самих студентів у будь-якому навчальному закладі є поліпшення рівня навчання.

Після закінчення семестру куратор разом з академсектором заповнює “Зведену відомість успішності групи”, де виставляються оцінки, та “Стипендіальну відомість”, якщо група навчається за державним замовленням. У цій відомості, крім оцінок за навчальні дисципліни, виводиться середній бал, який впливає на нарахування стипендії, зазначається кількість пропущених занять, у примітці – ЧЗ, сирітство чи інвалідність.

Середній бал виводиться без урахування оцінки за поведінку.

У навчальному закладі за 12-бальною системою оцінюються дисципліни загальноосвітньої підготовки, за 5-бальною – дисципліни навчального плану молодшого спеціаліста. Тому необхідно пам'ятати про закономірність підрахунку середнього балу та відповідність між 12-бальною і 5-бальною системами:

10–12 – „5”, 7–9 – „4”, 4–6 – „3”

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 року № 882 “Питання стипендіального забезпечення” академічні та

соціальні стипендії призначаються, в першу чергу:

- студентам-сиротам;
- студентам, які згідно із Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”;
- студентам, які є інвалідами з дитинства та інвалідами 1–2 груп;
- студентам з малозабезпечених сімей (за умови отримання відповідної державної допомоги згідно з законодавством);
- студентам, які навчаються за державним замовленням і за результатами контролю мають середній бал успішності не нижчий ніж „7” за 12-бальною шкалою або не нижчий ніж „4” за 5-бальною шкалою оцінювання;
- студентам, які мають власні сім’ї.

Студентам, які за результатами семестрового контролю мають 10–12 балів з кожної навчальної дисципліни за 12-бальною або середній бал успішності „5” за 5-бальною шкалою оцінювання, призначається підвищена академічна стипендія.

За особливі успіхи – відмінне навчання, активну участь у громадській, спортивній та науковій діяльності за поданням стипендіальної комісії навчального закладу – призначаються стипендії Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, іменні.

Академічна стипендія призначається з першого числа місяця, що настає після закінчення семестрового контролю згідно з навчальним планом.

До першого семестрового контролю академічна стипендія призначається у мінімальному розмірі.

Особам, які згідно з Законом України “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, гарантуються пільги при призначенні стипендії, виплачується додаткова соціальна стипендія у 100-відсотковому розмірі призначеної.

Згідно з “Положенням про державну підсумкову атестацію” студентам, які під час навчання у ВНЗ I–II рівнів акредитації одержали повну загальну середню освіту, видаються атестати про повноту загальну середню освіту одночасно з дипломом молодшого спеціаліста.

Відповідно до “Положення про організацію навчально-виховного процесу у ВНЗ” (наказ МОН України № 161 від 2.06.93), студенту, який отримав підсумкові оцінки “відмінно” не менш як з 75% усіх навчальних дисциплін передбачених планом, а з 25% – оцінки “добре”, склав державні іспити на “відмінно”, а також виявив себе у науковій, творчій роботі видається документ про освіту з відзнакою.

Від семестрових, державних іспитів, державної атестації студенти не звільняються. Виняток становлять студенти, які за станом здоров’я не можуть складати такі екзамен. У такому випадку вони мають подати

відповідні документи: довідка про стан здоров’я, заява від батьків.

Студент може бути звільнений від диференційованого або семестрового заліку за умови одержання протягом семестру з дисципліни тільки “відмінно” та “добре”.

Ще одне з головних завдань куратора групи – створення здорового мікроклімату в групі, виявлення інтересів студентів, їх здібностей, залучення до участі в гуртковій роботі, культурно-спортивних заходах.

Важливим аспектом і запорукою успіху у формуванні колективу є постановка перед студентами привабливих перспектив. Група весь час повинна до чогось прагнути. Навіть якщо це невеличка ціль, але вона досягається, коли в колективі панує атмосфера радості, впевненості у своїх силах. Це робить групу згуртованою. Завдання куратора – своєчасно підказати студентам потрібну перспективу, шлях її досягнення.

У навчальному закладі багато іногородніх студентів. Вони живуть у гуртожитках або наймають квартири. І часом буває важко адаптуватися до нових умов життя. У них виникають проблеми організації побуту, вільного часу, відповідальності за себе, за своє навчання, і, навіть, за правильний розподіл коштів. Допомога у вирішенні цих проблем лягає на плечі куратора.

Куратор має відвідувати помешкання своїх студентів, поспілкуватися з комендантом гуртожитку або з господарями квартир. Цієї роботою має бути охоплено 70% всіх студентів групи. Після відвідування складається “Акт обстеження”.

Додатки

Фрагмент орієнтовного плану роботи відділення

Зміст роботи	Термін виконання	Відповідальний за виконання	Відмітка про виконання
1	2	3	4
1. Організаційна робота			
1.1. Підготувати навчальну базу відділення до Дня відкритих дверей навчального закладу	Згідно з планом навчальної частини	Заввідділення, завкабінету, лабораторії	
1.2. Участь у проведенні бесіди зі студентами	У період прийому	Заввідділення	

1	2	3	4
2. Виховна робота			
2.1. Взяти участь у засіданні студентського профспілкового комітету та органу студентського самоврядування відділення	Згідно з їх планами роботи	Заввідділення, куратори груп	
2.2. Надати допомогу в організації і проведенні виступу художньої самодіяльності до Дня Перемоги і т.д.	Квітень-травень	Заввідділення, куратори груп	
3. Робота з кураторами груп			
3.1. Провести нараду кураторів груп щодо виконання студентами внутрішнього розпорядку навчального закладу і запобігання правопорушень	Перша декада вересня	Заввідділення	
3.2. Виступити з доповіддю на семінарі кураторів груп з питання адаптації студентів перших курсів і т.д.	Згідно з планом роботи семінару кураторів груп	Заввідділення	
4. Робота з старостами (активом) навчальних груп			
4.1. Провести збори старост з догримання внутрішнього розпорядку навчального закладу	Друга декада вересня	Заввідділення, куратори груп	
4.2. Провести бесіду з старостами з питань відвідування занять і успішності студентів	Третя декада вересня	Заввідділення	
5. Робота з батьками студентів			
5.1. Провести батьківські збори студентів першого курсу	Третя декада жовтня	Заввідділення, куратори груп	
5.2. Прочитати лекцію для батьків на тему: "Роль навчального закладу і сім'ї у вихованні дітей" і т.д.	У період проведення зборів	Заввідділення	

1	2	3	4
6. Зв'язок з виробництвом			
6.1. Провести зустріч з передовиками виробництва та випускниками відділення	Перша декада грудня	Заввідділення, голова циклової комісії	
6.2. Направити випускникам відділення лист з анкетами для покращення підготовки молодших спеціалістів	Друга декада вересня	Заввідділення, голова циклової комісії	
7. Контроль за навчально-виховним процесом			
7.1. Відвідувати заняття, виховні години викладачів та кураторів груп	Один раз у тиждень	Заввідділення	
7.2. Перевірити роботу предметних гуртків, технічної творчості та дослідної роботи і т.д.	Один раз у місяць	Заввідділення, голова циклової комісії	

Щоденний розпорядок роботи завідувача відділення

Для успішної реалізації плану роботи відділення доцільно схвалити на кожний семестр розпорядок роботи завідувача, виходячи з загальних планів навчального закладу, педагогічного навантаження, розкладу навчальних занять та запропонованою схемою.

Розпорядок роботи завідувача відділення

Час	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця
1	2	3	4	5	6
9.00-10.35	Навчальні заняття в групі	Вирішення поточних справ	Робота з виробничниками	Відвідування виховних годин	Вирішення організаційних питань
10.45-12.20	Підготовка матеріалів до доповідей на педраді	Відвідування занять викладачів	Вирішення організаційних питань	Аналіз відвіданих виховних годин	Вивчення нової техніки і технологій
12.20-13.20	Перерва на обід				

1	2	3	4	5	6
13.20– 14.55	Вирішення погочних справ	Аналіз відвіданих занять	Робота з зав-кабінетами і лабораторіями	Надання допомоги худ. самодіяльності, спортивній роботі	Надання допомоги технічній творчості студентів
15.05– 16.40	Перевірка журналів класних керівників	Вивчення методичної літератури	Вивчення роботи предметних гуртків	Навчальні заняття в групі	Навчальні заняття в групі

**План-графік
контролю за навчально-виховним процесом**

Об'єкт контролю	Мета контролю	Зміст контролю	Форма контролю	Термін проведення	Відповідальні за організацію проведення контролю	Аналіз обговорення результатів контролю, заходи
1. Робочі програми						
2. План роботи циклових комісій						
3. План роботи кабінетів, лабораторій, гуртків						
4. Навчально-методичні комплекси з навчальних дисциплін						
5. Журнали навчальних груп						
6. Облік годин даних викладачами						
7. Навчальні заняття						
8. Індивідуальне навчання						
9. Графік проведення консультацій і додаткових занять						
10. Екзаменаційна документація						
11. Курсове проектування						
12. Щомісячна атестація студентів						
13. Практичне навчання						
14. Виробничі практики						
15. Успішність нового набору						
16. Абсолютна та якісна успішність студентів						
17. Семестровий контроль						

**Підсумкова відомість ранжового списку студентів
Денна форма навчання**

Курс _____
 Спеціальність _____
 Дата ранжування « _____ » _____ р.

Прізвище та ініціали студента	Група	Загальна кількість балів	
		за __ семестр навчального року	разом

Завідувач відділення _____

Зведена відомість успішності і відвідування занять студентів у ВНЗ

Відділення	Кількість студентів	Середній бал	Відсоток успішності	Сумарний бал	Місце	Відмінників	Якісний показник		Пропущені заняття			
							4, 5	Відсоток	Місце	Пропусти на 1 студента	Всього на 1 студента	Місце

ЕКЗАМЕНАЦІЙНА ВІДОМІСТЬ

(для семестрових екзаменів)

З навчальної дисципліни _____

Спеціальність _____ курс _____ група _____

Екзаменатор _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Прізвище, ім'я, по батькові студента, що складає екзамен	Номер екзаменаційного білета	Оцінка	Підпис екзаменатора
1.			
2.			
3.			
4.			

*Примітка. Результати письмових і усних екзаменів записуються в одній відомості, для чого графа "Оцінка" ділиться на три частини – для оцінок, одержаних на письмовому, усному екзаменах, і загальної.

« _____ » _____ 20 _____ р.

Час проведення екзаменів

Письмового _____ початок _____ закінчення _____

Усного _____ початок _____ закінчення _____

Всього на проведення

екзаменів _____ годин _____ хвилин

Підпис екзаменатора _____

Анкета для визначення думки студентів про якість роботи викладача
(заповнюється студентами – членами експертних комісій)

Питання, відповіді, які характеризують роботу викладача	Думка студента-експерта
1	2
1. Як викладач учить вчитись?	
2. Які оптимальні прийоми навчання з урахуванням складності навчального матеріалу та здібностей студентів використовує викладач?	
3. Які методи роботи з відстаючими студентами використовує викладач? Яка ефективність цих методів? Ваші пропозиції щодо покращення цієї роботи	
4. Чи вчить викладач безпосередньо на занятті, чи прагне він до того, щоб саме під час заняття відбувався процес формування знань і розвиток самостійності студента?	

1	2
5. Чи може викладач активізувати студентів на вивчення навчального матеріалу?	
6. Які причини неуспішності ви вважаєте головними?	
7. Як викладач попереджує неуспішність та апатію до навчання студентів?	
8. Які відносини склалися між студентами і викладачем у навчальній групі?	
9. Чи дохідливо викладач подає матеріал?	
10. Чи пов'язує викладач навчальний матеріал з життям, з виробництвом?	
11. Яка культура мови викладача?	
12. Чи пропагує викладач новітні відомості в галузі знань?	
13. Чи ґрунтовні у Вас знання з дисциплін?	
14. Які переваги і недоліки діяльності викладача ви можете відмітити?	
15. Ваші пропозиції щодо підвищення якості навчання	

Анкета "Знайомство"

- П.І.Б.
- Дата та місце народження
- Яку школу і коли Ви закінчили?
- Хто за професією Ваші батьки?
- Які риси характеру притаманні Вам:
  - скромність;
  - рішучість;
  - невдоволення;
  - байдужість;
  - чесність;
  - ваші варіанти.
- Яку роботу Ви виконуете з задоволенням?
- Чим любите займатись у вільний час?
- Чи маєте Ви вірних друзів, як багато?
- Чому Ви обрали для навчання саме наш ВНЗ:
  - тут навчались мої батьки(знайомі, друзі);
  - прочитав оголошення в газеті;
  - викладачі проводили профорієнтаційну роботу в школі.
- Що збираєтеся робити після закінчення ВНЗ?
  - навчатимусь далі;
  - працюватиму за спеціальністю;
  - служитиму у Збройних силах України;
  - не знаю.

Анкета "Першокурсник"

1. Чому Ви навчаєтеся у нашому ВНЗ?
  1. Щоб стати кваліфікованим спеціалістом.
  2. За порадою батьків.
  3. Тут навчаються мої друзі.
  4. Щоб отримати диплом.
2. Чи подобається Вам навчатися у виші?
  1. Так.
  2. Ні.
3. Що не подобається Вам у ВНЗ? _____
4. Чи спідаєте Ви до початку занять?
  1. Так.
  2. Ні.
  3. Не завжди.
5. О котрій годині Ви встаєте та лягаєте спати? _____
6. Чи знаєте Ви керівництво ВНЗ? (Вказати конкретно кого) _____
7. Скільки часу витрачаєте на підготовку домашніх завдань? _____
8. Що заважає готуватися до занять? _____
9. Чи користуєтесь послугами бібліотеки, читальної зали?
  1. Так.
  2. Ні.
  3. Періодично.
10. Як Ви оцінюєте рівень своїх базових знань?
  1. Високий.
  2. Середній.
  3. Низький.
  4. Незадовільний.
11. Які труднощі виникають у Вас під час проживання у гуртожитку?
  1. Відсутні.
  2. Недостатні умови для самопідготовки.
  3. Заважають працювати старшокурсники.
12. Чим Ви займаєтесь у вільний час? _____
13. Якої допомоги Ви потребуєте? _____

Анкета щодо адаптації першокурсників

1. Чи жалкуєте Ви, що стали студентом ВНЗ?
2. Яким є студентське життя в порівнянні зі шкільним?
3. Що Вам найбільше запам'яталось за час навчання?
4. Що Вам найбільш не сподобалося за час навчання?
5. Які відносини склались у Вашій групі?
6. Що для Вас було найважчим на початковому етапі навчання у ВНЗ?
7. Чи відчуваєте Ви допомогу куратора групи?
8. Що заважає Вам брати участь у громадській роботі?

Анкета "Я і моя група"

1. Що таке колектив?
2. Чи є колективом Ваша група?
3. Хто, на Ваш погляд, виконуватиме найкраще обов'язки старости групи?
4. Кого Ви вважаєте в групі своїм другом?
5. Які риси характеру Ви найбільше цінуєте в інших?
6. Хто Вам найбільше подобається в групі і чому?
7. Хто Вам не подобається в групі і чому?
8. Чи поважають Вас у групі?
9. Чи подобається Вам Ваша група?
10. Чи є Ви лідером групи?

1.6. ПОЛОЖЕННЯ ПРО АТЕСТАЦІЮ РОБОЧИХ МІСЦЬ ТА ПАСПОРТИЗАЦІЮ ЛАБОРАТОРІЙ, КАБІНЕТІВ ТА ІНШИХ ОБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Матвієнко О.В., Орхівська О.М.
(Аграрно-економічний коледж
Полтавської ДАА)

Вступ

Навчальна лабораторія (кабінет) є основною навчально-матеріальною базою для проведення теоретичних занять, лабораторних, практичних робіт, місцем для самостійної роботи студентів, проведення позаурочної роботи, організації різних заходів, які сприяють глибшому вивченню окремої дисципліни.

Одночасно лабораторія (кабінет) є методичним центром для різних дисципліни навчального закладу.

Основним завданням лабораторії (кабінету) є забезпечення проведення теоретичних занять, лабораторних (практичних) робіт на високому науковому, методичному і технічному рівні згідно з чинними навчальними програмами і методичними рекомендаціями, а також організації і проведення позааудиторної, гурткової роботи, завдяки чому розвиваються творчі дослідницькі здібності студентів.

Паспортизація передбачає не тільки підготовку і заповнення паспорта, а й встановлення відповідності обладнання лабораторії, кабінету тощо типовому переліку обладнання.

Паспортизації повинна передувати атестація робочих місць.

1. Атестація робочих місць

1.1. Загальні положення

1. *Робоче місце* – це територія, забезпечена необхідними технічними та іншими засобами, в якій забезпечується трудова діяльність одного або групи студентів, що виконують одну роботу або операцію.

2. Кількість робочих місць повинна відповідати кількості лабораторних чи практичних робіт, передбачених навчальним планом з кожної дисципліни.

3. Під час атестації робочих місць враховується кількість посадкових місць на кожну лабораторну чи практичну роботу.

4. Від кількості посадкових місць залежить форма організації праці студентів. Якщо кількість посадкових місць відповідає кількості студентів у групі (підгрупі), то форма організації праці індивідуальна, менша кількість – ланкова або бригадна, а одне посадкове місце – то вважається, що роботу студенти не виконали. Не допускається одночасна робота на одному робочому місці більше трьох студентів.

1.2. Мета атестації

1. *Мета атестації* – забезпечити вдосконалення навчально-виховного процесу, підвищення технічного рівня робочого місця, вдосконалення організаційно-економічних заходів, поліпшення умов праці та раціонального використання навчально-матеріальної бази і трудових ресурсів для якісної підготовки спеціалістів.

2. Атестація робочих місць сприяє:

- ◆ підвищенню відповідальності викладачів, завідуючих кабінетами, лабораторіями, майстернями та інших працівників навчальних закладів за якість навчання і виховання студентів;

- ◆ впровадженню нових технологій, організаційних форм вирощування сільськогосподарських культур, виробництва продукції тваринництва, сучасної методики раціонального використання обладнання, машин і агрегатів, навчальних місць;

- ◆ забезпеченню навчальних лабораторій, кабінетів, майстерень, клінік, полігонів та інших об'єктів найновішим обладнанням, пристроями, пристосуваннями, приладами, інструментами, що відповідають сучасним досягненням науки, техніки і виробництва;

- ◆ виключенню із навчального процесу неефективних і введенню нових лабораторних і практичних робіт згідно з вимогами нових навчальних планів і програм.

1.3. Порядок проведення атестації

1. Атестація проводиться на основі об'єктивної оцінки діяльності підрозділів навчального закладу за широкої участі трудового колективу в умовах повної гласності і суворого дотримання чинного трудового законодавства.

2. Директор навчального закладу за погодженням з профспілковим комітетом затверджує графік проведення атестації робочих місць і не пізніше ніж за місяць до початку атестації доводить його до відома колективу.

3. Атестація робочих місць проводиться атестаційними комісіями періодично, але не рідше одного разу на п'ять років або за зміни навчальної програми, завідувача відділення, викладача. Конкретні строки атестації встановлюються дирекцією навчального закладу за погодженням з відповідним профспілковим комітетом.

4. У склад атестаційної комісії входять представники адміністрації, відповідної профспілкової організації, голови циклових комісій, викладачі, майстри виробничого навчання з досвідом роботи. Персональний склад атестаційної комісії затверджується наказом по навчальному закладу.

Головою атестаційної комісії є директор навчального закладу, заступником – заступник директора з навчально-виробничої роботи.

5. Відповідно до навчального плану і чинних програм визначається потреба в навчально-лабораторній базі згідно з переліком типового обладнання кабінетів і лабораторій для забезпечення проведення лабораторних (практичних) занять у вищому навчальному закладі. Одержані дані співставляються з наявністю таких об'єктів у навчальному закладі.

6. Складається документація робочих місць згідно з робочими програмами, додається виписка з навчального плану.

7. Відповідають за якість оформлення документації щодо атестації робочих місць викладачі навчальних дисциплін, навчальних практик і робітничих професій, а за своєчасність проведення атестації – голови циклових комісій.

8. У визначене робоче місце може входити декілька лабораторних (практичних) занять з різних спеціальностей і дисциплін, якщо роботи відрізняються тільки назвами, а суть методу і хід роботи подібні.

9. *Лабораторна робота (заняття)* – форма навчального заняття, за якого студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди для практичного підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. Заміна

лабораторних занять іншими видами навчальних занять, як правило, не дозволяється.

10. *Практичне заняття (робота)* – форма навчального заняття, за якого викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно до сформульованих завдань.

11. *Інструктаж з охорони праці* проводиться у всіх підприємствах, установах і організаціях незалежно від характеру їх трудової діяльності, підлеглості і форми власності.

11.1. *Вступний інструктаж* проводиться з усіма працівниками, які щойно прийняті на роботу (постійну або тимчасову), незалежно від їх освіти, стажу роботи за цією професією або посади безпосередньо на робочому місці. Тільки після його проведення адміністрація може допустити робітника до самостійної роботи.

11.2. *Первинний інструктаж* проводиться на робочому місці до початку роботи з новоприйнятим працівником або працівником, який буде виконувати нову для нього роботу, студентом перед роботою в майстернях, лабораторіях, дільницях тощо. Проводиться індивідуально або для групи осіб спільного фаху за програмою, складеною з урахуванням вимог відповідних інструкцій з охорони праці та інших нормативних актів про охорону праці, технічної документації і орієнтованого переліку питань первинного інструктажу, викладених у додатку до Типового положення про навчання, інструктаж і перевірку знань з питань охорони праці.

11.3. *Повторний інструктаж* проводиться на робочому місці з усіма працівниками: на роботах з підвищеною небезпекою один раз у квартал. На інших роботах він проводиться один раз на шість місяців.

11.4. *Позаплановий інструктаж* проводиться з робітником або групою осіб за зміни технологічного процесу, перегляду правил, порушення працівником вимог інструкцій з охорони праці, виникнення нещасного випадку, на вимогу осіб, що здійснюють нагляд і контроль за станом охорони праці, під час перерви в роботі більш ніж 60 календарних днів, а для робіт з підвищеною небезпекою – 30 календарних днів.

11.5. *Цільовий інструктаж* проводиться під час допуску до виконання робіт, не пов'язаних із безпосередніми обов'язками працівника (навантаження, розвантаження, разові роботи за межами підприємства тощо), ліквідації аварій, стихійного лиха, проведенні робіт, на які оформляється наряд-допуск тощо.

Первинний, повторний, позаплановий та цільовий інструктажі проводять безпосередньо керівники робіт (начальник виробництва, цеху, дільниці, майстер, інструктор виробничого навчання, викладач). Перевірка знань здійснюється усним опитуванням або за допомогою технічних

засобів навчання, а також перевіркою навичок виконання робіт відповідно до вимог безпеки.

Первинний, повторний та позаплановий інструктажі, стажування та допуск до роботи реєструються в спеціальних журналах. При цьому обов'язкові підписи як інструктованого, так інструктуючого. Журнали інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані та скріплені печаткою.

12. *Інструкція з охорони праці* – це нормативний акт, що містить обов'язкові для дотримання працівниками вимоги з охорони праці під час виконання ними робіт певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території підприємства, або в інших місцях, де за дорученням роботодавця виконуються ці роботи, трудові чи службові обов'язки.

Перегляд інструкцій з охорони праці проводять за потреби, але не рідше одного разу на 10 років, а інструкцій, що діють на підприємстві, – не рідше одного разу на п'ять років, причому для професій або видів робіт з підвищеною небезпекою – не рідше одного разу на 3-и роки.

Кожній інструкції з охорони праці присвоюється назва та скорочене позначення (код, порядковий номер) і вона повинна містити такі розділи: загальні положення, вимоги безпеки перед початком роботи, вимоги безпеки під час виконання роботи, вимоги безпеки після закінчення роботи, вимоги безпеки в аварійних ситуаціях.

Інструкції містять тільки ті вимоги щодо охорони праці, дотримання яких є обов'язковим для працівників. Порушення працівником цих вимог розглядається як порушення трудової дисципліни. Контроль за дотриманням вимог інструкцій покладається на роботодавця.

1.4. Порядок розробки організаційно-технічних і методичних заходів за наслідками атестації

За наслідками атестації навчально-виробничих об'єктів завідуючі відділеннями навчального закладу разом з викладачами, майстрами виробничого навчання та іншими відповідальними працівниками розробляють організаційно-технічні, методичні заходи за формою:

Зауваження атестаційної комісії (за якими факторами і показниками)	Назва та зміст заходів	Строки розробки	Відповідальні	
			за впровадження	за розробку
	А. Технічні			
	Б. Організаційні			
	В. Методичні			

План заходів розробляється протягом тижня після проведення атестації.

Відповідальність за якість і своєчасність розробки заходів покладається на голів циклових комісій, керівників навчально-виробничих підрозділів та ін.

Відповідальність за виконання заходів покладається на завідувачів кабінетами, лабораторіями, майстернями тощо.

За наслідками атестації створюється наказ по навчальному закладу.

Оригінал паспорта робочого місця зберігається в комплексі з паспортом кабінету, лабораторії, майстерні тощо, а копії – на робочих місцях.

1.5. Вказівки для заповнення Зведеної відомості за наслідками атестації робочих місць

Техніко-економічний рівень робочого місця (P1) оцінюється за чотирма факторами:

Φ_1 – економічна ефективність робочого місця – характеризується економічною доцільністю комплектації робочого місця з урахуванням повного виконання змісту лабораторних, практичних робіт і виробничих завдань, зокрема, складність і універсальність використання обладнання, доцільність і економічність витрати матеріальних і паливно-енергетичних ресурсів, раціональне використання площ, можливе виконання на одному робочому місці однієї чи кількох лабораторних, практичних робіт і технологічних операцій.

Φ_2 – технологічний рівень робочого місця – характеризує прогресивність, відповідність чинним вимогам, моральне і технічне спрацювання основного і допоміжного обладнання.

Φ_3 – забезпечення робочого місця – характеризує можливість основного, допоміжного обладнання, оснащення виконувати всю номенклатуру навчально-виробничих робіт з дотриманням вимог Державного і галузевого стандартів, технічних умов та інструкцій.

Φ_4 – зайнятість робочого місця – характеризує ефективність використання навчального часу, відведеного на виконання робіт студентами, викладачами та іншими працівниками, можливість сумісництва професій і розширення зон обслуговування.

Числове значення кожного фактора рівне 0,25. Оцінка кожного фактора повинна бути однозначною "Відповідає" чи "Не відповідає" нормативним вимогам.

Числове значення показника P_1 визначається як сума числових значень факторів, яка за повної відповідності факторів нормативним вимогам рівна одиниці.

$$P_1 = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4$$

Рівень організації і нормування праці на робочому місці (P2) оцінюється за трьома факторами:

Φ_5 – планування і площа робочого місця – характеризує доцільність використання виробничих і допоміжних приміщень, дотримання нормативів на площу робочого місця, раціональне територіальне розміщення з урахуванням специфіки об'єкта і взаємодії його з іншими структурними підрозділами навчального закладу.

Φ_6 – організація обслуговування робочого місця – характеризує забезпеченість його матеріалами, методичною літературою і документацією, необхідними видами енергії, а також взаємозв'язки із структурними підрозділами навчального закладу, іншими господарствами, підприємствами, організаціями.

Φ_7 – якість нормування праці – характеризує можливість виконання об'ємів робіт, передбачених технологічною інструкцією відповідно до нормативів часу, а також участь працюючих у забезпеченні високої технічної підготовки оснащення на цьому робочому місці.

Максимальне числове значення факторів рівне:

$$\Phi_5 = 0,34; \Phi_6 = 0,33; \Phi_7 = 0,33.$$

$$P_2 = \Phi_5 + \Phi_6 + \Phi_7 = 1.$$

Рівень умов праці на робочому місці (P3) оцінюється за трьома факторами

Φ_8 – санітарно-гігієнічні умови праці – оцінюються на основі відповідності умов праці вимогам санітарних норм і чинних стандартів.

Φ_9 – охорона праці і пожежна безпека – оцінюється співвідношенням фактичного стану з вимогами охорони праці, пожежної безпеки і електробезпеки під час виконання навчальних і виробничих завдань, а також якістю ведення журналів з охорони праці на робочому місці.

Φ_{10} – естетика робочого місця – характеризується відповідністю оформлення робочого місця з вимогами наукової організації праці і виробничої естетики.

Максимальне числове значення факторів рівне:

$$\Phi_8 = 0,33; \Phi_9 = 0,34; \Phi_{10} = 0,33;$$

$$P_3 = \Phi_8 + \Phi_9 + \Phi_{10} = 1.$$

Атестаційна комісія визначає фактичне значення параметрів факторів $\Phi_1 - \Phi_{10}$ і заносить їх у зведену відомість за наслідками атестації робочих місць.

Числове значення показника робочого місця рівне:

$$P = \frac{P_1 + P_2 + P_3}{3}$$

Висновки атестаційної комісії визначаються числовим значенням P :

“Атестовано” – при P більше (або дорівнює) 0,75.

“Неатестовано” – при P менше 0,75.

При числових значеннях P оцінка “Атестовано” не можлива, якщо 2-а фактори в одному показникові не відповідають нормі.

Крім того, неможлива позитивна атестація об'єкта, якщо фактор Φ_9 “Охорона праці і пожежна безпека” не відповідає вимогам.

За невідповідності хоча б одного фактора з показників складається Акт.

1.8. Вказівки для заповнення Акту атестації робочих місць

Акт атестації робочих місць (дод. 5) складається безпосередньо комісією, яка проводила атестацію. Заповнення всіх пунктів акту (1–6) обов'язкове.

Після атестації робочих місць і оформлення усіх матеріалів один зразок документації зберігається у завкабінетом (лабораторії) або викладача та в методичному кабінеті навчального закладу.

2. Паспортизація лабораторій, кабінетів та інших об'єктів навчально-виробничого призначення

2.1. Паспорт лабораторії, кабінету та інших об'єктів навчально-виробничого призначення навчального закладу

Паспорт лабораторії (кабінету) – документ, який розкриває основні показники, що характеризують фактичний стан об'єктів навчально-виробничого призначення.

Показники атестації робочих місць беруться із зведеної відомості за наслідками атестації робочих місць навчальної дисципліни (лабораторій, кабінетів, інших об'єктів навчально-виробничого призначення).

2.2. Паспортизація лабораторії, кабінету, інших об'єктів навчально-виробничого призначення навчального закладу

Паспортизацію здійснює та ж сама комісія, що атестувала робочі місця.

Паспортизацію здійснюють за такими основними показниками:

P_1 – загальні відомості та план розстановки обладнання;

P_2 – методичне забезпечення;

P_3 – лабораторні і практичні роботи;

P_4 – зведений перелік обладнання;

P_5 – технічні засоби навчання і навчальні посібники;

P_6 – меблі та інвентар;

P_7 – документація.

Загальний показник атестації лабораторії (кабінету) визначається:

$$P_8 = \frac{P_1 + P_2 + P_3 + P_4 + P_5 + P_6 + P_7}{7 \times 10}$$

Показники $P_1, P_2, P_3, P_4, P_5, P_6, P_7$ оцінюються в балах від 0 до 10.

Показник P_8 – це середнє числове значення P (за результатами атестації всіх робочих місць), яке збільшується в 10 разів.

У результаті обчислень, виконаних за формулою, визначають коефіцієнт, за яким комісія робить висновок:

коефіцієнт 1,00–0,80 – “атестовано”;

0,79–0,70 – “атестовано за умови ліквідації виявлених недоліків”;

<0,70 – “неатестовано”

Результати паспортизації лабораторії (кабінету) записують в атестаційній картці (дод. 16).

На основі цієї картки завлабораторією (кабінетом) складає загальний план заходів з усунення виявлених недоліків при паспортизації.

Не може бути позитивною паспортизація лабораторії (кабінету), якщо більше 25% робочих місць не атестовані або охорона праці і пожежна безпека не відповідають нормам.

Паспортизацію проводять один раз у 5 років або якщо проводиться позачергова атестація робочих місць.

2.3. Вказівки до заповнення паспорта лабораторії, кабінету, інших об'єктів навчально-виробничого призначення навчального закладу

Перед заповненням кожного наступного розділу паспорта спочатку проставляється рік. Як правило, він повинен співпадати з роком паспортизації лабораторії (кабінету), яка проводиться через п'ять років або з роком, коли кардинально змінилася навчальна програма дисципліни, змінився викладач.

Паспорт навчальної лабораторії (кабінету) складається один раз, але за необхідності щорічно перед початком навчального року вносяться зміни, які відбулися в лабораторії (кабінеті) і направлені на удосконалення обладнання, унаочнення і особливо проведення лабораторних (практичних) робіт та навчально-методичного комплексу дисципліни.

Зміни записуються в кінці паспорта на листках, спеціально відведених для цього (дод. 17), проставляється дата, підпис і прізвище завідувачого лабораторією (кабінетом).

Представники адміністрації навчального закладу час від часу перевіряють якість паспорта, внесені зміни, що відбулися за певний період, і свої зауваження та пропозиції записують у спеціально відведений для цього журнал чи книгу.

Титульна сторінка (дод. 6)

На цій сторінці в розділі “Результати атестації лабораторії кабінету” записують місяць, рік проведеної паспортизації та результати (“атестовано”, “атестовано умовно при усуненні виявлених недоліків”, “неатестовано”). Далі за цими словами йде підпис заступника директора з навчально-виробничої роботи, його прізвище. Підпис скріплюється печаткою навчального закладу.

Загальна характеристика та план лабораторії (кабінету) (дод. 7)

У цьому розділі подається короткий опис приміщення, тобто слід зазначити:

- ✓ дату організації лабораторії (кабінету);
- ✓ загальну площу і кубатуру лабораторії (кабінету) та препаратурської;
- ✓ електрозабезпечення приміщення, стендів, обладнання та ін.;
- ✓ освітлення: електричне, природне, додаткове аудиторної дошки, демонстраційного столу; затемнення: ручне, механічне;
- ✓ заземлення;
- ✓ вентиляція тощо.

План розстановки обладнання подається у вигляді рисунка в масштабі:

- ✓ розміщення в лабораторії (кабінеті) основного обладнання, стендів, меблів, розведення електроживлення, електроосвітлення, заземлення;
- ✓ план евакуації людей та обладнання на випадок пожежі.

Навчально-методичне забезпечення (дод. 8)

У цьому розділі подається перелік методичних посібників: наявність та якість навчально-методичного комплексу дисципліни, інструкційні картки для проведення лабораторних (практичних) робіт, методичні розробки та рекомендації з викладання дисципліни, перелік того, що повинен знати і вміти студент у результаті вивчення дисципліни тощо.

Лабораторні й практичні роботи (дод. 9)

У цьому розділі подається перелік лабораторних і практичних робіт, стендів і обладнання для їх виконання із зазначенням кількості посадкових місць, відповідність виконуваних робіт навчальному плану. У колонці “необхідно придбати (виготовити)” слід перелічити, що конкретно необхідно придбати чи виготовити для забезпечення повного виконання лабораторної чи практичної роботи відповідно до навчального плану.

Зведений перелік обладнання (дод. 10)

У цьому розділі подається перелік основного обладнання, приладів, моделей, макетів, стендів, що є в наявності.

Технічні засоби навчання і наочні посібники (дод. 11)

У цьому розділі подається перелік технічних засобів навчання і

наочних посібників у такому порядку:

- ✓ технічні засоби навчання (мультимедійні засоби, кінопроектор, діапроектор, кодоскоп, магнітофон, відеокамера, телевізор, комп’ютерна техніка, прикладні програми тощо);
- ✓ кінофільми, відеофільми (назва і кількість);
- ✓ плакати, схеми, колекції та інші наочні засоби навчання (назва і кількість).

Меблі та інвентар (дод. 12)

У цьому розділі подається перелік меблів та інвентарю в такому порядку:

- ✓ кількість парт (столів), стільців;
- ✓ наявність демонстраційного столу;
- ✓ наявність аудиторної дошки;
- ✓ наявність і кількість шаф;
- ✓ наявність столу для підготовки демонстрацій;
- ✓ наявність столу для викладача тощо.

Документація

У цьому розділі перерахувати наявність та якість таких одиниць:

- бібліотеки з дисципліни та картотеки коротких анотацій на літературу з дисципліни, що є в загальній бібліотеці навчального закладу;
- журналу обліку проведених робіт у кабінеті (лабораторії);
- журналу обліку роботи гуртка (дослідної роботи і технічної творчості);
- журналу (книги) зауважень і пропозицій адміністрації навчального закладу;
- інструкції з техніки безпеки під час роботи в лабораторії (кабінеті) і журналу обліку інструктажу з охорони праці;
- інструкційних карток;
- обов’язків лаборанта;
- обов’язків студентів під час роботи в лабораторії;
- переліку наочних посібників, таблиць, дидактичних матеріалів;
- плану роботи лабораторії (кабінету) з відміткою про виконання.

Забезпечення літературою, навчальними посібниками (дод. 13)

У цьому розділі перерахувати наявну літературу та визначити відсоток забезпечення нею лабораторії (кабінету).

Якісний склад інженерно-педагогічних працівників (дод. 14)**Атестаційна картка (дод. 15)****2.4. Вимоги до навчальної лабораторії (кабінету)**

Для реалізації цих вимог необхідно керуватися відповідною нормативною базою, мати в кабінеті відповідну документацію.

1. Наявність паспорта, оформленого із зазначенням функціонального призначення обладнання, яке знаходиться в ньому, приладів, технічних засобів, наочності, дидактичних матеріалів тощо.

2. Наявність плану роботи навчальної лабораторії (кабінету).

3. Дотримання вимог охорони праці, санітарно-гігієнічних норм у навчальній лабораторії (кабінеті).

4. Дотримання естетичних вимог до оформлення навчальної лабораторії (кабінету): наявність постійних і змінних навчально-інформаційних стендів тощо (за планом роботи навчального кабінету).

5. Укомплектованість навчальним обладнанням, навчально-методичним комплексом засобів навчання, необхідних для виконання освітньої програми.

6. Відповідність навчально-методичного комплексу і комплексу засобів навчання профілю кабінету, вимогам освітнього стандарту і освітніх програм.

7. Наявність комплексу дидактичних матеріалів, типових завдань, тестів, самостійних і контрольних робіт та інших матеріалів для діагностики якості навчання і освітнього процесу (за профілем кабінету).

8. Забезпечення підручниками, дидактичним, роздатковим матеріалом відповідно до освітньої програми.

9. Відкрите і наочне надання студентам мінімально необхідного змісту освіти і вимог до рівня обов'язкової підготовки (стандарту освіти).

10. Відкрите і наочне надання студентам зразків виконання вимог обов'язкового стандарту.

11. Забезпечення студентів комплексом типових завдань, тестами, контрольними роботами для діагностики виконання вимог базового і підвищеного рівнів освітнього стандарту.

12. Наявність стендового матеріалу навчального кабінету: рекомендацій для студентів щодо проектування їх навчальної діяльності, з виконання програми розвитку умінь і навичок, організації і виконання домашньої роботи, підготовки до різних форм навчально-пізнавальної діяльності (практикум, семінар, лабораторна робота, тестування, залік, співбесіда, екзамен тощо).

13. Наявність екрану результативності виконання студентами освітнього стандарту.

14. Наявність розкладу роботи навчального кабінету з обов'язкової програми, факультативних занять, програми додаткової освіти, індивідуальних занять з відстаючими, з обдарованими студентами, консультацій тощо.

2.5. Необхідна документація

1. Паспорт навчального кабінету (лабораторії).

2. Інвентарна відомість обладнання.

3. Журнал або картотека наочних посібників, роздаткового матеріалу.

4. Правила охорони праці в навчальній лабораторії (кабінеті).

5. Журнал інструктажу студентів під час проведення позааудиторних заходів, а також інструктажу лаборанта і студентів-практикантів.

6. Правила поведінки студентів у навчальному кабінеті (лабораторії).

7. Графік роботи навчального кабінету (лабораторії).

8. Акт прийому навчального кабінету (лабораторії) адміністрацією навчального закладу.

9. План роботи кабінету (лабораторії) на навчальний рік.

10. Перспективний план (план дообладнання) роботи кабінету (лабораторії)

Додаток 1

Затверджую
Заступник директора
з навчально-виробничої роботи
(підпис) ПП

“ _____ ” _____ 20__ р.

**ДОКУМЕНТАЦІЯ
ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ РОБОЧИХ МІСЦЬ**

з дисципліни _____
спеціальності _____

Складена згідно з навчальним планом, затвердженим

(ким, коли)

Розроблений _____

(посада, прізвище та ініціали, дата)

і розглянутий на засіданні циклової комісії _____

(№ протоколу, дата)

Голова циклової комісії _____

(ініціали, прізвище)

**Перелік робочих місць
для виконання лабораторних і практичних робіт**

назва навчальної дисципліни (навчальної практики, робітничої професії)

спеціальності _____
згідно з програмою затвердженою _____

Назва тем лабораторних чи практичних робіт	Вид навчальних занять	Кількість годин	Номер робочого місця
1	2	3	4

Голова циклової комісії _____
(підпис) _____ ІПП

Викладач _____
(підпис) _____ ІПП

Дата _____

Паспорт робочого місця № _____

1. Назва робочого місця: _____

2. Назва роботи: _____

3. Короткий зміст роботи: _____

4. Мета роботи: _____

5. Кількість посадкових місць: _____

6. Перелік обладнання, устаткування з вказівкою паспортних даних:

Назва обладнання, устаткування	Кількість	Паспортні дані (тип, марка, завод-виробник)	Рік придбання або сам. виготовлення
1.			
2.			

7. Перелік приладів з короткою технічною характеристикою:

Назва приладу	Кількість	Тип, марка	Примітка
1.			
2.			

8. Перелік пристосувань та інструментів:

Назва пристосування, інструменту	Кількість	Тип, марка	Примітка
1.			
2.			

9. Перелік методичної і технологічної документації:

10. Перелік допоміжних матеріалів і запасних частин:

11. Охорона праці і протипожежне обладнання:

Назва	Кількість	Тип, марка	Примітка
1.			
2.			

Наслідки атестації: _____ Дата атестації: _____
Завідувач кабінету (лабораторії): _____
(підпис) _____ ІПП

Зведена відомість за наслідками атестації
робочих місць _____

дисципліна _____

кабінету (лабораторії) _____

станом на _____

Номер роботи чи місця	Назва робочого місця	Параметри і фактори, що визначають рівень робочого місця										Висновок атестаційної комісії (атестовано, неатестовано)		
		$\Phi_1 = 0,25$	$\Phi_2 = 0,25$	$\Phi_3 = 0,25$	$\Phi_4 = 0,25$	$\Phi_5 = 0,34$	$\Phi_6 = 0,33$	$\Phi_7 = 0,33$	$\Phi_8 = 0,33$	$\Phi_9 = 0,34$	$\Phi_{10} = 0,33$			
		$P_1 = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4$				планування, площа організації обслуговування		$P_2 = \Phi_5 + \Phi_6 + \Phi_7$		якість нормування праці санітарно-гігієнічні умови техніка безпеки і охорона праці естетика		$P_3 = \Phi_8 + \Phi_9 + \Phi_{10}$	$P = (P_1 + P_2 + P_3) / 3$	

Голова атестаційної комісії _____
(підпис) ПП

Заступник директора з навчально-виробничої роботи _____
(підпис) ПП

Голова циклової комісії _____
(підпис) ПП

Затверджую
Заступник директора з навчально-виробничої роботи

(підпис) ПП
" " " 20__ р.

АКТ
атестації робочих місць дисципліни _____
згідно з встановленими вимогами

1. Назва кабінету (лабораторії) _____
2. Номери робочих місць _____
3. Дата проведення _____
4. Висновок атестаційної комісії _____
5. Перелік неатестованих елементів за факторами _____
6. Висновки та пропозиції атестаційної комісії _____

Голова циклової комісії _____
(підпис) ПП

Члени атестаційної комісії _____
(підпис) ПП
_____
(підпис) ПП
_____
(підпис) ПП

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор

“ ” 20 р.

ПАСПОРТ

лабораторії (кабінету) № _____

результати паспортизації лабораторії (кабінету)

Проведена паспортизація

Результати паспортизації

місяць рік

_____

М.П. _____
підпис заступника _____
директора з навчально- _____
виробничої роботи _____

Проведена паспортизація

Результати паспортизації

місяць рік

_____

М.П. _____
підпис заступника _____
директора з навчально- _____
виробничої роботи _____

Загальна характеристика та план лабораторії (кабінету)

1.1. Дата організації лабораторії (кабінету) _____

1.1.1. Завідувач лабораторії (кабінету) _____

1.2. Дисципліни, які викладаються _____

1.3. Посадові обов'язки працівників _____

1.4. Наявність методичного куточка, куточка з охорони праці _____

1.5. Площа, кубатура приміщення _____

1.6. Електрозабезпечення _____

1.7. Вентиляція приміщення _____

1.8. Освітлення _____

Навчально-методичне забезпечення

Навчально-методичний комплекс	Дисципліни, які забезпечує лабораторія (кабінет)						
Виписка з навчального плану							
Навчальна (типова) програма з дисципліни							
Робоча навчальна програма з дисципліни							
Типові і робочі програми навчальної, технологічної і переддипломної практик							
Плани навчальних занять							
Конспекти (тези) лекцій							
Інструкційно-методичні матеріали до семінарських, практичних, лабораторних занять студентів							
Пакети контрольних завдань для перевірки знань студентів							
Завдання для курсових (дипломних) робіт (проектів)							
Контрольні завдання (тести) до семінарських, практичних, лабораторних занять							
Питання до екзаменаційних білетів							
Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студента							
Перелік методичного забезпечення з дисципліни							
Методичні рекомендації, розробки викладача							
Студент повинен знати і вміти							

Лабораторні (практичні) роботи

Номер робочого місця	Назва робочого місця (лабораторної чи практичної роботи)	Кількість посадкових місць	Назва обладнання, приладів, моделей, інструментів та ін., що використовуються при виконанні роботи	Відсоток забезпеченості обладнанням, матеріалами та ін. для виконання роботи	Необхідно придбати (виготовити), термін	Примітка

Додаток 10

Зведений перелік обладнання

Назва обладнання	Одиниці виміру	Кількість, шт	Балансова вартість, грн		Рік придбання, виготовлення
			за один	загал. сума	

Додаток 11

Технічні засоби навчання і наочні посібники

Назва, тип ТЗН, наочних посібників	Кількість, шт.	Балансова вартість, грн	
		за один.	загал. сума

Меблі та інвентар

Назва і коротка характеристика	Вартість, грн		Рік придбання, виготовлення	Спосіб виготовлення (промисловий, саморобний)
	за один	загал. сума		

Додаток 13

Забезпечення літературою, навчальними посібниками

Назва, рік видання	Необхідно	Фактично	% забезпечення

Додаток 14

Якісний склад інженерно-педагогічних працівників

Показник	Необхідно	Фактично	Відсоток забезпечення
Всього			
з них мають освіту відповідного фаху			
Сумісники			
Лаборанти			
Майстри			

Атестаційна картка лабораторії (кабінету)

станом на _____

Нормативні вимоги	Загальні відомості та план розстановки обладнання <i>П₁</i>	Методичне забезпечення <i>П₂</i>	Лабораторні і практичні роботи <i>П₃</i>	Зведений перелік обладнання <i>П₄</i>	Технічні засоби навчання і навчальні посібники <i>П₅</i>	Меблі та інвентар <i>П₆</i>	Документація <i>П₇</i>
Оцінка числових значень атестаційної комісії							

Зауваження атестаційної комісії

Назва та зміст заходів	Строки		Відповідальний за	
	розробки	впровадження	розробки	впровадження

Рішення атестаційної комісії

Голова атестаційної комісії _____
Члени атестаційної комісії _____

Зміни до паспорта лабораторії (кабінету)

Список використаних джерел

1. Законодавство України про охорону праці: Збірник нормативних документів: у 4 т. – К.: Держнаглядохоронпраці; Основа, 1995.
2. Омельчук О.В. Прищенко К.В., Рось Н.І. Орієнтовне положення про атестацію робочих місць, об'єктів навчально-виробничого призначення вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. – НМЦ, 2007.
3. Омельчук О.В. Прищенко К.В., Рось Н.І. Орієнтовне положення про паспортизацію лабораторій, кабінетів, інших об'єктів навчально-виробничого призначення вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. – НМЦ, 2007.
4. Гігієнічна класифікація умов праці за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу. МОЗ. – К., 1998.
5. ГОСТ 12.1.004-91 ССБТ. Пожарная безопасность. Общие требования.
6. Робочі та типові програми різних навчальних дисциплін.
7. Документація кабінетів і лабораторій.

2. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

2.1. ВІДКРИТЕ ЗАНЯТТЯ: МЕТОДИКА, РОЗРОБКА, ТЕХНОЛОГІЇ, ДОСВІД

Решетілова Л.В., Бабіно В.М.,
Залуженко В.І., Коновальчук С.Г.
(Бобринецький сільськогосподарський
технікум ім. В.Порика Білоцерківського
НАУ)

Вступ

Перед вищою школою стоять важливі завдання щодо підвищення ефективності навчання і якості підготовки майбутніх фахівців. На сучасному етапі становлення освіти особливої значущості набуває потреба насичення навчально-виховного процесу сучасними психолого-педагогічними технологіями.

Розвиток закладів освіти інноваційного типу, які повинні відповідати вимогам сьогодення, зумовлюють пошук нових організаційних форм навчання і виховання, оновлення змісту навчально-виховного процесу. Необхідність підвищення рівня вищої освіти потребує розробки нової стратегії і тактики викладання.

Згідно з навчальними планами, за якими працюють вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, основною формою проведення занять залишається лекційно-семінарсько-практична. Більшість занять у ВНЗ проводиться саме за такою, вже традиційною формою, до якої всі звикли.

Здійснення нових планів вимагає перегляду підходів до роботи тих, хто забезпечує навчально-виховний процес, в першу чергу, викладачів.

Відповідно до Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту” постійне удосконалення методики викладання дисциплін, передбачених навчальними планами закладу освіти, повинно супроводжуватися педагогічним контролем і насамперед проведенням відкритих занять. Вони є невід’ємним елементом методичної діяльності викладача, а також компонентом атестації науково-педагогічних працівників, що проводиться для активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання, забезпечення соціального захисту компетентної педагогічної праці.

1. Основна частина

Відкрите заняття – це одна з форм педагогічного контролю, метою якого є виявлення рівня професійної та педагогічної майстерності викладача з ціллю подальшого удосконалення викладацької діяльності.

Такий контроль базується на трьох основних принципах:

систематичність. Систематичний контроль створює належний порядок у процесі навчання, стимулює мотивацію і викладачів, і студентів; *спонукання.* Контроль спонукає викладача не заспокоюватися на досягнутому, а постійно самовдосконалюватися, професійно зростати; *всебічність.* Коло критеріїв оцінки педагогічної діяльності викладача, з одного боку, дозволяє розглянути цю діяльність у комплексі, виявити, що заслуговує на увагу, може бути розповсюджено, а з іншого – саме аспекти потребують подальшого коригування або удосконалення.

Відкрите заняття виконує низку функцій, а саме:

- інформаційну, з одного боку, з'являється інформація щодо рівня професійної компетенції та педагогічної майстерності викладача, з іншого – щодо рівня підготовленості студентів групи;
- діагностувальну – виявляються провідні методи і прийоми, що застосовуються викладачем, їх відповідність цілям заняття, урахування специфіки аудиторії; встановлюють причини певних похибок у знаннях студентів;
- мотивувальну – стимулює подальше удосконалення професіоналізму викладача і навчальної діяльності студентів;
- прогнозувальну – дозволяє розповсюджувати у наступників передовий досвід, окреслювати шляхи зростання педагогічної майстерності викладача.

Відкрите заняття – загальноприйнятий методичний захід, під час якого відбувається показ кращого досвіду, пропаганда нових педагогічних надбань і актуальних питань методики (наприклад, розвиток пізнавальної самостійності студентів, комплекси використання засобів навчання тощо). Без відкритого заняття (виховного заходу) неможливо здійснити поширення і впровадження кращого педагогічного досвіду. Цю думку підтверджував відомий учений і педагог Микола Пирогов: “Як же можна це довести інакше, як не запросивши товаришів на свій урок і не переконавши на власному досвіді”. Відкрите заняття – добровільний крок викладача (крім серії відкритих занять під час атестації за підсумками стажування викладача). Якщо викладач не погоджується давати таке заняття, то ніхто його не може примусити, але переконати викладача в необхідності поділитися своїм досвідом і можна, і потрібно. Крім того, слід пам'ятати, що відкриті заняття не повинні проводитися стихійно. Вони мають створювати систему вирішення провідних педагогічних проблем, над якими нині працює викладацький колектив.

Отже, підготовка відкритого заняття не дається “на відкуп” одному викладачеві, а обмірковується, конструюється за участю голови циклової комісії, голови методичного об'єднання. Дата його проведення оголошується заздалегідь. Обов'язково зазначається не лише тема й мета

заняття розвивальна та виховна, а й методична мета відвідування, план відкритого заняття.

Кожне відвідане заняття необхідно ретельно розібрати разом з викладачем. Під час аналізу необхідно звернути увагу на те, чи вчасно почалося заняття, який характер перевірки знань, який зв'язок між попереднім і наступним матеріалом. Необхідно відзначити, у якій мірі викладач володіє матеріалом. Кожна неточність викладача повинна бути відзначена під час аналізу заняття.

Аналіз повинен розкривати всі позитивні та негативні сторони заняття, виявлені в результаті його відвідування.

Важливою складовою навчального процесу є контроль якості викладання.

1.1. Види відкритих занять

Термін “відкрите заняття” виступає як узагальнена назва. Існують такі види відкритих занять:

- *пробне* – відкрите заняття, що проводиться претендентом на посаду викладача для підтвердження своєї професійної придатності. Його особливістю є те, що особа, яка проводить таке заняття, може не мати педагогічного досвіду. Крім того, вона практично не знає особливостей тієї аудиторії, з якою працюватиме. Головним тут виступає такий критерій, як демонстрація потенційної спроможності роботи викладачем;
- *поточне* – відкрите заняття, яке проводиться викладачем циклової комісії відповідно до графіка раз на семестр;
- *показове* – відкрите заняття, яке проводиться високодосвідченим викладачем для демонстрації кращих методик викладання, використання новітніх технологій, в першу чергу, молодих викладачів або ж для колег з інших навчальних закладів. Показове заняття виступає як своєрідна школа кращого досвіду.

1.2. Організаційні засади підготовки, проведення й аналізу відкритих занять

Поточне відкрите заняття проводиться відповідно до графіка, що складається на початку кожного нового навчального року, з охопленням всього науково-педагогічного складу циклової комісії, вказівками щодо дати, теми і місця проведення такого заняття. Під час складання графіка необхідно врахувати власні побажання викладачів, за якими залишається право вибору теми і дати відкритого заняття.

Разом з тим, під час планування відкритих занять голова циклової комісії повинен мати на увазі, що заняття зараховується як відкрите лише за умови присутності на ньому не менше 3-ох членів циклової комісії. В іншому випадку проведене заняття кваліфікується як взаємовідвідування.

Остаточний графік відкритих занять затверджується на засіданні циклової комісії із занесенням відомостей до протоколу.

Слід врахувати, що після відкритого заняття повинно відбутися його обговорення на найближчому засіданні циклової комісії із занесенням результатів обговорення до відповідних протоколів.

В окремих випадках допускається внесення змін до графіка. Наприклад, через хворобу викладача, термінове відрядження тощо. Тоді відкрите заняття переноситься, але ні в якому разі не відміняється.

1.3. Методична робота викладача на підготовчому етапі

Підготовчий етап розпочинається з надання відомостей голови циклової комісії. При цьому сам викладач повинен визначитися у такому:

1. З якої навчальної дисципліни з числа тих, що він викладає, йому хотілося б провести заняття;

2. Яка з тем може бути представлена найбільш вдало;

3. На якому з видів занять (лекція, семінар, практичне заняття) найкраще проявиться індивідуальна педагогічна майстерність викладача;

4. У який період буде більше можливостей краще підготуватися до відкритого заняття;

5. Якщо викладач ознайомлений зі слухачською аудиторією, то в якій групі краще проводити таке заняття.

Саме конкретні відповіді на поставлені питання у подальшому стають запорукою успішного проведення відкритого заняття.

Основним орієнтиром під час вивчення змісту занять виступають тематичні плани і програми. При цьому слід враховувати, що у навчально-методичних комплексах, як правило, вже представлені питання на конкретні семінари або завдання на практичні заняття з переліком рекомендованої літератури. Відповідно викладач сам повинен гарно орієнтуватися в цій літературі. Крім того, на етапі підготовки він має ще раз переглянути зміни і доповнення в законодавчій базі, чинні відомчі нормативні акти, бюлетені кращого досвіду, періодичні видання. Така робота виконує інформаційно-накопичувальну функцію.

Наступний крок передбачає складання плану-конспекту заняття. Він повністю залежить від обраного виду заняття. Єдиним спільним компонентом для всіх видів занять виступають визначені на початку конспекту групи цілей: навчальних, розвивальних і виховних.

Текст класичної лекції, окрім плану, повинен містити певні теоретичні положення, наведення прикладів, проміжні і остаточні висновки, настанови щодо самостійної роботи під час підготовки до семінарів і практичних занять.

План-конспект традиційного семінару відображає вступне слово викладача, питання відповідно до плану, стислі відповіді на кожне з питань,

варіанти додаткових уточнювальних, проблемних запитань, підсумки заняття.

План-конспект практичного заняття містить вступне слово викладача, стислий етап актуалізації теоретичних відомостей з теми, фабули завдань і варіанти їх вирішення, можливі додаткові або проблемні питання, на яких слід буде зосередитися детальніше.

Під час складання плану-конспекту, окрім змісту, слід відтворити основні прийоми і методи, що будуть використовуватися на занятті.

Бажано також на полях вести орієнтовний хронометраж, тобто розрахувати, скільки часу може відводитися на кожний елемент заняття.

Окремим питанням стоїть використання наочності й технічних засобів навчання (ТЗН). В ідеалі заняття повинно супроводжуватися демонстрацією тих чи інших відомостей у вигляді таблиць, алгоритмів, схем, фотодокументів, фрагментів відеофільмів, оскільки зорове сприйняття є найвагомим каналом закріплення інформації у свідомості особистості. Разом з тим, коли це робиться лише тільки на відкритому занятті, стає очевидним, що викладач не має навичок роботи з цими засобами. У свою чергу, це може призвести до певних збоїв у проведенні заняття і погіршити загальне враження від нього. Безумовно, систематичне використання ТЗН сприяє підвищенню педагогічного рейтингу викладача, адже сприяє підвищенню ефективності навчання.

Проблемним є питання щодо оповіщення групи про відкрите заняття. Ідеальний педагогічний контроль передбачає, що група працює у своєму звичайному режимі. Але зовсім недопустимо, коли викладач, бажаючи виглядати краще, розподіляє питання семінару між студентами або на попередньому занятті вже вирішує заготовлені завдання. Така "показуха" іде не на користь справі, більше того, вона розбещує студентську молодь, і є антипедагогічною.

Викладач повинен бути носієм і виразником цих цінностей, мати активну позицію, виділяти соціальну значимість матеріалу, що вивчається.

Викладачеві краще провести своєрідну апробацію укладеного плану конспекту з попередньою групою і виявити, що потребує коригування.

Апробований план-конспект відкритого заняття є прекрасним джерелом формування фондів матеріалів. І абсолютно вірно роблять завідувачі методичним кабінетом, голови циклових комісій, які потім один примірник такого плану-конспекту зберігають у методичному кабінеті. По-перше, це дає можливість уявити суть заняття тим викладачам, які через об'єктивні обставини не змогли бути присутніми на ньому. По-друге, оскільки матеріали для відкритого заняття відбираються значно ретельніше і вимогливіше, то й інші викладачі зможуть внести зміни і доповнення до своїх планів-конспектів. По-третє, в навчальному закладі іде природний процес оновлення педагогічних кадрів, тому архів методичних розробок

відкритих занять разом з іншими матеріалами дає чудову нагоду молодим викладачам ознайомитися з найкращими зразками методичних документів, аналогії яких їм прийдеться потім укладати самостійно.

Все перелічене означає, що на підготовчому етапі під час укладання плану-конспекту викладач повинен передбачувати, що ці матеріали готуються не як одноразова акція, а вони слугуватимуть і потім.

1.4. Особливості методики проведення відкритих лекцій

Гарно підготовлена лекція, безумовно, є запорукою успішного її проведення. Разом з тим, чимало залежить і від того, наскільки вдало викладач вміє реалізувати все заплановане.

Традиційна структура лекції виглядає так:

- повідомлення теми;
- ознайомлення з планом;
- перелік рекомендованих літературних джерел;
- нагадування змісту попередньої лекції, поєднання його з новим матеріалом;
- реалізація тез лекції (змістовна частина лекції) з підведенням підсумків кожного питання;
- підведення підсумків лекції, відповіді на питання;
- повідомлення теми наступного заняття.

Разом з тим, такий порядок не є допомогою. Іноді оголошенню теми може передувати невеликий вступ, конкретний випадок, цікава історія, що, з одного боку, допоможе зосередити увагу, з іншого – логічно підведе до значущості самої теми. Крім того, цей перелік може доповнюватися вказівкою на міждисциплінарні зв'язки або методичними рекомендаціями щодо підготовки до семінарських, практичних занять. Все залежить від індивідуального бачення самого викладача, в чому полягає його творчість і неповторність. Однакових рецептів немає і не може бути. Хоча існують і деякі універсальні поради.

1. Лекція за законом діалектики повинна охопити всі зазначені в плані питання, і залишити простір для подальшої самостійної роботи. Вже на цьому етапі слід спроектувати, що подальший семінар – це не репродукція, не переказ базових положень лекції, а сумісне обговорення проблеми.

2. Лекція не повинна перетворюватися на диктант. Тому темп мовлення повинен коливатися. Там, де надаються важливі положення, тлумачення термінів, темп має уповільнюватися. Там, де наводяться приклади, загальні моменти, темп можна прискорити.

3. Інтонація, з якою надається теоретичний матеріал, відіграє дуже важливу роль. Монотонне бубоніння призводить до швидкої втомлюваності слухачів, втрати цікавості до проблеми. Саме інтонація підкрес-

лює, що є найважливішим. При цьому особлива увага повинна звертатися на логічний наголос, яким виділяються ключові слова.

4. Увага не буває постійною. Після 12–15 хвилин її рівень починає знижуватися. Тому необхідно слідкувати за аудиторією, і при появі перших ознак втоми, зниження рівня уваги необхідно розповісти цікавий приклад, кумедну ситуацію, пов'язану з проблемами, розглядуваними під час лекції.

5. Для встановлення і підтримання контакту з аудиторією не зайве після викладання певних положень перепитати, чи всім зрозуміло сказане. За необхідності стисло переказати головне у вигляді резюме.

Можна виділити три етапи формування нової установки на співпрацю. На першому етапі знайомлячись зі студентами, лектор може повідомити їм, як буде проходити лекція. Успіх першого етапу полягає у тому, що у студента виникає бажання спілкуватися з викладачем як з людиною і професіоналом. В основі другого етапу лежить відношення співробітництва, яке передбачає, що всі проблеми вирішуються разом викладачами і студентами. Співпрацюючи, сторони разом думають над проблемою і шукають вихід. На третьому етапі дії студенти ще не впевненні, вони не почувають себе розкуто, допускають помилки. Важливо не оцінювати дії студентів, а показувати їх можливості, використовувати цікаве в подальшій роботі. До висловлювань студента рекомендується відноситись, як до думки співробітника.

6. У кінці лекції необхідно пов'язати закінчення з початком, щоб підкреслити вичерпність теми. Важливою складовою частиною всього лекційного процесу є відповіді на запитання. Саме питання є показником того, наскільки лекція захопила студентів. Чіткі і короткі відповіді на них мають велику смислову цінність. Вони не лише доводять і уточнюють матеріал лекції, але мають також самостійне значення.

Методика проведення лекції знаходиться у повній відповідності до наступних аспектів її оцінювання, а саме:

1. **Зміст лекції** – науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, наявність проблемних питань, вірне їх трактування. Висвітлення історії питання, різних концепцій, зв'язок з практикою. Зв'язок з попереднім і наступним матеріалом, внутрішньодисциплінарні та міждисциплінарні зв'язки.

2. **Специфіка викладання лекції** – чітка структура лекції. Дотримання плану лекції. Доступність та послідовність викладання матеріалу, роз'яснення нових термінів і понять. Доказовість та аргументованість. Виділення головної думки та висновків. Використання методів індукції (приклади, факти, які підводять до наукових висновків), дедукції (роз'яснення загальних положень з наступним показом можливості їх використання на прикладах), евристичного методу (розділення проблеми на частини і здійснення студентами окремих кроків з вирішення нових

проблем), методу проблемного викладення (лектор формулює проблему і показує шляхи її вирішення, студенти спостерігають за логікою вирішення). Використання лектором наочних посібників, технічних засобів навчання, опорних матеріалів (таблиці, алгоритми, конспекти з опорними сигналами, схеми тощо).

3. Керівництво роботою студентів – надання можливості студентам конспектувати лекцію (повільний темп – за необхідності, повтор, пауза). Активізація мислення шляхом висунування проблемних питань та вирішення суперечок у ході лекції. Підтримка уваги – риторичні питання, ораторські прийоми.

4. Лекторські дані – знання дисципліни, емоційність, голос, дикція, ораторське мистецтво, культура мови, зовнішній вигляд, вміння встановити контакт.

1.5. Особливості методики проведення відкритих семінарських занять

Успіх семінарських занять у вищих навчальних закладах значною мірою залежить від їх раціональної організації та активних методів проведення:

- тематичні дискусії та диспути;
- колективний пошук відповідей і ролей;
- бесіда і вільний обмін думками;
- інформація про конструктивні пропозиції студентів;
- ігрове проектування.

Крім організаційних моментів, важливу роль відіграє методика проведення семінарських занять. Основними методами проведення є розповідь викладача (вступне і заключне слово) і студентів, а також бесіда, ілюстрації і демонстрації, екскурсії. Звичайно, всі вони використовуються не ізольовано, а в єдності. Не існує жодного семінарського заняття, яке б проводилось одним методом. На кожному з них застосовуються різні методи, хоч один з них може бути домінуючим.

Основною складовою частиною більшості семінарських занять є виступи студентів, які можуть бути у вигляді розповіді (інколи включають елементи лекції), ілюстрації і демонстрації. Після виступу студента розгортається бесіда, в якій бере участь як доповідач, так викладач і студенти.

Під час проведення семінарських занять викладач:

- повторює і закріплює знання студентів;
- демонструє неоднозначність підходів до вирішення теоретичних проблем;
- готує до застосування теоретичних відомостей на практиці;
- контролює застосування матеріалу.

Під час проведення семінарського заняття слід виділяти і тримати на увазі такі основні компоненти:

- вступне слово викладача (визначається основна мета семінарського заняття; місце, що займають питання цього семінарського заняття в курсі, який вивчається; головні питання семінарського заняття; методичні рекомендації щодо виступу студентів з цієї тематики);

- обговорювання питань семінарського заняття (використання обґрунтованих міркувань студентів з приводу виступів учасників семінарського заняття, запитань, які виникають у студентів, організація дискусії, корегування її в межах запланованої теми, короткий висновок після кожного питання);

- заключне слово (реалізація мети семінарського заняття, конструктивний аналіз усіх виступів та відповідей, стимуляція активності студентів).

Студенти під час семінару можуть виступати з рефератами. Кожний доповідач повинен викласти зміст реферату усно за 10–15 хв. Студенти та викладачі ставлять запитання, а виступаючі на них відповідають. Після цього виступають рецензенти від студентів, що попередньо ознайомились із текстами рефератів.

Подальший перебіг семінарського заняття передбачає виступи студентів, які зобов'язані висловити свою думку про реферат, виступи товаришів, викласти суть однієї з проблем, винесених на розгляд на семінарське заняття. Виступ студентів не бажано переривати або виправляти. Робити це можна лише у разі грубих помилок. Після виступу можна ставити запитання.

У кінці заняття керівник підводить підсумки, дає оцінку виступам (якщо цього не було зроблено при обговоренні кожного питання) та настанови щодо підготовки до наступних занять.

Отже, хід семінарського заняття та його структура за традиційною методикою викладання може визначатися таким чином:

1. Вступ: мотивація навчання, активізація опорних знань.
2. Оголошення теми і мети, порядку проведення.
3. Поступовий розгляд попередньо визначених питань у вигляді виступів, обговорення питання, рефератів, рецензій, відповідей, доповнень до них.
4. Підведення викладачем або сильним студентом загального підсумку заняття.
5. Оголошення завдання, мотивація навчальної діяльності на майбутні заняття.

Загальною схемою проведення семінарських занять залежно від мети, яку викладач перед собою ставить, можна представити так:

Заняття – вивчення нових знань

1. Повідомлення теми і мети заняття.

2. Мотивація навчальної діяльності.
3. Активізація базових знань.
4. Усвідомлення та осмислення нового матеріалу, виділення головного, контроль рівня засвоєння.

Заняття – поглиблення знань та їх систематизація

1. Повідомлення теми і мети заняття.
2. Мотивація навчальної діяльності.
3. Огляд та активізація раніше вивченого матеріалу.
4. Вивчення зв'язку між темами та розділами раніше вивченого матеріалу.
5. Систематизація вивчених знань.
6. Розгляд окремих деталей та особливостей вивченого матеріалу.
7. Ознайомлення з прийомами роботи із систематизації знань і самоконтролю рівня засвоєння матеріалу.

8. Індивідуалізація домашнього завдання.

Заняття – формування самостійної діяльності

1. Повідомлення мети і завдань заняття.
2. Видача завдань і ознайомлення з методикою роботи.
3. Виконання роботи.
4. Аналіз одержаних результатів.
5. Виявлення труднощів у роботі.
6. Аналіз та оцінка застосування вивчених методів.
7. Пошук засобів для удосконалення самостійної роботи з матеріалом.

8. Індивідуалізація домашнього завдання.

Заняття проблемне

1. Повідомлення мети і завдань заняття.
2. Мотивація навчальної діяльності і постановка завдань.
3. Виявлення проблемної ситуації.
4. Висування і обґрунтування гіпотез.
5. Перевірка правильності гіпотез.
6. Аналіз результатів рішень, перевірка правильності обраних методів.

7. Аналіз причини допущених помилок.

8. Індивідуалізація домашнього завдання.

Заняття – формування вмінь і навичок

1. Повідомлення мети і завдань заняття.
2. Мотивація навчальної діяльності.
3. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.
4. Ознайомлення з методикою застосування нових знань.
5. Первинне формування вмінь.
6. Ознайомлення з методикою закріплення вмінь та формування

навичок.

Крім того, можна також проводити заняття з закріплення та перевірки вмінь і навичок; комбіноване заняття, що включає в себе набуття і відпрацювання практичних навичок:

- ігрових (ділова гра, розігрування ролей, ігрове проектування);
- неігрових (аналіз конкретних ситуацій, індивідуальний тренаж, імітаційні справи).

Останнім часом у навчальному закладі у методиці проведення семінарських занять застосовується багато різноманітного, практично використовуються різні варіанти їх проведення. Частіше всього це семінарські заняття із заздалегідь підготовленими доповідями. Також застосовують виступи спеціальних опонентів за доповідями рецензентів, співдоповідачів. В обговоренні доповідей беруть участь усі студенти групи. Таким чином, викладач має можливість краще оцінити ступінь розвитку пізнавальних здібностей та самостійності студента-доповідача, наявність творчого підходу до роботи. Інші учасники отримують цікаву нову інформацію протягом заняття, яка стимулює їх мислення, бажання брати участь в обговоренні, керівник заняття (викладач) повинен мати обов'язково додаткові питання або вміти підготувати їх, зорієнтувавшись під час виступів, помічаючи найпроблемніші та найцікавіші моменти, які ведуть до подальшої дискусії.

Слід уникати стандартизації семінарських занять, більше урізноманітнювати їх, активізувати пізнавальну діяльність студентів як під час самостійної підготовки, так і на самих заняттях.

Типовими помилками під час проведення семінарських занять є:

1. Намагання викладача перетворити семінар на лекцію, демонстрацію власних знань і професійної компетенції за низької активності слухачів.
2. Повне наслідування лекції, коли на семінарі відбувається буквально дослівний переказ сказаного лектором.
3. Перетворення виступу студента на діалог “викладач – студент” на фоні інертності аудиторії.
4. Відхід від зазначеної теми семінару, обговорення інших проблем.
5. Недотримання розподілу часу, відсутність пропорції часу під час розгляду питань.

Що ж до проведення семінарських занять із використанням новітніх освітніх технологій, методів проблемного навчання, то це потребує значного досвіду роботи і педагогічної майстерності. Викладачі спеціальних дисциплін навчального закладу працюють над методикою проведення семінарських занять.

1.6. Особливості методики проведення відкритих практичних занять

Традиційно до складових елементів практичного заняття належить такі етапи роботи:

- повторення базового теоретичного матеріалу шляхом фронтальної бесіди у вигляді питань студентам з певною послідовністю або відповіді викладача на незрозумілі питання лекції;
- пояснення нового типу задач з демонстрацією як загальних шляхів та правил рішення, так і розробки алгоритму їх розв'язку (для великої групи задач);
- організація розв'язку задач біля дошки (окремі студенти повністю або самостійно);
- розбір їх розв'язку із опорою на теоретичний матеріал: пояснення домашнього завдання – зміст, методика роботи з ним, включаючи посилення на теоретичний матеріал.

На практичному занятті студенти під керівництвом викладача глибоко і всебічно обговорюють питання теми. Для посилення активності і закріплення знань викладач повинен залучати до участі в обговоренні теоретичних і практичних питань якомога більшу кількість студентів. Це досягається постановкою додаткових питань, спрямованих на розкриття, деталізацію різних аспектів основного питання, особливо практичного досвіду, складних ситуацій.

Після обговорення кожного питання викладачу доцільно дати оцінку виступів, акцентувати увагу на найбільш суттєвих положеннях, проблемах і можливих варіантах їх вирішення.

Велику користь на практичних заняттях дають розв'язування задач за методом конкретних ситуацій на основі первинних матеріалів. У кінці заняття викладач виставляє студентам оцінки за ступінь активності під час обговорення питань, за глибину засвоєння матеріалу, а також за належне виконання індивідуальних завдань і вміння використовувати отриманий матеріал. Оцінки, одержані студентом на практичних заняттях, враховуються під час виставлення підсумкової оцінки з певної дисципліни.

Якщо студент пропустив заняття або під час занять не показав відповідних знань, йому призначається індивідуальна співбесіда як одна з форм контролю за засвоєнням навчального курсу.

Методика проведення практичних занять може бути різноманітною, вона залежить від авторської індивідуальності викладача, важливо, щоб різноманітними методами досягалася загальна дидактична мета.

На практичному занятті викладач організовує детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно до сформульованих завдань.

Найтипovішими помилками під час проведення відкритих практичних занять є:

1. Робота лише з тими студентами, які мають високі показники успішності.
2. Низький рівень активності групи, відсутність співробітництва і взаємодопомоги.
3. Неврахування рівня підготовленості групи: занадто складні чи занадто легкі завдання.
4. Намагання уникнути проблемних питань, що можуть виникати під час вирішення завдань.
5. Відрив теорії від потреб практики.
6. Відсутність проміжних висновків, що відокремлюють одне завдання від іншого.
7. Занадто велика дистанція між викладачем і слухачами, скутість викладача.

Безумовно, будь-яке відкрите заняття є своєрідним стресом і для викладача, і для групи, але вміння працювати з повною віддачею кожний раз, наявність глибокої професійної компетенції дозволяють продемонструвати високий рівень незалежно від присутності сторонніх осіб.

1.7. Загальні критерії оцінки відкритого заняття

Той, хто відвідує відкрите заняття, повинен оцінювати його не за одним якимсь провідним критерієм, а розглядати його у комплексі, який складається з такого:

1. Відповідність матеріалу навчальним програмам і тематичним планам.
2. Теоретичний рівень знань викладача. Знання чинної нормативної бази.

Використання новітнього законодавства та відомчих нормативних актів, що мають безпосереднє відношення до теми, яка вивчається. Обізнаність у наукових доробках, підходах різних шкіл науковців у трактуванні певних проблем. Вільне володіння матеріалом. Взаємозв'язок матеріалу, що викладається, з іншими навчальними дисциплінами, його місце у загальній підготовці спеціаліста. Втілення принципу зв'язку теорії з практикою.

3. Методичний рівень викладача. Педагогічна доцільність вибору методів навчання, використання прийомів, що забезпечують активізацію групи та окремої особистості, розвиток мислення слухачів, їх інтерес до дисципліни. Здійснення диференційованого підходу до групи, окремих категорій слухачів. Вміння володіти аудиторією. Шляхи виходу із проблемних ситуацій. Системність, послідовність, доступність та завершеність розгляду поставлених питань, переконливість і ефективність

наведених фактів, прикладів, їх теоретичне узагальнення та висновки. Вміння ефективно застосовувати дидактичні матеріали, наочність, технічні засоби навчання. Повнота, глибина, міцність знань слухачів з теми. Ступінь підготовленості слухачів до заняття. Правильність висновків і об'єктивність в оцінці знань.

4. Педагогічна майстерність викладача. Ступінь свободи, відсутність скутості, відповідність міміки і жестів, пози, розташування у просторі.

Техніка мовлення: постановка голосу, дикція, інтонація, паузи, темп і ритміка, варіювання гучністю, мовленнєве дихання. Комунікативні здібності, вміння встановлювати контакт з аудиторією і підтримувати її увагу протягом всього заняття.

Творчі здібності викладача, вміння відійти від стандартних підходів та шаблонів. Навички імпровізації. Обрана статусна роль: дистанційований керівник, організатор, сторонній спостерігач, консультант тощо. Відповідність обраної ролі індивідуальним рисам характеру, творчій манері викладача.

Доповнити зразки відкритих занять.

2. Досвід проведення відкритих занять

2.1. Відкрите лекційне заняття

Тема. Навколишнє середовище і здоров'я населення.

Навчально-методична картка заняття

Навчальна дисципліна "Основи екології". "Безпека життєдіяльності"

Група IV А, Б з/в Дата _____

Тема заняття Навколишнє середовище і здоров'я населення

Вид заняття Інтегрована лекція

Методи навчання Лекція пояснювально-ілюстративна (демонстративна) з елементами проблемності, бесіда, показ, поточний контроль знань

М **з** **Навчальна:** ознайомити з впливом природного середовища на здоров'я людей. Поглибити знання про раціональне харчування і методи виведення шкідливих речовин з організму людини.

Е **н** **Виховна:** виховувати свідоме ставлення до свого здоров'я, здорового способу життя, етично-ціннісне ставлення до природи, відчуття особистої відповідальності за стан навколишнього середовища

Т **я** **Забезпечуючі:** біологія, соціально-побутова культура та домашня економіка

А **т** **Забезпечувани:** безпека життєдіяльності

Міждисциплінарні зв'язки

Забезпечення заняття

А. Наочні посібники: карти, таблиці, висловлювання видатних людей, книжкова виставка "Радимо прочитати".

Б. Роздатковий матеріал: тести для контролю знань, конспекти лекцій, тести "Домашня екологія", "Чи зашлакований ваш організм?", пам'ятки

В. Технічні засоби навчання: мультимедійна установка, відеофільм.

Г. Навчальні місця (для практ. та лабор. занять) аудиторія № _____

Д. Література:

Основа: Бойчук Ю.Д. Екологія і охорона навколишнього середовища. – Університетська книга. 2007. – С. 213–225.

Додаткова: Запольський А.К. Основи екології. – К.: Вища школа, 2005. – С. 256–274.

Негрусца Н.А. Економіка природокористування. – К.: Вища школа, 2003. – С. 71–73.

Зміст і хід заняття

Номер елемента і його тривалість	Елементи заняття, навчальні питання, форми, методи навчання і засоби забезпечення заняття	Додатки, зміни зауваження
1	2	3
I – 1–2 хв	Організаційна частина	
	Готовність групи до занять	
	Психоемоційний настрій	
II – 10 хв	Актуалізація опорних знань	
	Поточний контроль знань:	
	тестовий контроль знань з модуля "Практичні аспекти екології"	письмове опитування
	Експресопитування	усне опитування
III – 1 хв	Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності	показ слайдів
IV – 55 хв	Вивчення нового матеріалу	
	Повідомлення теми, мети заняття.	
	Вивчення нового матеріалу проводиться за таким планом	
	1. Якість природного середовища і здоров'я людей.	
	2. Раціональне харчування. Екологічно безпечні продукти харчування.	
	3. Метод виведення шкідливих речовин з організму людини.	
	Повідомлення студента "Електромагнітне забруднення"	випереджальне завдання
	Тестування "Чи зашлакований ваш організм?"	

1	2	3
	Лекція супроводжується показом ілюстративного матеріалу, демонструються слайди. Тема розкривається з погляду споріднених питань дисципліни "Основи екології" і "Безпека життєдіяльності"	
V – 15 хв	Узагальнення й систематизація знань	
	Творча робота студентів (екологічна реклама, антиреклама)	
	Перегляд відеофільму "Трансгенні організми"	
	Тестування "Домашня екологія"	
	Огляд літератури "Радимо прочитати"	
VI – 2 хв	Рефлексивно-оцінювальний етап	
	Гра "Мікрофон", "Магічний квадрат"	
VII – 3 хв	Підведення підсумків заняття з оцінкою знань	
VIII – 1 хв	Домашнє завдання	
	Опрацювати конспект.	
	Скласти кросворд з теми.	
	Самостійне вивчення теми: "Основи економіки природокористування".	
	Негруца Н.А. Економіка природокористування. – С. 71–73.	

Викладач _____

Розгорнутий конспект відкритого заняття

I. Організаційна частина

Готовність групи до заняття.

Психоемоційний настрій.

Добрий день! Я вітаю Вас з ще одним чудовим днем. Мені хотілося б, що б у вас було радісно на душі і посмішка на обличчях. Із цією посмішкою ми починаємо сьогоднішнє заняття. Я розраховую на вашу активну і продуктивну роботу.

II. Актуалізація опорних знань

1. Фронтальна бесіда (експрес-опитування).
2. Тестування (тестовий контроль у 5 варіантах).

III. Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Викладач.

Сьогодні ми проведемо нетрадиційну інтегровану лекцію з дисциплін "Основи екології" і "Безпеки життєдіяльності", тема якої „ Навколишнє середовище і здоров'я населення”. Тема заняття надзвичайно актуальна, тому що від якості навколишнього середовища залежить здоров'я людей. Епіграфом заняття є слова із Біблії Соломона “Не привертайте на себе

погибель дінням рук ваших”.

Але перш ніж розглянути нову тему, давайте спочатку насолодимось пейзажами природи (*показ слайдів на екран із супроводом*).

Велика і прекрасна наша рідна Земля. По-материнськи щедро наділила природа своїми безцінними багатствами і красою нашу землю. На ній гори, ліси, ріки, моря, мальовничі височини, рівнини і низовини з багатющим, і навіть, унікальним рослинним і тваринним світом. Природа дає можливість людині жити, задовольняючи її фізичні потреби, збагачуючи її духовний світ своєю красою.

(*На фоні знищеної природи*). Але природа в небезпеці. На Землі не залишилось місць, які б не зачепила рука людини. Кожна рослинка, тваринка, якби могла подала б сигнал SOS. Але кому їх подавати? Адже людина своєю діяльністю продовжує забруднювати природу, не турбуючись про наслідки. Людство стоїть на порозі екологічної катастрофи: парниковий ефект, зменшення озонового шару, проблема чистої води, кислотні дощі, швидкими темпами зникають ліси, рослини, тварини. Важко поранена плаче хвора Земля. І від того, як ми будемо в цьому домі жити, як ми будемо в ньому поводитися і залежатиме наше життя.

Дійсно, від того, як ми будемо ставитись до природи, залежить і наше здоров'я.

IV. Вивчення нового матеріалу

Мета заняття: ознайомитись із впливом природного середовища на здоров'я людей, поглибити знання про раціональне харчування і методи виведення шкідливих речовин з організму людини.

Ми сьогодні розглянемо 3-и питання:

1. Якість природного середовища і здоров'я людей.
2. Раціональне харчування. Екологічно безпечні продукти харчування.

3. Методи виведення шкідливих речовин з організму людини.

А що ж таке здоров'я ?

Студент. Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя.

Викладач. Про здоров'я багато пишуть, говорять, але мало хто про нього серйозно турбується. У наш час, незважаючи на великі успіхи у медицині, кількість хворих збільшується, а тривалість життя зменшується. Якісною оцінкою здоров'я населення є смертність, особливо дитяча, мала тривалість життя. На сьогоднішній день в Україні погіршилась демографічна ситуація, смертність перевищує народжуваність.

Зниження народжуваності розпочалось ще з 1990 року. У 1993 році нас було 52,2 млн осіб, 1998 році – 50,5 млн, 2006 році – 49,4 млн, а у 2008 році – 46,2 млн осіб.

Проблемне запитання.

Назвіть причини зниження народжуваності в Україні.

Студенти. Екологічна криза, що сталася через будівництво великої кількості брудних підприємств, радіаційне забруднення в результаті аварії на ЧАЕС, економічна криза, невпевненість у зміні ситуації на краще, зниження життєвого рівня переважної більшості населення, безплідність тощо.

Викладач. Зараз в Україні помирає щороку більше 300 тис. людей. Якщо до Другої світової війни інфекційні й паразитні захворювання були однією з головних причин смертності населення, то нині 1–3%. Тепер їх місце зайняли серцево-судинні захворювання, злоякісні утворення, які складають 70%, значно збільшилось число нервово-психічних розладів, захворювань обміну речовин, алергічних, майже удвічі поширюється туберкульоз, гепатит, зростає кількість захворювань органів травлення, кровотворення, ендокринної системи, органів дихання, щитовидної залози. Сьогодні в Україні близько 70% новонароджених з перших днів життя мають відхилення в стані здоров'я, багато дітей народжуються з генетичними вадами, збільшується число недоношених дітей. У 14 років починають формуватися хронічні хвороби. До закінчення середньої школи у 46% учнів спостерігаються хронічні захворювання, здоровими можна вважати 5–8% випускників, у допризвимо віці здоровими та "умовно" здоровими вважається 20% юнаків.

Зараз середня тривалість життя на Україні становить 68 років, зокрема, чоловіки живуть 61,5 р., жінки – 73,4 р., а середня тривалість життя в Кіровоградській області становить 67 років. За смертністю 1 місце займають серцево-судинні захворювання, 2 – травми і отруєння, 3 – новоутворення і 4 місце – захворювання органів дихання.

Зарубіжними і вітчизняними вченими встановлено, що здоров'я людини на 53% залежить від способу життя, 21% – стану екології, 16% – спадковості, 10% – системи охорони здоров'я.

Науково-технічна революція і бурхливий розвиток промисловості у ХХ ст. негативно вплинули на стан навколишнього середовища, що призвело до забруднення повітря, води, ґрунту, продуктів харчування, а також вплив фізичних факторів (шуму, електромагнітних полів, аварії на ЧАЕС), що негативно впливають на людину та її здоров'я.

Які захворювання називають екозалежними?

Студентка. Захворювання, які залежать від стану навколишнього середовища, називають екозалежними.

Викладач. Викиди шкідливих речовин, які надходять у повітря, воду, їжу, викликають у людей різні захворювання

Негативно впливають на здоров'я людини і чинники в побуті. Більшість сучасних побутових предметів можуть виділяти забруднювачі

повітря. Проведення обстеження однієї з квартир у відносно чистому районі великого міста показали наявність у повітрі більше 50 шкідливих речовин, причому концентрації деяких з них перевищували ГДК. Встановлено, що килимові покриття, лінолеум, лаковані меблі та підлога, полімерні та поліетиленові вироби виділяють хлорвініл, ефірні сполуки, аміак, формальдегід та ін. З повітрям весь цей набір потрапляє в організм людини, руйнує імунну систему, може спричинити зміну генетичного коду. У побуті широко використовуємо різні засоби побутової хімії, які небезпечні для життя. Так, засоби для виведення плям іржі, зняття накипу містять мурашину кислоту, соляну, шавлеву, які можуть викликати опіки, ураження печінки, нирок, легень, коли потрапляють в організм. Засоби для миття скла, кахлю, умивальників містять розчин аміаку, який уражує слизові оболонки очей і дихальних шляхів.

Проблемне питання.

А яку шкоду здоров'ю людини завдає спалювання листя і рослинних решток?

Студенти. У склад диму входять оксиди азоту, вуглецю і безліч канцерогенних органічних сполук. У тліючих без доступу повітря листках виділяється бензопирен, речовина, що викликає у людини ракові захворювання. У диму з листя багато сполук свинцю, ртуті та інших важких металів, діоксини. Діоксини вражають печінку, нирки, селезінку, впливають на ендокринне і репродуктивне здоров'я людини. А якщо в купу опалого листя потрапляє поліетиленовий пакет чи пляшка, то під час горіння утворюється більше 70 різних небезпечних речовин.

Викладач.

То де ж дівати опале листя і рослинні рештки?

Студент. З листя і решток можна виготовити цінне органічне добриво – компост.

Викладач. Негативно на здоров'я людей впливає і куріння. За кількістю курців Україна посідає 1 місце в Європі. У тютюновому димі, крім нікотину, міститься близько 200 отруйних речовин, таких як чадний газ, бензпирен і багато інших. Щорічно на Землі від хвороб, спричинених курінням, вмирає 1,5 млн людей. Тютюновий дим завдає шкоди здоров'ю не тільки тим, хто курить, а й тим, хто знаходиться поруч.

А якої шкоди здоров'ю людей завдає тютюновий дим?

Студентка. Тютюн спричиняє передчасні пологи, захворювання серцево-судинної системи, органів дихання, печінки, органів травлення, викликає атеросклероз, інфаркт міокарда, стенокардію, підвищення кров'яного тиску, вражає слизову оболонку ротової порожнини, гортань та інші захворювання.

Значної шкоди здоров'ю завдають електромагнітні хвилі від побутових і електронних приладів.

Викладач. Що називають іонізуючим випромінюванням?

Студент. Іонізуючим випромінюванням називають потоки часток і електромагнітних квантів, які утворюються при ядерних перетвореннях, тобто в результаті ядерних реакцій чи радіоактивного розпаду.

Викладач. Вплив радіоактивного випромінювання на організм людини особливо небезпечний. За результатами експериментів на тваринах та вивчення наслідків опромінення людей було доведено, що гостра біологічна дія радіації проявляється у вигляді променевої хвороби і здатна призвести до смерті, до локальних уражень шкіри, кришталика ока, кісткового мозку. Радіаційні продукти, гамма-випромінювачі створили високий радіаційний фон і сприяли зовнішньому опроміненню людей. Багато з них потрапили в організм через органи дихання, травлення, шкіру. Після аварії на ЧАЕС основним радіонуклідом був йод, що нагромаджується в щитовидній залозі, а потім здійснює кругообіг в організмі, розщеплюється в печінці і частково виводиться через нирки. Радіоактивний цезій відкладається переважно у м'язах, проникає в клітини і рівномірно опромінює організм. Плутоній є дуже небезпечним елементом, він переходить в америцій і поглинається організмом, викликаючи дуже важкі захворювання.

Викладач дисципліни "Основи екології".

Розглянемо друге питання: Рациональне харчування. Екологічно безпечні продукти харчування.

Важлива роль у забезпеченні високого рівня здоров'я, збільшення тривалості життя і збереження працездатності людей належить харчуванню, особливо раціональному, що від латинського слова означає "розумний".

Викладач. Для зменшення шкідливого впливу радіонуклідів на організм людини і запобігання його негативним наслідкам потрібно обмежити їх надходження в організм із навколишнього природного середовища. При цьому слід прагнути до зменшення їх накопичення в організмі й попереджати негативну дію. Цього можна досягти за рахунок технологічної та кулінарної обробки, застосування радіопротекторів.

Розповідь поєднується з елементами бесіди про раціон харчування і режим харчування в умовах радіаційного забруднення.

Викладач дисципліни "Основи екології".

Людина повинна споживати екологічно безпечні продукти. З їжею в організм людини надходять не лише поживні речовини, а й від 50 до 80% сторонніх хімічних речовин. Під час використання добрив у продуктах харчування накопичуються нітрати, що призводять до харчового отруєння. У продукти можуть надходити бактерії, радіонукліди, хімічні речовини. Забруднення потрапляють у харчові продукти з навколишнього середовища під час вирощування сільськогосподарської продукції. У процесі виробництва харчових продуктів використовують різні харчові добавки: барвники, консерванти, антиоксиданти, емульгатори, підсолоджувачі та ін.

Ці добавки не завжди корисні для людини.

Значної шкоди здоров'ю людини завдають солодкі газовані напої, які містять барвники, консерванти, ароматизатори, підсолоджувачі. Медики зазначають, що ці напої викликають ослаблення імунної системи, цукровий діабет, захворювання кісток, тому що вимивається з організму кальцій. Тому краще пити натуральний сік чи молоко, які містять вітаміни і мінеральні речовини.

Фахівці Укрметрстандарту провели власну перевірку продуктів, які є частиною шоденного раціону українця. Висновок невтішний: велика кількість продукції, представленої на нашому ринку, – отрута. Вони перевіряли якість морозива, йогуртів, сирки глазурані, кисломолочний сир, вафлі, цукерки, соки, цукати. Якщо ви регулярно їстимете вафлі, цукати, які були досліджені, то інфаркт вам обіцяно на 10 років раніше, а печінка "страждає" уже за півроку. У досліджуваних цукатах та вафлях знайшли трансізомери жирних кислот, а це короткий шлях до серцево-судинних і онкологічних захворювань у дітей. Але виробників цієї продукції фахівці не назвали.

Шкідливі домішки можуть потрапляти в продукти з тари і посуду. Експерти Всеукраїнського державного науково-виробничого центру стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів виявили 60 зразків посуду, що не відповідають стандартам. Дуже небезпечний тефлонний посуд (що не пригорає). Не можна, щоб на цьому посуді були подряпини, бо канцероген переходить у їжу, такого посуду слід позбутися. Алюмінієвий посуд загрожує здоров'ю, якщо в ньому кип'ятити молоко, тому що алюміній потрапляє в їжу, а це може викликати хворобу Паркінсона й Альцгеймера.

Дуже користується попитом у людей яскраво розмальований пластиковий посуд виробництва Китаю і Туреччини. Дослідження українських експертів виявило загрозливий вплив такого посуду на організм людини. При контакті з гарячею їжею малюнки на посуді виділяють свинець, кадмій. Небезпечними є вироби з пластику, полістиролу (тара, пакувальні плівки). Він не реагує на холодні рідини, а якщо в стаканчик налити гарячі (70°C і більше) чай, каву, посудина починає виділяти токсичну сполуку – стирол. При регулярному вживанні стирол накопичується в нирках, а також спричиняє розвиток цирозу печінки. Тому на здоров'ї краще не економити, посуд має бути не лише гарним, а й безпечним.

Останнім часом екологи б'ють на сполох: людство стоїть на самісній межі свого існування. Вчені зазначають, що безпека може критися в науці біотехнології, в генетично модифікованих продуктах.

Що таке генетично модифіковані організми?

Студент. Генетично модифіковані організми – це живі організми, що містять гени штучно створені або запозичені з інших організмів, створені методом генної інженерії, коли до організму рослини вводять чужий ген, в результаті рослина набуває нових властивостей.

Викладач

Зараз створено більше 60 видів генетично модифікованих рослин. Як позначиться на здоров'ї людини вживання ГМ продукції поки не повністю вивчено, інформації про ці продукти існує достатньо і часом вона протилежна. Деякі вчені стверджують, що вплив ГМ продукції на організм людини неможливо передбачити чи перевірити, адже зміни, які можуть виникнути в організмі людини зразу не проявляються. Потрібно, щоб пройшло не одне покоління, поки можна буде простежити. Дослідження впливу таких продуктів повинно проводитися як мінімум у 3-х поколіннях.

Вчений з Англії вивчав вплив ГМ картоплі на шурів, також дослідження проводили російські вчені.

На початку розгляду третього питання викладач ставить перед студентами такі запитання:

1. Які шкідливі організми можуть міститися в організмі людини?
2. Чи можна вивести шкідливі речовини з організму людини?
3. Які продукти використовують для виведення шкідливих речовин з організму людини?

Викладач

Для виведення шкідливих речовин з організму людина повинна споживати продукти, що містять достатню кількість клітковини, амінокислот, лектину та інших речовин. Всі ці речовини належать до харчових волокон і містяться в значних кількостях у висівках насіння, шкірках овочів і фруктів. Харчові волокна містяться у вівсяній, рисовій та ячмінній крупах, кукурудзі, яблуках, капусті, гарбузах та інших продуктах.

Зараз проведемо тестування: “Чи зашлакований ваш організм?”

V. Узагальнення та систематизація знань

Студентам дали творче завдання додому підготувати екологічну рекламу і антирекламу.

(Студенти зачитують і показують рекламу і антирекламу).

Перегляд відеофільму “Трансгенні організми”.

Тестування “Домашня екологія”.

VI. Рефлексивно-оцінювальний етап

Проводиться гра “Мікрофон”. Студенти по черзі відповідають на запитання: “Що я виніс для себе з цього заняття?”

Гра “Магічний квадрат” – рухаючись за годинниковою стрілкою

і весь час пропускаючи однакову кількість букв, студенти читають іслів – прохання українського поета. його ініціали та прізвище.

Відповідь: “Схаменіться, будьте люди, бо лихо вам буде” Т.Г. Шевченко.

VII. Підведення підсумків

Викладач оголошує оцінки за усне і письмове опитування з коментарем.

Викладач. Ви сьогодні добре попрацювали і заслужено отримуєте добрі оцінки.

Ось і закінчилося наше заняття. Я гадаю, що ми досягли його мети. Я хочу подякувати вам, моїм помічникам, за підготовку і допомогу в проведенні заняття, за той цікавий матеріал, що ви підготували і хочу вам на згадку про цей урок подарувати пам'ятку “Привіт з майбутнього!” І хочу, щоб ви пам'ятали, що життя людини не вічне, кожна людина – неодмінно помре, одна раніше, інша – пізніше. Але рання смерть – для кожного трагедія. Щоб продовжити довге і щасливе життя, перш за все, треба навчитися цінувати і берегти природу. Наше здоров'я – в наших руках, тому треба берегти саме цінне, що є у нас – здоров'я.

VII. Домашнє завдання

Опрацювати конспект. Скласти кросворд на тему: “Навколишнє середовище і здоров'я населення”.

Самостійне вивчення теми: “Основи економіки природокористування”.

Негруца Н.А. Економіка природокористування. – С. 71–73.

2.2. Відкрите семінарське заняття

Навчально-методична картка заняття

Предмет	ТПЗП Група II А о/в	Дата	25.03.2010р.
Тема заняття	Виробництво хліба		
Вид заняття	семінарське		
Тип заняття	вивчення нового матеріалу		
Методи навчання:	інформаційно-рецептивний, проблемно-пошуковий, інтерактивний, контроль знань		
М Е Т А т я	Навчальна:	ознайомити з історією виникнення хліба, хлібопекарськими властивостями борошна; узагальнити і розширити знання студентів з технології приготування хліба, зберігання, транспортування та показниками якості хліба.	
	Виховна:	розвивати інтерес до вивчення дисципліни; виховувати вміння працювати в колективі; слухати одне одного; стежити за культурою мовлення, співпрацювати із членами своєї групи; виховувати шанобливе ставлення до хліба, повагу до праці хлібороба.	
Міжлич-підприємств зв'язки	Забезпечуючі:	Т В П Р	
	Забезпечувани:	соціально-побутова культура та домашня економіка	

Забезпечення заняття

А. Наочні посібники: ілюстративний матеріал, сорти хліба

Б. Роздатковий матеріал: тести для контролю знань, пам'ятки про хліб, картки із завданням, сорти хліба, дегустаційні листи, таблиця "Шкала оцінки якості хліба"

В. Технічні засоби навчання мультимедійна установка, ноутбук; відеофільм "Потоково-механізована лінія для виробництва пшеничного подового хліба"

Г. Навчальні місця (для практичних занять, лаб.робіт) аудиторія №

Д. Література:

Основна Подпрятів Г.І. Зберігання і переробка продукції рослинництва К.: Мета, 2002.

Додаткова Скалецька Л.Ф. Технологія зберігання і переробки продукції рослинництва. – К.: Вища школа, 1994.

Зміст і хід заняття

№ елемента і його тривалість	Елементи заняття, навчальні питання, форми, методи навчання і засоби забезпечення заняття	Додавки, зміни, зауваження
1	2	3
I – 1–2 хв	Організаційна частина	
	Перевірка присутності студентів та готовності їх до заняття	
	Психоемоційний настрій	
II – 10 хв	Актуалізація опорних знань студентів	
	Поточний контроль знань:	
	Експрес-опитування	усне опитування
	Робота студента біля дошки	усне опитування
	Тестовий контроль знань	письмовий контроль
III – 1–2 хв	Мотивація навчальної діяльності	показ слайдів
IV – 61–63 хв	Проведення семінару	
	Вступне слово викладача	
	Доповіді студентів за планом семінару:	випереджальне завдання
	• історія виникнення хліба,	
	• значення хліба,	показ слайду
	• хлібопекарські властивості борошна	
	Технологія приготування хліба:	
	• підготовка сировини,	
	• приготування тіста,	
	• обробка тіста;	
	• випікання тіста;	
	• зберігання і транспортування хліба;	показ слайдів
	• дефекти хліба;	показ слайдів
	• машини для виробництва хліба.	показ слайдів
	Перегляд відеофільму "Потоково-механізована лінія для виробництва пшеничного подового хліба"	
	Зупинки: "Бабусина скарбничка"	показ слайдів
	"Народознавча"	
	"Оздоровча"	
	Корисні поради щодо збереження хліба.	показ слайду
V – 10 хв	Узагальнення та систематизація знань	
	Дегустація хліба	
VI – 2 хв	Підведення підсумків заняття та оцінка знань	
VII – 2 хв	Заключне слово викладача	
VIII – 1 хв	Домашнє завдання	
	Повторити тему: "Виробництво хліба"	
	Самостійне вивчення теми: "Переробка зерна в крупу"	
	Подпрятів Г.І. Зберігання і переробка продукції рослинництва. – С. 169–177; 158–169.	

Викладач _____

2.3. Відкрите практичне заняття

Навчально-методична картка (план) заняття № _____

Навчальна дисципліна Технологія виробництва продукції рослинництва
Група III А-Б дата _____

Тема заняття Складання агротехнічної частини технологічної карти вирощування кукурудзи

Вид заняття практичне

Тип заняття практично-узагальнювальне

Методи навчання практична робота, розповідь, демонстрації, спостереження, метод вправ, імітаційно-ігровий метод, практичне дослідження

М Е Т А т я	з	Навчальна: виявити рівень знань, умінь, здібностей, закріпити та узагальнити набуті практичні навички.
	а	Виховна: виховувати любов до обраної професії, мотивувати необхідність знань, сприяти формуванню фахових практичних умінь та навичок
Міждисциплінарні зв'язки	Забезпечуючі:	ботаніка, фізіологія рослин з основами мікробіології, загальне землеробство, захист рослин, агрохімія, механізація та електрифікація сільськогосподарського виробництва
	Забезпечувані:	організація виробництва, основи екології, насінництво, технологія зберігання та переробки продукції рослинництва

Забезпечення заняття

А. Наочні посібники: стенд: "Інтенсивна технологія вирощування кукурудзи";

Таблиці, кодопосібник: "Технологія вирощування кукурудзи"; практичні рекомендації щодо технології вирощування та захисту кукурудзи, технологічні карти та витрати на вирощування сільськогосподарських культур

Б. Роздатковий матеріал: зразки зернових злаків, суміш насіння зернових культур, розтильники зі схолами зернових культур, луни, піньети

В. Технічні засоби навчання: Кодопроектор, медіапроектор

Г. Навчальні місця (для практич. занять, лаб. роб) _____

Література:

Основна О.І. Зінченко Рослинництво с. 285–261;

Д.М. Алімов. Практикум ТВІР с. 100.

Додаткова В.В. Дихочвод Рослинництво с. 283–307

Зміст і хід заняття

№ елемента і його тривалість	Елементи заняття, навчальні питання, форми, методи навчання і засоби забезпечення заняття	Добавки, зміни зауваження
1	2	3
I – 1–2 хв	Організаційна частина Психоемоційне налаштування. Контроль присутності студентів на занятті	
II 20 хв	Підготовка студентів до виконання роботи 1. Повідомлення теми, мети та основних завдань 2. Вступний інструктаж 3. Контроль вихідного рівня знань (актуалізація знань) студентів: • бліц-вікторина • вправа "Веселий вітер" (розібрати суміш зерна, визначити тип суцвіття зернових культур) • гра "Закінчити речення"	фронтальне опитування індивідуальне завдання письмова вправа
	• самоперевірка і взаємоперевірка домашнього завдання • тести	розв'язування завдань задачі
10 хв	4. Мотивація навчальної діяльності: • повторення основних технологічних прийомів, операцій технології вирощування культури • свіг народної мудрості про взаємозв'язок людини з природою	відеослайди відеослайди
	5. Пояснення особливостей виконання завдання	
III 40 хв	Самостійне виконання студентами завдання 1. Скласти агротехнічну частину технологічної карти вирощування кукурудзи	кодопосібник
	Поточний інструктаж у процесі виконання роботи	
IV 12–13 хв	Узагальнення та систематизація вмінь і навичок Презентація – колаж із круп для виготовлення каш	медіапроектор
	Завершальний інструктаж	
	Підведення підсумків виконаної роботи з оцінкою знань.	
V 5–6 хв	Домашнє завдання О.І. Зінченко. Рослинництво. – С. 249–265. Самостійне вивчення Безгербицидна технологія догляду за кукурудзою О.І. Зінченко. Рослинництво. – С. 264–265	

Викладач _____

2.4. Відкрите лабораторне заняття

Важливе значення має практична підготовка майбутніх спеціалістів. Сумлінне виконання лабораторних робіт з ботаніки сприятиме розвитку допитливості, набуттю навичок самостійного виготовлення препаратів, формуванню вміння аналізувати факти та особливості морфології й анатомії рослин, а значить кращій фаховій підготовці майбутніх спеціалістів.

Лабораторні заняття, як особлива форма організації навчального процесу, відіграють у процесі вивчення ботаніки дуже важливу навчально-виховну роль. Вони мають такі характерні ознаки:

- проводяться в аудиторії під безпосереднім керівництвом викладача;
- об'єкти вивчення – рослини, їх частини, а також обладнання для проведення дослідів;
- студенти вивчають видані їм об'єкти на основі усного чи письмового завдання викладача.

Ефективність лабораторних занять залежить від їх методичної організації і досягається виконанням таких вимог:

1. Перевірка запасу знань студентів, умінь, навичок, пов'язаних із змістом лабораторного заняття.
  2. Постановка завдань лабораторного заняття.
  3. Проведення викладачем інструктажу перед виконанням студентами самостійної роботи, роз'яснення завдання, яке треба виконати.
  4. Поступовий розвиток пізнавальної самостійності студентів послідовним ускладненням завдань.
  5. Привчання студентів до активної роботи, цілковитої дисципліни й охайності, додержання техніки безпеки, особливо під час роботи з гострими предметами.
  6. Економія часу, що досягається скороченням записів у робочому зошиті.
  7. Доведення самостійної роботи до повного завершення. Надання викладачем своєчасної допомоги студентам, яким важко виконати завдання.
  8. Виховання у студентів культури й естетики праці вимогою охайно виконувати роботу, оформляти записи, підписувати рисунки, схеми, підтримувати чистоту робочого місця.
  9. Виставлення оцінок за виконання студентами завдань.
- Перелічені вимоги виконуються поступово, в міру того як студенти оволодівають уміннями і навичками самостійно виконувати завдання з лабораторних робіт.

Ефективність лабораторних занять великою мірою залежить від

активності кожного студента під час самостійного виконання проблемних завдань.

Стимулювання активності студентів досягається правильною їх організацією до навчальної праці. Завдання для самостійної роботи даються малим творчим групам, які складаються з 4 – 5 студентів; завдання слід складати так, щоб їх виконували всі члени групи.

За такої організації лабораторних занять пасивних не буде, всі студенти будуть активно працювати: спостерігати, порівнювати, узагальнювати.

Навчально-методична картка заняття № _____

Навчальна дисципліна Ботаніка Група _____ дата _____

Тема заняття Корінь

Вид заняття Лабораторне

Тип заняття: застосування знань, умінь і навичок, робота в групах

Методи навчання: демонстрація, спостереження, імітаційно-ігровий, проблемна ситуація, евристична бесіда

М Е Т А т я	з	Навчальна: ознайомитися з основними типами кореневих систем та вивчити під мікроскопом мікроскопічну будову кореня.
	я	Виробити вміння і навички роботи з лабораторним обладнанням.
М і ж н ц и п л н н і з в' я к	т	Виховна: виховувати працелюбність, уважність, спостережливість. Виробити вміння мислити, узагальнювати.
	я	
М і ж н ц и п л н н і з в' я к	т	Забезпечуючі: біологія
	я	Забезпечувані: ТВІР, плодоовочівництво, кормовиробництво.

Забезпечення заняття

1. Наочні посібники: плакати: "Корінь", "Зони кореня", "Видозміни кореня", мікроскопи, мікропрепарати.

2. Роздатковий матеріал: гербарні зразки рослин з різними типами кореневих систем

3. Технічні засоби навчання _____

4. Навчальні місця (для практичних та лабораторних занять) Аудиторія № _____

5. Література:

➤ Хржановський В.Г., Пономаренко С.П. Ботаніка. –

К.: Вища школа, 1993. – 328с

➤ Григора І.М., Шабарова С.І., Алейнікова І.М. та ін.

Практикум з ботаніки. – К.: Урожай, 1994. – 292 с.

Зміст і хід заняття

Номер елемента і його тривалість	Елементи заняття, навчальні питання, форми, методи навчання і засоби забезпечення заняття	Добавки, зміни зауваження
1	2	3
I 2хв	Організаційна частина	
	Перевірка наявності студентів Готовність студентів до заняття.	
II 5 хв	Актуалізація знань <i>Фронтальне опитування:</i> • до яких органів рослини відноситься корінь? • що таке корінь, які його функції? • чи в усіх рослин корені однакові? • які бувають форми коренів?	
III 5хв	Вступний інструктаж Повідомлення теми і мети заняття Інструктаж з техніки безпеки Ознайомлення з послідовністю виконання завдань	
IV 30 хв	Поточний інструктаж 1. Самостійне виконання студентами завдань. <i>Робота в групах (рольова гра)</i> а) на гербарному і живому матеріалі розглянути різні кореневі системи, <i>(демонстрація, ілюстрація)</i> б) на готовому препараті кінчика кореня цибулі вивчити зони кореня, <i>(спостереження)</i> в) на постійному препараті півників німецьких вивчити первинну будову кореня, <i>(спостереження)</i> г) на постійному препараті кореня гарбуза вивчити вторинну будову кореня <i>(спостереження)</i>	
IV 45 хв	Завершальний інструктаж а) звіт роботи груп, <i>метод "Акваріум"</i> б) узагальнення і систематизація знань; в) підведення підсумків, аргументація і виставлення оцінок, г) прибирання робочих місць.	
V 3хв	Домашнє завдання Тема "Корінь" • опрацювати питання для самоконтролю с. 91–92 • складання кросворду	

Викладач _____

ДОДАТКИ

Затверджено на засіданні циклової комісії

Протокол № __ від " _____ " 20__ р.

ГРАФІК ПРОВЕДЕННЯ ВІДКРИТИХ ЗАНЯТЬ

на _____ семестр 20__ – 20__ навчального року

Дата	Посада, прізвище, ініціали викладача	Навчальна дисципліна, тема, вид заняття	Місце проведення	Прімітки

Голова циклової комісії

(назва циклової комісії)

(спеціальне звання)

ОГОЛОШЕННЯ

відбудеться відкрите заняття

(дата, час, місце проведення)

(назва циклової комісії, спеціальне звання викладача, його прізвище, ініціали)

З _____

(назва навчальної дисципліни)

на тему _____

Запрошуються всі бажаючі.

БРАЗОК АНАЛІЗУ ВІДКРИТОГО ЗАНЯТТЯ

Посада, педагогічне звання, прізвище, ініціали викладача _____

Навчальна дисципліна _____

Тема _____

Вид заняття _____

Дата проведення _____

Студенти _____ курсу _____ групи _____

(відділення)

Кількість у групі _____; присутні на заняттях _____¹.

Оцінка окремих компонентів заняття

1. Відповідність матеріалу тематичному плану і навчальній програмі.

2. Теоретичний рівень підготовленості викладача, ступінь володіння матеріалом.

3. Методичний рівень викладача, застосовані прийоми і засоби:

- дотримання дидактичних принципів науковості, логічності, доступності, зв'язку теорії з практикою;

- використання наочності, технічних засобів навчання, дидактичних матеріалів;

- рівень активності групи. Зовнішня увага слухачів (студентів);

- наявність елементів проблемного, інтерактивного навчання, новітніх освітніх технологій.

4. Педагогічна майстерність викладача.

Рівень комунікативних навичок (дикція, сила голосу, інтонації, темп мовлення; вміння встановлювати й підтримувати контакт з аудиторією).

5. Досягнення цілей заняття. Загальна оцінка ефективності роботи викладача.

6. Напрямки удосконалення педагогічної майстерності.

Прізвище ініціали особи,
що відвідала відкрите заняття _____

Підпис _____

Одним із методів навчання викладачів, кращим педагогічним надбанням є засіб вивчення й поширення досвіду. Позитивним у роботі ВНЗ є те, що останні три роки більшість відкритих занять проводиться з використанням нових, сучасних педагогічних технологій навчання.

Список використаних джерел

1. Організація навчально-виховного процесу. – Немішаєве: НМЦ, 2004.
2. Організація проведення відкритого заняття у вищих навчальних закладах з підготовки молодших спеціалістів (методичні рекомендації), 1997.
3. Лузан П.Г., Решетнік П.М., Журавська Н.С. Теорія професійної підготовки спеціалістів (Загальна методика). – К., 2003.
4. Черніков П.І. Шляхи вдосконалення педагогічної майстерності викладачів. – К., 2000. – С. 33–37.
5. Терлецька І.М. Практичне заняття як один із найважливіших елементів навчально-виховного процесу у вищій школі: науково-методичний збірник. Проблеми освіти. – Вип. 47.
6. Организация лекций и семинарских занятий в процессе теоретического обучения в средних профтехучилищах (методические рекомендации). – М., 1986.

2.2. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ З ФІЗИКИ

Курик І.О.

(Новороздільський політехнічний коледж)

*Пряма передача знань без залучення зусиль студента завважає останньому змоделювати власне бачення, пізнання, гальмує розвиток особистості, робить студента залежним від педагога.
Ж. де Веккі (французький педагог)*

Завдання формування особистості, патріота із творчим самостійним мисленням та сучасні соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, вимагають від системи вищої освіти навчити студентів учитися, проводити науково-пошукову роботу, завдяки чому вони зможуть поповнювати знання і вдосконалювати свій досвід, аналізувати та використовувати у своїй професійній діяльності досягнення науки й техніки.

Тому проблема формування творчої особистості, впровадження в освітній процес таких підходів, форм і методів, які відповідали б потребам цієї особистості, сприяли розвитку її талантів, є на сьогодні надзвичайно

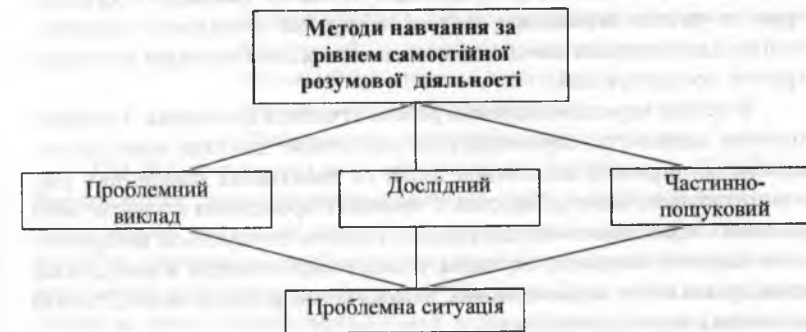
актуальна. Тільки творчо мислячий спеціаліст спроможний правильно вирішувати виробничі завдання, які вимагають від нього умови ринкової економіки.

Славетний винахідник Едісон зазначав: "Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити", а Герберт Кессон підкреслював, що "успіх породжується думкою, а не важкою бездумною працею". Саме виховання творчої особистості, здатної самостійно набувати знання й уміння та вільно їх використовувати у своїй діяльності реалізується в процесі викладання фізики у ВНЗ I–II рівнів акредитації, зокрема проведення науково-пошукової роботи. Тільки розвиваючи творчий потенціал спеціаліста, можна розраховувати на те, що він буде внутрішньо готовий до вирішення складних технічних, економічних і соціальних завдань.

Процес оволодіння знаннями – це результат активної науково-пошукової самостійної пізнавальної роботи студента. Це його природне прагнення виявити самостійність і активність у процесі пізнання навколишньої дійсності. Під час проведення науково-пошукової роботи викладач не має змоги "передавати" знання. Він може лише спонукати студентів до навчальної праці, озброїти їх методами такої роботи. Необхідність – жадоба знань – це показник інтелектуального розвитку особистості, сформований в результаті певних педагогічних дій. У студентів слід виховувати постійну необхідність у знаннях, тому що вона є збудником розумової діяльності і джерелом пізнавальної активності. Для реалізації принципу активності та самостійності у навчанні викладачу слід дотримуватися таких правил:

1. Дбати про дотримання вимог природовідповідності у навчанні.
2. Формувати пізнавальні мотиви навчання.
3. Залучати студентів до різних видів самостійного опрацювання навчального матеріалу.
4. Озброїти студентів раціональними методами самостійної пізнавальної роботи.
5. Заохочувати навчальну роботу студентів.
6. Перед виконання кожної навчальної дії, операції визначити мету завдання.
7. Систематично аналізувати навчальну роботу студентів, спрямовувати її на вирішення головних завдань.
8. Вчити студентів розумовим операціям.
9. Навіювати студентам віру і впевненість у своїх пізнавальних можливостях.

Ефективність науково-пошукової роботи і навчання в цілому багато в чому залежить від способу організації мислення. Залежно від рівня розумової активності студентів можна виділити такі методи навчання:

Використання цих методів ґрунтується на послідовній і цілеспрямованій постановці перед студентами проблемних науково-пошукових задач, розв'язуючи які, під керівництвом викладача, активно засвоюються нові знання. Використовуючи наведені методи навчання, викладачу необхідно зважати на дотримання таких основних вимог: висунення пізнавальних задач відповідно до змісту навчального матеріалу та вікових особливостей студентів; висунення гіпотез, мобілізації резерву знань і способів пізнання; залучення студентів до активної пізнавальної діяльності; аналіз і оцінка результатів науково-пошукової навчальної роботи.

Проблемний виклад передбачає створення викладачем проблемної ситуації, допомогу студентам у виокремленні та "прийнятті" проблемної задачі.

Частково-пошуковий метод спрямований на залучення студентів до пошуків шляхів, прийомів і засобів розв'язання пізнавальної задачі.

Дослідний метод спрямований на залучення студентів до самостійного розв'язання пізнавальної задачі з використанням відповідного обладнання.

Під час проведення позааудиторної науково-пошукової роботи широко застосовується пошуково-дослідницький підхід, який вимагає такого використання окремих методів у навчанні, при якому студенти шляхом індивідуального пошуку інформації, самостійних спостережень і дослідів роблять необхідні узагальнення та висновки. Таким шляхом вони набувають уміння мислити не тільки на підставі висловлювань викладача або тексту підручника, але й внаслідок самостійно встановлених фактів.

Внаслідок дослідної роботи науковця відкриваються нові, невідомі наукові факти. За пошуково-дослідницького підходу в навчанні студенти виявляють нові наукові істини, пізнають, завойовують, "перевіdkривають" їх для себе. Студенти не просто активно вирішують завдання, але й самі створюють проблемну ситуацію, знаходять шляхи її розв'язання, планують свою роботу, роблять відповідні висновки. Це вимагає від них весь час

активно діяти, мислити та фіксувати здобуті знання. Викладач є організатором та умілим керівником науково-пошукової діяльності студентів. Реалізується інтеграція навчання і виховання, оскільки викладач допомагає студенту повірити в себе.

В основу науково-пошукової роботи студентів покладена їх активна розумова діяльність, спрямована на самостійне здобуття ними знань, вироблення стратегії досягнення цілей та планування конкретних дій, розвиток пізнавальних здібностей. У процесі її проведення студенти уміло працюють з довідниковими джерелами, успішно спілкуються, використовують навички активного слухання, вчать висловлювати власні думки, переконувати й бути переконливими, толерантними, розуміти інших, ставити запитання і відповідати на них.

Пошуково-дослідницький метод використовується під час вивчення фізико-технічних дисциплін на різних етапах навчання. Елементи науково-дослідної роботи можна використовувати як елементи заняття (лекція, лабораторна робота, практикум), так і під час проведення позааудиторної роботи зі студентами.

Розглянемо індивідуально-пошукову роботу студентів II курсу спеціальності “Обслуговування комп’ютерних систем і мереж”, що вивчають дисципліну “Фізика”.

Тема дослідження “Магнітні матеріали”

У сучасній фізиці магнетизм – великий розділ, пов’язаний з більшістю провідних галузей фізичної науки, який вивчає взаємодію речовини з магнітним полем. З магнітними матеріалами зустрічаємося всюди – в природі, техніці, науці, побуті. Ми звикли до них і навіть не підозрюємо, яке їх розмаїття навколо нас. Земля, на якій ми живемо, – це велетенський магніт. Зірка, яка дарує нам життя, – наше Сонце – магніт ще грандіозніший. Весь оточуючий нас світ буквально нашпигований магнітними речовинами. Всі речовини в природі є магнетиками, оскільки мають здатність набувати магнітний момент – намагнічуються внаслідок дії на них зовнішнього магнітного поля. Історія їх відкриття заглиблюється у віки. Так, більше двох тисяч років назад магнітні матеріали використовувалися в будові компаса.

Що таке магнітна речовина? Чому одні тіла – магніти, а інші – ні? Чому магніт є магнітом і які бувають магніти? Завдяки яким своїм властивостям магніти набули такого широкого застосування в найрізноманітніших сферах діяльності людини?

Ці та низка інших питань були предметом вивчення індивідуально-пошукової роботи студентів, яка здійснювалася згідно з розробленим і затвердженим тематичним планом, розрахованим на 20 годин. Студенти працювали над поставленою проблемою, пам’ятаючи слова Тіта Лукреція Кара із праці “Про природу речей”:

“... за яким законом природи
Те відбувається, що камінь притягувати може залізо?
Камінь цей, за назвою родовища, магнітом
Названий був греками, оскільки він
був знайдений в межах магнетів.
Люди вельми дивуються каменеві такому...”

Під час проведення цієї індивідуально-пошукової роботи використовувалися інтерактивні технології, а саме: *метод проектів*. Суть цього методу полягає в досягненні дидактичної мети через детальну розробку навчальної проблеми, яка повинна завершитись реальним практичним результатом – проектом. Це може бути стіннівка, альбом, доповідь, комп’ютерна презентація тощо. Основними вимогами до використання методу проектів є:

- наявність значущої в дослідницькому або творчому плані проблеми чи задачі, для розв’язання якої потрібні інтегровані знання та дослідницький пошук;
- практична, теоретична пізнавальна значущість передбачуваних результатів;
- визначення кінцевої мети проектів (спільних, індивідуальних);
- визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом;
- структурування змістової частини проекту (з вказуванням поетапних результатів);
- використання дослідницьких методів: визначення проблеми, дослідницьких задач, які випливають із проблеми, висунення гіпотез щодо їх розв’язання, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підведення підсумків, корегування, висновки (використання в ході спільного дослідження методів “мозкової атаки” і “круглого стола”, статистичних методів, творчих звітів тощо).

Проведення індивідуально-пошукової роботи з використанням методу проектів передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників щодо вирішення наукової проблеми за певний проміжок часу – від одного заняття до кількох місяців. В основу цього методу покладено розвиток у студентів уміння самостійно конструювати свої знання та орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного мислення, формування навичок мислення високого рівня. Він завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову – та інтегрує в собі проблемний підхід, групові методи: рефлексивні, презентаційні, дослідницькі, пошукові та інші. Результати виконаних проектів мають бути матеріальними, тобто певним чином оформлені (відеофільм, альбом, комп’ютерна газета, веб-сторінка тощо).

Доцільність вибору теми розглядалася на засіданні циклової комісії електротехнічних дисциплін і ґрунтується на недостатньому інформаційно-довідниковому забезпеченні студентів спеціальностей: “Обслуговування комп’ютерних систем і мереж”, “Монтаж і експлуатація електроустаткування підприємств і цивільних споруд”, “Обслуговування та ремонт автомобілів і двигунів” під час вивчення окремих розділів “Електромагнетизму”.

Формування групи студентів, які залучалися до індивідуально-пошукової роботи, здійснювалося, виходячи з рівня їх навченості, відповідальності, бажання пізнати основні тематичні аспекти, наявності навичок користування комп’ютерною технікою та сучасними засобами комунікацій (доступ до інтернету, використання інформаційних ресурсів на CD – ROM в бібліотеках).

2.3. ЕКСКУРСІЯ – ВАЖЛИВА ФОРМА НАВЧАЛЬНО-ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Сасовець Р.Н., Голодюк І.П.,
Крисюк Р.В.
(Горохівський коледж Львівського НАУ)

*Те, що я чую, я забуваю.
Те, що я бачу, я пам’ятаю.
Те, що я роблю, я розумію.
Конфуцій*

Інноваційні дидактичні пошуки побудови навчального процесу в сучасній педагогіці ґрунтуються на пошуково-навчальній діяльності, яку можна спрямувати на організацію навчального пізнання в контексті вироблення самим студентом нового власного досвіду на основі досліджень і дискусій.

Перехід до нових форм економічного життя, вимоги науково-технічного і загальнокультурного прогресу, вдосконалення технологій зумовлюють пошук досконаліших концепцій системи підготовки кадрів, зокрема, підготовки молодших спеціалістів для ефективної діяльності в сучасних умовах. У зв’язку з цим професійну діяльність слід розглядати як цілісний об’єкт дослідження, причому основну увагу необхідно приділити не окремим елементам, а тим взаємозв’язкам, що констатують її систему і без яких вона розпадається на низку не пов’язаних між собою функціональних діяльностей.

Для подальшого підвищення і поглиблення підготовки студентів здійснюється позааудиторна робота. У сучасних умовах джерела інфор-

мації найрізноманітніші – це підручники, популярна література, технічні та науково-популярні журнали, телебачення, радіо, глобальна комп’ютерна мережа – інтернет, семінари, виставки. Але важливе значення в цьому процесі належить екскурсії. Екскурсія збагачує світогляд студента.

На всіх етапах підготовки спеціаліста велике значення має формування професійних інтересів, підвищення інформованості про обрану професію. Тому важливе місце в цьому процесі належить виробничій екскурсії.

Актуальним напрямом сучасної освіти є інтеграційні процеси між наукою і виробництвом. Заняття-екскурсії на кращі підприємства галузі, спеціалізовані виставки спонукають студентів до пошуку та дослідної роботи.

Під час проведення екскурсії студенти вчать усвідомлювати і ставити проблеми, розвивати спостережливість і аналітичний підхід до подій, які мають місце у сфері їх майбутньої професії. Обговорення проблем надає суттєвий вплив на світогляд майбутніх спеціалістів і допомагає їм у роботі дослідницького характеру.

Екскурсії передбачають створення умов для наближення змісту навчальних дисциплін до реального життя, спостереження та дослідження студентами процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду студентів, формування у них життєво необхідної компетенції, посилення практичної та професійно-орієнтаційної спрямованості навчально-виховного процесу.

Відомо, що людина почуває себе успішно і впевнено в житті, коли досягає найвишого професійного рівня, якщо одержує задоволення від своєї роботи і може реалізувати в праці свій творчий і особистий потенціал.

1. Поняття екскурсії. Екскурсія як вид діяльності і форма спілкування

Слово “екскурсія” походить від латинського “ekskursio”. В українську мову це слово проникло в XIX ст. і спочатку означало “вибігання, військовий набіг”, потім – “вилазка, поїздка”. Пізніше відбулася видозміна цього слова за типом імен на “ія” (екскурс + ія).

Екскурсія – це цілеспрямований, наочний процес пізнання оточуючого середовища. Цей процес будується з використанням заздалегідь відібраних об’єктів, які знаходяться в умовах виробництва і відбуваються під керівництвом кваліфікованого спеціаліста-екскурсовода відповідно до заздалегідь визначеної тематики.

Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.).

Під час екскурсії екскурсоводи, якими в основному є провідні

спеціалісти, допомагають студентам побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема (*перше завдання*), почути про ці об'єкти необхідну інформацію (*друге завдання*), відчутти велич подвигу, значення історичної події (*третьє завдання*), оволодіти практичними навичками самостійного спостереження і аналізу екскурсійних об'єктів (*четверте завдання*). У вирішенні останнього завдання велике місце займає формування вміння *бачити*.

Заздалегідь вибрані об'єкти показу, які вивчають на місці їх розташування, є матеріальною основою екскурсії.

Матеріал екскурсії, професійна майстерність екскурсовода в його викладі дають можливість студентам аналізувати, робити необхідні висновки. Ці вміння в ході показу і розповіді студентам прищеплює екскурсовод-спеціаліст. При цьому як активні помічники екскурсовода виступають автори екскурсії (викладачі загальноосвітніх, спеціальних дисциплін, куратори груп).

Одним із завдань екскурсії – виробити в студентів позитивне ставлення до теми екскурсії, діяльності історичних осіб, подій, фактів, у цілому до матеріалу екскурсії і дати їй свою оцінку.

Характеризуючи місце екскурсійної діяльності в позааудиторній роботі зі студентами, екскурсіоніст Л. Бархаш вважав, що екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідин за наперед розробленою темою певних об'єктів (музей, завод, господарство і т. д.) із спеціальним керівником (екскурсоводом).

Одним з останніх за часом публікації визначень поняття “екскурсія – особлива форма навчальної і позааудиторної роботи, в якій здійснюється спільна діяльність викладача-екскурсовода і керованих ним студентів у процесі вивчення явищ дійсності, спостережуваних у природних умовах (молокозавод, м'ясокомбінат, ковбасний цех, господарства різних форм власності, переробні підприємства)”.

Різні словники і енциклопедії дають різне тлумачення терміну “екскурсія”.

Найраніше (1882р.) тлумачення цьому терміну дає В. Даль: “Екскурсія – проходка, прогулянка, вихід на пошук чогось, для збирання трав та ін.” У Малій радянській енциклопедії (1931 р., т. 10, с. 195) термін розкритий таким чином: “Екскурсія – колективне відвідування якої-небудь місцевості, промислових підприємств, радгоспів, музеїв та ін., переважно з науковою або освітньою метою” [3].

Докладне пояснення терміну “екскурсія” дає Велика радянська енциклопедія (1933 р., т. 63, с. 316): “один з видів масової культурно-освітньої, агітаційної і навчальної роботи, що має на меті розширення і поглиблення знань підрастаючого покоління...” [2].

У Великій радянській енциклопедії (1978 р., т. 29, с. 63) дано таке

визначення: “Екскурсія – відвідування визначних чим-небудь об'єктів (пам'ятники культури, музеї, підприємства, місцевість і т. д.), форма і метод надбання знань. Проводиться, як правило, колективно під керівництвом фахівця-екскурсовода”. Інші тлумачення пізнішого часу не відрізняються оригінальністю і нічого не додають до раніше зроблених характеристик [2].

У наведених визначеннях екскурсії можна виявити деякі розбіжності. Вони не випадкові і не дають підстав для висновків про існування протилежних точок зору на екскурсію. Кожне формулювання має відношення до функціонування екскурсії в певний період часу. Звідси – відмінності у формулюваннях цілей, завдань і форм проведення екскурсій, характерних для того або іншого часу. З роками відбувається ускладнення завдань.

У деяких словниках, наприклад у Короткому педагогічному словнику (1989 р., с. 300–310) і методичному посібнику, екскурсія розглядається як одна з форм наочного навчання, навчально-виховної роботи. При цьому підкреслюється значення тільки однієї із сторін, а саме те, що екскурсії переносять процес навчання в ситуацію спостереження предметів (об'єктів), що знаходяться в навколишньому середовищі або виставлені в музеї.

Екскурсія як твір конкретних авторів будується з урахуванням вимог, що пред'являються до літературного твору і має свій сюжет, якому підпорядкований весь екскурсійний матеріал. Оглядова екскурсія за своїми завданнями і формою проведення складніша, як екскурсійна інформація, або бесіда інструктора в туристичному поході. Тематична екскурсія в порівнянні з оглядовою, складніша за своєю структурою, змістом, методикою проведення.

Шлях розвитку екскурсії йде по лінії зміни її суті. Спочатку екскурсія була прогулянкою, що переслідує практичні завдання, наприклад, пошук лікувальних трав. Потім перед нею постали наукові завдання, такі як виявлення експонатів для краєзнавчого музею. Пошуки нових форм самоосвіти висунули перед екскурсіями загальноосвітню мету. Прагнення поліпшити виховну роботу, зробити її ефективнішою перетворили екскурсію в один з видів культурно-просвітницької роботи.

Нині екскурсія виступає як щось закінчене, цілісне, таке, що має свої специфічні функції і ознаки, своєрідну індивідуальну методику. У значній мірі вона збагатилася за змістом, формами проведення і методикою вивчення матеріалу і характеризується як невід'ємна частина ідейно-виховної і культурно-масової роботи. Цілі, завдання і форми проведення екскурсій показані в табл. 1.

Таблиця 1

Цілі	Завдання	Форма проведення
1. Відпочинок	Пошук лікувальних трав, ягід, грибів, фруктів	Прогулянка
2. Навчальна	Засвоєння студентами навчальної дисципліни	Позааудиторне заняття
3. Наукова	Виявлення експонатів для краєзнавчого музею	Експедиція
4. Загальноосвітня	Розширення загального культурного кругозору	Бесіда в туристичному поході, дорожня екскурсійна інформація в транспортній подорожі
5. Культурно-просвітницька	Підвищення рівня знань з історії, архітектури, літератури та інших галузей	Оглядова багатопланова екскурсія
6. Культурно-виховна	Засвоєння знань у поєднанні з вихованням студентів	Тематична екскурсія

Отже, екскурсія є наочним процесом пізнання студентами навколишнього світу, побудованим наперед підібраних об'єктах, що знаходяться в природних умовах або розташовані в приміщеннях підприємств, господарствах різних форм власності, лабораторій, науково-дослідних інститутів.

Показ об'єктів відбувається під керівництвом кваліфікованого фахівця – екскурсовода. Процес сприйняття об'єктів студентами підпорядкований завданню розкриття певної теми. Екскурсовод передає студентам бачення об'єкта, його оцінку і розуміння пов'язане з цим об'єктом. Йому небайдуже, що побачить студент, як він зрозуміє і сприйме побачене і почуте. Він своїми поясненнями підводить студентів до необхідних висновків і оцінок, домагаючись тим самим потрібної ефективності заходу.

У короткій формі суть екскурсії можна визначити так: екскурсія – сума знань, що повідомляються групі людей і певна система дій з їх передачі.

У практичній діяльності людини мають місце два види спілкування – пряме і непряме. Форми прямого спілкування – бесіда, лекція, заняття в навчальному закладі, диспут, дискусія, екскурсія. Під час такого спілкування формується спільність відчуттів, настроїв, думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, відбувається засвоєння інформації, зміцнюються взаємозв'язки.

Непряме спілкування відбувається під час читання газет, журналів,

книг, слухання радіо, перегляду телепередач, кінофільмів та ін. У процесі такого спілкування відсутній зворотний зв'язок, який за прямого спілкування виражає себе в реакції суб'єкта на отримувану інформацію.

Екскурсія як форма прямого спілкування передбачає взаємозв'язок і взаємодію суб'єктів (спеціаліста, що проводить екскурсію - технолога, лаборанта, начальника цеху і студентів) на основі їх спільної діяльності. Будучи специфічною формою спілкування, екскурсія дає можливість студентам одержати значний об'єм інформації, формує способи розумової діяльності. Спілкуючись з іншими учасниками заходу, студент за допомогою наслідування і запозичення, співпереживання та ідентифікації засвоює людські емоції, відчуття, форми поведінки. У процесі спілкування досягаються необхідна організація і єдність дій індивідів, що входять до групи, здійснюється емоційне їх взаєморозуміння, формується спільність відчуттів, настроїв, думок, поглядів.

Спеціаліст, роблячи конкретні пояснення, направляє увагу студентів, викликає питання у них, примушує їх роздумувати, зіставляти, підводить до оцінок і висновків. В іншому варіанті екскурсовод виступає як би диригентом групи. Екскурсовод демонструє об'єкти, забезпечує чіткий порядок їх спостереження. Так відбувається, бо студенти зайняті активним сприйняттям побаченого. Питання у них з'являються після того, як будуть осмислені одержані враження. Подібний варіант проведення екскурсії можливий у висококваліфікованій і згуртованій групі.

У практичній діяльності екскурсія розглядається в декількох аспектах:

- як самостійна форма виховання і навчання, та як складова частина інших форм навчання і виховання;
- як форма роботи з масовою аудиторією і одна з форм навчання;
- як форма організації культурного дозвілля, виховної роботи;
- як епізодичний (разовий) захід, частина тематичного циклу, а також як один із ступенів пізнання;
- як форма поширення наукових знань, ідейного виховання;
- як захід по одному з напрямів виховання – патріотичного, трудового, естетичного, а також як частина процесу формування всебічно розвиненої особистості;
- як форма міжособового спілкування екскурсовода зі студентами, студентів один з одним і студентів з об'єктами.

Екскурсії можуть конкретизувати вже наявні знання, давати нові, розвивати уміння розуміти явища з життя, природу і людей, підсилювати інтерес до того, що вивчається і викликати переживання у області відчуттів.

Для студентів молодших курсів екскурсія дає можливість розвинути здатність і навички бачити витвори мистецтва, явища природи,

події з різних сфер життя людей. Для студентів старших курсів виробничі екскурсії спрямовані на те, щоб вони давали знання і можливість ознайомитись із новими технологіями.

Для кожної екскурсії характерний довірчий тон повідомлення знань. Припущення, версії, варіанти не повинні підміняти головного – розкриття теми на основі наукових даних. Полемічні тенденції завдають шкоди сприйняттю екскурсійного матеріалу. Історик мистецтв А.В. Бакушинський, розробляючи методику музейних екскурсій, висловлюється проти внесення в екскурсії критико-полемічних тенденцій. Такий прийом дуже рідко досягає мети, розпорошуючи сили і увагу екскурсантів.

Головна вимога до екскурсії – істинність, достовірність фактів, що повідомляються студентам. Саме це приковує увагу до теми, служить основою для її сприйняття.

Екскурсія відповідно до своєї теми містить інформацію з конкретного розділу знань: про досягнення історичної науки, біології; у галузі тваринництва, кращих господарств і переробних підприємств. Від таких важливих засобів інформації, як газета, радіо, телебачення, лекція, екскурсію відрізняє вища наочність. Значна частина інформації на екскурсії підтверджується показом об'єктів.

Таким чином, широке коло об'єктів показу, багатопланова тематика, розробленість методики ведення екскурсій, професійна майстерність спеціаліста-екскурсовода дозволяє екскурсії виконувати певні функції, кожна з яких грає велику роль у вихованні і закріпленні теоретичних знань студентами.

Учений-екскурсовод В.І. Адо відзначав такі переваги екскурсійного методу: дослідницький елемент у роботі студентів; живе, конкретне і життєве вивчення минулого; всебічне сприйняття об'єкту; підвищений інтерес до роботи і на основі цього більш поглиблене і міцне засвоєння матеріалу.

Таким чином, екскурсійний метод є основою екскурсійного процесу і є сукупністю способів і прийомів повідомлення знань. Основу сукупності складають наочність; обов'язкове поєднання двох елементів – показу і розповіді; оптимальна взаємодія трьох компонентів – екскурсовода, екскурсійних об'єктів і студентів; рух екскурсантів (моторність) певним маршрутом для вивчення об'єктів по місцю їх природного розташування. Комплексний характер екскурсійного методу знаходить свій вираз у дії механізмів повідомлення знань екскурсоводом і засвоєння цих знань екскурсантами.

Практично вся екскурсійна теорія всього лише аналіз дії екскурсійного методу. Мета екскурсійного методу – навчання (передача певної системи знань) і виховання (формування всебічно розвиненої особистості).

На відміну від навчального закладу виховання на екскурсії проходить через навчання, у процесі спілкування з екскурсійними об'єктами, під час розповіді екскурсовода і його дій при показі об'єктів. Зміст знань, що повідомляються екскурсоводом, виробляє у студентів певний підхід до пояснення явищ природи, розуміння ходу і логіки розвитку суспільства, підводить до розуміння і оцінки якості виконання технологічних процесів.

Нині екскурсійні установи в своїй діяльності керуються такими основними положеннями:

- у основі будь-якої екскурсії лежить один екскурсійний метод повідомлення знань;
- показ і розповідь – складові частини екскурсії і основні елементи;
- рух (моторність) – одна з ознак екскурсії;
- екскурсійна методика є приватною методикою і складається з двох частин – методики підготовки і проведення екскурсії;
- методика проведення екскурсій є сукупністю методичних прийомів показу екскурсійних об'єктів і розповіді про них і події, з ними пов'язані.

Таким чином, всі екскурсії побудовані на використанні особливого комплексного методу, в основі якого лежить поєднання традиційних педагогічних методів навчання і виховання. Різниця в тому, що використовуються вони з більшим ступенем наочності. При цьому вирішальне значення має не тільки логічна єдність методів навчання і виховання, але й дія тих законів, які є їх рушійною силою.

2. Класифікація екскурсій

Екскурсія – це цілеспрямований, наочний процес пізнання оточуючого середовища. Цей процес будується з використанням заздалегідь відібраних об'єктів, які знаходяться в умовах виробництва і відбуваються під керівництвом кваліфікованого спеціаліста-екскурсовода відповідно до заздалегідь визначеної тематики.

Заздалегідь обрані об'єкти показу, які вивчають на місці їх розташування, є матеріальною основою екскурсії.

По відношенню до навчальних програм екскурсії поділяють на:

- програмні (рекомендовані навчальними програмами);
- позапрограмні (виходять за межі програми);

Класифікуються екскурсії:

- а) за змістом;
- б) за затратою часу;
- в) за місцем у навчально-виховному процесі.

За змістом екскурсії підрозділяються на оглядові (багатопланові) і тематичні.

Оглядові екскурсії, як правило, багатотемні. Не випадково їх називають багатоплановими. У них використовується історичний і сучасний

матеріал. Будується така екскурсія на показі різних об'єктів (пам'ятників історії і культури, будівель і споруд, природних об'єктів, місць знаменитих подій, елементів впорядкування міста, промислових і сільськогосподарських підприємств і т. д.).

Оглядові екскурсії мають свої особливості. На відміну від тематичних, в них формулювання теми представляє певну складність. Незалежно від місця, де їх готують і проводять, вони практично схожі між собою, перш за все, за своєю структурою. У кожній з них висвітлюється декілька підтем (історія міста, коротка характеристика виробництва, науки, культури, народної освіти та ін.). У той же час у оглядових екскурсіях є свої відмінні риси. Вони диктуються тими особливостями в історичному розвитку, які властиві певному об'єкту, регіону. Наприклад, військово-історичну підтему включають в оглядові екскурсії ті міста, на території областей яких відбувалися військові битви. Літературні підтеми включаються в оглядові екскурсії міст, пов'язаних з життям і діяльністю письменників, поетів і т. д.

Тематична екскурсія присвячена розкриттю однієї теми, якщо це історична екскурсія, то в її основу може бути покладено одне або декілька подій, об'єднаних однією темою, а іноді триваліший період часу. Якщо це екскурсія на архітектурну тему, то предметом вивчення можуть стати найцікавіші твори архітектури, розташовані на вулицях і площах міста, а у великому місті – архітектурні ансамблі минулих століть (екскурсії студентів до Львова, Луцька).

Тематичні екскурсії підрозділяються на історичні, виробничі, природознавчі (екологічні), мистецтвознавчі, літературні.

За своїм змістом *історичні* екскурсії підрозділяються на такі підгрупи:

- історико-краєзнавчі (наприклад, “Історія виникнення Львова”, “З історії Луцького замку”, Волинський краєзнавчий музей);
- етнографічні, які розповідають про життя і звичаї різних націй і народностей;
- військово-історичні, які проводяться місцями бойової слави (наприклад, Пагорб Слави м. Горохова, музей Берестечківської битви);
- історико-біографічні (місцями життя і діяльності відомих людей – музей Лесі Українки в с. Колодяжне);
- екскурсії в історичні музеї.

Основна увага викладачів зосереджена на тому, щоб вивчення студентами історії перетворити на процес дослідження, отже, навчити їх користуватися методологією історії. Цього можна досягти впровадженням групової роботи на заняттях, блочного викладу історичного курсу, міждисциплінарної інтеграції, нетрадиційних форм навчання до яких належить екскурсія.

Викладачі історії керуються правилом, що знання тільки тоді стають справжніми, коли вони здобуті зусиллями думки, а не пам'яті. Тому працюють вони над проблемою формування у студентів вмінь і навичок творчого мислення, аналізу та методу аргументованої доказовості в оцінці суспільних процесів, явищ під час вивчення курсу історії.

Слід зазначити, що тематичні екскурсії рідко існують ізольовано один від одного. Наприклад, історичний матеріал використовується в екскурсіях на архітектурно-містобудівні теми; елементи природознавчих екскурсій знаходять своє місце в екскурсіях майже кожної групи тематичних екскурсій. Все залежить від конкретних умов проведення екскурсії, ресурсів пізнавального плану того або іншого міста або регіону.

Виробничі екскурсії поділяють на підгрупи:

- виробничо-історичні;
- виробничо-економічні (наприклад, банківська, біржова діяльність, ринок нерухомості та ін.);
- виробничо-технічні;
- професійно-орієнтаційні.

Виробнича екскурсія – це проведення навчального заняття в умовах виробництва для спостереження і вивчення студентами під керівництвом викладача технологічних процесів виробництва та переробки продукції через безпосереднє їх сприйняття.

У підготовці техніків-технологів з виробництва та переробки продукції тваринництва важливе місце займає вивчення спеціальних дисциплін, які вивчають теоретичну і практичну частину програми. Результативність занять залежить від рівня активізації навчального процесу, повноти залучення студентів до творчої діяльності. При цьому викладачі намагаються зробити заняття творчим процесом, пошуком ефективних методів поглиблення знань, залучають студентів до активної самостійної роботи.

Добрі результати в закріпленні та поглибленні знань і набутті практичних навичок дають заняття, проведені в навчально-дослідному господарстві, у кращих господарствах та переробних підприємствах району.

Екскурсія може розглядатися як форма навчальної роботи. Це може бути:

- *екскурсія-консультація*, яка дає наочні відповіді на питання студентів, служить одним з видів підвищення кваліфікації;
- *екскурсія-демонстрація* – це найбільш наочна форма ознайомлення групи з виробничими процесами;
- *екскурсія-заняття* є формою повідомлення знань відповідно до навчальної програми того або іншого навчального закладу;
- *навчальна екскурсія* (для спеціальної аудиторії) є формою навчання

і закріплення теоретичних знань студентів;

- *показова екскурсія* – це форма навчальної екскурсії, що ставить за мету показати зразок того або іншого методологічного прийому на конкретному об'єкті, розкрити певну підтему і т. д.

Для студентів спеціальності “Виробництво і переробка продукції тваринництва” заняття-екскурсія проводиться на кращі підприємства галузі тваринництва, спеціалізовані виставки, які спонукають їх до пошуку та дослідної роботи. Так, за підсумками екскурсій студенти готують реферати та доповіді, беруть участь у створенні роздаткового матеріалу у вигляді альбомів, схем, стендів.

Заняття-екскурсія передбачає, що його буде проведено поза навчальним закладом, студенти для ознайомлення з об'єктом, який вивчається, вийдуть на природу, виробництво, до музею тощо. Головна мета таких занять – спостереження за предметами, явищами, процесами, які вивчаються, та вміння використовувати теоретичні знання на практичних прикладах, що супроводжується поясненнями викладача або екскурсовода. Головна психологічна особливість таких занять – посилення сприйняття того матеріалу, який в інших умовах подання є складним або навіть недоступним розумінню студентів.

За затратою часу екскурсії бувають *короткочасні й тривалі*.

За змістом у навчально-виховному процесі екскурсії бувають *вступні, поточні, підсумкові*.

Вступні екскурсії передують вивченню нового матеріалу (студенти засвоюють опорні поняття, отримують наочні уявлення і практичний досвід, ознайомлюються з факторами, суть яких буде розкрита, розширена та поглиблена при вивченні спеціальних дисциплін).

Вступні екскурсії проводять для студентів із другого курсу під час ознайомлювальної практики.

Поточні екскурсії проводять паралельно з вивченням теоретичного матеріалу для забезпечення глибшого його розуміння, доповнення новими уявленнями.

Підсумкові екскурсії проводять у кінці семестру, після вивчення дисципліни, одержання знань робітничих професій для узагальнення і систематизації теоретичних знань, поглиблення і закріплення навичок і вмінь. Важливе завдання цього виду екскурсій – сприяти виявленню зв'язку вивченого на заняттях матеріалу з реальними процесами або явищами.

3. Вимоги до проведення екскурсій

Екскурсія збагачує студентів знаннями про виробництво продукції, ознайомлює із людьми праці, сучасними технологіями та технікою виробництва.

Перед екскурсією постає завдання: збагатити знання студентів,

встановити зв'язки теорії з практикою, з життям; виховувати шанобливе ставлення до праці; розвивати творчі здібності, спостережливість, пам'ять, мислення студентів, їх самостійність; формувати естетичні почуття; аналізувати пізнавальну і практичну діяльність.

Об'єктами навчальних екскурсій є переробні підприємства, лабораторії, кращі господарства різних форм власності. Планують їх заздалегідь, згідно з годинами, виділеними навчальною програмою.

Проводиться екскурсія за повною структурою: повідомлення теми, мети, завдань екскурсії; мотивація навчальної діяльності, актуалізація життєвого досвіду і опорних знань; сприйняття форм і зовнішніх особистостей об'єктів; узагальнення і систематизація знань; підведення підсумків екскурсії і повідомлення індивідуальних завдань; оформлення результатів роботи.

Проведення екскурсії поділяється на декілька етапів:

1. Теоретична та практична підготовка передбачає опанування студентами мінімумом необхідних знань. Викладач заздалегідь ознайомлюється з об'єктом, домовляється з екскурсоводом про дидактичний зміст екскурсії;

2. Інструктаж, завдання якого полягає в ознайомленні студентів з метою і змістом екскурсії. Викладач характеризує об'єкт, зацікавлює ним, повідомляє про план екскурсії, за потреби накреслює маршрут-схему.

3. Послідовний розгляд об'єктів екскурсії, визначення головного для отримання необхідної інформації про об'єкт. Студенти запитують, спостерігають, запам'ятовують, роблять нотатки. Завершується екскурсія відповідями на запитання щодо її змісту.

4. Опрацювання матеріалів екскурсії передбачає уточнення, систематизацію, узагальнення одержаних під час екскурсії вражень, спостережень. Обов'язковим є аналіз підсумків навчальної екскурсії – усне опитування, використання даних під час наступних занять. За потреби наслідки екскурсії оформлюють у вигляді стенда, плаката чи альбому.

Проведення екскурсії вимагає серйозної підготовки до неї викладачів і студентів. Процес підготовки до екскурсії охоплює організаційні, дидактичні, психологічні та виховні аспекти. Викладач повинен уважно вивчити об'єкт екскурсії; проблемні питання, дати завдання студентам; вказати основні і додаткові джерела інформації; намітити маршрут екскурсії; вказати приблизний перелік обладнання, дату та місце її проведення; нагадати правила безпеки, яких потрібно дотримуватись під час екскурсії; розподілити студентів на підгрупи та дати їм конкретні доручення (вести записи, фотографувати, вимірювати).

Підготовка студентів до екскурсії передбачає оволодіння знаннями з відповідної навчальної дисципліни, пов'язувати завдання з набуттям нових знань і поглибленням раніше набутих.

Невід'ємною складовою організації навчальної екскурсії є інструктаж з ознайомлення студентів з об'єктом спостереження, розробка технологічних карток спостереження, підготовка необхідних матеріалів для екскурсії. Обов'язковою умовою проведення екскурсії є цільовий інструктаж студентів з техніки безпеки, правил поведінки під час переходу чи проїзду до місця екскурсії та її проведення відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого Міністерством освіти України від 01.08.2001р. № 583.

У журналі з техніки безпеки кожний студент індивідуально ставить підпис про отриманий інструктаж.

Навчання в процесі екскурсії будується, в основному, на сприйнятті об'єктів, за якими спостерігають, поясненні їх теоретичної і практичної значущості.

Велику роль відіграють конкретне і образне мислення, уява студентів. У процесі спостереження та аналізу навчальної екскурсії необхідно зосередити увагу на таких параметрах:

- педагогічна доцільність теми;
- раціональна постановка цілей та завдань;
- тип екскурсії та урахування її специфіки;
- теоретична та практична підготовка студентів;
- ознайомлення з екскурсійним об'єктом і складання плану;
- інструктаж викладача (психологічна, змістова та етична підготовка), уточнення й розподіл завдань серед студентів;
- процес проведення екскурсії (організація спостереження, консультація в ході екскурсії, завдань та їх виконання студентами – фотографії, відеозйомки, аудіозаписи);
- поведінка студентів на об'єкті, їх зацікавленість тим, що спостерігають;
- оформлення матеріалів (альбом, вікторина, доповіді, аматорські кінофільми);
- результативність (поповнення науковими та спеціальними знаннями, уміннями та навичками студентів, розширення світогляду, ерудиції, поля активного навчання та зіткнення з реальними речами, людьми, процесами, явищами, дисципліна студентів, відчуття задоволення від побаченого, почутого, якість оформлення матеріалів, доцільність і можливість їх використання в навчально-виховному процесі).

Обов'язковим компонентом навчальної екскурсії є перевірка досягнень її мети та результатів.

Підведення підсумків екскурсії здійснюється у різних формах:

- бесіда, під час якої викладач з'ясовує враження студентів від об'єкта, обговорює найважливіші етапи екскурсії;

- конференція, під час якої студенти звітують щодо виконання запропонованих раніше завдань;
- диспут, під час якого студенти висловлюють власну позицію щодо побаченого та почутого;
- виставка колекцій, стіннівок, альбомів тощо.

Оформлення результатів екскурсії може бути індивідуальним і груповим. Для актуалізації знань і життєвого досвіду студентів, створення емоційного тла подальших занять, зібраний ними на екскурсії матеріал може використовуватись для інших дисциплін.

Екскурсію, яка передбачена змістом навчальної програми, записують на відповідних сторінках навчальної дисципліни журналу групи, де виставляється оцінка.

4. Методика проведення заняття-екскурсії з робітничої професії 6121 "Оператор зі штучного осіменіння сільськогосподарських тварин і птиці"

У підготовці техніків-технологів з виробництва та переробки продукції тваринництва важливе місце займає підготовка операторів зі штучного осіменіння сільськогосподарських тварин і птиці. Результативність занять залежить від рівня активізації навчального процесу, повноти залучення студентів до творчої діяльності. При цьому викладачі намагаються зробити заняття творчим процесом, пошуком ефективних методів поглиблення знань, залучають студентів до активної самостійної роботи.

Добрі результати у закріпленні та набутті практичних навичок дають заняття-екскурсії.

Виробнича екскурсія проводиться після вивчення теоретичного матеріалу і закріплення вмій і навичок на заняттях робітничої професії.

Перед проведенням заняття-екскурсії викладач добре продумує план її проведення, планує маршрут руху по підприємству відповідно до мети заняття.

Після проведення організаційного моменту викладач проводить інструктаж з техніки безпеки і студенти розписуються в журналі з техніки безпеки, який ведеться при лабораторії "Технологія відтворення сільськогосподарських тварин".

Після цього викладач ставить перед студентами завдання:

1. Ознайомитись з організацією роботи підприємства з племінної справи в тваринництві.
2. Ознайомитись з породним складом плідників, їх годівлею та утриманням, обладнанням виробничих приміщень.
3. Ознайомитись із технікою взяття сперми від плідників, оцінкою її якості, розбавленням, заморожуванням і її зберіганням.

Під час прибуття студентів на племпідприємство викладач оформляє дозвіл на вхід, а студенти отримують інструктаж з техніки безпеки при поводженні з плідниками, який проводить інженер з техніки безпеки.

Студенти знайомляться з провідним спеціалістом-екскурсоводом. Їм рекомендується робити короткі записи, використовувати фотоапарати.

Провідний спеціаліст розповідає студентам про історію створення підприємства, ознайомлює з його виробничими показниками, породним складом плідників, їх годівлею і утриманням, показує приміщення для літнього і зимового утримання плідників, ознайомлює з обладнанням передманежних і манежних приміщень, стерилізаційної кімнати, кімнати-лабораторії для заморожування сперми, спермосховищем.

Для коротких бесід із студентами залучаються доглядачі плідників та лаборанти.

Заключна частина заняття триває 20 хв.

Студенти обговорюють результати заняття-екскурсії і таким чином закріплюють одержані знання.

Викладач підводить підсумки екскурсії, вказує її позитивні й негативні сторони, проводить оцінку роботи окремих студентів і їх поведінку під час екскурсії.

Як домашнє завдання кожному студенту пропонується скласти звіт про екскурсію.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА (ПЛАН) ЗАНЯТТЯ № 14

Дисципліна: робітнича професія "Оператор зі штучного осіменіння сільськогосподарських тварин і птиці".

Тема заняття: екскурсія у державне підприємство з племінної справи в тваринництві.

Тривалість: 6 год.

Форма заняття: навчальна екскурсія.

Вид заняття: практичне.

Методи проведення: розповідь, бесіда, спостереження, аналіз, узагальнення.

Дидактична мета: ознайомитись з умовами годівлі і утримання плідників, технікою взяття сперми, кріогенним обладнанням, заморожуванням сперми і її зберіганням.

Міждисциплінарні зв'язки: Анатомія і фізіологія сільськогосподарських тварин, годівля, зоогієна з основами ветеринарії, технологія виробництва молока і яловичини та продукції свинарства.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАНЯТТЯ

Матеріально-технічне забезпечення заняття: живі тварини, обладнання манежу, монорейсовий механізм.

Навчальні місця: 10.

Література: Журавель М.П., Давиденко В.М. Технологія відтворення сільськогосподарських тварин. – К.: ТОВ Видавничий Дім "Слово", 2005.

Проценко М.Ю., Віннічук Д.Т., Журавель М.П., Шарапа Г.С. Відтворення сільськогосподарських тварин. – К.: Вища школа, 1994.

Родін І.І. Штучне осіменіння сільськогосподарських тварин. Альбом.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАНЯТТЯ

Елементи заняття і їх тривалість	Етапи заняття, навчальні питання і їх зміст, зміст практичних завдань, вправ, контрольних завдань та ін.	Форми і методи навчання
1. Організація екскурсії, 15 хв	1.1. Перевірка присутності студентів, готовності до навчання 1.2. Визначення виробничого об'єкту та придатності його до проведення екскурсії. Інструктаж студентів з техніки безпеки	Проводить викладач
2. Інструктаж з техніки безпеки на підприємстві, 15 хв	Проводить інженер з техніки безпеки на підприємстві, ознайомлює з правилами техніки безпеки під час поводження з плідниками, кріогенним обладнанням, дає допуск до проведення екскурсії	Ставить дозвільний підпис у журналі ТБ лабораторії
3. Загальне ознайомлення з племпідприємством, 30 хв	Провідний спеціаліст розповідає про історію створення підприємства, ознайомлює з його виробничими показниками, чисельністю поголів'я	
4. Ознайомлення з приміщеннями, лабораторіями та їх роботою, 275 хв	1. Зимові і літні приміщення для утримання бугаїв-плідників.	Спостереження, вивчення, аналіз, узагальнення
	2. Передманежні та манежні приміщення.	
	3. Стерилізаційна кімната.	
	4. Кімната для оцінки та розбавлення сперми.	
	5. Кімната для замороження сперми	
	6. Спермосховище	
5. Контроль знань і умінь, 20 хв	Фронтальне опитування, написання звіту	Контроль знань проводять в аудиторії методом консультації з написання звіту
6. Домашнє завдання, 5 хв	Повторити тему: організація роботи племпідприємств і станцій зі штучного осіменіння сільськогосподарських тварин. Звіт про екскурсію	

Висновки

Екскурсійний метод, будучи активним способом практичних дій спеціаліста-екскурсовода і студентів, створює умови для їх спілкування з об'єктами, спілкування зі спеціалістами господарств, передовиками виробництва і організованої та ефективної діяльності студентів. Досвід екскурсійної роботи переконливо свідчить про те, що лише ті екскурсії досягають поставленої мети, які побудовані з урахуванням особливостей і вимог робочої програми дисципліни, з якої проводиться екскурсія.

Поділ екскурсій на чітко визначені групи на практиці носить дещо умовний характер, проте має велике значення для узагальнення і закріплення теоретичних знань студентами. Правильна класифікація екскурсій забезпечує умови для кращої організації роботи викладача зі студентами, полегшує спеціалізацію. Використання закономірностей проведення екскурсій для конкретної групи сприяє тому, щоб кожна екскурсія готувалася і була ефективною. Під час розробки нових тем екскурсій з більшою повнотою і цілеспрямованістю використовуються досягнення окремих галузей тваринництва.

Під час екскурсії найповніше реалізуються дидактичні принципи єдності конкретного та абстрактного зв'язку теорії з практикою, навчання з життям, свідомості та активності. Екскурсія має великі можливості для реалізації міждисциплінарних зв'язків, що сприяє формуванню системних знань студентів, умінь і навичок їх розумової та практичної діяльності.

Як доводить практика, проведення занять-екскурсій дає змогу викладачу вирішити низку питань навчально-виховного процесу, а студенту проявити зацікавленість до вивчення дисципліни, інноваційних технологій в галузі тваринництва та любов до майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Білий Л.А. Методика викладання предмета "Скотарство". – К.: Вища школа, 1982.
2. Організація навчально-виховного процесу. – Вип. 14. – 2009.
3. Організація навчально-виховного процесу. – Вип. 10. – 2007.
4. Регіональний консультативний центр розвитку сільського господарства та сільських територій в Старому Полі. Довідник для консультантів та землеробів "Польський досвід в реформі сільського господарства та сільських територій". – Старе Поле, 2001.
5. Устименко В. Екскурсія на виробництво – ефективна форма навчання. – Освіта АПК. – Травень, 2006.
6. Щербак О. Творчі пошуки в підготовці фахівців. Освіта. Технікуми, коледжі, 2(8). -- 2004.

2.4. РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
СТУДЕНТА НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марусіч Н.Ю.

(Білгород-Дністровський державний аграрний технікум)

Мета вищої освіти сьогодні – виховання творчої особистості, здатної сприймати все нове і потім продовжувати цей творчий процес. Саме такій особистості належить майбутнє країни. Суспільству потрібні грамотні фахівці в усіх галузях державної діяльності. Зрозуміло, що кожен рівень мовного розвитку особистості завжди був визначальним у рівні розвитку держави взагалі. Тому нам, викладачам, треба домагатися, щоб наші студенти були освіченими, грамотними людьми, які на належному рівні вміли б практично користуватися рідною мовою в найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Безумовно, це неможливо досягти без любові й пошани до рідної мови, а ще неможливіше – без створення на заняттях нормального морально-психологічного клімату і умов, що дають студентів можливість реалізувати себе в різних видах діяльності.

Кожна людина – це жива особистість. Але особистістю вона стає не відразу. В її становленні беруть участь багато зовнішніх чинників, і серед них є мова. Саме мова є засобом пізнання світу, формування особистості, засобом і сферою самовираження людини. Через мову людина може виражати свої думки, своє розуміння, виявляючи свій характер, свою особистість. І сьогодні наше завдання – розвивати особистісний потенціал студента. В.О. Сухомлинський, добре усвідомлюючи роль рідної мови у формуванні й становленні особистості, відводив мові, рідному слову головне місце в навчально-виховному процесі. Видатний педагог наполягав на копіткій роботі зі словом, бо це потрібно для виховання відчуття краси слова, яке переливається барвами і мелодіями навколишнього світу. Саме копітка робота над словом розвиває мислення, мовлення і уяву людини, адже слово є могутнім засобом впливу на свідомість.

Вся моя діяльність на заняттях та в позааудиторні години направлена на розвиток творчої особистості студента. Навчити його виробляти вміння правильно розмовляти й писати, точно висловлювати свою думку, активно використовувати мовні знання, грамотно їх застосовувати. У процесі практичного освоєння української мови виховується й культура молодої людини – шанобливе ставлення до традицій українського народу, його мови, його слова. Це і є головною метою мого викладання.

Як зацікавити студентів підвищити увагу на занятті, посилити процес осмислення і запам'ятовування? Значною мірою це залежить від мовного матеріалу, який має бути цікавим, розкривав би красу рідної мови

граматичними формами й синтаксичними конструкціями. І головне – від майстерності викладача, який спонукає студента повсякчас підвищувати мовну грамотність. Викладач має постійно знаходитися в творчому пошуку, підвищувати фахові знання, використовувати різні форми і методи в навчально-виховному процесі. Саме любов до дисципліни, чіткість і організованість у роботі, такт у стосунках зі студентами, своєчасне надання їм допомоги у навчанні, об'єктивне оцінювання – все це надзвичайно впливає на процес засвоєння матеріалу.

Використання лише традиційних засобів навчання знижує ефективність навчального процесу, робить його одноманітним, малоемоційним. Тому особливу увагу слід приділяти нетрадиційним формам і методам навчання, що дають можливість створити атмосферу зацікавленості кожного в роботі, допоможуть проявити самостійність і нестандартність мислення, розвивають творчі здібності студентів. У нестандартних заняттях поєднуються елементи традиційних занять – сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення, – але у незвичайних формах.

Найбільш поширені такі форми нестандартних занять:

- **інтегроване заняття.** Проводять два викладачі. Вони спільно здійснюють актуалізацію знань за двома напрямками опитування (якщо це потрібно), виклад нового матеріалу тощо;

- **дослідницьке заняття.** Полягає в одержанні навчальної інформації з першоджерел. Такі заняття розвивають спеціальні вміння і навички, стимулюють пізнавальну активність та самостійність. Студенти вчать працювати з історичними документами, підручниками, періодичною пресою;

- **рольова гра.** Вона вимагає від студентів прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. На занятті обговорюються ті чи інші проблеми, студенти вчать доводити правильність своєї думки і робити висновки. Ігри розвивають пізнавальний інтерес, спостережливість, активізують розумову діяльність;

- **театральна вистава.** Передбачає чіткіший сценарій. Спрямована на те, щоб викликати інтерес до навчання. Опірається на образне мислення, фантазію, уяву, збільшує самостійність студентів під час підготовки сценарію.

Ефективною може бути лише та інноваційна технологія, яка ґрунтується на потребах та інтересах студентів.

Під час опрацювання матеріалу потрібно диференціювати завдання, враховуючи рівень розумових здібностей, психологічних та фізичних особливостей студентів, – це допомагає підвищувати грамотність навіть у найслабших. Індивідуальний підхід не залишає поза увагою жодного студента. Така робота спрямована на саморозвиток молоді, формування

їхньої пізнавальної і творчої особистості.

Цікавим елементом у засвоєнні навчального матеріалу є вправи із зашифрованими в них ключами, які водночас привносять у навчальну роботу елементи гри й азарт, стимулюють роботу. Виконуючи такі вправи, студент набуває навичок групувати явища за певними ознаками, виробляє в собі такі важливі якості, як уважність, зосередженість, наполегливість. І насамкінець – дістає моральне задоволення від правильно виконаного завдання. Використовуючи наочні та технічні засоби, навчання – це перший крок до опанування мовного матеріалу. Викладач повинен якомога частіше застосовувати на заняттях найрізноманітніші форми і методи навчання. Шаблонність і одноманітність не створює зацікавленості у студентів. Тому на своїх заняттях слід залучати студентів до проблемно-пошукової діяльності, застосовуючи дослідницький метод, використовуючи інноваційні технології навчання, де студент самостійно досліджує проблему, її ґрунтує і робить висновки. Головне, щоб студенти не лише сприймали тему, а й аргументовано висловлювали власне бачення проблеми, переконливо обстоювали свої погляди. Адже ми вчимо майбутніх фахівців, бо здатність керувати своїм мисленням і мовою допомагає людині оволодіти обраним фахом, досягти професійної майстерності.

Доцільно на заняттях з української мови проводити і групову роботу під час вирішення проблем та проведення рольових ігор. Це дає можливість кожній групі показати свою роботу.

Заняття-гра “Що? Де? Коли?” – група поділена заздалегідь на команди, обрано капітанів, роздані домашні завдання. Гра проходить у шість етапів.

1. Вступне слово викладача.

2. Розминка. Повторення всіх ключових понять теми, в яких враховуються міждисциплінарні зв'язки.

3. Визначення часу на обдумування запитання і кількості балів за відповідь. Арбітрів обирають з-поміж учасників гри.

4. Гра “Що? Де? Коли?”

5. Підведення підсумків.

6. Заключне слово викладача.

Заняття-КВК – такий вид роботи можна використовувати на повторювально-узагальнювальних заняттях. Команди формують за один-два тижні до КВК. Обирають капітана і розподіляють обов'язки. Викладач дає домашнє завдання: повторити теми, підготувати суперникам кросворд, завдання тощо. Завдання викладача на підготовчому етапі – залучити всіх студентів, перевірити знання кожного, оцінити їхню діяльність на занятті і під час підготовки до нього. В основному – це повторення теми і розділу.

1. Привітання команд. Домашнє завдання.

2. Розминка: команди задають одна одній питання, на які члени команди мають дати відповідь.

3. Домашнє завдання. Перевірка домашнього завдання.

4. Члени команд виконують завдання.

5. Завдання капітанам і членам команд.

6. Заключний етап – підведення підсумків.

Заняття-брейн-ринг – необхідно швидко зреагувати на поставлене запитання і дати правильну відповідь, час при цьому обмежений. Організація:

1. Кількість ігрових столів відповідає кількості команд.

2. На кожному столі дзвінок, який сповіщає ведучого про готовність команди відповідати.

3. Потрібен один ведучий, який буде організатором та арбітром гри (зазвичай, це викладач).

4. У першому турі брейн-рингу команда повинна дати правильну відповідь на три запитання, лише тоді вона може зайняти стіл лідера.

5. Команда, яка найдовше втримається за столом лідера, вважається переможцем гри.

6. Підготовка запитань для брейн-рингу.

За результатами гри можна зробити висновок щодо рівня підготовки студентів групи з певної теми, їхнього вміння логічно мислити, швидко приймати рішення.

Заняття-бесіда за “круглим столом” – одна група студентів (ведучі) беруть роль відповідачів на поставлені запитання з теми заняття, решта – аудиторія. Їхня роль – постановка питань ведучим. Негативним під час проведення такого заняття є те, що група студентів ділиться на активних і пасивних. Підготовку до заняття проводять заздалегідь. Дається список літератури і теми, які треба повторити.

Ведучий – викладач. Заняття починається зі вступного слова викладача. Далі виступають студенти, яким задають питання. У кінці заняття роблять висновок і дають оцінку роботи групи та окремих студентів.

Заняття-диспут – дискусія, розгляд, дослідження. Дискусія виникає внаслідок спілкування викладача і студентів. Механізм виникнення дискусії: проблемна ситуація, що характеризує психологічний стан студентів, поряд з інтелектуальними труднощами супроводжується підвищенням пізнавальної активності й бажанням розібратися у проблемі. Будь-яка дискусія включає 3-и компоненти:

1. Пізнавальний. Знання про предмет, що викликає суперечку і проблемну ситуацію, яка виникла.

2. Операційно-комунікативний. Вміння вести суперечку, відстоювати власну точку зору.

3. Емоційно-оціночний – емоційні переживання, потреби, цінності,

відносини, мотиви, оцінки.

Для дискусії характерні такі поняття: знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності. Якщо беруть участь 2-а студенти, то це дискусія-діалог. Є групові дискусії, де задіяні групи студентів, масова дискусія, в якій залучені всі студенти. Викладач повинен скеровувати студентів, ставлячи питання. Майстерність викладача полягає в тому, щоб вчасно помітити і відчутти момент закінчення дискусії. У кінці заняття треба підвести підсумки, проаналізувати висновки, виставити бали.

Заняття-вікторина, заняття-вистава, заняття-фестиваль, заняття-аукціон, заняття прес-конференція тощо – важко довести перевагу того чи іншого підходу до заняття, але кожен із цих підходів має право на існування, бо охоплює різні сторони навчального процесу.

Безумовно, треба раціонально добирати ті засоби впливу на студентів, які є найефективнішими в кожному конкретному випадку. Не буде бажаного результату в уміннях та навичках студента з мови без позааудиторної роботи, що направлена на підвищення мовного рівня, вдосконалення уже знаного та пізнання нового. Проводяться конференції, диспути, олімпіади, конкурси, свята – все це дає змогу молодій людині самореалізуватися, життєво визначитись, розвивати свій культурний, моральний, творчий потенціал.

Якими б методами ми не користувалися, які б форми контролю не застосовували, тільки любов до студента, до своєї роботи може дати наснагу для плідної роботи та творчого пошуку. У серце увійде лише те, що йде від серця. Адже викладання мови – це творення людської душі, це є людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу. У статті “Слово про слово” В. Сухомлинський закликає колег: “Відточуйте слово. Говоріть красиво про красу навколишнього світу. Слово – то найтонший різець... Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Оволодіваймо ж цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса”.

2.5. ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНО МОБІЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Харчишина О.М.
(Технологічно-економічний коледж
Білоцерківського НАУ)

*Те, що я чую, я забуваю;
Те, що я бачу, я пам'ятаю;
Те, що я роблю – я розумію.
Конфуцій*

В умовах сучасних економічних відносин, розвитку різних форм господарювання, впровадження новітніх інформаційних технологій виникає потреба відповідного кадрового забезпечення, значного підвищення рівня професійної підготовки фахівців, уміння виконувати професійні обов'язки на конкретному робочому місці, використовувати комп'ютерні програми, швидко знаходити необхідну інформацію і приймати відповідні рішення.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначено: "Головна мета української системи освіти – створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України. Система освіти має забезпечити формування особистості професіонала-патріота України, підготовленого до життя і праці у XXI столітті". Тому проблема оптимізації професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти є на сьогодні однією з актуальних. Це пов'язано з необхідністю зміцнення авторитету і конкурентоспроможності України на міжнародній арені, про що йдеться у законах України "Про освіту", "Про вищу освіту". Окрім того, основною метою Болонського процесу, в який активно вступила Україна, є підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

В основі підвищення ефективності підготовки кадрів лежить формування професійної спрямованості студентів. Вирішення цієї проблеми сприяє забезпеченню готовності майбутніх фахівців до творчої праці, освоєнню і впровадженню інноваційних технологій, сталого розвитку наукового світогляду. Також головним стимулятором мобільності є ринкова економіка, яка, з одного боку, спрямовує кваліфікованих працівників на пошук місць кращого застосування своєї праці на робочих місцях з високим творчим змістом і оплатою праці, а з другого – значна частина працездатного населення, яка вивільняється з виробництва і тимчасово не має роботи, мусить проходити професійну перепідготовку.

В цих умовах важливим завданням професійної освіти стає формування професійно мобільних фахівців.

Процес формування у студентів професійної компетентності, як інтегрованої системи професійних знань, умінь, навичок фахівця та його особистісних якостей, відбувається поступово упродовж як всього періоду навчання, так і всього життя. З року в рік, здобуваючи фах, а потім упродовж практичної діяльності, навчальні вміння особистості поглиблюються та ускладнюються, накопичується особистісний навчальний та практичний досвід. Завдяки використанню компетентнісно орієнтованих, інтерактивних технологій поглиблюється рівень оволодіння відповідними здібностями. Студент, який поступово починає відчувати себе суб'єктом процесу навчання, використовуючи весь комплекс вмінь, накопичує досвід у спілкуванні, привчається ефективно працювати у групі, колективі, вчиться співвідносити та гармонізувати власні інтереси з інтересами інших.

За допомогою яких засобів і прийомів педагогічний колектив прагне виховати не просто професійно компетентного фахівця, а особистість пристосовану до мінливостей ринку праці, політичних та економічних змін в державі, особистість здатну адаптуватися в такому складному сучасному світі?

Перший засіб – це професійна орієнтація студентів, створення для них ситуації свідомого вибору майбутньої професії з урахуванням реальних потреб економіки у фахівцях певного профілю та рівня підготовки.

Під час приймальної кампанії велику допомогу у виборі майбутньої професії надає інформаційний матеріал зібраний в приймальній комісії та інформація розміщена на сайті ВНЗ в мережі Інтернет, адже, окрім загальних правил прийому, наші потенційні абітурієнти отримують відповіді на питання:

- на яких посадах вони можуть працювати по закінченні навчального закладу?
- на яких провідних підприємствах переробної галузі АПК зможуть проходити виробниче навчання?
- в яких ВНЗ III–IV рівнів акредитації зможуть продовжити навчання та підвищувати свій науково-професійний рівень?

Велике значення для професійної орієнтації студентів та підвищення їх соціальної та професійної мобільності мають ті додаткові можливості, які надає навчальний заклад. Це здобуття другої базової вищої освіти та отримання робітничих професій, адже це максимально розширює можливості майбутнього працевлаштування.

На економічному відділенні немає практики з введення у спеціальність і досить складно студентам першого і другого курсу пояснити, які функціональні обов'язки вони будуть виконувати на робочих місцях. Тому

значну допомогу в цьому надають екскурсії на краші підприємства міста.

На жаль, не можемо, із зрозумілих причин, організувати повноцінні екскурсії в банківські установи, державні контролюючі органи, органи державного соціального страхування. Тому вирішити цю проблему спробували таким чином: наші викладачі самостійно та за допомогою студентів старших курсів, використовуючи можливості Інтернету, записали науково-популярні фільми, які детально демонструють роботу фінансово-кредитних установ, податкових органів.

Згідно з дослідженнями, проведеними вченими, найефективнішими методами роботи зі студентами є практичне навчання, яке дає можливість засвоїти до 70% навчального матеріалу. Тому наступний важливий засіб формування кваліфікованого фахівця – це **професійно-практична підготовка** студентів, яка реалізується під час виконання практичних робіт, проходження навчальних, технологічної та переддипломної практик.

Виробничі ситуації, над вирішенням яких працюють студенти під час виконання різних видів завдань, дають можливість моделювати ті чи інші виробничі процеси та господарські операції, приймати різного виду управлінські рішення, здійснювати всебічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств, створювати та опрацьовувати фінансово-правові, бухгалтерські, планово-економічні документи.

І якщо звернутися до результатів опитування, яке проводила психологічна служба ВНЗ, то на запитання “На яких заняттях ви отримуєте найбільше практичних навичок?” 63% студентів відповіли, що під час практики, 28% – під час лабораторно-практичних занять.

Підвищенню рівня пізнавальної самостійності, високому ступеню наочності й безперервному самоконтролю засвоєння знань та умінь, формуванню необхідних професійних компетенцій сприяє застосування в навчальному процесі **інформаційних технологій**, адже в основному робота економістів та фінансистів – це робота за комп’ютером.

Широке застосування під час занять знаходять мультимедіа-технології, які сприяють підвищенню якості професійної підготовки за рахунок впливу на студентів одночасно графіки, тексту, звуку і зображення. З використанням програми Power Point підготовлено мультимедійне забезпечення таких навчальних дисциплін, як “Маркетинг”, “Менеджмент”, “Бухгалтерський облік”, “Банківські операції”, “Статистика”, “Економіка праці” та ін.

Велике значення для формування професійних та комунікативних компетенцій студентів має застосування **інтерактивних технологій**, проведення ділових ігор, тренінгів.

Найпоширеніше використання серед викладачів економічного відділення знайшли рольові ігри. Практикуємо розігрування ролей під час проведення навчальних практик з бухгалтерського обліку, коли студенти,

виконуючи функціональні обов’язки бухгалтерів різних підрозділів бухгалтерської служби підприємства, вивчають особливості ведення облікових процесів та під час навчальної практики з планування, де студенти, виконуючи навчальні завдання, в повній мірі відчують себе в ролі економіста з виробництва, економіста з праці і т.п.

Щоб активізувати навчальну діяльність в ході викладення лекційного матеріалу, практикуємо моделювання різноманітних виробничих ситуацій.

Основний метод, який використовують викладачі економічного відділення під час викладення лекційного матеріалу, – це метод бесіди-пояснення, тобто відбувається постійне живе спілкування зі студентами, обмін інформацією та досвідом, а це і є не що інше, як **тренінг** – запланований процес, призначений дати або поновити знання та навички і перевірити ставлення до проблеми. Під час здійснення контролю і систематизації знань отриманих студентами, найкращий ефект дає застосування **методу мозкової атаки**, серед переваг якого є активізація уяви і творчих можливостей студентів та можливість за короткий час зібрати максимальну кількість думок щодо об’єкту вивчення.

Вчений Дмитро Писарев писав: “Хто дорожить життям думки, той знає дуже добре, що справжня освіта – це самоосвіта”, адже зі зміною навчальних планів на збільшення частки самостійної роботи студентів, актуалізується проблема навчально-методичного забезпечення самостійної роботи студентів.

Порівнюючи з аудиторними формами (лекціями, практичними заняттями, семінарами), самостійна робота є найменш контрольованою ззовні, але якщо правильно організувати, зацікавити студентів і контролювати самостійну роботу, держава отримає компетентних фахівців, здатних до самоконтролю і самовдосконалення в процесі навчання, фахівців, що будуть оперативно реагувати і адаптуватися до постійних змін, що виникають у суспільному житті.

В умовах конкурсного відбору і контрактної форми працевлаштування ефективним засобом діагностики рівня професійної підготовки студентів ВНЗ є **контролюючі програми професійної компетенції**. У цьому навчальному році викладачами предметної комісії економічних дисциплін був розроблений Перелік питань та відповідей для визначення базової професійної компетенції випускників з усіх економічних спеціальностей з урахуванням особливостей переробної галузі сільськогосподарства. Їх застосування у навчальному процесі дозволяє співставити рівень професійної підготовки з вимогами освітньо-професійної програми, оцінити готовність випускника до виконання професійних обов’язків на первинних посадах, їх спроможність виконувати виробничі функції і вирішувати типові завдання професійної діяльності у конкретній предметній сфері.

Досить прогресивною в педагогічній практиці вважається **технологія співробітництва**. Яскравим прикладом реалізації цієї технології у виші є робота студентського парламенту. Студенти стають не лише учасниками, а й партнерами навчально-виховного процесу, беруть активну участь у всіх напрямках діяльності навчального закладу, набуваючи неocenенного досвіду соціальної роботи.

Вже доброю традицією стало проведення Дня студентського самоврядування – на День працівників освіти та 8 Березня, коли студенти проводять заняття замість викладачів, виконують обов'язки директора, заступників директора, завідувача відділення. У ці дні ВНЗ перетворюється у справжню студентську республіку. І нас, викладачів, дуже тішать те, наскільки студенти серйозно відносяться до цієї події, яку здійснюють кропітку підготовку, як співпереживають за успіх товаришів, як емоційно і психологічно зближуються між собою.

Наступний важливий засіб – це розвиток **творчих здібностей студентів**. Для того, щоб майбутні спеціалісти могли успішно адаптуватися до нових умов життя, гармонійно та безконфліктно взаємодіяти в конкретному середовищі, необхідно, щоб процес розвитку здібностей, якостей та умінь відбувався в освітньому просторі ВНЗ систематично і планомірно шляхом їх залучення до науково-дослідної роботи та участі в науково-практичних і науково-теоретичних конференціях.

Щороку на економічному відділенні проводимо відкриті захисти курсових робіт, творчі звіти студентів за результатами проходження переддипломних практик на виробництві. Під час підготовки виступів студенти готують різноманітний ілюстративний матеріал, фото-та відео-матеріали, їх виступи завжди мають табличний та графічний супровід.

Важливим елементом формування професійної компетентності та стимулювання зацікавленості до обраного фаху на всіх етапах підготовки спеціалістів є проведення конкурсів на краще знання навчальних дисциплін, конкурсів “Кращий за професією”, презентацій відділень, днів відкритих дверей. Такі заходи дають можливість студентам не лише продемонструвати рівень своїх знань та практичних умінь, а й познайомитися з витоками своєї професії, зустрітися з випускниками ВНЗ, які працюють на провідних підприємствах та організаціях чи займаються науковими дослідженнями.

Невід'ємною частиною навчально-виховного процесу у виші є формування фахової майстерності викладачів та методичне обслуговування навчально-виховного процесу.

Студентський вік – це головний період для розвитку основних соціогенних і професійних компетенцій людини, а саме:

- формування професійних, світоглядних і громадських якостей майбутнього фахівця;
- розвиток професійних здібностей як передумови подальшої

самостійної професійної творчості;

- становлення інтелекту і стабілізація рис характеру;
- перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій;
- формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією.

Тому сьогодні на тлі зростаючої конкуренції освітніх послуг, загострення демографічної ситуації в країні підвищується значущість професійного вибору студентів, потягу до самовираження та реалізації свого потенціалу. А завданням кожного навчального закладу є не просто надати студенту певний набір знань, а сформувати у них повагу до обраної професії, вироблення необхідних для неї рис, умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця.

3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ

3.1. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Верига Г.І.

(Снятинський технікум

Подільського ДАТУ)

Вступ

Сьогодні освіта постала перед альтернативою: або зробити відчайдушний, рішучий стрибок на підніжку останнього вагона потягу, що швидко прямує в новий світ високих технологій та інноваційного розвитку, або залишитися на пероні науково-технологічної відсталості.

Під час опрацювання теми використана література вітчизняних і зарубіжних авторів, серед них книжка І. Дичківської “Інноваційні педагогічні технології”, яка чудово поєднала теорію і практику інноваційної діяльності, інтерактивний підручник І. Підласого для викладачів, які будуть працювати в ринкових умовах, унікальна книжка зарубіжних авторів “Революція в навчанні”, яку написали Джаннетт Вос – фахівець із ефективних методів прискореного навчання (Канада) – та Гордон Драйден, відомий радіо- й тележурналіст, ведучий телепрограм, успішний бізнесмен (Нова Зеландія).

Розвинуті країни вже зробили стрибок від індустріального до інформаційного суспільства, в якому головним капіталом суспільства стає сила людського розуму, знань і творчого мислення. На часі вступ людства в еру комп'ютерного інтелекту, яка пропонує чіткі перспективи: для тих, хто володіє новими знаннями – світ можливостей, для решти – безробіття,

зливні й безвихідь.

У методичній розробці прагнула показати, як викладачеві підготуватися до роботи в сучасних складних умовах, як увійти в ринок з його вимогами і вартостями, як знайти власну траєкторію для створення найсприятливіших умов для задоволення запитів студентів. Як розвинути природні здібності дитини, стати транслятором знань, порадником і “сприячем” у навчанні? Саме в такому аспекті подаються нові стратегії розвитку навчання. Головне в них – формування принципово іншого образу навчального закладу, закладу майбутнього, який би створював для кожної дитини ресурс її особистісного розвитку, підтримував бажання навчатися, оцінювати досягнення, а не помилки.

Одним із шляхів здійснення таких завдань є інноваційна професійна діяльність педагога, що потребує відповідної підготовки.

1. Що таке “інтеракція” і навіщо вона потрібна у навчанні

У свідомість українських викладачів через публікації останнього часу і систему додаткової освіти поступово закладається думка, що інтерактивні методи навчання створюють необхідні умови як для становлення і розвитку компетентності студентів, так і для розвитку і виховання особистості активних громадян з відповідною системою цінностей. У зв'язку з цим важливим видається визначення самого поняття і сутності цієї групи методів, їхніх відмінностей від інших.

Насамперед зазначимо, що термін *інтерактивна педагогіка* відносно новий: його ввів у 1975 р. німецький дослідник Ганс Фріц. Лінгвістичне тлумачення слова, що представлено в іншомовних словниках, свідчить, що поняття “інтерактивність”, “інтерактив” прийшли до нас з англійської мови: *inter* – поміж-, серед-, взаємо-, *aci* – діяти, отже *interaci* – взаємодіяти. Інтерактивність у навчанні можна пояснити як взаємодію студентів, знаходження їх у режимі бесіди, діалогу, спільної дії. Відповідно, у дослівному розумінні інтерактивним може бути названий метод, в якому той, хто навчається, є учасником, який здійснює щось: говорить, управляє, моделює, пише, малює тощо, тобто не виступає тільки слухачем, спостерігачем, а бере активну участь у тому, що відбувається.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії усіх студентів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Викладач в інтерактивному навчанні виступає як організатор процесу навчання, консультант, фасілітатор, який ніколи не “замикає” навчальний процес на собі. Головними в процесі навчання є зв'язки між студентами, їхня взаємодія

та співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, студенти беруть на себе спільну відповідальність за результати навчання.

У початковій ланці навчального закладу раніше за інших почали вивчати проблеми активізації навчання. Було встановлено, що діти найкраще вчаться, якщо залучені до активної діяльності. Викладачі-початківці розуміють, що діти не можуть довго концентрувати увагу, як і зберігати одну й ту саму позицію тіла, їхня здатність сидіти не рухаючись є обмеженою. Для того щоб компенсувати їм певну нерухомість під час навчання, треба підтримувати активність дітей, а також забезпечувати їм можливість рухатися та переміщатися в просторі.

У навчанні ж старшокурсників сьогодні пануючою є тенденція щодо зниження рівня активності дитини у навчанні. Майже всі викладачі навчального закладу надають перевагу лекційним заняттям, що лише інколи перериваються випадково виникаючим обговоренням певної проблеми або бесідою. Дехто, але достатньо рідко, включає в процес навчання гру, розігрування рольової ситуації або роботу в малих групах. Однак, такі вкраплення живого активного навчання є скоріше епізодичними, ніж системними. Так, за даними одного з досліджень, проведених у минулому році на заняттях права, лише 23% викладачів не вважають лекцію основним методом навчання і 14% – систематично включають в заняття елементи групової роботи та дискусії. Чому така ситуація є домінуючою?

Тут є декілька *причин*. Наприклад, викладачі схильні обирати той стиль викладання, яким колись навчали їх самих. Крім того, у свідомості багатьох педагогів існує стереотип, що ефективне навчання старшокурсників не потребує посиленої активності і швидкого темпу, що вони оптимально засвоюють матеріал, сидячи і слухаючи на занятті. Цей стереотип не порушує навіть те, що результати такого навчання в більшості студентів, як правило, далекі від ідеалу. Можливо, за часів достатньо обмеженого обсягу інформації, який засвоювали студенти (наприклад, у Середньовіччі), рівень їхньої навченості за таких умов був задовільним. Але сьогоднішні студенти є продуктом інформаційного суспільства, що відрізняється різноманітністю, рухливістю, мінливістю. До того ж кожен зі студентів є яскравою особистістю, яка характеризується, крім статі, етнічною, релігійною належністю тощо й особливим індивідуальним рівнем інтелектуального розвитку, стилем учіння (сприйняття, запам'ятовування, дослідження тощо). Інтерактивне навчання необхідне насамперед для забезпечення саме індивідуальних потреб дитини у навчанні.

Інша причина, чому навчання не є достатньо активним у старшокурсників, полягає в тому, що для викладачів глибоке вивчення дисципліни потребує багато часу, і не можна витратити його даремно на роздуми

студентів, їхнє спілкування, власні судження тощо. Ідея переважної частини викладачів, що серйозне навчання потребує засвоєння якомога більшої кількості інформації у поєднанні з упевненістю, що інтерактивне навчання займає надто багато часу, є тим аргументом “проти”, який часто можна почути у викладацькій аудиторії під час обговорення цієї проблеми.

Нарешті, можливо, найважливішою причиною того, чому більшість викладачів надають перевагу пасивному навчанню, є відсутність доступних ефективних простих і зрозумілих технологій, які б дозволили педагогу організувати інтерактивне навчання в будь-якій аудиторії під час вивчення будь-якої дисципліни.

У популярній сьогодні серед українських викладачів книзі “Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання” цитуються слова китайського філософа Конфуція, сказані більш ніж 2400 років тому: “Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам’ятаю. Те, що я роблю, я розумію”. Ці три прості твердження обґрунтовують потребу людини в активному навчанні. Дещо змінивши слова великого китайського педагога, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання: “Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам’ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром”.

Чому це важливо?

Є кілька причин, через які більшість людей мають схильність забувати те, що вони чують. Одна з найцікавіших має відношення до того, як (насамперед в якому темпі) *викладач говорить* і як (в якому темпі) *студенти здатні слухати*. Більшість викладачів промовляють приблизно від 100 до 200 слів за хвилину. Але чи здатні діти сприйняти такий потік інформації? За високої концентрації уваги людина може сприйняти від 50 до 100 слів за хвилину, тобто половину. Але в більшості випадків, навіть тоді, коли навчальний матеріал цікавий, студентам важко зосереджувати увагу протягом тривалого часу. Вони відволікаються, починають обдумувати деталі почутого чи навіть проблему або ситуацію, що не стосується заняття.

Наукові дослідження доводять, що для того, щоб студенти слухали і не думали над сторонніми речами, викладачі повинні промовляти від 400 до 500 слів за хвилину. Адже це неможливо, людина говорить у чотири рази повільніше, а тому студенти відволікаються, часом їм стає нудно.

Дослідження, проведене в одному з американських коледжів, де переважає лекційна форма навчання, засвідчило, що студенти були неухважні близько 40% часу. Більше того, коли за перші десять хвилин студенти ще могли запам’ятовувати 70% інформації, то за останні десять хвилин заняття вони сприймали всього 20% матеріалу. Не дивно, що студенти під час викладання лекційного вступного курсу до психології знали лише на 8%

більше, ніж контрольна група, яка не слухала курсу взагалі.

Два відомі фахівці в галузі кооперативної освіти Д. та Р. Джонсон разом з К. Смітом указують на декілька *проблем, пов’язаних із читанням лекцій*:

- увага студентів знижується з кожною хвилиною;
- ця форма навчання подобається студентам, в яких провідним є слуховий канал сприйняття інформації;
- рівень засвоєння фактичного матеріалу низький;
- таке навчання передбачає, що всім студентам потрібна однакова інформація і всі студенти засвоюють її однаковими темпами, що насправді не так.

Використання наочності під час лекції збільшує запам’ятовування матеріалу від 14 до 38%. Експеримент, проведений американськими дослідниками, показав, що *використання візуальних засобів* під час вивчення слів на 200 % поліпшує результати. Крім того, така презентація матеріалу забирає на 40 % менше часу, вона підсилює усну подачу матеріалу. Наочність варта не тільки сотні слів, а й у три рази ефективніша за одні лише слова.

Коли ж до роботи залучаються слуховий і зоровий канали сприйняття інформації, є більше шансів задовольнити потреби різних студентів, чії способи (стили) навчання можуть суттєво відрізнитися. Проте просто чути (слухати) дещо і бачити – це ще не є достатнім для того, щоб чогось навчитись.

Робота нашого мозку відрізняється від роботи відеомікрофона чи плеєра. Інформація, яка поступає до нього, не просто записується, а й аналізується, обробляється. Наш мозок постійно задає такі питання:

- Чи отримував я таку інформацію раніше?
- Чого стосується ця інформація? Що я можу з нею зробити?
- Чи можна вважати, що це те саме, з чим я мав справу вчора або минулого місяця?

Отже, мозок не тільки отримує інформацію, а й обробляє її. Щоб ефективно обробити інформацію, необхідно задіяти *як зовнішні, так і внутрішні чинники*. Коли ми обговорюємо проблеми з іншими, задаємо питання, що їх стосуються, наш мозок працює набагато краще. У літературі описані результати дослідження, коли викладач, пояснюючи матеріал короткими частинами, блоками, пропонував студентам обговорити між собою кожен таку частину, а потім продовжував пояснення. У результаті такого навчання засвоєння матеріалу було вдвічі більшим, ніж за монологічного пояснення.

Ще краще, якщо ми можемо щось “зробити” з інформацією, щоб отримати зворотний зв’язок, чи добре ми її зрозуміли, наприклад, з цією метою можливо: викласти інформацію своїми словами; навести свої

приклади; показати певні подібні прояви, подібні ознаки в інших явищах і процесах; знайти зв'язок з іншими процесами або явищами, уже відомими раніше; передбачити деякі наслідки; знайти протилежності.

Наш мозок схожий на комп'ютер, а ми – його користувачі. Щоб комп'ютер працював, його потрібно ввімкнути. Так само потрібно “ввімкнути” мозок студента. Коли навчання пасивне, мозок не вмикається. Комп'ютер потребує правильного програмного забезпечення, щоб інтерпретувати дані, що введені в його пам'ять. Наш мозок повинен зв'язати те, що нам викладають, з тим, що ми вже знаємо і як ми думаємо. Коли навчання пасивне, він не простежує ці зв'язки і не забезпечує повноцінне засвоєння.

Нарешті комп'ютер не може зберегти інформацію, якщо вона не оброблена і не “збережена” за допомогою спеціальної команди. Так само наш мозок повинен перевірити інформацію, узагальнити її, пояснити її комусь для того, щоб зберегти її у банку пам'яті. Коли навчання пасивне, мозок не зберігає те, що було представлено.

Що відбувається, коли викладачі тільки повідомляють студентам власні думки або використовують переважно такі методи, як демонстрація і пояснення до неї? Таке навчання абсолютно не формує у студентів умінь і навичок. Сприйняття матеріалу може здійснювати безпосередній вплив на мозок, проте без механічної пам'яті така інформація не може зберігатись протягом тривалого часу. Зрозуміло, що навчання не можна звести до запам'ятовування. Студенти не здатні “ковтати” порції матеріалу, їм потрібний час, щоб самостійно “жувати” його. Викладач не може зробити розумову працю за студентів, оскільки тільки вони здатні поєднати те, що чують і бачать, у значуще ціле. Без можливості обговорювати, задавати питання, опрацювати і навіть навчати іншого реальне засвоєння не відбувається.

І ще одне. Важливо розуміти, що засвоєння завжди передбачає наявність декількох “хвиль”. Потрібно кілька “підходів” студентів до одного і того ж змісту, щоб дати їм можливість “розжувати” його. До того ж такі підходи мають бути різноманітними, такими, що не повторюють початковий етап сприйняття. Наприклад, у математиці це засвоєння теорії, потім виконання вправ і прикладів, що поступово ускладнюються. Кожен спосіб опрацювання матеріалу студентами формує їхнє розуміння змісту. Інколи сам спосіб є більш важливим, ніж зміст інформації. Тільки таким чином ми можемо забезпечити розумовий розвиток студента. Коли навчання пасивне, студент “перебуває” у навчанні без питань, без інтересу, без зацікавленості в його результатах. Коли навчання активне, студент постійно знаходиться в стані пошуку, він хоче отримати відповідь на питання, потребує інформації, щоб вирішити проблему, або розмірковує разом з іншими над способом виконання завдання.

Сьогодні вже доведено, що студенти *по-різному сприймають навчання*. Вони отримують інформацію за допомогою органів слуху, зору й почуттів. Досить часто один із способів одержання інформації домінує, і людина використовує його постійно.

Наприклад, студентів, в яких слух є основним способом сприйняття інформації, можна назвати *аудіалами*. Вони спираються на свою здатність запам'ятовувати почуте. Досить часто такі студенти не ведуть конспектів. Під час заняття вони можуть багато розмовляти й читати письмові завдання вголос. Вони бажають навчатися, прослуховуючи лекції, беручи участь у дискусіях і сесіях з питаннями й відповідями.

Візуали, на відміну від аудіалів, сприймають інформацію за допомогою зору й запам'ятовують краще, коли вона подається за допомогою додаткових засобів, що демонструють сказане: малюнків, схем, наочного матеріалу, карт тощо. Такі студенти віддають перевагу добре структурованій презентації інформації. Візуали люблять вести конспекти. Під час занять вони, зазвичай, мовчазні. Найвдалишими методами для них є показ відео, слайдів або безпосередня демонстрація сказаного.

Кінестетики навчаються за рахунок особистої участі в процесі. Вони досить імпульсивні й не проявляють достатнього терпіння. Під час занять можуть бути неспокійними і метушливими доти, поки вони не зможуть порухатись або самостійно щось зробити. Їхній підхід до навчання досить безсистемний. Найвдалишими методами для них є емпіричні вправи – ділові ігри та групові вправи.

Звичайно, що небагато студентів є “чистими” аудіалами чи візуалами. У відповідних дослідженнях зазначається, що в кожній випадково обраній групі з 30 студентів приблизно 22 здатні ефективно навчатись, якщо викладач забезпечує поєднання візуальної, слухової та кінестетичної діяльності. Однак вісім студентів – це ті, хто віддає перевагу тільки одному із способів й інколи можуть демонструвати повну нездатність до засвоєння, якщо їхні індивідуальні потреби не будуть враховані. Для того щоб задовольнити потреби різних студентів, навчання обов'язково має бути *полісенсорним і різноманітним*.

Західні дослідження останніх років (наприклад, М. Шредера) свідчать про наявність й інших підходів до визначення індивідуальних стилів у навчанні. Визначено, що приблизно 60% від загальної кількості тих, хто навчається сьогодні, мають орієнтацію не на вивчення теорії, а на *практичні аспекти змісту*. І відсоток таких студентів збільшується з року в рік. Студенти надають перевагу тому, щоб бути одразу і безпосередньо залученими до отримання досвіду діяльності й експериментування, аніж спочатку вивчати теоретичну концепцію, а потім її застосовувати.

Інші дослідження засвідчують, що співвідношення між тими студентами, яким більше подобається активна конкретна діяльність, ніж теоретична рефлексивна, складає п'ять до одного. Отже, це ще раз свідчить, що активний режим навчання є найбільш бажаним і виправданим для сучасних студентів. Щоб бути ефективними сьогодні, викладачі мають використовувати *повсякденний інструментарій*: кооперативне навчання з усіма технологіями роботи в малих групах, проекти, дебати та інші види дискусії, експериментальні вправи, моделювання, соціологічні й польові дослідження тощо.

Очевидно, що зміна позиції викладача у навчанні, якої потребує інтеракція, викликає в частини педагогів сумніви, які відображаються в питаннях, що найчастіше ставляться викладачами-учасниками семінарів з навчання. Перелічимо їх.

Чи може інтеракція бути основною моделлю навчання, адже це окремі прийоми, які дозволяють урізноманітнити заняття, додати йому ігрової та мотивуючої привабливості?

Вважаємо, що *інтеракція* – це не тільки урізноманітнення навчання, хоча навчання може бути надзвичайно привабливим, цікавим і одночасно ефективним. Теорія та практика доводять, що інтеракція дозволяє часто створювати навчальні ситуації, які потребують від студентів не менш (а інколи й більш) важкої зосередженої праці, ніж традиційне навчання.

Чи є можливим для студентів зосередитися на змісті матеріалу, бо інтеракція потребує від них постійного виконання багатьох дій та операцій?

Така безпека є реальною. Результати інтерактивного навчання можуть бути досягнутими тільки за умови проведення рефлексії як завершення будь-якої інтерактивної технології. *Рефлексія* як найважливіший принциповий момент інтерактивного навчання передбачає, що активні дії студентів уже завершені, й студент розмірковує про спосіб їхнього виконання, про результати діяльності, про можливість подальшого застосування набутих знань і навичок. В інтерактивному навчанні є багато прийомів організації рефлексії, яка також передусім засвоєнню студентами тих чи інших теоретичних концепцій.

Чи можна забезпечити засвоєння всього змісту навчання, коли ми застосовуємо інтеракцію, адже вона потребує набагато більше часу, ніж традиційне навчання?

Питання не в тому, що інтеракція потребує більше часу, ніж традиційне навчання. Питання полягає в тому, щоб знайти способи уникнути зайвої та непотрібної затрати часу. Крім того, навіть при тому, що лекція може охопити значну кількість матеріалу, що вивчається, реальне засвоєння матеріалу студентами потребує набагато більше часу. Лектори схильні до того, щоб закласти в свій "текст" (зміст лекції) якомога більше інформації

з даної теми, вважаючи, що принаймні вони зробили все можливе для того, щоб забезпечити поінформованість студентів. Інтерактивне навчання завжди ставить набагато більш конкретні й вузькі цілі, оскільки свідомі викладачі розуміють, що студенти здатні запам'ятати набагато менше інформації, ніж забути. Постановка і досягнення таких конкретних цілей дозволяють передбачити й організувати спеціальну діяльність студентів для осмислення, застосування та усвідомлення того, що вивчається. Отже, засвоєння студентами змісту освіти йде за принципом: "краще менше, але реально на достатньому рівні компетентності".

Чи можна за допомогою інтеракції викладати сухий, нецікавий матеріал?

Звичайно, можна. Коли тема викликає безпосередній інтерес студентів, не так уже й важливо, якою буде методика її вивчення. Проте, коли тема є сухою, саме захоплення і мотивація студентів, що обов'язково виникає під час інтерактивного навчання, сприяють і допомагають опанувати нудний, але необхідний матеріал.

Якщо застосовуємо навчання в малих групах, як можна уникнути створення груп, які будуть неефективно використовувати навчальний час і не досягнуть необхідних результатів?

Групи можуть бути непродуктивними, коли викладач з самого початку не приділяє уваги процесам формування груп і дотримання в їхній діяльності принципів кооперативного навчання. Найбільшою небезпекою є слабка структурованість групової діяльності. Крім того, дезорганізуючими факторами можуть бути нечіткий інструктаж відносно процедури і завдань групової діяльності, відсутність розподілу ролей у групі, невірний підбір завдань (особливо коли вони надто легкі для виконання) та ін. Багато рекомендацій щодо організації ефективної роботи малих груп ви можете знайти в спеціальній літературі.

Якщо часто застосовувати технології роботи в малих групах, чи не може це знизити їхню ефективність?

Безумовно, це можливо. Деякі викладачі можуть зловживати груповою діяльністю. Це не дає студентам можливості навчатись індивідуально, що є також принципово важливим, крім того, студенти недостатньо працюють усією групою у процесі навчання. Ключем доброго навчання завжди є урізноманітнення його технологій, форм, методів, засобів.

Оскільки в інтерактивних вправах часто спираємось на пізнавальний і життєвий досвід студентів, залучаючи його до процесу обговорень і дискусій, *чи не може статися так, що інформація, яку треба засвоїти, буде викривленою?*

Така певна безпека дійсно є, проте переваги інтерактивного навчання будуть набагато більшими. До того ж після закінчення інтерактивної частини заняття викладач завжди може за допомогою традиційних

методів (наприклад, роботи з текстом підручника) ще раз повернутися до основних теоретичних положень навчального матеріалу.

Чи завжди студенти задоволені інтерактивним навчанням?

Звичайно, ні. Чим менш активним було їхнє попереднє навчання, тим складніше вони будуть переходити до інтеракції. Вони можуть намагатись зайняти позицію спостерігача або, навпаки, працюючи в аудиторії, намагатись зробити всю роботу індивідуально. Деякі студенти будуть скаржитися, що інтеракція – це зайва затрата часу, оскільки їм потрібна гарно організована, відструктурована й ефективно подана викладачем порція інформації. Дехто, навпаки, буде говорити про неможливість плідної індивідуальної роботи і творчості в умовах інтеракції. Проте, якщо ви вводите інтеракцію поступово, студенти звикатимуть і згодом зможуть оцінити переваги саме такого навчання. Однак спроби застосовувати великий обсяг інтерактивної діяльності в непідготовленій аудиторії завжди викликають значний опір тих, хто навчається.

Чи не потребує інтерактивне навчання значно більшої підготовки і розвинутого творчого потенціалу викладача, ніж традиційне заняття?

Відповіддю в цьому випадку буде і “так”, і “ні”. Як тільки ви набуватимете навичок підготовки до інтерактивних занять, ваш творчий потенціал буде весь час знаходитись у збудженому стані. Творчість, якої потребують підготовка і проведення інтерактивного заняття від викладача, стане для вас звичайним явищем. Ваше захоплення проведенням таких занять буде зацікавлювати й активізувати ваших студентів. Це буде тоді, коли для вас інтерактивне навчання стане дійсно потрібним, коли, готуючись до викладання кожної теми, ви зможете відразу побачити, як можна зробити це навчання інтерактивним. Зрозуміло, що вам потрібний деякий час для того, щоб навчитись застосовувати інтеракцію під час викладання дисципліни. Однак інтеракція підходить для будь-якого змісту, оскільки жодну дисципліну не можна викладати, залишаючи дитину в пасивній позиції у процесі навчання. Чим скоріше ви, читаючи ці статті, станете активним користувачем цієї інформації, у подумках накладаючи її на різні навчальні ситуації, тим скоріше відбудеться ваше перетворення на інтерактивного викладача.

2. Основна передумова ефективності педагога

Однією з важливих якостей педагога, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності.

Джерела готовності до інноваційної діяльності досягають проблематику особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення педагога.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності формується під час педагогічної практики, акумулюючи все накопичене в теорії, під час навчання у ВНЗ.

Готовність – це гнучкість

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості і рефлексії.

Готовність до інноваційної діяльності є передумовою ефективною діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу.

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні.

Однак включення педагога в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності. До того ж педагогічні інновації, як і будь-які інші нововведення, породжують проблеми, пов'язані з необхідністю поєднання інноваційних програм із державними програмами виховання і навчання, співіснування різних педагогічних концепцій.

Не менш гострим є проблема адаптації нововведення до нових умов. Часто вони спричинені намаганнями пристосувати до конкретних умов педагогічні технології, елементи змісту навчання й виховання, які виявили свою ефективність в інших галузях, або концепції, розроблені в зовсім інших історичних умовах. Таке механічне перенесення призводить до втрати змісту і глибинної суті інновації, що нерідко має наслідком її дискредитацію, розчарування багатьох людей, породжує нову хвилю консерватизму.

Як пише І. Підласий, викладач у лабіринті заплутаних дій на кожному кроці потрапляє в теоретичну безвихідь і завали, спотикається через суперечливі методичні настанови, змушений обходити адміністративні ями. Вчений виділяє 10 проблем, вирішення яких дасть змогу покинути роздоріжжя, на котрому ми знаходимося.

- Слабкий зв'язок практики з наукою. Викладачі давно не вірять кабінетним ученим. Зараз піддається сумніву твердження, що усе нове тільки від науки. Причини цього протистояння виникли не сьогодні.

Суперечку повинен вирішити ринок. На ньому є товар (науковий результат, технологія, методика тощо), є його виробник, є споживач. Ось чому на ринок потраплятиме тільки той науковий результат, на основі якого можна створювати реальні системи. Шлях до цього складний, але іншого

немає: ринкова школа не за горами і, вкладаючи гроші, споживачі захочуть одержувати саме те, що вони замовили.

• **Некоректна психологізація.** Філософ і педагог початку минулого століття П.Мюнстербергер у свій час досить гостро критикував психологію за те, що вона заплуває знання про людину. І. Підласий вважає, що прогнози вченого справдилися і психологію треба пускати в педагогіку з великою пересторогою. Прогрес психологізації навчального закладу не призвів до прогресу виховання. Швидше, навпаки: ясні, здорові уявлення наших попередників поглинули штучно створені моделі і замітники.

Час і нерви викладачів треба берегти, ретельно зважуючи, наскільки корисними і необхідними будуть ті чи інші психологічні знання.

• **Порушення педагогічних принципів.** Якби ми не порушували класичних принципів навчання і виховання, виконували б у повному обсязі усі їхні вимоги, то на гарантований середній результат могли б розраховувати завжди. Але стійка тенденція порушувати, ігнорувати зрозумілі й очевидні принципи, на яку постійно вказують дослідники, починаючи з 20-х рр. минулого століття, заважає нам учити і виховувати краще. Ми не бажаємо підкорятися правилам, тому розбиті вщент ілюзії супроводжують наше суспільство і школу вже давно.

• **Неправильна мотивація навчання.** Мотивації до підвищення якості і продуктивності праці у державного викладача немає. Відсутня вона і в студента, якому висока вихованість і виучка не обіцяють сьогодні жодних благ і переваг. Але без належної мотивації не працює жодна технологія. Усі вони без винятку передбачають високу обопільну зацікавленість.

• **Головне і другорядне.** У навчальних дисциплінах, дуже часто в одну купу звалене головне і другорядне, необхідне усім і призначене лише декому, постійне і випадкове. Але ж відомо: чим менше треба вчити, тим більше шансів вивчити. Будь-яка технологія завжди добре працюватиме на невеликому обсязі знань і умінь. А навіть найкраща безнадійно потоне у безодні неструктурованої інформації. Обсяг змісту навчання треба зменшити як мінімум удвічі, одночасно на стільки ж підвищивши шанси засвоєння потрібних усім знань. Шлях до цього – структурування інформації.

• **Нееластичність, негнучкість технологій.** Технологія навчання має бути еластичною, заздалегідь налаштованою на розтягування і стискання. Тверда регламентація завжди заважає досягненню високих результатів. Вузлові положення мають виконуватися завжди твердо і неухильно, а між ними — простір для творчості викладача.

• **Поганий розрахунок занять.** Будь-яка нова технологія сама собою нічого не вирішить. Реалізація кожної технології відбувається на занятті, за яким зберігається статус основної форми. Якщо ми добре його

розрахуємо, ґрунтовно до нього підготуємося, то його продуктивність неодмінно зросте. А без належної підготовки або під час підготовки абияк, до чого вже, на жаль, дійшла масова практика, успіху не буде. Тобто жодна технологія не звільняє викладача від виконання його професійних обов'язків. **Високі технології ґрунтуються на дуже ретельній підготовці кожного заняття**, а без цього жодна технологія не спрацює. Навіщо ж нам видумувати інші технології, якщо добрі результати ще в недалекому минулому ми мали завдяки належній підготовці до навчальних занять?

• **Недостатня діагностика.** Без діагностики немає продуктивної технології, а діагностувати ми тільки вчимося. Не бачимо в ній користі. Бачимо частіше зайвий тягар та затрату часу. З діагностикою нерозлучний моніторинг – постійне цілеспрямоване спостереження за просуванням кожного обраним ним шляхом.

• **Штучне стимулювання.** Якщо відсутні стимули або вони не працюють, то надії на покращення результатів мало. За належних стимулів і традиційна технологія буде неперевершеною.

Навчання і виховання, що здійснюються з примусу, не завжди ефективні. Набагато краще, звичайно, коли людина діє, спонукувана внутрішніми прагненнями. Їх неможливо задіяти без цілеспрямованого самовиховання, про яке ми згадуємо лише зрідка, а за умов вічного дефіциту часу організувати належним чином ніяк не можемо. Будь-яка технологія працюватиме добре, якщо студенти будуть спонукувані власними прагненнями, сформованими самовихованням.

• **Ігнорування повсякденної оптимізації.** Оптимізація, про яку ми, на жаль, стали забувати, — це постійно діюча інновація, без якої немає поліпшення результатів. Загальна технологія усіх нюансів, місцевих умов, дії локальних факторів не враховує. Завжди є потреба пильніше придивлятися до того, що діється навколо, щоб зрозуміти, що ще потрібно і можна зробити для підвищення результатів.

Вищевказані та й інші проблеми неможливо вирішити без усвідомлення практичної значущості перетворень у системі освіти на особистісному рівні, без формування готовності до інноваційної діяльності. Вони призначені як педагогам, так і керівникам навчальних закладів.

Показники, які визначають готовність педагога до інноваційної діяльності:

1. Усвідомлення ним потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці.

2. Інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи.

3. Зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність.

4. Готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності.

5. Володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Включення педагога в інноваційну діяльність може бути наслідком дії різноманітних чинників:

- невдоволеність методиками, результатами особистої праці;
- освоєння нових знань, особливо у суміжних сферах;
- осмислення і якісно нове бачення особистої життєвої місії, іноді – творче осяяння, яке, як правило, є результатом тривалого пошуку й аналізу здобутого на цьому шляху.

Деякі вчені, зокрема, О.Касьянова (www.skuid.gu.net), на основі вивчення й аналізу досліджень із проблем педагогічної діяльності, визначає такі параметри інноваційної діяльності викладача:

1. Готовність викладача до здійснення інноваційної діяльності.
2. Інноваційна діяльність викладача.
3. Результативність інноваційної діяльності.

Кожен параметр діяльності деталізується певними показниками.

Параметр “Готовність викладача до здійснення інноваційної діяльності” розкривається за такими показниками:

- здатність до самоорганізації;
- здатність до самоаналізу, рефлексії;
- здатність відмовитися від стереотипів педагогічного мислення;
- прагнення до творчих досягнень;
- критичність мислення, здатність до оціночних суджень.

Параметр “Інноваційна діяльність” характеризується показниками:

- варіативність педагогічної діяльності;
- опанування методологією творчої діяльності;
- володіння методами педагогічного дослідження;
- здатність акумулювати та використовувати досвід творчої діяльності інших педагогів;
- здатність до співпраці та взаємодопомоги.

Параметр “Результативність” розкривається за такими показниками:

- створення авторської ідеї навчання та виховання;
- розробка змісту планів і програм, методик, технологій;
- апробація інновацій;
- розповсюдження освітньої інновації;
- виявлення інноваційної ініціативи.

Форми залучення педагога до інноваційної діяльності

До різноманітних форм залучення педагога до інноваційної діяльності належать:

- організація постійно діючого наукового семінару з найактуальніших проблем, над якими працюють педагоги навчального закладу;
- стажування педагогів при науково-дослідних інститутах і ВНЗ;
- педагогічні ради, круглі столи, дискусії;
- ділові, евристичні ігри з генерування нових педагогічних ідей;
- творча діяльність педагогів у методичних об'єднаннях;
- участь у науково-практичних конференціях;
- узагальнення власного досвіду і досвіду своїх колег;
- заняття на спеціальних курсах підвищення кваліфікації;
- самостійна дослідна, творча робота над темою, проблемою;
- участь у колективній експериментально-дослідній роботі у межах спільної проблеми, над якою працюють педагоги навчального закладу.

Стратегія інноваційної діяльності педагогічного колективу, окремих педагогів у кожній конкретній ситуації має свої часові обмеження, що залежить від масштабності інновації, від того, скільки часу і яких людських, організаційних, матеріально-фінансових ресурсів вона потребує.

Але головне, інноваційна педагогічна діяльність є основою оновлення навчальних закладів, створення якісно нової педагогічної практики – авторського закладу чи радикального реформування усієї освітньої системи.

Принципи інноваційної діяльності педагога

Інноваційна діяльність педагога передбачає дотримання таких принципів:

- **інтеграції освіти.** Вимагає уваги до кожної дитини як особистості, орієнтації на формування громадянина з високими інтелектуальними, моральними, фізичними якостями;
- **диференціації та індивідуалізації освіти.** Потребує забезпечення умов для розвитку здібностей кожного вихованця, максимальний розвиток здібностей дитини, незалежно від соціально-економічного та суспільного статусу її сім'ї, статі, національності, віросповідання;
- **демократизації освіти.** Передбачає створення передумов розвитку активності, ініціативи, творчості студентів і викладачів, залучення громадськості в управлінні школою.

Здійснення цих принципів передбачає зміну характеру освітньої системи, змісту, методів, форм, технологій навчання й виховання. Метою освіти за таких умов є вільний розвиток індивідуальних здібностей, мотивів, особистісних цінностей різнобічної, творчої особистості.

Отже, у структурі професійно спрямованої особистості педагога готовність до інноваційної діяльності є показником його здатності

нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно орієнтованої освіти проблеми.

Вимоги до педагога інноваційного спрямування

Педагог інноваційного спрямування повинен уміти реалізувати:

- педагогічний гуманізм (довіра до вихованців, повага до їхньої особистості, гідності, впевненість у своїх здібностях і можливостях; відчуття змін у цінностях освіти: не засвоєння формальних знань і навичок, а гуманність стосунків, свобода самовиявлення, культивування індивідуальності, творча самореалізація особистості);
- емпатійне розуміння вихованців (прагнення і вміння відчувати іншого як себе, розуміти внутрішній світ вихованців, сприймати їхні позиції);
- співробітництво (поступове перетворення вихованців на співтворців педагогічного процесу; володіння культурою спілкування);
- діалогізм (уміння слухати дитину, цікавитися її думкою, розвивати міжособистісний діалог на основі рівності, взаємного розуміння і співтворчості);
- особистісна позиція (творче самовираження, за якого педагог постає перед вихованцями не як позбавлений індивідуальності функціонер, а як особистість, яка має свою думку, відкрита у вираженні своїх почуттів, емоцій; удосконалення у своїй професії – набуття компетентності, яка дає можливість справлятися з різними ситуаціями).

Десять професійних і особистісних якостей педагога підготовленого до інноваційної діяльності

Педагог, який підготовлений до інноваційної професійної діяльності, має такі професійні й особистісні якості:

1. Усвідомлення цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасного навчального закладу. Урахування та розвиток індивідуальних здібностей студентів, їхніх інтересів і потреб, потреб окремого студента та суспільства в цілому.
2. Осмислена в контексті сучасності педагогічна позиція. Уміння відповідно до нововведень у науці і практиці по-новому формулювати освітні цілі з дисципліни, певної методики, досягати і оптимально переосмислювати їх під час навчання.
3. Здатність вибудувати цілісну освітню програму навчання і виховання, яка враховувала б індивідуальний підхід до дітей, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири.
4. Вміле поєднання викладачем сучасної йому реальності з вимогами особистісно орієнтованої освіти, коригування освітнього процесу за критеріями інноваційної діяльності.
5. Здатність бачити індивідуальні здібності дітей і навчати відповідно

до їхніх особливостей.

6. Вміння продуктивно, нестандартно організувати і проводити навчання й виховання, забезпечуючи розвиток творчості дітей через використання інноваційних технологій.

7. Застосування форм і методів інноваційного навчання, яке передбачає врахування особистого досвіду і мотивів вихованців, використання доступних для дітей форм рефлексії та самооцінки.

8. Адекватно оцінювати, стимулювати відкриття та форми культурного самовираження вихованців, здатність бачити позитивний розвиток студентів.

9. Уміння аналізувати зміни в освітній діяльності, в розвитку особистісних якостей вихованців.

10. Здатність і прагнення до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Рівні сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності

Вирізняють, на основі прояву вищевказаних якостей, інтуїтивний, репродуктивний, пошуковий, творчий (продуктивний) рівні сформованості готовності до педагогічних інновацій.

Інтуїтивний рівень сформованості готовності до інноваційної педагогічної діяльності. До цього рівня сформованості готовності належать педагоги, які за особливостями мислення і практичної діяльності, ставляться до інноваційної проблематики як до альтернативи традиційній практиці. Основою їхньої діяльності в такому випадку є емоційна, інтуїтивна налаштованість на сприйняття нового, тому що воно нове, а не глибокі теоретичні знання особливостей інноваційної ідеї чи аналіз педагогічної практики, яка на цій ідеї базується. Педагогічна рефлексія у таких педагогів не сформована.

Репродуктивний рівень. Педагоги, які належать до цієї категорії, добре обізнані з теоретичними засадами, змістом, конкретними методиками педагогів-новаторів, нерідко застосовують елементи цих систем у власній педагогічній діяльності. Проте використання інновацій у їхній педагогічній практиці є несистематичним (невпорядкованим), ситуативним. Окремі педагоги вважають, що новітні технології можуть бути застосовані лише їхніми авторами. Педагогічна рефлексія у них виражена недостатньо.

Пошуковий рівень. Педагоги цієї групи намагаються працювати по-новому, втілюючи у власній діяльності відомі практики технології та методики навчально-виховної роботи. Охоче йдуть на експеримент, не приховують ні своїх успіхів, ні помилок, відкриті для публічного обговорення, осмислення педагогічних інновацій.

Творчий рівень. Педагоги цього рівня творчо ставляться до

інноваційної діяльності, мають змістовні знання про нові наукові та новаторські підходи до навчання й виховання, володіють новітніми технологіями і створюють власні. Реалізація творчого потенціалу в інноваційному процесі для багатьох із них є найважливішим орієнтиром діяльності.

Знання про рівень сформованої готовності кожного педагога до інноваційної діяльності дає змогу як педагогу планувати свій саморозвиток, так і керівнику навчального закладу коригувати інноваційний потенціал колективу, що є важливим компонентом структурних професійних якостей.

Структура сприйняття нововведення

Структура мислительного процесу сприйняття педагогом нововведення охоплює п'ять основних етапів:

1. Ознайомлення педагога з інновацією. Він уперше дізнається про інновацію, але ще не готовий до сприйняття додаткової інформації.

2. Поява інтересу. Викладач виявляє зацікавленість інновацією і починає шукати додаткову інформацію про неї.

3. Оцінювання. На цьому етапі людина подумки оцінює нововведення у контексті своєї ситуації, а потім вирішує, чи варто його апробувати, шукає спеціалізовану інформацію (поради, консультації) про нововведення, найчастіше в колег і знайомих.

4. Апробація. Апробують інновацію у відносно невеликих масштабах, намагаючись з'ясувати, наскільки доцільне її застосування в конкретній ситуації. Результати цього етапу є найважливішими, оскільки вони можуть дати широкий простір для впровадження нововведення або переконати в його неможливості чи недоцільності.

5. Остаточне сприйняття. На цьому етапі приймають рішення щодо сприйняття інновації. Як правило, висновок відповідає одному з таких варіантів рішення:

- сприйняття і використання нововведення;
- цілковита відмова від інновації;
- сприйняття з подальшою відмовою від інновації;
- відмова від нововведення з подальшим сприйняттям.

Основним завданням на цьому етапі є оцінювання результатів попереднього етапу і прийняття остаточного рішення про застосування інновації в майбутньому. Практика свідчить, що відмовитися від інновації можна на різних етапах, це значною мірою залежить від суті нововведення, а також від інновативності (сприйнятливості до нововведень).

Компоненти готовності педагога до інноваційної педагогічної діяльності

Відомі такі компоненти готовності педагога до інноваційної педагогічної діяльності: мотиваційний, когнітивний, креативний,

рефлексивний, які взаємозумовлені та пов'язані між собою.

Мотиваційний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності є основою, навколо якого конструюються основні якості педагога як професіонала, оскільки від того, чим мотивує педагог свою готовність до інноваційної діяльності, залежать характер його участі в інноваційних процесах та досягнуті результати.

Важливим компонентом управління педагогічними інноваціями є знання мотивів інноваційної діяльності педагогів, які можуть бути зумовлені:

- підвищенням ефективності навчально-виховного процесу;
- намаганням привернути до себе увагу;
- здобути визнання тощо.

Справжню суть мотивів з'ясувати буває нелегко, оскільки вони змінюються. Особистісну значущість конкретних мотивів досліджують на підставі аналізу сформульованих педагогом цілей власної інноваційної діяльності, його дій щодо реалізації цих цілей, а також аналізу змін у його мотиваційній сфері, самооцінок, ставлення до своєї професійної діяльності.

Провідним мотивом інноваційної педагогічної діяльності у більшості випадків є пізнавальний інтерес.

Позитивну мотивацію педагога до інноваційної діяльності засвідчує задоволення таких його особистісних і професійних потреб, як створення і застосування нового, підвищення педагогічної майстерності, подолання професійних труднощів. Тому використання інноваційних технологій багато хто з педагогів вважає єдиним важливим мотивом особистісного і професійного самоствердження.

До ідеї про необхідність інновацій багато викладачів приходять через невдоволеність власною професійною діяльністю у межах традиційного педагогічного процесу. Тільки випробувавши себе в різних моделях навчання й виховання, можна обрати адекватні особистісній і професійній спрямованості методи, прийоми, способи роботи.

Отже, показниками мотиваційного компонента готовності до інноваційної педагогічної діяльності є пізнавальний інтерес до інноваційних педагогічних технологій та особистісно значущий смисл їх застосування.

Когнітивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності

Характеристики когнітивного компонента готовності:

- обсяг знань (ширина, глибина, системність) педагога про суть і специфіку інноваційних педагогічних технологій;
- їхні види та ознаки;

- комплекс умінь і навичок із застосування інноваційних педагогічних технологій у структурі власної професійної діяльності;

- стиль мислення, сформованість умінь і навичок педагога.

Виокремлюють такі професійні уміння педагога, які засвідчують свідоме оволодіння інноваційною діяльністю:

- гностичні (уміння здобувати, поповнювати і розширювати свої знання, вивчати як особистість дитини, так і власну);

- проєктувальні (здатність планувати навчальний процес відповідно до цілей навчання, психологічних закономірностей, оптимальних видів, методів, прийомів професійної діяльності; уміння планувати позакласну роботу);

- конструктивні (уміння обирати оптимальні прийоми і способи навчання, форми роботи, відбирати і дозувати навчальний матеріал, належним чином керувати процесом учіння);

- організаційні (здатність організувати свою діяльність і діяльність дітей відповідно до цілей навчально-виховного процесу);

- комунікативні (уміння використовувати різні механізми формування міжособистісних стосунків учасників педагогічного процесу, застосовувати техніку акторської майстерності, відвертати і долати конфлікти, створювати комунікативну мережу занять).

Показниками сформованості когнітивного компонента є:

- методологічні знання (вміння сприймати дійсність із позицій системного підходу, сформованість загальнонаукових категорій);

- загальнотеоретичні й методичні знання (знання принципів і методів педагогічного дослідження, володіння конкретними дослідницькими вміннями);

- уміння успішно застосовувати інноваційні педагогічні технології (гностичні, проєктувальні, конструктивні, організаційні, комунікативні);

- позитивний педагогічний досвід.

Реалізація когнітивного компонента для педагога означає необхідність професійно самовизначитись, тобто усвідомити норми, модель своєї професії і відповідно оцінити свої можливості.

Креативний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності

Креативний компонент виявляється у нестандартному вирішенні педагогічних завдань, в імпровізації, експромті. Ознаки креативності такі:

- здатність до створення нового;

- нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу;

- вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми;

- взаємодіяти з вихованцями, колегами, батьками дітей;

- уміння розвивати креативність дітей, що втілювалося б у їхній поведінці.

Формування креативності у вихованців залежить від таких професійних умінь та установок педагога:

- визнання цінності творчого мислення та права на помилку;

- розвиток чутливості дітей до стимулів оточення;

- вільне маніпулювання об'єктами та ідеями;

- уміння всебічно розкрити особливість творчого процесу;

- уміння розвивати конструктивну критику;

- заохочення самоповаги та самооцінки;

- нейтралізація почуття страху перед оцінкою тощо. Креативність педагога розвивається на основі наслідування досвіду, концепції, ідеї, окремого прийому, форми, методу з поступовим зменшенням питомої ваги наслідувального і зростанням питомої ваги творчого компонента педагогічної діяльності.

Рефлексивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності

Рефлексивне мислення є важливою умовою вдосконалення власної діяльності. Здатність людини рефлексивно ставитися до себе і до своєї діяльності є результатом освоєння нею соціальних відносин між людьми. На основі взаємодії з іншими людьми, прагнучи зрозуміти думки і дії іншого, людина виявляє здатність рефлексивно поставитися до себе.

Рефлексивне мислення характеризує пізнання й аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого.

Таким чином, пошук, освоєння і застосування відомих педагогічних інновацій, аналіз отриманих результатів і власного індивідуального стилю роботи можуть сприяти створенню педагогом інноваційних освітніх технологій.

Показником рефлексивного компонента у структурі готовності до інноваційної педагогічної діяльності є сформованість **рефлексивної позиції** (характер оцінки педагогом себе як суб'єкта інноваційної діяльності). Отже, ми розглянули мотиваційний, когнітивний, креативний і рефлексивний компоненти, які представляють структуру готовності педагога до інноваційної діяльності.

Особистісна центрація педагога як зацікавленість його інтересами учасників педагогічного процесу

У творчих педагогів краще розуміння самого себе, висока самоповага та задоволеність своєю професійною діяльністю.

Але творчий, конструктивний педагог не обов'язково може бути педагогом із високим інноваційним потенціалом. І. Дичківська відзначає, що інтерес викладача до новацій може співіснувати зі спрямованістю не

на розвиток вихованця, а на інші зовнішні цілі: підвищення престижу в очах адміністрації, колег, батьків вихованців, задоволеність від володіння “модними” методиками. Це означає, що особистісна центрація педагога може спрямовуватися у різні сфери.

Особистісна центрація – це спрямованість, зацікавленість педагога інтересами учасників педагогічного процесу.

З огляду на внутрішню мотивацію та спрямованість виокремлюють такі види особистісної центрації педагога:

- бюрократична (на адміністрації навчального закладу);
- конформістська (на колегах);
- авторитетна (на батьках);
- егоцентрична (на особистих інтересах і переживаннях);
- методична (на засобах навчання та виховання);
- гуманістична (на інтересах дитини).

Лише гуманістична центрація є умовою того, що нововведення відповідатиме справжній меті навчання та виховання, де людська особистість визначається найвищою цінністю.

З'ясувавши особливості центрації, легше зрозуміти причини психологічних бар'єрів, що виникають у педагогів під час впровадження нововведення та здійснювати управління ними.

3. Технологія інтерактивного навчання як інноваційне педагогічне явище

Перш ніж говорити про сутність технології інтерактивного навчання, дамо визначення базового для сучасної педагогічної теорії і практики поняття – “педагогічна технологія”. Зауважимо, що сьогодні можна почути різні тлумачення цього терміну.

Висхідним у визначенні сутності педагогічної технології є поняття *технологія*. Слово “технологія” складається з двох компонентів: 1) “техно”, що одночасно означає і мистецтво (уміння, майстерність), і ремесло (професійне заняття, професія); 2) “логія” – наука, опис. Тобто пряме значення терміну “технологія” можна представити як опис, з одного боку, майстерної здійсненої професійної діяльності, з іншого – досконалої оптимально організованої.

Поняття технології у сучасному значенні використовується насамперед у виробництві, різних видах науково-виробничої діяльності та передбачає сукупність знань про способи і засоби здійснення виробничих процесів, що гарантують отримання певного результату.

Уперше в педагогіці поняття “технологія” з'явилося на межі 40–50-х рр. ХХ ст. і було пов'язане з використанням у навчальному процесі технічних засобів навчання і програмованого навчання. Далі внаслідок постійних змін соціокультурної ситуації теорія і практика педагогічного

процесу поглибили і розширили наші уявлення щодо поняття “педагогічна технологія”.

Останніми роками термін “технологія” усе частіше використовують дослідники проблем організації процесу навчання, звернувшись до більш глибокого вивчення ролі й функцій студента (або взагалі того, хто навчається), а також його взаємодії з іншими елементами процесу навчання. В. Беспалько визначив *три параметри технології навчання*: цілісність процесу навчання (включаючи діяльність тих, хто навчається), цілепокладання і забезпечення досягнення поставлених цілей навчання. Ще один важливий аспект технології зафіксувала російська дослідниця В. Монахова, на думку якої, *педагогічна технологія* – це впорядкована система процедур, жорстке наслідування яким призведе до досягнення певного планованого результату*.

Інші дослідники (О. Пехота, В. Сластьонін, С. Сисоева, О. Філатов, Д. Чернілевський) зауважували на системному підході до процесу навчання як на головній ознаці технологізації.

М. Кларін відзначає, що сильною стороною педагогічної технології є те, що “у ній конструюється й здійснюється такий навчальний процес, що повинен гарантувати досягнення поставлених цілей”. При цьому обов'язковими є постановка цілей і їхнє максимальне уточнення; жорстка орієнтація всього процесу навчання на висунуті цілі; орієнтація навчальних цілей, а разом з ними й усього ходу навчання на гарантоване досягнення результатів; оцінка поточних результатів; корекція навчання, спрямована на досягнення поставлених цілей; заключна оцінка результатів.

Узагальнюючи, зазначимо, що технологія навчання, по суті, означає таку організацію процесу навчання, що передбачає певну систему дій і взаємодії усіх, але, насамперед, активних елементів навчального процесу (його учасників). При цьому важливими є два моменти. *По-перше*, технологія навчання детально описує систему дій не тільки викладача, але й, насамперед, того, хто навчається, – учня, студента. *По-друге*, вона забезпечує, гарантує при коректному застосуванні досягнення визначених результатів. Отже, структура технології навчання, або технологічна структура процесу навчання, є сукупністю способів педагогічної взаємодії, послідовна реалізація яких гарантує вирішення педагогічних завдань, системою певних операцій, технічних дій і функцій викладачів і студентів, згрупованих за основними етапами процесу навчання.

Але чи завжди застосування в педагогічному процесі сукупності способів, кроків взаємодії викладача і студентів гарантує бажаний (планований) результат?

Їхня ефективність залежить від багатьох *чинників*: індивідуальних і статтевовікових особливостей студентів і викладачів, професійної майстерності педагога, змісту педагогічного процесу, психофізичного

стану учасників навчання тощо. Тому можна передбачити, що застосування в педагогічному процесі сукупності способів взаємодії не гарантує вирішення педагогічних завдань, а лише створює умови для зміни стану чи просування до очікуваних результатів. А оскільки всі педагогічні завдання пов'язані з розвитком особистості, правомірно говорити про створення умов для розвитку студентів.

Таким чином, педагогічна технологія є сукупністю способів (методів, прийомів, операцій) педагогічної взаємодії, послідовна реалізація яких створює умови для розвитку учасників педагогічного процесу і передбачає його певний результат.

Визначаючи поняття “педагогічна технологія”, оперуємо термінами “методика”, “метод”, “прийом”, “засіб”, тому бажано встановити їх співвідношення. Методика є галуззю педагогіки, вченням про методи – способи педагогічної взаємодії. Кожен метод складається з прийомів, які, у свою чергу, є сукупністю операцій, дій. Співставляючи між собою поняття “метод” і “прийом”, зазначимо, що межі між ними часто умовні і дуже мінливі. Кожен метод є певною системою прийомів, а кожен прийом і відповідно фрагмент діяльності складається з системи раціональних дій. За допомогою прийому не вирішується завдання в цілому, а лише його частина. Отже, метод і прийом співвідносяться як *частина і ціле*.

Такі міркування свідчать на користь синонімічності понять “методика” і “педагогічна технологія”. Водночас між ними є і відмінності. Так, методика є сукупністю різноманітних методів навчання і не вибудовує їх за певною логікою під час реалізації у навчальному процесі. Технологія ж завжди передбачає визначену логіку, послідовність педагогічних методів і прийомів, спільних дій викладача і студентів, що мають забезпечити конкретний результат їхнього розвитку. Інакше кажучи, технологія відрізняється від методики своєю алгоритмічністю.

Алгоритмом є точний однозначний припис про виконання у визначеній послідовності операцій (дій), що ведуть до розв'язання задачі. Проте, якщо алгоритм передбачає точну репродукцію дій, то педагогічна технологія враховує і припускає творчість як викладача, так і студентів.

Нарешті щодо співвідношення понять “технологія” і “засіб”. Педагогічні засоби визначаємо як знаряддя, інструментарій педагогічної діяльності, сукупність матеріальних і духовних об'єктів і явищ, що використовуються для вирішення педагогічних завдань. Педагогічні технології є одним з провідних засобів у діяльності викладача. Зауважимо на особливій функції педагогічних технологій як інтегрованого педагогічного засобу, через який відбувається використання, застосування в педагогічному процесі інших педагогічних засобів (діяльності, педагогічного спілкування, змісту, методів і прийомів, організаційних форм тощо).

Розмаїття педагогічних технологій викликає необхідність їхньої класифікації. Найдоцільнішою нам здається їхня класифікація за ступенем прояву студентами суб'єктності, активності, самостійності, у створенні умов для свого саморозвитку. Відповідно до цього можна виділити *дві основні групи педагогічних технологій*: репродуктивні (особистісно відчужені) та продуктивні (особистісно орієнтовані). Порівняємо ці групи за провідними характеристиками, скориставшись для цього табл. 1.

Усе вищевикладене дозволяє нам тепер перейти до характеристики однієї з інноваційних педагогічних технологій, яка за своїми базовими характеристиками відноситься до продуктивних, – *технології інтерактивного навчання*.

Визначення сутності педагогічної технології інтерактивного навчання почнемо з поняття “*інтерактивний метод*”. Метод у педагогіці визначається як спосіб цілеспрямованої взаємодії викладача й студентів для розв'язання педагогічних завдань, тобто для розвитку. У понятті “інтеракція” можна виділити дві складові: “інтер” – між, “акція” – посилена діяльність. Таким чином, інтерактивні методи можемо трактувати як способи цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії викладача й студентів зі створення оптимальних умов для власного розвитку.

Ключовим поняттям, що визначає сутність інтерактивних методів, є *взаємодія*. *Взаємодія* розуміється як безпосередня міжособистісна комунікація, найважливішою особливістю якої визнається здатність людини “*приймати роль іншого*”, уявляти, як її сприймає партнер по спілкуванню або група, і відповідно інтерпретувати ситуацію і конструювати власні дії. *Педагогічна взаємодія* – це обмін діяльністю між педагогом і студентами, в якому діяльність одного обумовлює діяльність іншого (інших). Вона є процесом спільної діяльності викладача і студентів, *атрибутами* якого є:

- присутність учасників в єдиному часі і просторі, що створює можливість особистого контакту між ними;
- наявність спільної мети, очікуваного результату діяльності, який відповідає інтересам усіх і сприяє реалізації потреб кожного;
- планування, контроль, корекція і координація дій;
- розподіл єдиного процесу співпраці, спільної діяльності між учасниками;
- виникнення міжособистісних відносин.

Отже, *інтерактивні методи* — це посилена педагогічна взаємодія, взаємовплив учасників педагогічного процесу через призму власної індивідуальності, особистого досвіду життєдіяльності. Це процес інтенсивної, міжсуб'єктної комунікації викладача і студентів (педагог – суб'єкт власної професійної діяльності — ставить у позицію суб'єкта освітньої діяльності студента). Інтерактивна педагогічна взаємодія характеризується

високим ступенем інтенсивності спілкування її учасників, їхньої комунікації, обміну діяльністю, зміною і різноманітністю її видів, форм і прийомів, цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї діяльності і взаємодії, що відбулася. Інтерактивна педагогічна взаємодія, реалізація інтерактивних педагогічних методів спрямовані на зміну, удосконалення моделей поведінки і діяльності учасників педагогічного процесу.

Таблиця 1

Дві основні групи педагогічних технологій

Характеристика технології	Репродуктивні	Продуктивні
Мета	Повідомлення студентам готової системи знань, формування на їх основі вмінь, навичок	Створення комплексу оптимальних умов для розвитку особистості студента
Характер відносин викладача і студентів	Суб'єкт-об'єктні (викладач завжди суб'єкт діяльності, студенти – об'єкт впливу викладача)	Міжсуб'єктні рівноправні відносини
Провідна функція студентів	Сприйняття і запам'ятовування інформації викладача, діяльність за зразком	Самостійне надбання знань, створення умов для власного розвитку у взаємодії з учителем
Провідна функція викладача	Організація впливу на студентів, трансляція у свідомість студентів інформації у вигляді сформульованих положень, доказів, відібраних фактів, де зафіксовані погляди викладача, авторів підручника	Організація взаємодії зі студентами, створення умов для розвитку їхньої суб'єктності, самостійності в діяльності студентів
Головні пріоритети	Виконання обов'язкової навчальної програми	Діяльність, спілкування, діалог, можливості самовираження, самореалізації студентів і викладача, процесуальність, розвиток, рефлексія студентами власного досвіду творчої діяльності
Домінуючі методи	Пояснювально-ілюстровані	Проблемно-пошукові
Об'єкт головної уваги педагога	Організація власної діяльності	Організація діяльності студентів, педагогічної взаємодії

Аналіз практики інтерактивної педагогічної взаємодії дозволив виділити її *провідні ознаки й інструменти*, серед яких: полілог, діалог, мисленнева діяльність, смислотворчість, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія тощо.

Полілог (у перекладі з грецького означає *багатоголосся*) у педаго-

гічному процесі є *багатоголоссям*, в якому можна почути голос кожного учасника педагогічної взаємодії. Інтерактивне навчання потребує багатостороннього типу комунікації, коли комунікаційні зв'язки виникають не тільки між учителем і студентами, а й між усіма студентами, а педагог стає рівноправним учасником навчальної діяльності. У процесі такої комунікації в студентів з'являється можливість поділитись своїми думками і почуттями в рамках певної теми, розповісти про свої висновки, вислухати думки не тільки викладача, а й одногрупників.

Застосування багатосторонньої комунікації дозволяє включати до процесу навчання всіх студентів аудиторії. *Полілог* – це можливість кожного учасника педагогічного процесу мати свою індивідуальну точку зору з будь-якої проблеми і готовність висловити ці погляди, причому будь-яка думка, якою б вона не була, має право на існування. І ще один дуже важливий аспект полілогу в педагогічному процесі – відмова від права на абсолютну істину і викладача, і студентів, подолання конформізму в думках, що необхідно для продуктивної смислотворчості.

Процес взаємодії між студентами на основі багатосторонньої комунікації є можливим, з одного боку, за умов опанування ними навичками міжособистісного спілкування (уміння слухати себе й інших, відтворювати те, що почуто, пояснювати, задавати питання тощо), з іншого – за умов зміни викладачем основ, на яких будується така взаємодія. Мова в цьому випадку йде про застосування принципів кооперативності, кооперативного навчання.

Діалог передбачає сприйняття учасниками педагогічного процесу самих себе як рівних партнерів, суб'єктів взаємодії. Діалог у педагогічному процесі – це сприйняття студента педагогом як особистості, як індивідуальності; прийняття студента незалежно від його індивідуальних, статевих або вікових особливостей. Це ствердження чужого “Я” незалежно від поглядів, характеру; право кожного учасника педагогічної взаємодії бути самим собою, виражати себе в різноманітній діяльності, реалізувати свої потенції за власним планом, власною моделлю. Діалогічність спілкування викладача і студентів передбачає їхнє уміння з повагою ставитись один до одного; взаємну допомогу під час формування власної думки, бачення проблеми, шляху рішення задачі.

Мисленнева діяльність як сутнісна ознака інтерактивних методів полягає в організації інтенсивної розумової діяльності педагога і студентів. В інтерактивному навчанні викладач не може транслювати у свідомість студентів готові знання, а має організувати їхню самостійну пізнавальну діяльність, проблемне навчання, самостійне виконання студентами різноманітних розумових операцій, таких як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація тощо. Він мусить поєднувати різні форми організації розумової діяльності студентів (індивідуальну, парну, групову),

забезпечуючи постійний процес обміну думками між учасниками педагогічної взаємодії.

Смислотворчість є процесом усвідомленого створення (творіння, побудови) студентами і викладачем нових для себе значень, змісту предметів і явищ оточуючої реальності в межах обговорюваної теми. Вона передбачає сприйняття учасниками педагогічного процесу навколишньої дійсності через призму своєї індивідуальності, вираження свого індивідуального ставлення до явищ і предметів життя, рефлексію значення з позицій своєї індивідуальності, розуміння і вміння пояснити іншим значення явища, що вивчається, або процесу, події, ситуації, що розглядається. Результатом, продуктом смислотворчості педагога та студентів є новий зміст педагогічного процесу.

Свобода вибору студентів і педагога полягає в їхньому свідомому регулюванні і активізації своєї поведінки, педагогічної взаємодії, які сприяють оптимальному розвитку, саморозвитку. Це можливість прояву суб'єктами педагогічної взаємодії своєї здатності свідомого регулювання й активізації своєї поведінки; потреба в подоланні перешкод і труднощів; готовність і можливість самостійно діяти і взаємодіяти з ким-небудь; усвідомлена відповідальність за здійснюваний вибір.

Створення *ситуації успіху* полягає в цілеспрямованому педагогом комплексу зовнішніх умов, що сприяють отриманню тими, які вчать, задоволення, радощів, прояву спектру позитивних емоцій і відчуттів. Успіх розглядається як мотив до саморозвитку, самовдосконалення.

Для створення ситуації успіху використовуються *різноманітні педагогічні засоби*, насамперед позитивність і оптимістичність оцінювання студентів. *Позитивність і оптимістичність оцінювання* учасниками педагогічної взаємодії один одного виявляється в їхньому прагненні до піднесення досягнень особи, здійсненню оцінки себе й іншого як умови саморозвитку. Це вміння педагога під час оцінювання діяльності студентів підкреслити цінність, неповторність, значущість досягнутого результату, індивідуальних досягнень особи, прагнення відзначити і підкреслити позитивні зміни в галузі навчання. Це потреба педагога прославити (але ніяк не принизити) людську гідність студента, недопустимість порівняння досягнень одного студента з досягненнями іншого, опора в оцінці діяльності студента на позитивне. Це прояв викладачем позитивних емоцій у здійсненні процедури оцінювання. У той же час це і право студентів на самооцінку, оцінку діяльності педагога, педагогічної взаємодії, що відбулася.

Рефлексія є самоаналізом, самооцінкою учасниками педагогічного процесу своєї діяльності, взаємодії. Це актуалізація педагогом і студентами своїх знань, досвіду діяльності в тій або іншій педагогічній ситуації. Це їх потреба і готовність зафіксувати зміни стану розвитку,

визначити причини таких змін, дати оцінку ефективності педагогічної взаємодії, що відбулася, створених педагогічних умов для власного розвитку.

Усі названі ознаки інтерактивної педагогічної взаємодії обумовлюють одна одну, інтегруються в єдиний комплекс атрибутів, що становлять змістовну і технологічну основу використання в педагогічному процесі інтерактивних методів.

Кількарічні дослідження і власний досвід використання інтерактивного навчання свідчать про необхідність реалізації у навчальному процесі певних *організаційно-педагогічних умов*, без яких інтеракція або зовсім неможлива, або є неефективною. Серед них, насамперед, є створення сприятливої, *позитивної психологічної атмосфери* в аудиторії під час заняття. Вона необхідна, щоб забезпечити мотивацію студентів до саморозкриття, відкритої позиції й прагнення до співпраці між собою і з викладачем. Це потребує від викладача застосування спеціального інструментарію (прийомів, методів) створення і підтримання такого клімату протягом усього навчального часу.

Другою умовою є *оптимальне облаштування навчального простору*, зокрема спеціальні способи розташування меблів (для роботи малих груп, для спілкування і дискусії у загальному колі тощо), наявність в аудиторії різноманітних матеріалів: текстів, словників, просто чистого паперу і маркерів тощо. Це необхідно, оскільки інтеракція передбачає постійну пошукову активність і творчість усіх студентів аудиторії, продукти цієї активності мають бути зафіксовані на якихось носіях.

Третьою умовою ефективного застосування інтеракції є *запровадження в аудиторії спеціальних правил*, норм спільної праці, які є загальнообов'язковими для всіх. Визначення таких правил, норм роботи відбувається в процесі спільної діяльності педагога і студентів. Якщо правила будуть прийняті й усвідомлені студентами – як свої особисті, це гарантує їхнє дотримання у навчальній аудиторії незалежно від того, чи присутній там педагог, чи ні. Крім того, під час визначення викладач має можливість запропонувати аудиторії норми і ті пункти, виконання яких він вважає обов'язковим.

Нарешті вже сьогодні зрозуміло, що викладач не може оптимально використовувати інтерактивну технологію без спеціального навчання – проходження хоча б 1–2-х кількадесятих *спеціальних семінарів-тренінгів*. Опанування новими методами викладання завжди необхідно для вивчення нового руху або прийому в спорті: потрібно побачити, як це виконується, спробувати виконати під наглядом когось, хто знає, як це треба робити, і потім вислухати пропозиції щодо власного виконання. Семінари з такого навчання саме так і мають бути організовані: викладач бере участь у демонстраційних заняттях, начебто він є студентом, потім

обговорює ці методи й вчиться, як їх застосувати, а потім планує і проводить заняття, використовуючи методи самостійно. Наприкінці семінару він має спланувати реальне заняття, що проведете у своїй аудиторії.

Сукупність цих ознак і умов свідчить про принципову інноваційність педагогічної технології інтерактивного навчання у порівнянні з традиційними варіантами його організації. Тому широке його застосування в сучасному навчальному закладі передбачає серйозну увагу до цього явища як з боку системи перепідготовки викладачів, так і з боку працівників педагогічних ВНЗ, оскільки тільки послідовна цілеспрямована робота з навчання викладачів дійсно допоможе їм опанувати цими сучасними підходами, які так важливі сьогодні, коли говоримо про формування принципово нового типу особистості – людини інформаційного суспільства.

4. Передовий педагогічний досвід як джерело інноваційної діяльності

Важливе значення для педагогів, які працюють в інноваційному режимі, має вивчення педагогічного досвіду як джерела інноваційної діяльності. Існують різновиди педагогічного досвіду – передовий і новаторський.

Передовий педагогічний досвід – це педагогічна діяльність, у процесі якої стабільні позитивні результати забезпечуються використанням оригінальних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових освітніх систем або інтеграції традиційних форм, методів, прийомів і засобів.

Головними критеріями передового педагогічного досвіду є:

- **актуальність** – відповідність досвіду найважливішим на певному етапі проблемам навчання і виховання;
- **новизна** – наявність у теорії та практиці раніше не відомих знань, форм і методів діяльності. Вона властива не тільки науковим відкриттям, а й раціоналізації окремих аспектів педагогічної діяльності;
- **результативність** – підвищення рівня розвитку дітей у процесі застосування конкретного досвіду, оптимальне використання викладачем (вихователем) і дітьми сил та часу для досягнення результату;
- **стабільність** – використання досвіду в діяльності інших педагогів протягом тривалого часу;
- **раціональність** – досягнення високих результатів за розумної інтенсифікації зусиль, засобів і використання часу;
- **перспективність** – можливість творчого наслідування досвіду іншими педагогами.

Новаторський педагогічний досвід – породжена радикально новою педагогічною ідеєю навчально-виховна, організаційно-педагогічна діяльність. Завжди передбачає істотні зміни в навчально-виховному процесі. Його поширення можливе тільки після ретельної перевірки. Залежно від змісту і конкретних результатів вирізняють такі його види:

- **дослідницький педагогічний досвід** (суть його полягає в отриманні оригінальних даних, нерідко – відкриттів);
- **раціоналізаторський педагогічний досвід** (його метою є вдосконалення практики навчання і виховання на основі використання творчих ідей). Дуже часто він стосується тільки окремих елементів навчально-виховного процесу.

Як правило, новаторський педагогічний досвід є результатом творчого пошуку, реалізації оригінальних, смислових педагогічних ідей. Прикладом такого досвіду є програма з фізичного виховання дошкільників і першокласників М.Єфименка.

Моделювання передового педагогічного досвіду

Процес моделювання передового педагогічного досвіду охоплює чотири етапи:

1. Процес моделювання. Передбачає діяльність учених-педагогів, працівників управління освітою, керівників освітніх закладів і методичних служб із метою науково обґрунтованого моделювання передового педагогічного досвіду. На цьому етапі вчені-педагоги, працівники органів управління освітою, керівники навчальних закладів і методичних служб організовують спільну діяльність щодо створення певної **теоретичної моделі передового педагогічного досвіду**, яка, крім педагогічної новизни, враховувала б відповідні морально-психологічні, науково-теоретичні, науково-методичні, правові фактори. Основними компонентами цього процесу є:

- визначення мети й завдання створюваного досвіду;
- аналіз науково-теоретичних джерел та актуальної практики;
- визначення об'єкта;
- розроблення структури моделі досвіду, плану і методики впровадження, системи аналізу і контролю тощо.

На цьому етапі важливо з'ясувати суть, мету проєктованого досвіду, особливості проблем, які доведеться вирішувати, обсяг і терміни відповідних робіт.

2. Формування моделі досвіду. Особливістю цього етапу є створення за допомогою понять, схем, рекомендацій, алгоритму дій системи засобів педагогічної, управлінської, науково-методичної діяльності або окремих її елементів. Як правило, до структурних компонентів цієї системи належать:

- обґрунтування актуальності досвіду;
- теоретична база досвіду;
- провідна ідея досвіду;
- технологія досвіду;
- прогнозовані результати.

Наслідком такої роботи є бачення цілісної картини модельованого досвіду, а також теоретичне визначення його ефективності.

3. Створення (вирощування) досвіду.

На цьому етапі теоретичні положення моделі трансформуються в реальну педагогічну діяльність. Етап складний і розгортається за такою схемою:

- освоєння працівниками теоретичних знань для оволодіння новими засобами роботи;
- застосування заданих способів діяльності;
- коригування діяльності учасників;
- виявлення специфічних засобів реалізації завдань;
- експертна оцінка досвіду.

На завершенні етапу здійснюється аналіз і оцінка створеного педагогічного досвіду як передумова для висновків про доцільність упровадження в педагогічну практику.

4. Упровадження в педагогічну практику створеного досвіду.

Відбувається у процесі реалізації системи науково-методичних і організаційних заходів, які забезпечують використання досвіду в масовій педагогічній практиці. Для цього важливо мати опис створеного досвіду і рекомендації щодо його впровадження.

Моделі інноваційної діяльності

Труднощі, які супроводжують інноваційну діяльність, породжені дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Ключовим серед них є управлінський фактор, який значною мірою залежить від того, наскільки діяльність керівників освітніх закладів зорієнтована на інноваційність.

Інноваційна налаштованість, тип ділової поведінки керівника навчально-виховного закладу, є важливим чинником того, яку модель інноваційної діяльності досліджуватимуть у ньому. Значною мірою це залежить від інноваційної ідеї, особливостей колективу, якому належить її реалізувати.

Згідно з типологією сучасного дослідника проблем управління Ф.Гельфера, інноваційна діяльність може розгортатися за однією з таких моделей:

- нововведення за типом “наказ” (його ініціює керівник, який розраховує на власні адміністративні можливості – силу розпоряджень і невідступність контролю);

- нововведення за типом “щеплення” (з його впровадженням лише додається новий елемент – навчальний предмет, організаційна структура тощо);

• класичне “впровадження” (його особливість – ґрунтовність попередньої роботи, яка полягає в агітації, професійній підготовці педагогів, навчанні їх працювати по-новому, запровадженні відповідних матеріальних і моральних стимулів). Така модель інноваційної діяльності є виправданою, якщо нововведення не визріло в колективі, а принесене ззовні;

• нововведення за типом “зрощування” (йому властива орієнтація ініціатора інновації на організацію практичної роботи педагогічного колективу, застосування активних методів освоєння педагогами нововведення, які з часом починають сприймати інноваційну ідею як виправдану, закономірну);

• інноваційна діяльність за типом “вирощування” (ініціатор нововведення не розглядає свою ідею як остаточну, завершену, а організовує спільне з колегами розроблення погрібної навчально-виховного закладу ідеї проекту інноваційних дій).

Підготовчий етап керівництва навчального закладу до інноваційної діяльності

Для успішної інноваційної діяльності адміністрація ВНЗ повинна провести таку діяльність:

1. Сформувані у педагогічному колективі усвідомлення необхідності змін та впровадження нововведень, створити відповідне інформаційне поле на основі залучення педагогічного, студентського та батьківського колективів до різних форм інформаційної діяльності (конференції, збори, семінари, наради, зустрічі з досвідченими викладачами, науковцями тощо);

2. Здійснити моніторинг якості освітніх процесів у навчальному закладі й оприлюднити їхні кількісні та якісні показники, виявити суперечності, що існують у навчальному закладі;

3. Актуалізувати нові ідеї, виявити коло проблем, організувати обговорення їх у студентському колективі та з науковцями. Сформувані творчу групу для розроблення та оформлення ідеї у відповідний проект чи програму. Здійснити керівництво проектуванням нововведення творчою групою: проаналізувати стан функціонування навчального закладу на основі проведеної діагностики, визначити перспективи, окреслити стратегію досягнення мети (у виховній системі, змісті, навчальних технологіях, управлінських підходах);

4. Здійснити внутрівузівське управління інноваційною педагогічною діяльністю: навчання педагогічних працівників із питань інноваційної та

пошуково-експериментальної діяльності у рамках внутрівузівської методичної роботи, створення умов (правових, організаційних, психологічних) для здійснення експериментальної діяльності з освоєння (апробації) нових педагогічних ідей.

5. Вибрати стиль управління в нових умовах: вміння презентувати ідею, оцінювати і контролювати проміжні результати, делегувати повноваження; налагодження зовнішньої комунікації тощо. Підготовка педагогів до інноваційної діяльності, освоєння механізмів пошуково-дослідної роботи та інноваційних технологій. Залучення до роботи консультанта (наукового керівника).

6. Провести роботу з подолання опору та психологічного дискомфорту впровадження педагогічних нововведень у навчальному закладі, які виникають через зміну режиму роботи, додаткових витрат, необхідність постійного навчання тощо.

7. Оприлюднити результати інноваційної педагогічної діяльності (інноваційного продукту) шляхом проведення семінарів-презентацій, публічних конференцій для батьків, викладачів, керівників ВНЗ, виступів у ЗМІ тощо.

Сукупність зазначених умов забезпечує успіх навчальних досліджень навіть за відсутності додаткових затрат коштів, обмеженості часу, який надається для виконання нових дослідницьких функцій.

У конкретному навчальному закладі наявність тих чи інших умов, їхня вагомість для педагогічного колективу може бути різною. Кожен ВНЗ визначає свої специфічні умови.

Перш ніж розпочати дослідницьку діяльність, директор повинен обов'язково виявити та проаналізувати всі умови, які впливають на якість роботи навчального закладу, що взяла на себе додатковий тягар із вирішення практичного завдання науковим способом.

Ефективність реалізації нововведень на рівні ВНЗ значною мірою залежить від багатьох чинників і, насамперед, від інноваційного потенціалу навчального закладу.

Інноваційний потенціал навчального закладу – це здатність створювати, сприймати та реалізовувати нововведення. На цій основі створюється модель інноваційного розвитку ВНЗ, яка обґрунтовує можливості навчального закладу щодо інноваційної діяльності: матеріально-фінансовий та особистісний потенціали навчального закладу.

Матеріально-фінансовий потенціал навчального закладу передбачає наявність у навчальному закладі приміщень для проведення колективних заходів; зручний режим експлуатації цих приміщень; наявність копіювальної техніки тощо, фінансових можливостей забезпечувати нововведення (оплата додаткової праці педагогів, гнучкість щодо вико-

ристання коштів).

Особистісний потенціал навчального закладу – це професійні можливості педагогічного колективу, керівників для здійснення інноваційної педагогічної діяльності та можливості студентського контингенту.

Інноваційний потенціал студентів передбачає наявність досвіду творчих справ, колективної діяльності, здатності до самостійної навчальної діяльності та саморозвитку, достатній загальнокультурний рівень, різноманітні інтереси.

Важливим компонентом інноваційного потенціалу є здатність навчального закладу до створення інноваційного середовища: наявність високого освітньо-культурного рівня батьків студентів, можливостей залучення науковців-консультантів з інноваційної роботи та співпраці з ВНЗ, позашкільних закладів та установ, підприємств тощо.

Особливе значення мають також особливості навчального закладу як організації. Це стосується насамперед мети, структури, рівня комунікації. Оскільки загальна мета виявляє основний напрям розвитку навчального закладу, то інноваційна мета вказує на засоби розвитку системи освіти, її окремої структури.

Інноваційний потенціал навчального закладу щодо конкретного нововведення – це зацікавленість учасників інноваційної діяльності в позитивному кінцевому результаті; компетентність учасників інноваційної діяльності щодо реалізації нововведення, співвідношення цілей навчального закладу з новою педагогічною ідеєю, наявність сторін відповідальних за процес і результати апробації нововведення (автор, науковий консультант та ін.); узгодженість інтересів між суб'єктами інноваційної діяльності, з одного боку, та адміністрацією (педагогічним колективом, батьками) – з іншого. Особливе значення мають визнання та підтримка нововведення з боку органів державного управління та громадськості.

Анкетування педагогів щодо їхнього ставлення до нововведення

Для з'ясування ставлення педагогів до нововведення керівник навчального закладу може вдатися до опитування за анкетною:

1. Які нововведення Ви внесли у навчально-виховний процес за останні 1–3 роки? Що спонукало вас до цього?

2. На вирішення якої проблеми були спрямовані ініційовані Вами нововведення?

3. Яких результатів Ви досягли за допомогою нововведення?

У навчанні та вихованні дітей:

- досягнуто кращих результатів;
- результати є такими, як попередні;
- результати гірші від попередніх;

- невідомо.

4. Які зміни відбуваються в діяльності дітей на заняттях і в повсякденному житті? Внаслідок упровадження нововведення:

- діти стають активнішими;
- підвищується пізнавальна самостійність дітей;
- підвищується рівень пізнавального інтересу;
- інші зміни у розвитку дітей (назвати);
- немає змін.

5. Від участі в інноваційній діяльності Ви очікуєте:

- особистого задоволення своєю працею;
- громадського визнання;
- зниження обов'язкової норми навчальних годин;
- пріоритетного становища (уваги) в колективі;
- матеріальної винагороди.

Аналіз відповідей на питання анкети дає підстави для висновків про інноваційний потенціал педагогічного колективу.

В управлінні інноваційною діяльністю важливо не тільки знати про відповідність її проміжних і кінцевих результатів сформульованій меті, а й за необхідності оперативної та компетентно з'ясувати причину їх відхилень. Це означає, що контроль, аналіз та оцінювання впровадження нововведень тісно взаємопов'язані, без чого неможливе обґрунтоване здійснення коректив інноваційної діяльності.

Під час управління прогнозованими педагогічними інноваціями найважливішим є контроль за плановими результатами (на певний час, навчальний рік). Цінні для педагога-інноватора, керівника освітнього закладу і випадкові позитивні результати. За конкретним результатом роблять висновки про досягнуте.

Для контролю та експертного оцінювання результатів інновацій використовують спеціальні карти, що містять певні показники і норми.

Норми оцінювання:

- попереднє оцінювання на вході;
- оцінювання за проектом, концепцією (очікуване);
- оцінювання інших організацій (наприкінці навчального року);
- оцінювання експертами-спеціалістами (наприкінці навчального року);
- середня варіативна оцінка.

Показники:

1. Такі, що відображають результати навчально-виховного процесу:

- рівень здоров'я дітей і здорового способу життя;
- рівень виховання та навчання згідно з державними стандартами;
- рівень готовності дітей до навчання у навчальному закладі;

- рівень використання різних методів навчання і виховання;
- рівень застосування різних форм організації навчально-виховного процесу.

Разом –

2. Такі, що відображають процес управління:

- рівень інформаційного забезпечення;
- рівень мотивації членів колективу: дітей, педагогів, батьків;
- рівень педагогічного аналізу;
- рівень прогнозування результатів;
- рівень планування результатів;
- рівень організації;
- рівень контролю на діагностичній основі;
- рівень регулювання і корекції;
- додатковий показник: стиль управління на демократичній основі.

Разом –

Разом за 1-м і 2-м блоками –

Експертне оцінювання здійснюють за чотирибальною системою: 0 – критичний рівень; 1 – низький рівень; 2 – допустимий рівень; 3 – оптимальний рівень. На підставі отриманих даних виставляють середню варіативну оцінку за всіма показниками, потім підсумовують усі оцінки і ділять на кількість показників за кожним блоком. Оптимальними є показники 75% і вище; допустимими – від 50 до 74%, критичними – 40–49%.

Здійснений у такий спосіб аналіз дає змогу реально оцінити показники розвитку інновацій порівняно з вихідним рівнем, а також очікуваним за прогнозом і реальним на кінець навчального року.

Для остаточного аналізу інноваційної діяльності за показниками наявних у банку інновацій карт, а також карт, за допомогою яких здійснюють контроль і експертне оцінювання результату інновації, вибудовуються діаграми (графіки), які засвідчують певні тенденції в інноваційному процесі і є основою для прийняття управлінських рішень щодо його корекції.

Завдяки цьому на завершення навчального року оцінюють усі показники та виявляють фактори, що сприяли або заважали отриманню прогнозованих результатів інноваційної освітньої діяльності.

Таке оцінювання називають оцінюванням результату і силового поля, оскільки до уваги беруть як одержані результати, так і внутрішні та зовнішні фактори організації інноваційної діяльності.

Методика вивчення здатності педагога до саморозвитку

Існують різноманітні методики вивчення здатності педагога до саморозвитку. Подаємо одну із таких методик, що ґрунтується на

анкетуванні.

Анкета 1. Бар'єри педагогічної діяльності

Дайте відповідь на запитання, виставивши такі бали:

- 5 – якщо дане твердження повністю відповідає дійсності;
- 4 – скоріше відповідає, ніж ні;
- 3 – і так, і ні;
- 2 – скоріше не відповідає;
- 1 – не відповідає.

Питання анкети

1. Я прагну вивчити себе.
2. Я залишаю час для розвитку.
3. Перешкоди, які виникають, стимулюють мою активність.
4. Я шукаю зворотний зв'язок, оскільки це допомагає мені пізнати та оцінити себе.
5. Я рефлексую свою діяльність, виділяючи на це час.
6. Я аналізую свої почуття і досвід.
7. Я багато читаю.
8. Я дискутую з питань, які мене цікавлять.
9. Я вірю у свої можливості.
10. Я прагну бути відкритішим.
11. Я усвідомлюю вплив, який здійснює на мене оточення.
12. Я керую своїм професійним розвитком й отримую позитивні результати.

13. Я маю задоволення від освоєння нового.
14. Зростаюча відповідальність не лякає мене.
15. Я позитивно поставився б до свого професійного підвищення.

Підрахуйте загальну суму балів: 55–75 – активний розвиток; 36–54 – немає стійкої системи саморозвитку, орієнтація на розвиток значно залежить від умов; 15–35 – зупинка розвитку.

Анкета 2. Самоаналіз стимулів і перешкод

Оцініть за п'ятибальною системою фактори, які стимулюють або перешкоджають Вашому навчанню і розвитку: 5 – так (перешкоджають або стимулюють); 4 – скоріше так, ніж ні; 3 – і так, і ні; 2 – скоріше ні; 1 – ні.

Стимулювальні фактори

1. Методична робота.
2. Навчання на курсах підвищення кваліфікації.
3. Приклад і вплив колег.
4. Приклад і вплив керівників.
5. Організація праці в навчальному закладі.
6. Увага до цих проблем керівництва.
7. Довіра.

8. Новизна діяльності, умови праці та можливість експериментування.

9. Заняття самоосвітою.
10. Інтерес до роботи.
11. Зростаюча відповідальність.
12. Можливість одержання визнання в колективі.

Перешкоджальні фактори

1. Власна інерція.
2. Розчарування від невдач.
3. Відсутність підтримки й допомоги керівництва в цьому питанні.
4. Ворожеча людей (заздрість, ревності), які негативно сприймають Ваші переміни і прагнення до нового.

5. Неадекватний зворотний зв'язок із колегами та керівниками (відсутність об'єктивної інформації про себе).

6. Стан здоров'я.
7. Брак часу.
8. Обмежені ресурси, скрутні життєві обставини.

Після оброблення дані мікродослідження заносяться у підсумкову табл. 2.

Таблиця 2

Навчання, розвиток і саморозвиток педагога

Здатність педагога до саморозвитку	Прізвища, ініціали педагогів	Стимулювальні фактори	Перешкоджальні фактори	Система заходів
1. Активний				
2. Несформований саморозвиток				
3. Зупинка саморозвитку				

В аналізі анкет прізвища педагогів заносяться у відповідні графи. Стимулювальні й перешкоджальні фактори ранжують за допомогою середнього бала і також заносяться у таблицю.

5. Теорія і практика навчання як один із шляхів формування готовності педагогів до інноваційної діяльності

Організовуючи навчання для педагогів, керівникам навчальних закладів слід пам'ятати, що вони мають справу з дорослими студентами, а також урахувати основні вимоги теорії і практики навчання дорослих.

Подаємо загальні положення навчання дорослих на основі ідей

Малкома Ноулза, викладача Бостонського університету, який у 1973 р. написав книжку "Дорослий студент. Забутий – покинутий". До того ж, до вашої уваги конкретні приклади з сучасної теорії та практики навчання дорослих.

Пропоновані матеріали будуть корисними педагогам та директорам сучасних навчальних закладів, які планують організувати навчання педагогічного колективу та разом із колегами просуються до вищих щаблів педагогічної майстерності.

Принципи навчання

1. Доросла людина намагається самостійно приймати рішення.
2. Для неї особистий досвід — найважливіше джерело отримання знань. Доросла людина набагато ефективніше навчається в групах, обговорюючи проблеми, а не просто слухаючи ту чи іншу інформацію.
3. Педагог на підсвідомому рівні завжди визначає для себе цілі навчання. Він орієнтується на завдання, що їх ставлять перед ним події реального життя.
4. Педагоги — великі прагматики. Вони зацікавлені в отриманні знань і навичок, які можна застосувати із користю.

Керівникам навчальних закладів під час підготовки та проведення занять із педагогами слід пам'ятати про деякі особливості. Вони вчаться ефективно тоді, коли:

Мають мотивацію до навчання:

- найважливішим джерелом мотивації є потреби та інтереси учасників, тому довідайтеся про їхні потреби. Постійно на них посилайтеся, створіть можливості для їхнього забезпечення;
- зміцнюйте мотивацію учасників моделюванням особистої поведінки;
- оцінюйте належним чином досягнення та успіхи учасників.

Наявне комфортне середовище. Створіть відповідний клімат шляхом такої організації середовища, що заохочувала б до взаємодії:

- інтерактивні вправи, що дають змогу учасникам познайомитися з групою;
- ознайомлення з планом семінару і характером очікувань, що гарантуватиме учасникам почуття безпеки;
- застосовуйте шкалу труднощів — почніть від простих і легких завдань, поступово переходячи до складніших;
- надавайте позитивний зворотний зв'язок, оцінюйте зусилля, підкреслюйте досягнення.

Застосовуються методи, що відповідають різним стилям і способам навчання:

- пам'ятайте, що індивідуальні відмінності у способах і стилях навчання між дорослими поглиблюються з віком і досвідом;

- застосовуйте різноманітні методи і техніки так, щоб донести це до всіх учасників, задовольняючи індивідуальні потреби кожного;
- говоріть до учасників, враховуючи аудиторне сприйняття;
- пишіть на плакатах для людей із зоровим сприйняттям;
- застосовуйте симулятивні ігри, вправи для учасників-практиків.

Використовуються їхні знання і вміння, для цього:

- дізнайтеся про знання і досвід учасників;
- розвивайте те, що учасники вже вміють і знають. Пам'ятайте, що найкраще засвоюються ті знання, які пов'язані із вже існуючим досвідом;
- створіть можливість обміну досвідом учасників. Їхні знання і вміння — один із найсильніших засобів, які можна використати;
- не ставте під сумнів уміння і знання учасників, які вони вже мають, бо у такий спосіб можна викликати опір щодо засвоєння нового змісту. Вкажіть на нові ситуації та умови як нагоду до впровадження нових методів діяльності;
- звертайтеся до випадків із практики учасників;
- використовуйте техніки з високим рівнем участі, життєвий досвід учасників, програвання рольових ігор, проведення дискусій тощо.

Мають почуття контролю над процесом навчання:

- створіть такий клімат, щоб учасники самі окреслили свої потреби та очікування від навчання і сформулювали цілі, які вони прагнуть реалізувати. Можна використати попереднє опитування, яке дасть змогу здійснити оцінку знань та умінь, запитуйте про очікування, посилайтеся на них;
- після кожного заняття заохочуйте учасників оцінювати застосовані методи і змісти. Намагайтеся реалізувати їхні очікування.

Досягають успіхів:-

- розробляйте завдання з високою імовірністю досягнення учасниками успіху, з мінімальним ризиком поразки;
- не порівнюйте учасників між собою;
- визнавайте, що кожен учасник має свій індивідуальний стиль. Показуйте його успіхи. Святкуйте досягнення, вкажіть на перспективи розвитку — це зміцнює мотивацію до навчання.

Є можливість випробування нових знань на практиці і використання набутих знань:

- кінцевим етапом зміни є втілення в життя набутих умінь і знань. Учасники повинні мати можливість практично застосовувати те, що вони чують або бачать протягом семінару;
- оскільки "практика творить майстра" — дозвольте кількаразове повторення, особливо тих дій, що викликають в учасників найбільше труднощів.

Залучаються у процес навчання:

- педагоги краще і більш охоче навчаються тоді, коли є "акторами",

а не лише пасивними спостерігачами;

- використовуйте різноманітні техніки: ті, що залучають слухачів до участі інтелектуально (вирішення проблем, випадки з практики), емоційно (ігри, рольові ігри, обговорення), практично (конструкційні проекти, ігри-розминки, рухові ігри).

Мають достатньо часу на засвоєння нових знань і вмінь:

- не переобтяжуйте програму семінару новим змістом;
- не втомлюйте учасників;
- використовуйте різноманітні методи;
- давайте час на засвоєння нового.

Можуть побачити використання набутих знань і вмінь на практиці:

- намагайтеся, щоб семінар був наближеним до реальних потреб та проблем учасників, а не трактував теми універсально чи академічно;

- використовуйте для вправ актуальні для учасників завдання і проблеми;

- кожен практичну вправу завершуйте запитаннями про можливе використання набутого досвіду у повсякденному житті;

- після завершення семінару дозволяйте учасникам запланувати, у який спосіб вони будуть використовувати набуті знання і вміння на практиці.

Для педагогів, які навчаються, важливо, щоб навчання:

- відповідало їхнім потребам на даний момент;
- було придатним для практичного використання і безпосередньо стосувалося їхньої роботи;

- давало їм справжні можливості для професійного зростання;

- враховувало їхній попередній досвід;

- приносило насолоду;

- давало змогу відчувати себе переможцем;

- орієнтувало на чітко визначені цілі.

Найбільшу користь у навчанні дають:

- спостереження за реальною практикою;

- наслідування робочих операцій у ролі асистента;

- обговорення у малих групах;

- роздаткові матеріали;

- демонстрація (моделювання);

- можливість практикуватися (практичний досвід).

Прекрасний результат можна отримати, використовуючи інтерактивне навчання. Воно посилює інтерес до вивчення різних проблем, відкидає одноманітність, розвиває творче мислення, вчить культури спілкування.

6. Інтерактивне навчання

Часто цей термін використовується досить вільно, хоча він є специфічним. Дехто стверджує, що навчання саме по собі є активним, а слухачі (педагоги чи студенти) активні навіть під час слухання лекції. Проте вони повинні робити набагато більше, ніж просто слухати: читати, писати, обговорювати, брати участь у вирішенні проблем, спостережувати, мати змогу застосовувати нові знання на практиці, залучатися до операцій мислення вищого рівня – аналізу, синтезу, оцінювання, що можливо тільки за умови застосування активних методів навчання.

Сьогодні існують різні стратегії навчання: дедуктивне (лекція, опитування, показ, демонстрація), самостійне (письмові, курсові роботи, реферати), індуктивне (ділові ігри), інтерактивне (взаємодіюче, засноване на спілкуванні). Особливої уваги і розвитку потребують два останні види. Практики стверджують, що найефективнішим є інтерактивне навчання, в основі якого лежать принципи особистісно орієнтованого навчання, безпосередньої участі кожного учасника занять як шукача шляхів і засобів розв'язання проблем.

Деякі методичні аспекти проведення інтерактивного навчання

Слухачів готують до використання отриманих знань і практичних навичок, що знадобляться їм під час роботи. Тому, хто навчається, важливо побачити і почути конкретні приклади, які ілюструють, яким чином запропоновані методики використовуються в аудиторії. Для орієнтування слухачам потрібні матеріали, у яких даються чітке окреслення та огляд змісту навчального курсу. Під час навчання їм потрібно мати можливість виробляти навички, напрацьовувати певні матеріали та отримувати зворотний зв'язок, мати можливості обговорювати свій практичний досвід і ділитися думками з колегами. Нарешті, потрібно визначити деталі, які вони опрацьовуватимуть удома.

Існують такі методи, техніки, що використовуються в інтерактивному навчанні: **презентації** (скажіть їм, що, як); **демонстрації** (покажіть їм, як це робиться – або на відео, або за допомогою **рольової практики** (дайте їм можливість використати нові навички – можливо, погоджуючи зі схемою відповідного процесу, можливо, за допомогою ігор, рольових ігор, відеоматеріалів, котрі відображають відповідну діяльність)); **зворотного зв'язку** (після обговорення щодо того, що вони зробили добре, а що можна було зробити краще); **обговорення у малих групах** (дайте їм можливість поговорити про нові стратегії та обмінятися думками щодо можливості їх практичного використання); **планування подальших дій** (нехай вони окреслять для себе, що вони робитимуть по-новому після проходження цього курсу).

Подолання перешкод на шляху застосування інтерактивного навчання

Які ж є перешкоди на шляху застосування інтерактивного навчання? Це вплив освітніх традицій, почуття дискомфорту, що спричиняють будь-які зміни, брак мотивації до змін, моделей та інформації стосовно ефективного навчання.

Одним із найбільших бар'єрів у використанні інтерактивних методів навчання є ризик, що педагогічні працівники не братимуть участі у навчальному процесі, не застосовуватимуть мислинські операції, а також, що викладач втратить контроль над ситуацією або буде розкритикованим. Проте практика свідчить, що результати, отримані внаслідок використання цих методів, значно перевищують усі ризики.

До всього вищесказаного слід додати, що освітня реформа матиме успіх, лише за умови, якщо кожен викладач стане реформатором власного щоденного навчального досвіду. Чудовий перший крок на шляху до цього – вибір тих навчальних стратегій інтерактивного навчання, які здійснити відносно неважко. Вони є короткотривалими, структурованими, сфокусованими на предметі, який є досить знайомим для викладача. Наприклад, запропонувати аудиторії проаналізувати ситуацію або вирішити проблему у невеликих групах протягом 10–15 хв, або включити в лекцію питання для обговорення, провести мозковий штурм для генерування ідей стосовно вирішення проблеми тощо.

Далі подано деякі інтерактивні методи навчання, що допоможуть здолати перешкоди на шляху реформування власного навчального досвіду.

Мозковий штурм

Мозковий штурм є прекрасним методом для використання досвіду учасників із метою розв'язання проблем та розроблення ідей. Мозковий штурм найкраще спрацьовує у групах із 5–7 осіб. Тривалість навчання може бути різною. Керівник заняття повинен заохочувати кількість (а не якість) ідей, які пропонують учасники штурму. **Правилами мозкового штурму є:**

- створення атмосфери, яка сприяє розкріпаченню мислення, уяви, творчого пошуку;
- будь-яка ідея повинна зустрічатися доброзичливо;
- критика і поточне оцінювання небажане;
- надання часу для індивідуального вдосконалення ідей (дайте час для написання, обдумування).

Методика проведення

Мозковий штурм може стати швидким та досить легким шляхом розв'язання складних проблем. Цей процес включає дві стадії.

На першій стадії викладач або група викладачів якомога швидше

висувають по змозі кілька альтернативних ідей щодо розв'язання проблеми. Тут надається воля уяви та інтуїції.

На другій стадії вони обирають найкращі ідеї із загального списку та намагаються їх здійснити.

Вправа (5–10 хв).

Якщо ви виконуете цю вправу самі, візьміть аркуш паперу та олівець. У верхній частині аркуша напишіть проблему, яку вам треба розв'язати, чи мету, якої бажаєте досягти.

Якщо ви займаєтеся цією вправою з групою педагогів, то призначте керівника, і нехай він запише проблему на дошці. Проблема може бути суто "технічною", наприклад, упровадження нової студентської форми у вашому навчальному закладі.

Поділіть аркуш паперу (дошки) на три колонки та дайте їм заголовки: "підходи", "люди", "ресурси". Потім до кожної колонки поставте запитання:

• За допомогою яких методів я (ми) можу (можемо) вирішити цю проблему, або які є альтернативні методи, що їх я (ми) можу (можемо) застосувати для виконання цього завдання?

• Допомоги кого із колег, інших спеціалістів, батьків я потребую?

• Які ресурси мені необхідні для досягнення цієї мети?

Записуйте все, що спадає вам на думку. Не намагайтеся нічого оцінювати, тільки записуйте.

Через п'ять хвилин критично оцініть ваш список для визначення того, які підходи для вас найкращі та які люди, ресурси вам необхідні.

Виділіть ідеї, які ви вважаєте раціональними, закресліть неприйнятні. Підкреслені ідеї розташуйте у порядку пріоритетності.

Цей метод застосовується для розв'язання проблем і конфліктів, включаючи побудову структури організації, визначення режиму роботи навчального закладу тощо.

Алгоритм мозкового штурму

1. Визначення проблеми (здійснює керівник) – 5 хв:

- тло проблеми;
- мета роботи (чого треба досягти);
- найважливіші обмеження;
- що вже зроблено або що намагаються зробити.

2. Висловлювання ідей (здійснює група) – 30 хв:

- індивідуальна стадія (всі учасники деякий час думають наодинці);
- групова стадія;
- мозковий штурм;
- бродіння ідей (нормальний спосіб роботи).

3. Відбір ідей (здійснює керівник) – 20 хв:

- керівник проглядає ідеї;
- відбирає їх для розробки;

- перетворює відібрані ідеї у форму “як?”.
- 4. Розвиток рішень (здійснює група) – 60 хв:
- вихідна точка – відібрані керівником ідеї;
- розроблення на чолі з керівником (ланцюги розроблення);
- узагальнене розроблення: під керівництвом організатора і в робочих групах.

Пропонуємо вашій увазі методи, які можна використовувати під час проведення мозкового штурму.

Метод ідеї Дельфі (прогнозування) використовується для пошуку ідей. Може бути застосований у системі “начальник відділу освіти – директори навчальних закладів – педпрацівники”.

Керівників навчальних закладів (викладачів) просять подати незалежно один від одного письмові пропозиції щодо розв’язання тієї чи іншої проблеми. Для відпрацювання пропозицій встановлюється певний термін (до 14 днів). Зібрані пропозиції піддаються первинному опрацюванню та аналізу.

На другому етапі цей список ідей повертається директорам навчальних закладів (педагогам) із проханням ще раз переглянути всі ідеї та зробити доповнення.

На останньому етапі керівникам навчальних закладів (педагогам) дається простий оціночний ключ, за допомогою якого зібрані пропозиції оцінюються під кутом зору необхідних критеріїв, робляться висновки.

Метод відсіювання

Цей метод відомий як “тригерна техніка” (від англ. *trigger* – пристрій, у якому напруги і струми змінюються на виході).

Кожному членові групи дається кілька хвилин часу для того, щоб стисло у вигляді тез записати своє рішення визначеної проблеми. Потім учасники по чергово оголошують про свої списки ідей. При цьому однакові ідеї відсіюються одразу.

Другий раунд починається тоді, коли вже названі всі пропозиції першого раунду. Проводяться відсіювання, аналіз пропозицій, відбір оригінальних.

Метод узагальнення ідей

Цей метод має ще одну назву – “ідейна інженерія”, він враховує та опрацьовує у письмовій формі знання та ідеї співпрацівників установи.

Практикується у вигляді п’яти етапів:

1. Визначення мети. Директор навчального закладу визначає цілі для розв’язання проблеми.
2. Відбір учасників. Запрошуються ті педагоги, які певною мірою ознайомлені з цією проблемою, а також ті, хто ще не був ознайомлений з

нею.

3. Аналіз труднощів. Створюється робоча група для аналізу проблеми, причин її виникнення, обмеження. На картках фіксуються документи та гіпотези.

4. Збір пропозицій для розв’язання проблеми. Фіксується у картках.

5. Складання програми заходів. Пропозиції перевіряються, відсіюються та оцінюються. Результати зводяться до узгодженої програми дій.

Подаємо на ваш розгляд заняття, яке широко використовується у практиці інтерактивного навчання.

Мозковий штурм “Карусель”

Модуль “Мозковий штурм “Карусель”” добре застосовувати тоді, коли тему можна поділити на підтеми чи підгрупи питань до неї. У кімнаті потрібно розвісити великі аркуші паперу, на кожному з яких записано різні підтеми чи питання. Розділившись на маленькі групи, учасники рухаються біля кожної з них, щоб “атакувати мізки” й записати, що вони знають із кожної з підтем. Кожна група отримує різного кольору маркер. Групи закінчують свою подорож біля таблиці, з якої почали, і зрештою мають змогу побачити, що було дописано іншими групами.

Основні етапи проведення мозкового штурму “Карусель”

1. Напишіть кожне питання або підтему на окремому аркуші.
2. Розділіть учасників на маленькі групи.
3. Роздайте кожній групі по таблиці.
4. Виберіть, хто буде записувати, і роздайте їм маркери.
5. Вказівки учасникам:
  - користуючись методом мозкової атаки, дайте відповіді на поставлене запитання (тему) (на це у вас ____ хв);
  - припиніть виконувати завдання, почувши сигнал.
6. Через визначений час подайте сигнал (дзвінок) і передайте маркер іншій особі з групи; далі кожна з груп рухається по колу до наступної таблиці справа.
7. Повторіть команди 5 та 6 (зазначені вище).
8. Продовжуйте вправу доти, доки кожна група не дасть відповіді на всі теми чи запитання.
9. Останній крок на вибір: кожна група закінчує свій рух біля таблиці, з якої почала, і протягом кількох хвилин вивчає цю таблицю і звертає увагу на те, що було додано, поки учасники переходили до інших діаграм; згрупує ідеї за категоріями.

Кути

Кути — це колективне навчання, що вимагає від учасників робити вибір, шукати обґрунтування вибору та практикуватися в уважному вислуховуванні інших точок зору. Це заняття здатне зосередити учасників

на темі, змусити їх докласти більше зусиль під час її вивчення, що дає змогу викладачу зібрати інформацію щодо початкових знань, помилкових позицій та шляхів обдумування теми.

Вправа починається з оголошення різних точок зору щодо вибору. Вони можуть бути прикріплені до таблиці і розвішені у різних кутах кімнати. Учасники поділяють одну із точок зору і потім ідуть до кута кімнати, щоб приєднатися до тих, кому теж імпонує ця точка зору. В усіх кутах учасники об'єднуються у пари і висловлюють один одному причини свого вибору. Зрештою, вони почують причини вибору точок зору інших учасників з інших кутів кімнати. На кількох етапах вправи "Кути" учасники переказують те, що розповіли їм їхні колеги.

П'ять слів – три слова

Варіант мозкового штурму "П'ять слів" пропонує учасникам назвати п'ять слів, що спадають на думку під час роботи над певною темою. Потім учасники об'єднуються у пари по троє чи четверо і обговорюють ці слова. Наприкінці вправи кожна маленька група вибирає три слова, повідомляє їх і пояснює їхнє значення для усієї аудиторії.

Наприклад

Напишіть п'ять слів чи фраз, що першими спадають на думку, на такі теми:

- індивідуалізація навчання;
- теорія множинного інтелекту;
- навчання шляхом гри;
- інтерактивні методи навчання;
- спостереження за дитиною;
- тематичне навчання;
- самооцінка дитини;
- оцінювання розвитку дітей.

Поради, способи та варіанти застосування

1. Використовуйте папір, розрізавши його на частини розміром індексних карток; учасники записуватимуть по одному слову чи фразі на картці. Коли вони будуть сортувати та вибирати з п'яти слів три, їм буде легко відкидати ті, що повторюються, і водночас звертати увагу на всі слова. Учасники можуть також сортувати слова за категоріями, назвати три категорії (замість трьох окремих слів).

2. Зберіть у кожній групі по три картки (ідеї), складіть їх у таблицю чи альбом, щоб можна було користуватися ними протягом чи після вивчення теми.

Мозковий штурм із використанням конвертів

"Конвертини" – мозковий штурм забезпечує чи не єдину форму індивідуального розв'язання проблеми учасниками. Такий метод добре

спрацьовує наприкінці семінару. Тривалість його приблизно 30 хв.

Алгоритм проведення

1. Розділіть учасників на групи. Найкраще, коли групи сідатимуть навколо столів.

2. Роздайте кожному із членів групи конверт та аркуші паперу. У верхній частині конверта напишіть ключову фразу: "Проблема, яку я маю з (називається тема), полягає у...". Тема, яку повинні вибирати, звичайно, стосується змісту семінару.

3. Дайте завдання учасникам, щоб вони закінчили речення чітким письмовим описом проблеми, над якою працюють. Вони повинні занотувати цей опис зверху на конверті.

4. Після того, як усі описи буде занотовано, кожен учасник передає свій конверт сусідові. Тепер кожен із учасників має прочитати проблему, записану на конверті, взяти папір і написати на ній можливий варіант розв'язання проблеми.

5. Потім учасник вкладає картку в конверт і передає наступному учаснику. Він читає проблему і пише можливе її вирішення на новому аркуші паперу, не дивлячись на те, що вже було запропоновано.

6. Коли учасники врешті знову отримують свої конверти (після того, як вони пройшли навколо усього столу), вони зачитують запропоновані шляхи вирішення проблем. Як завершальний етап, керівник може запропонувати учасникам поділитися ідеєю, яку вони обрали для подальшого використання зі своєю групою.

Планування впливу

Для того, щоб заходи з підвищення інноваційної культури сприяли реальним змінам, під час їхнього проведення слід розуміти, що зміни – це процес, що потребує часу. Значні зміни потребують відповідно безперервних тривалих зусиль та підтримки.

Подаємо ідеї, які можна використати, аби допомогти учасникам застосувати набуті знання на своєму робочому місці. Тривалість заняття – 15–30 хв.

Лист до самого себе

Нехай усі учасники навчання напишуть листа до себе, у якому перерахують усе, що вони мають намір зробити за результатами семінару (навчання). Потім кожен із них вкладає свій лист у конверт, адресований собі. Через деякий час (місяць–два) прочитайте листи адресатам. **Це гарне ввічливе нагадування учасникам, підготовлене ними самими.**

Демонстраційні рольові ігри

Рольові ігри демонстраційного типу проводяться частиною учасників групи перед рештою. Такі ігри використовують для стимулювання дискусії і демонстрації тих чи інших навичок. Час для

проведення потрібен різний.

Основні етапи. Два або більше “акторів” представляють усій групі драматичну сценку з життя навчального закладу. Її метою є ілюстрація проблеми, використання чи набуття тих чи інших навичок, стимулювання дискусії. Постановка базується на даних інструктором настановах щодо ролей, як правило, сформульованих письмово. Варіація драматичної сценки полягає в тому, що “актори” використовують “неправильну” чи “правильну” техніку. Інші учасники спостерігають неправильний спосіб дії і критикують його. Бачачи правильний спосіб – обговорюють його. Можливий і той варіант, коли розігрується та чи інша ситуація. Перед тим, як показати “акторів” усій групі, можна “розіграти” сценку в невеликій групі.

Для залучення до роботи всієї групи необхідно:

1. Розподілити учасників на стільки груп, скільки існує ролей у цій грі;
2. Видавати кожній інформацію про постановку і одну з ролей;
3. Запропонувати кожній групі обговорити і визначити стратегії, що будуть використані у рольовій грі;
4. Запросити з кожної групи добровольця, який виконуватиме роль.

Дати час для опрацювання ролей;

5. Провести коротке опитування решти групи та глядачів стосовно того, що вони повинні взяти з рольової гри. Можна дати глядачам короткі письмові рекомендації щодо предмета їхніх спостережень;

6. Провести гру. Після закінчення гри провести загальне обговорення, що включатиме порівняння планів і очікувань групи і того, що відбулося. Для дискусії можна використати роздані глядачам письмові рекомендації;

7. Підсумувати знання, здобуті в результаті рольової гри.

Рекомендації щодо проведення рольових ігор

1. За можливості активна участь (роль) у грі повинна бути вільним вибором, а не вимогою. Навіть спостереження може бути потужним джерелом навчального досвіду.

2. Нехай рольові ігри будуть короткими (до 15 хв) і цілеспрямованими (треба визначити дії учасників та їхню взаємодію з іншими).

3. Давайте тим учасникам, які виконують роль, можливість просити допомогу, робити перерви тоді, коли вони хочуть. Визначте запасних гравців, які можуть взяти участь у грі.

4. Якщо рольова гра проводиться для вироблення навичок, заздалегідь забезпечте учасників інформацією про ті навички, яким їх навчають. Таке повідомлення може включати письмовий опис, відеодемонстрацію навичок, персонажів рольової гри.

5. Учасникам потрібно давати можливість грати різні ролі.

6. Якщо участь у рольовій грі є обов'язковою для всіх, утворіть

маленькі групи (більшість людей ніяковіє перед великою аудиторією).

7. Якщо ви плануєте провести рольову гру перед великою аудиторією, заздалегідь запитайте людей, чи бажають вони взяти в цій грі участь. Підготуйте їх до цього раніше, щоб вони мали час обміркувати свою роль. Обирайте гравців, які комфортно почувають себе один з одним.

8. Призначайте аналітиків із аудиторії для аналізу гри.

Метод проблемно-рефлексивного полілогу

Формуванню інноваційної поведінки педагога допомагає використання **рефлексивно-інноваційних методів**, які дають йому змогу актуалізувати, переосмислити набутий досвід, виявити нові проблеми, налаштувати на зацікавлене конструктивне ставлення до новацій, їхня особливість – відкритість, творче розуміння кожним педагогічного завдання.

У цьому контексті важлива роль належить **проблемно-рефлексивному полілогу**. Цей метод забезпечує актуалізацію і розвиток творчих можливостей педагога аж до самостійного осмислення проблем інноваційної діяльності, прийняття інноваційних рішень. Реалізація його охоплює такі етапи:

1. Відшукування і з'ясування педагогічних проблем (кожний учасник, не наслідуючи попереднього, структурує проблеми).
2. Висунення ідей, спрямованих на розв'язання конкретних проблем.
3. Колективне обговорення ідей.

Цінність такого полілогу полягає в розвитку кожного педагога, а не лише найбільш підготовлених у формулюванні й вирішенні спільних проблем. “Заборона” на повторення ідей забезпечує максимальне осмислення альтернативних рішень.

Метод позиційної дискусії

Цей метод застосовується під час формування банку даних про різні педагогічні інновації, коли необхідно забезпечити процес їх критичного аналізу. Алгоритм такої дискусії передбачає поділ групи педагогів на три частини.

Перша група розробляє та обґрунтовує проект майбутньої інновації. На цьому етапі допустима критика пропонованих рішень. Після припинення дискусії група представляє для загального обговорення один із напрацьованих варіантів.

Друга група має з'ясувати всі альтернативні варіанти щодо запропонованого нововведення, спростувати твердження першої групи. Відхиливши пропозиції, вона розробляє своє рішення і також викладає програму дій.

Завдання третьої групи полягає в аналізі та пошуку конструктивного у запропонованих проектах, подання компромісних шляхів вирішення

проблеми. Далі групи міняються ролями і весь цикл повторюється знову.

Отже, інноваційне навчання педагогів має велике значення у формуванні інноваційної культури, переконує у значущості таких напрямів розвитку професійних якостей педагога, як емоційність мислення, формування нового типу спілкування та комунікативних здібностей, розвиток здатності до внутрішнього діалогу як основи самопізнання, проблематизації спілкування, лабільності (змінності) його способів, зміни ролей.

6. Використання навчальних ігор.

Позитиви та проблеми

У західних особистісно орієнтованих технологіях на перше місце вийшла гра. У незначних дозах цей засіб корисний і необхідний, однак потрібно зважено підходити до доцільності та періодичності використання ігор.

Як поєднати непокєднане?

“Якщо у аудиторії студенти гралися, а додому отримали завдання – виконати вправу з підручника, розв'язати задачі тощо, а інспектор перевірятиме грамотність – то, скажіть мені, навіщо марно витратили час і сили студентів?”, – зауважує вчений І.Підласий, висловлюючи свою думку про доцільність використання навчальних ігор. Весело провели час, порозважалися, начебто чомусь і навчилися. Просять ще і ще. Оце і є поблажлива технологія. Якщо ваше завдання – весело провести час, то можна брати її на озброєння. А якщо ви чомусь хочете навчити дітей, то треба подумати.

Стратегією української освіти, з одного боку, проголошено мету – створення умов для самореалізації особистості, що дає студенту змогу бути самобутнім і самодостатнім та навчатися, як він може і як він бажає (ВНЗ створює умови для найкращої реалізації його намірів), з другого – стандарт вимагає опанування знання на рівні, не нижчому за встановлений. Як сумістити право навчатися – як хоче студент і як він може – з обов'язком опанувати предмет не нижче встановленого рівня (стандарту)? Незалежно ж тестування випускників не може і не повинне враховувати нічого, крім знань. Тест однозначно встановлює: знає – не знає.

Як же нам сумістити несумісне?

Узагальнюючи накопичений досвід, можна виділити низку позитивних моментів використання навчальних ігор:

- студенти опановують досвід діяльності подібний до того, який би вони набували в дійсному житті;
- дають змогу самим студентам вирішувати складні проблеми, а не залишатися пасивними спостерігачами;

- створюють вищу потенційну можливість переносу знань та досвіду діяльності з навчальної ситуації в реальну;
- забезпечують навчальне середовище швидкого реагування на дії студента;
- дають змогу “ущільнювати” час: за короткочасну гру студент дізнається більше, ніж за значно більший проміжок часу навчання іншими методами;
- психологічно привабливі для студентів: прийняття самостійного рішення не лише дуже стимулює, але й переконує студента в необхідності виваженого підходу;
- імітаційні ігри безпечні;
- захоплюють студентів: навіть ті навчальні теми, які звичайно не викликають зацікавленості, легко засвоюються в ігровій формі.

Негативні моменти використання навчальних ігор

В іграх є й негативні моменти, що суттєво звужує діапазон їхнього застосування:

- імітаційні ігри вимагають гарної методичної підготовки педагогів, на яку треба витратити енергію і час;
- інколи вимагають більших затрат часу порівняно з економнішими методами (наприклад, читанням);
- часто акцентують досвід діяльності, який не є основним для проєктованого засвоєння змісту навчання;
- розробники не завжди знають методику навчання, а тому створюють власні продукти, орієнтуючись на технічні можливості комп'ютерних систем;
- дорогі комп'ютерні системи та програми менш доступні, ніж традиційні навчальні матеріали (наприклад, книги, таблиці, роздаткові матеріали);
- можливі неконтрольовані спалахи емоцій студентів, погіршення їхньої поведінки, а відтак і формування звички нестриманості;
- частина задумана і розроблена недосконало, що може призвести до невдач і розчарувань;
- у деяких обмежується кількість учасників, тож їх неможливо використати для фронтального навчання.

Доцільність застосування комп'ютерних ігор

Вони найдоцільніші для вирішення таких завдань:

- формування інтелектуальних умінь студентів;
- створення емоційного ставлення студентів до навчального матеріалу;
- посилення навчальної мотивації.

Слід додати і такі, на перший погляд, незначні поліпшення, пов'язані з використанням класних ігор:

- обговорення результатів гри з батьками вдома;
- регулярність відвідування навчального закладу, користування бібліотекою;
- підвищення зацікавленості;
- зростання активності та самостійності прийняття рішень.

Партнерська педагогіка західного зразка

Сьогодні уважно придивляємося і пробуємо застосовувати партнерську педагогіку західного зразка. Розглянемо основні положення західної партнерської технології.

1. Викладач і його студент – ділові партнери у досягненні мети.
2. Основа співробітництва – контракт із точно визначеними обов'язками, термінами, результатами, санкціями і фінансуванням.
3. Завдання студента – опанувати важливий для нього предмет вивчення.
4. Мета педагога – допомогти йому в реалізації мети.
5. Відповідальність: 50% відповідальності студента (вживається і термін – співвідповідальність), 50% – педагога.
6. Стимули: для студента – його наміри, для педагога – винагорода.
7. Організація процесу: максимальна самостійність студента, втручання педагога лише тоді, коли в студента з'являються проблеми.
8. Постійне формування узагальнених алгоритмів вирішення завдань.
9. Упровадження дієвих стимулів самомотивації.
10. Максимальна опора на індивідуальні особливості.
11. Використання найновіших засобів, що можуть сприяти прискоренню процесу навчання.
12. Забезпечення нешкідливості процесу і збереження здоров'я студента.
13. Забезпечення індивідуального розпорядку дня.
14. Створення комфортних умов.

Партнерство не має жорстких схем. Його можна порівняти з нашим розумінням творчості. За винятком одного – без права на помилку. Тому педагоги вкрай обережно йдуть на порушення гарантованих схем. На творчість їх надихнути дуже важко. Ніхто не хоче ризикувати. Порівняйте з нашою легковажністю – половина навчальних закладів і кожен другий викладач проголошують, що працюють у творчому режимі.

Технологічні схеми гнучкі. Нерідко зміна схеми відбувається прямо на занятті. У першій його частині педагог виступає в ролі майже авторитарного керівника навчального процесу, сприймається як джерело знань для студентів, а у другій частині він виступає як фасилітатор –

помічник студента, “полегшувач” його праці. Схема загалом не нова і нагадує нашу організацію пізнавального процесу, коли у першій частині викладач подає нові знання, розтлумачує їх студентам, а далі приступає до практичного закріплення матеріалу.

Наступна схема класного партнерства використовує можливості взаємонавчання. Практикується робота в парах, трійках, мікрогрупах, але це переважно для муніципальних навчальних закладів. У приватних привілейованих вишах взаємодопомога, співпраця студентів спостерігається нечасто. Поширене індивідуальне консультування, додаткові заняття. Кращі студенти надають репетиторські послуги за гроші.

Останнім часом партнерські стосунки дедалі ширше упроваджуються в усіх типах американського навчального закладу. Партнерські моделі навчальних закладів виявляються для цього найдоцільнішими.

7. Оцінювання знань як педагогічна проблема

Суперечки з питань – як оцінювати відповіді, виставляти оцінки чи обходитися без них – не припиняються, хоча контролювання, оцінювання дуже давні компоненти педагогічної технології. Контролювання й оцінювання завжди супроводжували розвиток навчального закладу. Проте, як і сотні років тому, педагоги не доходять спільної думки – чи є оцінка індикатором якості, визначником успішності, чи навпаки, існує як показник переваг – недоліків тієї чи іншої системи (методики) навчання. Суперечливий характер оцінки відзначив ще Я. Коменський, звернувшись до педагогів із закликом розумно і виважено скористатися своїм правом на оцінку.

У новому демократичному навчальному закладі немає місця для формального контролювання. Дидактичний контроль як своєрідний метод навчання має яскраво виражену навчальну, розвивальну спрямованість, поєднується із самоконтролем, необхідним і корисним насамперед самому студенту.

Оцінювати відповіді треба, спираючись на вимоги і нормативи оцінок із кожної навчальної дисципліни. Із нормативами повинні бути ознайомлені й студенти. Широко розповсюдженими причинами необ'єктивної педагогічної оцінки є не тільки недостатня розробленість критеріїв оцінювання, але й те, що викладачі рідко зв'язують свої оцінки з вимогами і нормативами. Кожен має власне уявлення про те, що повинен знати студент, і як він зобов'язаний викладати свою відповідь. Багато залежить від суб'єктивних уподобань педагога.

Саме педагогічний суб'єктивізм є головною причиною того, що багато нинішніх студентів віддає перевагу комп'ютерним і тестовим формам контролю, де участь педагогів є мінімальною.

Результати світового досвіду системи оцінювання знань

Такий досвід досить об'ємний, тому підсумовуючи його, вдамось до тез:

1. Пошук досконалості – виправдана мета в особистому житті, навчанні та бізнесі. Однак більшість навчальних закладів ставить собі за ціль досягнення таких показників “успішності”, які далекі від досконалості.

2. Письмові тестування з будь-якої дисципліни, за винятком хіба що математики і каліграфії, дають змогу виявити тільки невелику частку особистих навичок і вмін студента.

3. У світі, де кожен прагне керувати власним життям, важливо вміти адекватно оцінювати себе. Це ще раз пояснює, чому невід'ємним складником упевненості у власних силах мусить стати постійне оцінювання своїх здобутків.

4. Справжній успіх часто стає результатом спільних зусиль, тому варто заохочувати людей до взаємного оцінювання, яке може поєднуватись із самооцінюванням – спочатку оцінюємо себе самі, щоб потім обговорити цю оцінку з людьми, які працюють із нами.

5. Одним із великих тріумфів людства є вміння вчитися на помилках, звідси мало б впливати позитивне ставлення до помилок, і загалом ризику, як до важливих компонентів розвитку. **Помилка – це крок назустріч досконалості.** Ніякий екзамен не повинен карати за творчий підхід чи взяття на себе ризику; існування однієї правильної відповіді можливе хіба що в арифметиці. Ейнштейн не відкрив би своєї теорії відносності, якби не поставив під сумнів основи математики.

6. Надзвичайно важливо вміти критично мислити. Відкриті й незашорені підходи в розв'язанні проблеми відіграють істотну роль у всіх ділянках життя. Усяке оцінювання мусить стимулювати розвиток цих рис, а не заохочувати до розкладання думок у шухлядки за принципом правильних і неправильних.

7. Оцінювання, спрямоване на викладача, таке ж важливе, як і оцінювання студента. Будь-який професійний інструктор семінарів роздає анкети для оцінювання своєї роботи, аби передбачити реакцію учасників і скоригувати власну поведінку. Завдяки цьому вільному, чесному і справедливому обміну думками викладачі моделюють у студентів позитивне ставлення до успішної роботи над собою.

8. Компетентні викладачі й адміністратори мусять застосовувати ті ж принципи у взаєминах між викладачами й батьками. Регулярне посилення додому анкет з оцінюванням роботи викладачів є істотним елементом зміцнення довіри між навчальним закладом і домом, складником нової концепції обслуговування клієнтів – студентів і батьків.

Важливо, щоб усі навчальні заклади взяли ці принципи на своє озброєння.

Загальні правила прийняття відповіді та її оцінки такі:

- перевіряємо те, чому навчали. Студент одержує завдання того рівня, над досягненням якого він працював;
- ніхто не стає гіршим. Це значить, що до кінця заняття (пари) студент уже не отримуватиме завдань нижчого рівня;
- необхідно досягти того, щоб студент піддавався тестуванню і моніторингу на всіх заняттях.

Мистецтво приймати і коментувати відповіді студентів

Поряд із оцінюванням знань важливим є вміння педагога приймати і коментувати відповіді. Педагог, який не опанував мистецтво об'єктивного і зацікавленого прийняття відповідей, має менше шансів для продовження кар'єри у ринковому світі. Сучасні студенти хочуть навчатися у вимогливого, але толерантного, чуйного і тактовного викладача.

1.3 кожним своїм запитанням викладач спершу звертається до всієї аудиторії, потім викликає студента, який побажав відповідати, або іншого за власним вибором. **Досвідчені педагоги радять частіше опитувати слабших, невпевнених у собі студентів та тих, які нерегулярно готуються до занять.**

Правда, за ринкових умов викладачеві доведеться підкорятися вимогам контракту і контролювати стільки, скільки необхідно для гарантування якісного продукту.

2. Запитання пропонуються рівним, твердим, доброзичливим тоном. Потрібно давати час на роздуми, міркування, і якщо піднімається мало рук, не слід нервувати і квапитися. **Краще запитати те саме ще раз, більш вишукано, іншими словами, поки відповіді не стане більше.** Тільки в тому випадку, коли йдеться про безумовне знання пройденого, наприклад, таблиця множення, граматичні правила тощо, запитання пропонуються швидко і коротко.

Правильно поставлене запитання вимагає такої самої правильної відповіді. Навчити студентів давати нам вичерпні відповіді – це мистецтво.

3. **Не можна схвалювати, коли студенти поспішають дати відповідь негайно, як тільки почують запитання чи навіть не дослухають його до кінця.** Не слід дозволяти студентам викрикувати відповіді. Тому, хто дає занадто тихі відповіді, треба допомагати.

Якщо студенти не дають ніякої відповіді, то потрібно з'ясувати, у чому причина:

- запитання не розуміють;
- запитання поставлене неправильно (сформулюйте краще);
- поганий настрій аудиторії, боязкість, неуважність, незнання матеріалу, квапливість;

- студент без підтримки аудиторії не може знайти правильну відповідь.

4. Постійно тримайте в полі зору граматичну правильність відповідей. Це має важливий вплив на розумовий розвиток студентів, формування правильного способу мислення.

5. Запитання не повинні зменшувати здатність студента робити зв'язний виклад. Не кваптеся витягати зі студента шматки та уривки відповіді, надавайте йому волю для висловлювання власних думок. При незначних помилках допомагайте обережними натяками. Постійне перебування заважає дітям розвивати здібності зв'язного викладу. Надавайте студенту право викласти свої думки так, як він вважає за потрібне.

Тільки після закінчення відповіді можна запропонувати іншим його поправити. Але це порада також виведена з досвіду соціалістичної педагогіки. У аудиторії, де кожен опановує науку як хоче і як може, коментувати погані відповіді іншим студентам забороняється.

Головні правила міцного засвоєння знань

Проблемою навчальної практики є неміцність базисних знань, умінь. Вирішення її можливе тільки шляхом багаторазового і безперервного повторення вивченого в нових ситуаціях і зв'язках доти, доки дії не будуть доведені до автоматизму, не залишаться у довгостроковій пам'яті і не будуть за кожного відтворення вимагати участі розуму і волі.

Не можна припиняти навчання тоді, коли отримуємо перше безпомилкове відтворення знань. За нормального навчання цей момент – не кінець, а лише початок навчання. Знання, уміння після першого правильного відтворення треба ще довго повторювати, закріплювати, щоб вони назавжди залишилися в пам'яті. Повторення і закріплення розтягуються на весь період навчання. **Ефективний викладач тільки те й робить, що повторює, додаючи щоразу невелику децицію нових знань.**

Щоб знання й уміння були міцними, викладачеві треба дотримуватися таких головних правил:

- виділяти головні знання, уміння, відмовитися від малоцінних і незначущих;

- заощаджувати сили студентів, не розтрачувати їх на запам'ятовування малоцінних знань, не допускати перевантаження пам'яті на шкоду мисленню;

- перешкоджати закріпленню в пам'яті неправильно сприйнятого чи того, що студент не зрозумів. Запам'ятовувати потрібно тільки свідомо засвоєне, добре осмислене;

- матеріал, що вимагає запам'ятовування, треба укладати в короткі ряди: те, що ми маємо носити у своїй пам'яті, не повинно мати великих розмірів;

- з підлягаючих запам'ятовуванню рядів треба вилучати усе, що студент сам легко зможе додати;

- погоджувати частоту повторень із кривою забування. Найбільша кількість повторень потрібна відразу після ознайомлення студентів із новим матеріалом, тобто в момент максимальної втрати інформації, після чого кількість повторень повинна поступово знижуватися, але ніколи не зникати повністю;

- стежити за логікою подачі навчального матеріалу. Знання і переконання, логічно пов'язані між собою, засвоюються значно міцніше, ніж розрізнені відомості;

- завжди пам'ятати, що головним засобом зміцнення знань є їхнє самостійне багаторазове повторення;

- розвивати пам'ять, використовуючи різні мнемотехнічні прийоми, що полегшують і скеровують запам'ятовування;

- домагатися глибокого і міцного засвоєння кожним студентом не усього, що вивчається, а головного: міцно засвоєне, воно стане надійною основою для подальшого свідомого навчання;

- контролювати логіку навчання: міцність знань, логічно пов'язаних між собою, завжди перевищує міцність засвоєння розрізнених, слабо поєднаних між собою знань;

- проводити повторення і закріплення вивченого так, щоб активізувати не лише пам'ять, а й мислення, почуття студентів. Працюючи над усвідомленням і закріпленням знань, поступово розширювати їхній обсяг;

- знаходити нові схеми повторення вивченого, надавати можливість студентам розглядати матеріал із різних сторін, під різними кутами зору;

- завжди зв'язувати вивчення нового з раніше пройденим, повторювати старе в новому;

- проводити закріплення і зміцнення знань, умінь у логічно цілісних структурах;

- відмовлятися від одноманітних видів роботи: вони мало розвивають і швидко стомлюють. Вправи підбирати так, щоб вони мали розвивальний характер. Виконання вправ, розв'язання задач дають ефект, якщо вимагають активних роздумів, пошуку раціональних розв'язків, перевірки шляхом зіставлення результатів із заданими умовами;

- пояснювати, що і як треба робити, які вимоги будуть пред'явлені до результатів;

- проводити пробні вправи під керівництвом викладача;

- постійно виявляти і вимірювати досягнуті успіхи;

- використовувати обрахункові вправи, усний рахунок як найважливіший і універсальний засіб зміцнення і дієвості навчання: спершу на паличках, потім угорос, наприкінці – подумки, про себе. Рахунком розви-

вається усе. Уміння обраховувати “в умі” швидко і правильно – основа інтелектуального розвитку;

- широті змісту, безперервному збільшенню обсягів знань протиставляти структурування – згоргання інформації у короткі висновки, алгоритми, принципи, опанування яких звільняє студента від завчання багатьох положень.

У традиційній технології ці правила не завжди реалізуються. Діють вимоги: швидше і швидше. Більше повідомити, законспектувати. Записати і забути. І не залишається вже ні часу, ні сил, ні бажання учитися ґрунтовно.

8. Організація самонавчання студентів

Сьогодні викладач повинен навчити студента самостійно політшувати свої досягнення в навчанні, планувати його результат, користуватися різноманітними пам'ятками під час виконання домашніх завдань, визначати причини, які заважають самостійно працювати і здобувати знання.

Далі подасмо матеріал, який викладач може використати для організації самонавчання студентів у формі пам'яток, порад, рекомендацій тощо.

Організуйте свій власний час

Розподілити час – означає скласти розклад занять, дотримуватися його, організувати свої заняття відповідно до пріоритетів.

Основні принципи

1. Стежте за часом.
2. Аналізуйте, як ви проводите час.
3. Звітуйте перед собою, коли ви марно витрачаєте час.
4. Зазначайте, коли ви працюєте продуктивно. **Знання про власний**

розподіл часу дає змогу спланувати краще свій час.

5. Напишіть список, що потрібно зробити. Розмістіть проблеми за ступенем значущості.

6. Заведіть щоденник, у який занотуйте заплановані справи.

7. Заведіть записну книжку для довгострокового планування.

Планування розкладу занять

1. Виділіть достатньо часу для сну, добре збалансованої дієти та дозвілля.

2. Визначтеся з пріоритетами.

3. Виділіть час для повторення відразу після навчальних занять.

4. Сплануйте заняття 50-хвилинними блоками.

5. Оберіть місце для занять, де вам не заважатимуть.

6. Внесіть у розклад щотижневе повторювання.

Як треба працювати

1. Підготуйте усе необхідне для роботи.
2. Приберіть із робочого місця все зайве.
3. Навчальні посібники розкладіть за порядком.
4. Розпочавши роботу, не поспішайте.
5. Не працюйте до цілковитої втоми, робіть перерви.
6. У години роботи краще не їсти, бажано робити це у перерву.
7. Будьте зосереджені під час роботи.
8. При невдачах не хвилюйтеся, робіть перерву, заспокойтеся і продовжуйте роботу.

9. Закінчивши роботу, впорядкуйте своє місце.

Сім кроків до вміння організувати свій час

1. Складіть список справ, які потрібно виконати.
2. Упорядкуйте, класифікуйте ці справи у списку.
3. Розподіліть список на дві частини: список регулярних справ і список інших справ.
4. Перетворіть нерегулярні справи на регулярні й точно сплановані.
5. Розподіліть регулярні справи на жорстко фіксовані в часі й ті, що мають часові рамки.
6. Чітко фіксуйте в часі регулярні справи, закріпіть за ними одні і ті самі години.
7. Визначте ступінь невідкладності нерегулярних справ, особливо тих, які можуть перетворитися на термінові.

Організація раціонального режиму самопідготовки

1. Робіть після кожної години розумової праці десятихвилинну перерву для відпочинку.

2. Продумайте активний відпочинок під час перерви. Саме це підвищує чутливість нервової системи, зміцнює увагу й пам'ять, активізує розумову діяльність.

3. Врахуйте: в першій половині дня більшість людей має вищу працездатність.

4. Перш ніж стати до роботи, продумайте її модель і весь порядок трудових прийомів.

5. Оберіть таку послідовність трудових дій, щоб результати вже виконаних операцій не були порушені наступними діями.

6. Слід прагнути до поліпшення умов для виконання наступних операцій у результаті попередніх дій.

Як готувати домашні завдання

1. Приступайте до роботи тільки після відпочинку.
2. Готуйте заняття в день отримання завдання – це найкраща профілактика забування.
3. Починайте роботу з настановою запам'ятати надовго.

4. Під час виконання домашнього завдання чергуйте дисципліни різних циклів.

5. Постійно контролюйте якість виконаного завдання.

Алгоритм самопідготовки

1. Розпочинайте виконувати домашні завдання в точно встановлений час.

2. Перевірте готовність робочого місця.

3. Зосередьтеся, подумайте, із чого починати.

4. Намагайтеся всі ускладнення усунути самостійно.

5. Про завдання дізнавайтеся зі щоденника або закладки в підручнику.

6. Якщо забули правило, спробуйте пригадати, перевірте себе за підручником.

7. Починайте самопідготовку в певному порядку, наприклад, мова, математика, читання.

Як виконувати письмові завдання

1. Уважно прочитайте завдання.

2. Повторіть за допомогою підручника, вивчіть визначення, правила, пов'язані з виконанням цієї роботи.

3. Після виконання письмового завдання уважно перевірте написане.

4. Помилки виправляйте акуратно, відповідно до рекомендацій викладача.

Як працювати над твором

1. Зміст твору має відповідати темі (про що писатимете) та основній думці (що ви стверджуватимете).

1. Не пишіть зайвого (що не стосується теми висловлювання).

2. Стежте за порядком викладу думок.

4. Використовуйте відомі вам мовні засоби зв'язку між реченнями в тексті.

5. Дбайте про мовленнєве оформлення.

Як працювати над переказом

1. Прочитайте уважно текст.

2. Визначте його тему та основну думку.

3. Поділіть текст на частини і дайте їм заголовки.

4. З'ясуйте значення та правопис незрозумілих слів, розстановку розділових знаків.

5. Складіть план.

6. Перекажіть текст, дотримуючись плану.

7. Пам'ятайте про вимоги до мовлення.

Як працювати над збагаченням словникового запасу

1. Читайте багато художніх творів відомих майстрів слова. Записуйте слова й вирази, які б ви хотіли вживати у своєму мовленні.

2. Читайте текст повільно, намагайтеся встановити, як інакше можна

тлумачити слова й речення.

3. Не залишайте поза увагою незрозумілі слова – звертайтеся частіше до словників.

4. Заведіть зошит обліку прочитаних книг.

5. Ваше мовлення збагатять записи прислів'їв, приказок, крилатих слів та виразів.

Як скласти простий план

1. Уважно прочитайте текст.

2. Поділіть текст на об'єднані спільним змістом логічні ланки.

3. Доберіть заголовки до кожного уривка.

Як скласти складний план

1. Уважно прочитайте матеріал.

2. Розділіть його на основні смислові частини, назвіть їх (пункти плану).

3. Розділіть на смислові частини зміст кожного пункту, також назвіть їх (підпункти плану).

4. Перевірте, чи не збігаються пункти та підпункти плану, чи повністю в них відображено основний зміст тексту.

Як скласти конспект

1. Прочитайте текст, розділіть його на основні смислові частини, визначте головну думку.

2. Якщо треба скласти план-конспект, сформулюйте його пункти, підпункти, визначте що саме слід включити в план-конспект для розкриття кожного з них.

3. Найважливіші положення (тези) послідовно і стисло викладіть своїми словами або у вигляді цитат.

4. У конспект включіть і докази, що обґрунтовують основні положення, конкретні факти, приклади.

5. Окремі слова пишіть скорочено, виписуйте лише ключові слова, застосовуйте умовні позначки.

6. Робіть широкі поля: це дасть змогу доповнювати конспект.

7. Застосовуйте різні способи підкреслювання, використовуйте олівці та ручки різного кольору.

Як готувати доповідь, реферат

1. Продумайте тему, загалом визначте її зміст, складіть план.

2. Складіть список літератури; читаючи її, виписуйте усе, що слід включити в роботу.

3. Доробіть план, проти кожного пункту позначте, з якої книги слід узяти матеріал.

4. У вступі до роботи розкрийте значення її теми.

5. Послідовно розкрийте усі передбачені планом питання, обґрунтуйте, підкріпіть прикладами, фактами.

6. Висловіть своє особисте ставлення до теми.
7. Пишіть грамотно, стисло, не припускайте повторень.
8. Точно вкажіть, звідки взято наведені в тексті цитати й факти.
9. Наприкінці роботи зробіть узагальнювальні висновки.
10. Самокритично прочитайте роботу, відкоригуйте, перепишіть начисто.

Як читати книгу

1. Визначте мету читання.
2. Читаючи, виявляйте активність, зафіксуйте ключові слова та фрази, ідеї та образи.
3. Усвідомлюйте, чим хвилює вас цей текст.
4. Закінчивши читання, знову перегляньте і визначте місця, які вас найбільше зацікавили.

Алгоритм читання

1. Прочитати.
2. Усвідомити.
3. Засвоїти.
4. Продумати.
5. Виписати.
6. Оцінити.

Основні способи читання

1. Поглиблене: звертати увагу на деталі, здійснювати їх аналіз та оцінку.
2. Швидке: безперервне читання з аналізом фактів, суджень, синтезом окремих понять.
3. Панорамне швидке: здійснюється шляхом збільшення оперативного поля зору.
4. Вибіркове читання: різновид швидкого читання, вибіркове читання окремих розділів книжки.
5. Читання-перегляд: попереднє ознайомлення з текстом.
6. Сканування: швидкий перегляд з метою пошуку прізвища, слова, факту тощо.

Читання оповідання

1. Прочитайте текст.
2. Про що (про кого) в ньому йдеться?
3. Що (чи хто) сподобалося?
4. Прочитайте ще раз і подумайте, що хотів сказати автор?
5. Відшукайте відповіді на запитання.
6. Виберіть образні слова, описи.
7. Складіть план.
8. Перекажіть.
9. Підготуйте продовження.

Послідовність роботи під час списування тексту

1. Прочитайте речення (його частину).
2. Вдумайтеся у його зміст.
3. Повторіть речення (його частину) подумки.
4. Придивіться до правопису слів, написання розділових знаків.
5. Швидко й безпомилково запишіть речення (його частину).

Корисні поради для читача

1. Намагайтеся читати вголос, не поспішайте, вдумуйтеся у зміст прочитаного.
2. Зверніть увагу на те, як поведуться герої книжок, вчіться у них доброго.
3. Коли закриватимете книжку, подумайте, чому вона навчила.
4. Умійте берегти книгу.

Як працювати з текстом

1. Встановіть за ілюстраціями і назвою тему тексту.
2. Ознайомтеся зі змістом. Не поспішайте під час читання.
3. Уточніть значення незнайомих слів.
4. Відтворіть зміст прочитаного за запитаннями.
5. Складіть свої запитання.
6. Попрацюйте над інтонацією:
  - змінійте ваш голос на розділових знаках;
  - читайте м'яко й голосно.
7. Поміркуйте над прочитаним.
8. Чим зацікавив твір?
9. Чи сподобався він вам? Чим? Чого навчив?
10. Перекажіть твір своїм батькам.
11. Намалюйте до нього малюнок.

Пам'ятка для виконання письмових робіт

1. Приготуйте усе необхідне для роботи.
2. Прочитайте завдання, подумайте, які правила потрібно використовувати у праві.
3. Перегляньте подібні вправи, які виконували в аудиторії.
4. Не поспішаючи, починайте виконувати роботу.
5. Окремі складні частини завдання не пишіть у зошит, користуйтеся чернеткою.
6. Виконавши завдання, зробіть перевірку.

Пам'ятка для виконання усних завдань

1. Згадайте, про що розповідав викладач на занятті.
2. Читайте текст цілком; одночасно, де потрібно, користуйтеся малюнками, схемами.
3. Читайте уважно і намагайтеся запам'ятати головне.
4. Закрийте книжку і подумки уявіть прочитане.

5. Читайте вдруge, звертаючи увагу на ті місця, які не запам'ятали.
6. Коли текст запам'ятовується погано, запишіть план прочитаного.

Як написати твір

1. Прочитайте тему твору, вдумайтеся в неї.
2. Визначте тип тексту (опис, роздум, розповідь).
3. Подумайте, про що обов'язково потрібно сказати в творі, щоб розкрити тему.
4. Доберіть слова, вирази, які зроблять твір виразним.
5. Згадайте, із яких частин складається текст (вступ, основна частина, закінчення).
6. Складіть план.
7. Продумайте, про що розповідатимете у кожній частині (з чого можна почати твір, про що написати в основній частині, як закінчити твір), де використати дібрані слова і вирази.
8. Усно складіть повний текст твору, користуючись планом.
9. Запишіть його (дотримуючись абзаців).
10. Перевірте написане.

Як розв'язати задачу

1. Уважно прочитайте задачу; подумайте, про що у ній ідеться; з'ясуйте незрозумілі слова і вирази; виділіть у задачі умову і запитання.
2. Подумайте, що означає кожне число, який зв'язок між числами.
3. Ця задача проста чи складна? Якщо складна, то спробуйте намітити план розв'язання.
4. Якщо план не вдалося відразу скласти, випишіть числові дані задачі або зробіть стислий запис; пригадайте, яку подібну задачу розв'язували раніше; розв'яжіть частину задачі; чи не можна тепер знайти відповідь на основне запитання?
5. Розв'яжіть задачу.
6. Перевірте розв'язок.
7. Запишіть відповідь.

Як вивчити вірш

1. Починайте готувати домашнє завдання з вивчення вірша.
2. Тихо прочитайте вірш. З'ясуйте усі незрозумілі слова і звороти.
3. Голосно прочитайте вірш. Намагайтеся відчути його ритм.
4. Прочитайте вірш ще раз – голосно й виразно.
5. За дві хвилини повторіть вірш уголос напам'ять 2–3 рази, за необхідності зазираючи в текст. Спробуйте уявити події, описані у вірші, або його настрій.
6. Через три години двічі–тричі повторіть вірш, не зазираючи в текст.
7. Перед сном ще раз повторіть вірш.
8. Наступного ранку спочатку прочитайте вірш, а потім розкажіть напам'ять.

Складання схеми як особистого навчального документа

Відмовтеся від складання плану, пункти якого викладені реченнями і оперуйте ключовими словами та термінами, які описують ідею.

1. Запишіть у центрі головне слово, стислу фразу або символ. Помисліть над ним; обведіть його кружком.
  2. Розмістіть інші значущі слова поза колом. Помістіть пункти за змістом у великі кола, намалюйте зв'язки між ними стрілками.
- Залиште місце, щоб нарощувати вашу схему для подальшого розвитку; пояснень; додавання пунктів дій.
3. Працюйте швидко, без аналізу вашої роботи.
  4. Виправте початковий начерк.

Подумайте над зв'язками крайніх пунктів із центральними. Зітріть, замініть чи скоротіть слова в описах ключових ідей. Перемістіть значущі пункти ближче один до одного для кращого структурування.

За можливості використовуйте кольорове виділення для структурування інформації. Пов'яжіть концепції за допомогою слів, щоб з'ясувати відношення між ними.

5. Розширте вашу схему.

Вільно та швидко додавайте інші ключові слова та ідеї (ви завжди маєте змогу їх витерти).

6. Думайте про перспективу: комбінуйте ідеї, щоб розширити схему.
7. Відкладіть схему вбік. Через деякий час продовжіть роботу над нею, конкретизуючи зв'язки, які ви розвиваєте.
8. Ця схема – ваш особистий навчальний документ.

Використання джерел інформації потрібних для навчання

Відомі різні джерела інформації:

- лекції викладача. Матеріали першоджерел (літописи, щоденники, листи, державні документи тощо);
- копії (рукописи) тексту, журнальних статей;
- підручник;
- інтерв'ю та біографії, свідчення очевидців або коментарі;
- белетристика;
- електронні засоби (відео, радіо);
- інтернет;
- web-сайти, групи новин.

Додаткове читання та альтернативні джерела допоможуть вам:

- досягти кращого розуміння матеріалу;
- залучати до матеріалу, який ви вивчаєте, нові факти, обставини, явища тощо;
- самому ознайомитися з новими термінами та концепціями;
- самому опрацювати протилежні точки зору. Суперечлива

інформація може стати перешкодою у вашому навчанні, якщо ви не можете:

- ✓ аналізувати її для спрощення;
- ✓ реорганізувати або синтезувати свою модель для її розуміння;
- ✓ розглядати її в контексті інших положень основного тексту.

Корисні поради

1. Спочатку прочитайте підручник.
2. Розпочніть із коротших, змістовніших джерел.
3. Прочитайте кілька текстів, щоб покращити свої навички оцінювання:
  - порівняйте джерела інформації;
  - проаналізуйте їх прихильність до існуючої точки зору;
  - відзначте, коли і де їх написано і як це вплинуло на точку зору.
4. Простежте зв'язки між подіями, діючими особами та обставинами.
5. Використовуйте обговорення на заняттях, щоб перевірити розуміння та відповісти на запитання.

9. Двадцять кроків до ефективного самостійного навчання

Методи самостійного навчання, які ми подаємо з детальним коментарем, стануть у нагоді як студентам, так і професійним учителям-початківцям, це поради, які допоможуть розвинути вміння та здібності; як легше сприймати інформацію, зберігати її у своїй пам'яті й відтворювати за потреби.

Сьогодні самостійне навчання набуває дедалі більшої ваги та актуальності. Йдеться до того, щоб кожен вмів керувати знаннями. Це планування, самостійність у здобутті знань, творче мислення, вміння подати, пояснити і відстояти ідею проекту. І нарешті – вміння оцінити як інших, так і самого себе.

Крок за кроком до ефективності

Двадцять кроків, що сприяють швидшому, ефективнішому й легшому навчанню:

1. Скористайтеся з уроків спорту.
2. Не бійтеся мріяти й уявляти своє майбутнє.
3. Поставте перед собою мету і визначте остаточні терміни її втілення.
4. Знайдіть для себе наставника-ентузіаста.
5. Почніть із загального уявлення.
6. Запитуйте!
7. Шукайте головну засаду.
8. Знайдіть три найкращі книжки, авторами яких є досвідчені успішні практики.
9. Навчіться читати швидше, ефективніше й легше.

10. Зробіть навчання ефективнішим за допомогою ілюстрацій та звукового сприйняття.

11. Учїться через діяльність.
12. Малюйте асоціативні схеми.
13. Легко відтворюйте з пам'яті засвоєне.
14. Опануйте мистецтво розслабленої готовності.
15. Практика, практика і ще раз практика.
16. Повторюйте і розмірковуюте.
17. Використовуйте допоміжні засоби як стрижні для запам'ятовування.
18. Веселїться і грайте в ігри.
19. Навчайте інших.
20. Запишіться на курси прискореного навчання.

1. Уроки спорту як модель для навчання

Спорт, мабуть, створив собі ліпшу навчальну модель, аніж багато навчальних закладів (погляд авторів книги "Революція в навчанні"). Зі спорту можемо почерпнути такі уроки:

- Усі, хто досягнув чогось у спорті, мали мрію, візію. Вони, здавалось, мріяли про неймовірне й таки втілювали це в життя. Образ "як цього досягти" переслідував їх. Навіть якщо мета є надто сміливою, вони здатні в деталях уявити шлях до неї. Це називається увлеченням, візією, передбаченням.

- Кожен спортсмен має конкретну мету, шлях до якої можна поділити на кілька досяжних етапів. Завдяки цим етапам, які вдається успішно реалізувати, мрія постійно живе з вами. Не можна стати чемпіоном світу за одну ніч, треба щокроку долати перешкоди й завжди святкувати свої маленькі перемоги.

- Усі великі спортсмени поєднують у дії розум і тіло. Вони усвідомлюють, що мета залежить від поєднання відповідного психічного ставлення, фізичного навантаження, дієти й фізичних умінь.

- Усі спортсмени мають своє уявлення мети, вони вчатьс я унаочнювати її – бачити свої досягнення, заглядаючи наперед, мати подумки свій майбутній футбольний матч, уявляючи його, наче на відео.

- Усі вони одержимі запалом. Ними керує велике прагнення перемоги.

- Кожен спортсмен має тренера, вихователя, керівника. І справді, про успішне навчання ми могли б більше почерпнути від американської системи спортивних тренерів у коледжах, ніж від звичайної класної системи. Якщо сумніваєтесь, пригадайте, скільки олімпійців із легкої атлетики, зірок баскетболу чи футболу виховано в навчальних закладах, де тренери були одночасно вихователями, приятелями і керівниками.

• Усі спортсмени позитивно ставляться до власних помилок. Вони навіть не називають їх помилками, а тільки практикою.

• Усі вони досягають успіху завдяки діяльності. Спорт – це завжди практика. Ви ніколи не досягнете фізичної вправності через, наприклад, читання відповідних книжок, хоч вони й допоможуть вам із теорією. Усі спортивні результати народжуються в діяльності.

2. Не бійтеся мріяти й уявляти своє майбутнє.

Якщо, на ваше переконання, майже все на світі можливо, то що ви насправді хотіли б робити? І чому не дієте? Не бійтеся мріяти про те, чого ви хотіли б досягнути.

3. Поставте перед собою мету і визначте остаточні терміни її втілення.

Найлегше вчити тоді, коли маєте мету. Поставивши її перед собою, розбийте шлях до неї на реально досяжні невеликі кроки. Далі визначте для кожного етапу термін реалізації, так щоб ви від початку бачили свій успіх.

4. Знайдіть для себе наставника-ентузіаста.

За що б ви не бралися в науці, знайдуться люди, які вже осягли те, що для вас нове. Коли матимете мету, знайдіть собі наставника-ентузіаста, до якого ви могли б звернутися за порадою.

Повірте, ніхто сам не навчиться користуватися комп'ютером із довідника на сімсот сторінок. Кожен учиться в дії, завдяки допомозі свого наставника.

5. Почніть із загального уявлення.

Беріть приклад із тих, що роблять складанки. Якби ви спробували скласти картину з десяти тисяч клаптиків, не уявляючи, що то може бути, це зайняло б довгі роки. Однак якщо матимете перед собою загальну картину на коробці, тоді вже чітко уявлятимете, що будете, і вам буде легше знаходити потрібний елемент.

Дивовижно, як часто в наших освітніх системах бракує здорового глузду. Дисципліни викладають ізольовано, часто невеликими порціями, без попереднього подання загальної картини.

Багато традиційних навчальних закладів подають предмети за підручниками поступово впродовж місяців. Ви повільно й докладно проходите тему за темою, скажімо, один розділ на тиждень і не маєте загального уявлення. Це божевілля й марнування часу та енергії!

Спробуйте самі! Коли пізнаватимете нове, створіть у своїй уяві просту узагальнену картину. Коли ж матимете узагальнену картину, уточніть деталі. Ви вже знатимете їхнє точне призначення. І ніколи не забувайте про гру в складанки!

6. Запитуйте!

Це найкраще слово в студентівському словничку. Ніколи не бійтеся

запитати. І що найголовніше, ніколи не бійтеся запитати в найбільших фахівців, яких маєте нагоду зустріти. Врахуйте, загалом людям подобається допомагати.

7. Шукайте головну засаду.

Практично в кожній сфері можна знайти одну основну засаду, що сприяє успіху. Ну, може, дві або три. Виявіть їх, а потім занурюйтеся в подробиці.

Але як відшукати головні засади? Для цього передусім варто запитувати. У журналістиці основний принцип проведення вдалого інтерв'ю такий: запитуйте, що й чому.

8. Знайдіть три найліпші книжки, авторами яких є досвідчені успішні практики.

Не зациклюйтеся на академічних підручниках. Знайдіть три книжки, авторами яких були б люди, що вже мають досвід у царині ваших зацікавлень.

Щодо ефективного навчання, то варто переглянути всі праці Тоні Базана, Коліна Ровза і Малколма Ніколла.

9. Навчіться читати швидше, ефективніше й легше. Шукайте формулу книжки!

Дуже дивно, але тільки небагато людей знає, як правильно читати. І тут не йдеться про супертехніку читання – тисячі слів за хвилину.

Секрет у тому, щоб розшифрувати таємний код, віднайти формулу того, що читаєш. Наприклад, репортери із зали судових засідань, скажімо, знають стандартні форми письмових судових звітів. Судді, зазвичай, по кілька разів на багатьох сторінках повторюють обставини справи, основні аргументи сторін і тільки в останніх абзацах – власне рішення. Тому репортери ніколи не читають судових звітів від початку. Вони починають з останньої сторінки. Бо їхнє основне завдання – розповісти про вердикт.

Ту саму засаду можна застосувати й до наукової чи науково-популярної праці. Передусім, запитайте себе: чому я це читаю? Що я хочу дізнатися? Яку нову інформацію засвою? А тоді шукайте формулу книжки!

• **Читайте будь-яку нехудожню книжку, як книжку кулінарних рецептів.**

Коли ви збираєтеся приготувати на сьогоднішній вечір китайську страву зі свинини, то не вчитуєте кожну сторінку “1000 рецептів китайської кухні”, а тільки те, що потрібно. Ця порада дасть змогу читати чотири книжки за час, який би зайняв перегляд газети.

• Навчіться “фотографувати” цілісну картину.

Не читайте повільно й уважно. Вигляньте зараз у вікно. Чи ж не гідна подиву здатність нашого мозку сприймати інформацію, що перед вами, в одну мить? Пригадайте собі 130 мільйонів рецепторів світла в кожному оці та їхню магічну здатність посилати побачене в зоровий центр кори

мозку. Це скоординована здатність мозку “фотографувати” цілісну картину. Навчіться використовувати це.

• **Переглядайте книжку під кутом зору власних потреб.**

Навіть ті сторінки, які, на вашу думку, варто перечитати повністю, насправді можна лише побіжно переглянути. Пам’ятайте про мету свого читання і про ті відповіді, які ви сподіваєтеся знайти. Скажімо, викладачі, бізнесові директори і пенсіонери читатимуть одну й ту саму книжку по-різному. А тому навчіться переглядати книжку під кутом зору власних потреб. Почніть із того, що візьміть книжку в одну руку і тримайте на такій відстані, щоб бачити всю сторінку, – це близько 50 см. Вказівним пальцем іншої руки або закритою кульковою ручкою спробуйте швидко вести згори донизу, стежачи очима за самим кінчиком ручки чи пальця. Ви будете здивовані, наскільки багато можна почерпнути за умови, якщо знаєте, що шукати. Звичайно, це не метод швидкісного читання. Це лише вдумливе побіжне чи вибіркоче читання.

• **Підготовка докладної інформації.**

Коли вам потрібна докладна інформація чи цитати для виступу, статті, книжки, мусите зупинитися й записати. Якщо книжка ваша, користуйтеся динамічними засобами – відзначайте основне маркером; в іншому разі – записуйте номери сторінок. Поверніться до них ще раз і запишіть або видрукуйте найголовніші моменти. Фізична дія записування чи друкування допоможе зафіксувати інформацію в закутках нашої пам’яті – це власне навчання через відчуття дотику й зору.

Окрім того, позначення маркером сприятиме легкому відтворенню інформації з пам’яті, коли вона вам знадобиться знову.

• **І знову не забувайте про формулу книжки!**

Майже в кожній нехудожній книжці основні завдання подано у вступі. Це підкаже вам, чи можна знайти в ній відповіді на ті запитання, які шукаєте. Далі вам треба вирішити, чи варто читати всі розділи. Зазвичай, беручи книжку до рук, ви вже маєте основні знання, які прагнете поширити. Тому ми не мусимо читати весь матеріал, хіба хотіли б відновити його у своїй пам’яті.

Загалом автори нехудожньої літератури будують свою книжку за аналогією до промови: у вступі промовець подає те, про що докладніше йтиметься далі, потім говорить про це, а пізніше підсумовує сказане. Часто за таким самим принципом побудовані і розділи книжки: назва розділу й перший параграф подає тему, центральна частина поглиблює й пояснює її, далі, зазвичай, іде підсумок. Істотно полегшують прочитання книжки підзаголовки. Багато книжок мають й інші підказки: кольорові ілюстрації, підписи для швидкого перегляду книжки.

10. Зробіть навчання ефективнішим за допомогою ілюстрацій та звукового сприйняття.

Можна навчатися ще ефективніше, коли підсилювати сприйняття інформації ілюстраціями і звуком. Тому перевірте, чи існують якісь аудіо-чи відеокасети на тематику, яка вас цікавить. Наприклад, той, хто легко сприймає на слух, може створити університет у власному авто, слухаючи аудіокасети. Іншому, хто віддає перевагу зоровому стилю навчання, варто пошукати багато ілюстровані підручники, відеокасети та відеодиски, інтерактивні комп’ютерні програми.

11. Учїться через діяльність.

Ми вчимося кувоварити тільки тоді, коли кувоваримо, опановуємо мистецтво будь-якої гри тільки у грі. Загалом навчання неефективне, якщо розмежовувати теорію і практику. Отож докладїть зусиль до того, щоб учитися за допомогою кількох відчуттів, а не одного.

Для самостійного вивчення найбільше допомагають інтерактивні технології, комп’ютерні ігри.

12. Малюйте асоціативні схеми.

Співпрацюйте з власним мозком.

Безглуздо черпати інформацію, коли немає змоги потім відтворити її за потреб. І тут традиційні методи навчання здаються особливо застарілими. Десятки тисяч студентів у всьому світі зараз нотують, мережачи стрічкою слово за словом. Або ж – деякими мовами – стовпчик за стовпчиком. Однак у такій ситуації мозок бездіяльний. Він зберігає інформацію не лінійно чи стовпчиками, а на деревоподібних дендритах, тобто за допомогою певних моделей, схем та асоціацій. Отож, що більше ви співпрацюватимете з власним мозком за його методами запам’ятовування, то легше і швидше вчитиметеся.

Тому не записуйте, а малюйте асоціативні схеми. Робїть це в кольорі, з розгалуженнями, малюночками, символами, моделями й асоціаціями.

Шведський видавець Інгмар Свантссон видав книжку “Mind Mapping and Memory”. Найкраща книжка на цю тему у США – “Mapping Inner Space” Ненсі Маргуліса. Вона ж написала іншу чудову працю про прискорене навчання “Yes, You Can Draw” із супровідним відеоматеріалом.

Основні тези цих праць прості, а саме:

1. Уявіть, що мозкові клітини – наче деревця, на галузках яких зберігається тематично споріднена інформація.
2. На аркуші паперу спробуйте накреслити основні моменти будь-якої теми у формі дерева.
3. Почніть схему в центрі аркуша з головного елемента, найліпше символу, від якого розгалужуються інші елементи.
4. Записуйте тільки одне слово і (чи) символ на позначення одного пункту, який хочете запам’ятати, – одну головну тему для кожної гілки.
5. На ту ж гілку помістіть споріднені пункти, наче промені сонця.
6. Для подібних тем берїть олівці чи маркери одного кольору.

7. Малюйте стільки малюнків і символів, скільки зможете.

8. Коли закінчите малювати одну розгалужену гілку, обмалюйте її різнокольоровим кордоном.

9. Регулярно доповнюйте кожну схему. Легше починати із загального, а далі розбудовувати асоціативну схему, переходячи до конкретного, коли довідуєтеся про щось нове з цієї тематики.

13. Як легко відтворювати з пам'яті засвоєне?

Якщо мозок нагромаджує інформацію за допомогою моделей, асоціацій і за таким самим принципом ви малюєте асоціативну схему, то цілком логічно за цим же принципом і відтворювати інформацію.

Отож, як ми запам'ятовуємо й відтворюємо інформацію, потрібну нам на тривалий час? Почасти через схеми та асоціації.

А тому асоціативні схеми – це власне один із методів. Ми не мусимо годинами завчати щось напам'ять. Прочитавши книжку, позначте основні ідеї та підзаголовки і складіть із цього асоціативну схему. Відразу після закінчення зробіть дві речі:

1. Негайно перегляньте все, що ви позначили.

2. Заново намалюйте асоціативну схему. Це допоможе вам пов'язати все вивчене досі за допомогою схем і асоціацій. Коли ви новачок у малюванні схеми, вам буде важко передати основну тезу одним словом. Однак спробуйте, це дуже важливо!

Отож, увечері, незадовго перед тим, як заснути, увімкніть заспокійливу музику. Подивіться по-іншому на асоціативну схему. Намагайтеся пригадати собі те, що ви вивчили за день, спробуйте увіяти це зором. Поміркуйте над асоціаціями якраз перед сном (коли перебуваєте у стані, наближеному до замріяності) – це важливий елемент навчального процесу.

14. Мистецтво розслабленої готовності.

Усі твердження, які ми підсумовували досі, були пов'язані з діяльністю "логічної", лівої частини мозку. Варто також скористатися з надзвичайних можливостей правої півкулі, а отже, нашої підсвідомості.

Більшість інформації, про яку ми довідуємося, зберігається у нашому підсвідомому розумі. Британський новатор у галузі прискореного навчання Колін Ровз стверджує: "...це стан розслаблення й медитації, або ж стан, коли людина перебуває в полоні своїх мрій та фантазій. Це стан розслабленої готовності, що породжує натхнення, швидке засвоєння фактів і підвищення пам'яті".

Як же досягти такого стану? Для цього тисячі людей займаються медитацією, вправами на розслаблення чи дихальною гімнастикою. Однак викладачі дедалі більше переконуються, що музикою можна досягти тих же результатів, часом навіть швидше і легше. Деякі музичні ритми здатні розслабити тіло, урегулювати дихання, й допомогти досягнути м'який стан

збудженого розслаблення, надзвичайно рекомендований для вивчення нової інформації. Звичайно, відповідна музика, якщо вона ще й супроводжується словами, здатна допомогти вам пригадати інформацію. Це щоденно засвідчує реклама на телебаченні та радіо.

Зовсім недавно науковці виявили, що барокова музика – ідеальна для швидкого поліпшення навчання, зокрема й тому, що її частота – приблизно 60–70 тактів за хвилину – тотожна з частотою альфа-хвиль мозку (частота, яка співзвучна з підсвідомим розумом). Уже нині досвідчені викладачі використовують цю музику як суттєвий складник усякого прискореного навчання. Однак для читачів, які навчаються самостійно, цю інформацію можна застосувати відразу ж: увімкніть заспокійливу музику, заплющіть очі, увіть собі таку приємну картину, на яку тільки здатна ваша уява, і дуже швидко ви потрапите у стан розслабленої готовності, який полегшить проникнення потоку інформації в довготривалу пам'ять.

15. Практика, практика і ще раз практика.

Коли ви вчитеся говорити по-французьки – говоріть! Коли прагнете овоїти комп'ютер, користуйтеся ним! Хочете бути письменником – пишіть! Пам'ятайте про максими в спорті: немає помилок, є практика!

16. Повторюйте і розмірковуюте.

Щоб засвоїти інший тип знань, потрібно регулярно повторювати. Ще раз киньте оком на свою асоціативну схему й повторіть її основні твердження. Зробіть це ще раз уранці. І знову за тиждень, а потім за місяць. Коли ж надійде потреба застосувати ці знання, скажімо, на іспиті, у промові, попередньо ще раз повторіть усе, зокрема й інші дані, з якими асоціюється потрібна інформація. Багато людей вважає, що перед тим, як прочитати нову книжку, корисно переглянути асоціативні схеми або ж виділені висловлювання з трьох–чотирьох книжок, що стосуються цієї тематики.

17. Використовуйте допоміжні засоби як стрижні для запам'ятовування.

Якщо пам'ять працює на асоціаціях, спробуйте розвинути свої "стрижні пам'яті". Пов'яжіть нову інформацію з тим, що вам уже було відомо.

18. Веселіться і грайте в ігри.

Усі прогресивні освітяни наголошують сьогодні на потребі повернення веселого навчання на початковому етапі. Отже, спробуйте пов'язати гумор і навчання.

19. Навчайте інших.

Незалежно від того скільки вам років, є кілька способів викристалізувати те, чого ви навчилися: навчіть цьому ж когось іншого, підготуйте про це виступ, або ж організуйте семінар.

20. Запишіться на курси прискороного навчання.

Можливо, існує така можливість у вашому навчальному закладі. Знайдіть приватного викладача або ж візьміться за це самостійно. У багатьох країнах на основі досягнень болгарського психіатра Георгія Лозанова самостійно і в аудиторії вивчають іноземні мови за допомогою музики.

Перед тим, як розпочати заняття, через навушники студенти слухають спеціальну музику, прислухаючись до супровідних порад щодо вправ із дихання й розслаблення. Мета цього вступу – відігнати ті думки, які перешкоджають налаштувати мозок на стан розслабленої готовності так, аби нова мова безперешкодно “проникала” в мозок.

У цій ситуації музика має потрібне значення: по-перше, вона допомагає розслабитися; по-друге, активізує діяльність правої півкулі до одержання нової інформації; по-третє, допомагає перенести цю інформацію в нагромаджувальний банк довготривалої пам’яті.

Але навчальна методика Лозанова значно глибша і складніша, ніж її можна подати в нашому короткому викладі.

Висновок

Інтерактивні технології (ІТ) можна представити як різновид активних методів навчання. Суть інтерактивних технологій полягає в тому, що навчання відбувається шляхом взаємодії всіх, хто навчається. Це співнавчання (колективне, кооперативне навчання, навчання у співпраці), в якому і викладач, і студенти є суб’єктами. Викладач виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи студентів. ІТ найбільше відповідають особистісно зорієнтованому підходу до навчання. У процесі застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри. Тому ІТ найбільше сприяють формуванню в студентів умінь і навичок, виробленню особистих цінностей, створюють атмосферу співробітництва, творчої взаємодії в навчанні.

Інтерактивні технології дають можливість забезпечити глибину вивчення змісту. Студенти освоюють усі рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінку). При цьому відсоток студентів, які засвоїли знання, досить високий (понад 50).

Змінюється роль студентів. Вона активна: студенти приймають важливе рішення щодо процесу навчання.

Змінюється основне джерело мотивації навчання. Воно стає внутрішнім, це інтерес самого студента.

Значно підвищується роль особистості педагога. Педагог більше розкривається перед студентами, виступає як лідер, організатор.

Засвоєння незначного обсягу інформації потребує значного часу.

Кожна інтерактивна технологія потребує попереднього розгляду і навчання студентів процедури. Викладач має менший контроль над обсягом і глибиною вивченням, часом і ходом навчання. Результати роботи студентів менш передбачувані. Дисципліна студентів на інтерактивному занятті може бути проблемою для викладача.

Практично відсутні методичні розробки та література з інтерактивних технологій.

Як правило, сучасна система навчання вимагає від викладача охоплення великого обсягу інформації, вона орієнтована на рівні “знання” й “розуміння”. Це підштовхує педагога на використання в основному пасивних методів навчання. У середньовіччі використання пасивних методик було виправдане. Педагог мав можливість передати весь обсяг відомої на той час інформації з будь-якого предмета своєму студенту. У сучасному світі ситуація кардинально змінилася. Неможливо одній людині знати все, навіть у якійсь вузькій царині знання. До того ж численні факти містять у пам’яті комп’ютера. Студенти ж повинні мати цілком інші навички: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати в конкретних умовах, формулювати й відстоювати особисту думку. Саме цьому сприяють інтерактивні технології.

3.2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РЕЙТИНГУ ВИКЛАДАЧА

Скребцов О.І., Батурін О.І.

(Северодонецький хіміко-механічний технікум Східноукраїнського національного університету імені В.Далія)

Вступ

Якість роботи викладача відображається на результативності роботи навчального закладу. Тому постає питання про ефективну організацію роботи викладача, яка насамперед залежить від планування його наукової, методичної, навчальної, виховної, організаційної роботи. Досліджуючи питання запровадження рейтингової системи оцінювання діяльності викладачів ВНЗ І–ІІ рівнів акредитації та її взаємозв’язок з індивідуальною роботою викладача, пропонуємо методику організації індивідуальної роботи викладача, оцінювання роботи та визначення рейтингу за результатами його діяльності.

**Організація індивідуальної роботи викладача
вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації**

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.08.2002 р. “Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів”, встановлено норми часу для планування та обліку навчальної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників, переліки основних видів організаційної та методичної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, але в переліках основних видів організаційної та методичної роботи не встановлені граничні норми часу.

Стаття 49 розділу VIII Закону України “Про вищу освіту” визначає, що максимальне навчальне навантаження педагогічних працівників не може перевищувати 720 годин на навчальний рік. При цьому час виконання навчальних, методичних, наукових, організаційних та інших трудових обов’язків у поточному навчальному році не повинен перевищувати річний робочий час, який встановлюється для викладачів згідно з п. 5.1 “Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах” затвердженого наказом МОН України від 2 червня 1993 р. № 161, а саме: робочий час викладача визначається обсягом його навчальних, методичних, наукових і організаційних обов’язків у поточному навчальному році, відображених в індивідуальному плані, тривалість робочого часу викладача з повним обсягом обов’язків становить не більше 1548 годин на навчальний рік за середньотижневої тривалості 36 годин, тобто організаційна, методична та інші види робіт викладача не можуть перевищувати більш ніж 828 годин за навчального навантаження 720 годин на навчальний рік.

Для впорядкування нормативної документації викладача, а саме: індивідуального плану, який є обов’язковим згідно з наказом № 161, пропонується перелік методичної та організаційної роботи, розроблений на підставі наказу МОН України № 450 від 07.08.2002 р. з встановленими нормами годин, затвердженими навчально-методичною радою вищого навчального закладу I–II рівнів акредитації (дод. 1), та зразок індивідуального плану викладача (дод. 2).

Під час заповнення індивідуального плану викладача потрібно враховувати навчальне навантаження та норми часу на організаційну, методичну та інші види робіт, які в підсумку не повинні перевищувати 1548 годин. Під час розрахунку годин на організаційну, методичну та інші види робіт треба враховувати коефіцієнт 1,15, який отримуємо з того, що $1548 - 720 = 828$; $828 : 720 = 1,15$ години організаційних, методичних та інших видів робіт припадає на одну годину навчальної роботи. Розглянемо два

приклади розрахунку годин на організаційну, методичну та інші види робіт залежно від навчального навантаження викладача за штатним розписом:

1. Навчальне навантаження викладача менш ніж 720 годин, наприклад 630, що не суперечить законодавству, але треба враховувати, що навчальне навантаження в загальному розрахунку годин на оплату не повинно бути менш ніж рівень мінімальної заробітної плати. Розрахунок: $630 \times 1,15 = 725$ годин на організаційну, методичну та інші види робіт (в цьому випадку кількість годин може бути від 725 до 918).

2. Навчальне навантаження викладача більш ніж 720 годин, наприклад 810, що суперечить статті 49 Закону України “Про вищу освіту”, але, як виняток, може з’явитися виробнича необхідність через відсутність відповідних кадрів. Розрахунок: $1548 - 810 = 738$ годин на організаційну, методичну та інші види робіт (в цьому випадку кількість годин не змінна).

Рейтингова система оцінювання роботи викладача

Індивідуальний план роботи викладача містить види робіт та заплановані години на їх виконання, тому як підсумок діяльності викладача наприкінці навчального року постає питання у виконанні або не виконанні плану роботи. Щоб стимулювати якість виконання різних видів робіт та прослідкувати його професійне зростання було запропоновано оцінювати роботу викладача, яку він запланував в індивідуальному робочому плані, та залежно від оцінки визначати рейтинг, тобто місце серед інших. Так як рейтинг залежить від оцінки запланованих видів робіт, пропонуємо обраховувати рейтингові бали в індивідуальному робочому плані викладача.

Під час розробки рейтингової системи оцінювання роботи викладача на меті було створення системи, яка була б простою у використанні.

Пропонуємо до розгляду “Положення про рейтингову систему оцінювання роботи викладача”, приклад заповнення індивідуального плану викладача з обрахунком рейтингових балів та визначення рейтингу викладача цикловою (предметною) комісією та в навчальному закладі.

**Положення
про рейтингову систему оцінювання роботи викладача****Загальні положення**

Рейтинг викладача – це місце, яке він займає серед інших за результатами оцінювання його наукової, методичної, навчальної, виховної, організаційної та інших видів робіт, затверджених рейтинговою комісією.

Рейтинг викладача визначається в балах від 0 до 5.

Від 0 до 1 балу – критичний рівень.

Від 1,1 до 2 балів – низький рівень.

Від 2,1 до 3 балів – достатній рівень.

Від 3,1 до 4 балів – ґрунтовний рівень.

Від 4,1 до 5 балів – високий рівень.

Для оцінювання роботи викладача з цього виду діяльності вводиться шкала оцінювання 1, 2, 3, 4, 5.

Критерії оцінювання

Головною метою під час оцінювання роботи викладача є не кількісні, а якісні показники виконаних робіт. Оцінюється кожен вид діяльності з основного переліку робіт за п'ятибальною шкалою. Оцінки виставляються за такими критеріями:

Оцінка "1" – невиконання запланованого виду оцінюваних робіт;

Оцінка "2" – викладач професійно компетентний, забезпечує нормативні вимоги до організації позанавчальної наукової, методичної, навчальної, виховної, організаційної та інших видів робіт, відповідає загальним етичним та культурним вимогам;

Оцінка "3" – викладач виявляє достатній професіоналізм, використовує сучасні форми і методи організації позанавчальної наукової, методичної, виховної, організаційної та інших видів робіт, досяг вагомих результатів у своїй діяльності, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування;

Оцінка "4" – викладач виявляє ґрунтовну професійну компетентність, добре володіє ефективними формами, методами організації позанавчальної наукової, методичної, виховної, організаційної та інших видів робіт, досяг значної результативності та якості праці, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування;

Оцінка "5" – викладач виявляє високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіє ефективними формами, методами організації позанавчальної наукової, методичної, виховної, організаційної та інших видів робіт, забезпечує високу результативність та якість праці, відзначається загальною культурою, моральними якостями, що служать прикладом для наслідування.

Основний перелік робіт, що оцінюються

Таблиця 1

<p><i>До розділу п'ятого індивідуального плану викладача</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Профорієнтаційна робота (обов'язкове планування 5-и абітурієнтів); ✓ Організація та проведення виховного заходу в групі; ✓ Участь у проведенні виховного заходу навчального закладу; ✓ Підготовка та видання розробок виховних заходів; ✓ Організація та проведення спортивного заходу в групі; ✓ Участь у проведенні спортивного заходу ВНЗ;

Продовження табл. 1

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Догляд за закріпленою територією ВНЗ; ✓ Участь в екологічних суботниках міста; <p>Чергування у навчальному закладі</p>
<p><i>До розділу шостого індивідуального плану викладача</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ремонт аудиторії; ✓ Ремонт обладнання; ✓ Оформлення стендів
<p><i>До розділу сьомого індивідуального плану викладача</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Запланований виступ на педагогічній раді; ✓ Підготовка та проведення відкритих занять; ✓ Підготовка та участь студентів у конференціях; ✓ Підготовка та участь студентів в олімпіадах; ✓ Участь у підготовці та проведенні акредитації спеціальності; ✓ Участь у підготовці та проведенні ліцензування
<p><i>До розділу восьмого індивідуального плану викладача</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Організація та проведення конференції у ВНЗ; ✓ Участь у проведенні конференцій регіону; ✓ Підготовка фахових статей; ✓ Друкування фахових статей у збірках; ✓ Підготовка до видання монографії; ✓ Видання монографії; ✓ Підготовка та видання навчального посібника, підручника; ✓ Підготовка та видання методичних рекомендацій

Викладач може самостійно, за згодою з рейтинговою комісією, запропонувати роботу для оцінювання, якщо вона відсутня в основному переліку. Кількість годин на кожен запланований вид діяльності розглядається та затверджується цикловою(предметною) комісією.

Склад та повноваження рейтингової комісії

Усі питання, пов'язані з рейтинговою системою оцінювання роботи викладача, узгоджуються з рейтинговою комісією, яка створюється на початку навчального року за наказом керівника навчального закладу та має повноваження на один рік. Членами рейтингової комісії можуть бути – заступники директора, завідувачі відділеннями, завідувачий навчально-методичним кабінетом, методист, голови циклових (предметних) комісій, найдосвідченіші викладачі та представники профспілкового комітету. Головою рейтингової комісії є керівник навчального закладу. Кількісний склад рейтингової комісії – не менше семи осіб.

Повноваження рейтингової комісії: затвердження рейтингу викладачів, розрахунок рейтингових балів головами циклових (предметних) комісій, вирішення питань пов'язаних з рейтинговою системою оцінювання роботи викладача.

Порядок рейтингової системи оцінювання роботи викладача

Наприкінці навчального року кожен викладач звітує на останньому засіданні циклової (предметної) комісії про виконану роботу. Всі види робіт, які виконував викладач протягом навчального року, відображені в індивідуальному плані викладача (дод. 2) за чотирма розділами (5, 6, 7, 8). Кожен розділ, зокрема, має загальну рейтингову кількість балів, яка розраховується як середньозважене оцінок за кожен необхідний вид роботи.

Оцінювання роботи викладача та розрахунок загальної кількості рейтингових балів за окремий розділ проводить особа, відповідальна за певний розділ. Якщо в розділі не були заплановані види робіт, що оцінюються, то за цей розділ викладач отримує нуль балів.

Кінцевий розрахунок рейтингових балів проводиться як сума рейтингових балів за розділами поділена на чотири (кількість розділів).

Рейтингові бали головою циклової комісії виставляються від 1 до 5, враховуючи не тільки роботу викладача в цикловій(предметній) комісії протягом навчального року, а й середню успішність та якість у групах, де працює викладач.

Кінцевий розрахунок рейтингових балів головам циклових (предметних) комісій проводить рейтингова комісія.

Загальна кількість рейтингових балів – це сума цих балів за розділами та наданих головою циклової (предметної) комісії поділена на два.

Порядок присвоєння місця в рейтингу

згідно з загальною кількістю рейтингових балів

За результатами підрахунку рейтингових балів голова циклової (предметної) комісії заповнює таблицю рейтингу викладачів циклової (предметної) комісії, з якої надалі формується загальний рейтинг викладача навчального закладу.

За рівної кількості рейтингових балів вище місце в рейтингу надається викладачу, який має педагогічне звання або вищу кваліфікаційну категорію, а за рівних умов найменший стаж безпосередньої педагогічної роботи.

Викладачі, які за підсумками зайняли перше місце в рейтингах циклової (предметної) комісії або навчального закладу, можуть бути висунені як кандидати на моральне або матеріальне заохочення.

Додаток 1

Норми часу на методичну та організаційну роботу

Методична робота

Вид роботи	Норми часу
1	2
1. Написання та підготовка до видання навчальної та навчально-методичної літератури: • підручників; • навчальних посібників; • словників, довідників; • конспектів лекцій; • методичних вказівок	100 год. за 1 др. аркуш 100 год. за 1 др. аркуш 100 год. за 1 др. аркуш 50 год. за 1 др. аркуш 50 год. за 1 др. аркуш
2. Переклад навчальної та навчально-методичної літератури.	30 % від норм. п.1
3. Рецензія українською мовою.	5 год за реценз. один др. арк
4. Розробка: • навчальних планів • навчальної програми • робочої програми	100 год. за 1 план 40 % від загального об'єму навантаж. з дисципліни 25 % від загального об'єму навантаж. з дисципліни
5. Розробка та впровадження нових лабораторних робіт	50 год за одну роботу
6. Підготовка комп'ютерного забезпечення навчальної дисципліни	За факт. затратами часу, але не більше 150 год на викладача на навч. рік
7. Складання екзаменаційних білетів	10 год на один екзамен
8. Складання: • завдань для проведення модульного та підсумкового контролю; • завдань для проведення тестового контролю	10 год на один комплект завдань 5 год на один комплект завдань

1	2
9. Підготовка до проведення навчальних занять: • лекцій • практичних • лабораторних	1 год на 1 год лекцій 0,5 год на 1 год практичних занять 0,25 год на 1 год лабораторних занять
10. Розробка та впровадження наочних посібників (схем, діаграм, стендів, слайдів і т. ін.)	За факт. затратами часу, але не більше 50 год на рік

Примітка: 1 друкований аркуш – 22 сторінки комп'ютерного тексту (шрифт – Times New Roman №14, інтервал – 1,5)

Організаційна робота

Вид роботи	Норми часу
1	2
1. Робота в методичних радах та циклових комісіях: • голова; • секретар; • члени ради	40 год на навчальний рік; 50 год на навчальний рік; 40 год на навчальний рік
2. Робота в експертних комісіях відділення: • голова; • секретар; • члени ради	40 год на навчальний рік; 50 год на навчальний рік; 20 год на навчальний рік
3. Участь у методичних і наукових семінарах циклових комісій	20 год на навчальний рік
4. Участь у засіданнях ЦК	20 год на навчальний рік
5. Відвідування занять: • директором, заст. директора; • головою ЦК; • молодими викладачами	20 год на навчальний рік; 5 год на одного викладача ЦК на н.р. за факт. затрат. часу
6. Взаємовідвідування занять викладачами зі складанням звіту та обговоренням на засіданні циклової комісії	3 год на одне відвідування

1	2
7. Організаційно-управлінська робота в цикловій комісії: • голова ЦК; • члени комісії	50 год на навчальний рік; 10 год на навчальний рік
8. Відповідальний за виховну роботу в академічній групі (куратор)	150 год на навчальний рік
9. Керівництво студентським гуртком, проблемною групою	40 год на навчальний рік
10. Профорієнтаційна робота	За рішенням циклової комісії
11. Участь у підготовці та проведенні олімпіад	30 год на 1 студ. на навчальний рік
12. Участь в організації та проведенні позанавчальних культурно-виховних, спортивних заходів	8 год на один захід, або за рішенням циклової комісії

Додаток 2

Міністерство освіти і науки України

Погоджено
Заступник директора з НРЗатверджено
Директор ВНЗ

“ ” 20__ р.

“ ” 20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ РОБОЧИЙ ПЛАН ВИКЛАДАЧА на 20__ / __ навчальний рік

Циклова комісія: _____

1. _____
(прізвище, ім'я, по-батькові, категорія)

2. Перелік дисциплін, що викладає _____

3. Планове педагогічне навантаження _____

4. Кількість годин на інші види робіт _____

5. План позааудиторної та навчально-виховної роботи (профорієнтаційна робота, гуртки, додаткові заняття та консультації, культурно-виховні та спортивні заходи та ін.).

Види робіт	Кількість запланованих годин*	Термін виконання	Оцінювання виду роботи**	Підпис відповідальної особи
1. Організація та проведення виховного заходу в групі	8	Листопад	5	
2. Участь у проведенні виховного заходу у ВНЗ	8	Грудень	5	
3. Догляд за закріпленою територією	8	Протягом року	5	
4. Чергування у ВНЗ, гуртожитку	20	Згідно з графіком	5	
5. Проведення консультацій з дисципліни	80	Один раз на тиждень	-	
6. Виховна робота в групі	150	Протягом року	-	
7. Підготовка до видання виховної розробки	30	Січень	5	
Профорієнтація	40	Протягом року	5	
Всього за розділом (рейтингова кількість балів**):	344		5	

З планом позакласної та виховної роботи згоден _____ Заступник директора з НВР

6. План покращення матеріальної бази (стендів, лабораторних установок, ремонт обладнання, аудиторії та ін.).

Види робіт	Кількість запланованих годин*	Термін виконання	Оцінювання виду роботи**	Підпис відповідальної особи
1. Косметичний ремонт аудиторії	40	червень	5	
2. Оформлення стенду	10	лютий	5	
Всього за розділом (рейтингова кількість балів**):	50		5	

З планом покращення матеріальної бази згоден _____ Заступник директора з НВР

7. Перелік запланованих видів навчально-методичної роботи (підготовка та проведення відкритих занять; підготовка та участь студентів у конференціях, олімпіадах; розробка програм, лекцій, інструкцій, лабораторних, практичних занять та завдань до самостійної роботи студентів та ін).

Види робіт	Кількість запланованих годин*	Термін виконання	Оцінювання виду роботи**	Підпис відповідальної особи
1. Розробка робочої навчальної програми	20	Вересень	-	
2. Підготовка комп'ютерного забезпечення дисципліни	150	Протягом року	-	
3. Підготовка та участь студентів в олімпіаді	60	Протягом року	3	
4. Виступ на педагогічній раді	2	Листопад	5	
5. Проведення відкритого заняття	2	Березень	5	
6. Участь у підготовці та проведенні акредитації спеціальності	60	Протягом року	4	
Всього за розділом (рейтингова кількість балів**):	294		4,3	

З планом навчально-методичної роботи згоден _____ Заст. директора з НР

8. Індивідуальна робота над підвищенням педагогічної кваліфікації (підготовка(видання) підручників, навчальних посібників, монографій, статей, методичних розробок, участь у конференціях, КПК, стажування, самоосвіта, взаємовідвідування, допомога викладачам-початківцям та ін.).

Види робіт	Кількість запланованих годин*	Термін виконання	Оцінювання виду роботи**	Підпис відповідальної особи
1. Участь у засіданні ЦК	20	Протягом року	-	
2. Робота в методичній раді	40	Протягом року	-	
3. Відвідування занять	10	Протягом року	-	
4. Підготовка фахової статті	30	Протягом року	4	
5. Допомога викладачам-початківцям	40	Протягом року	-	
Всього за розділом (рейтингова кількість балів**):	140		4	

З планом підвищення кваліфікації згоден _____ Завідуючий НМК

План складено: “__” _____ 20__ р. Підпис викладача _____

План ухвалено на засіданні циклової комісії, протокол № _____ від “__” _____ 20__ р. та рекомендовано до затвердження.

Голова циклової комісії _____ (підпис) _____ (п.п.п.)

Розрахунок рейтингових балів

Сума рейтингових балів за розділами	Середня успішність, %	Середня якість, %	Рейтингові бали (голова ЦК)**
4,6	93	62	5

Загальна кількість рейтингових балів	4,8
---	------------

Примітка: *кількість запланованих годин розраховується згідно з нормами часу на методичну, організаційну та інші види робіт (дод. 1);

**рейтингова кількість балів розраховується згідно з положенням про рейтингову систему оцінювання роботи викладача (табл. 1)

4. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

4.1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Фокіна Т.О., Єфімов Г.П.
(Прилуцький агротехнічний коледж)

Вступ

Відповідно до сучасних психологічних уявлень, категорія мотивації – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. Класичний закон Йеркса-Додсона, сформульований кілька десятиліть тому, вже встановив залежність активності людини, її ефективної діяльності від сили мотивації. За цим законом, чим вища сила мотивації, тим вища результативність діяльності.

Мотив – це внутрішнє спонування особистості до того чи іншого виду активності, пов'язане із задоволенням певної потреби. Вважається, що мотивами можуть виступати ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації.

Проте мотив може характеризуватися не лише кількісно (слабкий або сильний), але й якісно. Як правило, виділяють мотиви внутрішні та зовнішні. Якщо для особистості (студента) має значення діяльність як така (наприклад, задовольняється пізнавальна потреба в процесі навчання), то говорять про внутрішню мотивацію. Якщо значення мають інші потреби (наприклад, потреба соціального престижу, одержання похвали, уникнення покарання і т.п.), то говорять про зовнішні мотиви. До зовнішніх мотивів відносять також стимули, об'єктивні умови середовища, в якому перебуває студент.

Однак поділ мотивів на внутрішні та зовнішні є недостатнім, хоча і дуже важливим. Адже саме зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту). Дослідження показують, що для сильних студентів, як правило, характерна внутрішня мотивація: вони орієнтовані на засвоєння міцних професійних знань, навичок і практичних умінь. Навчальні мотиви слабких студентів в основному зовнішні, ситуативного характеру: уникнути осуду і покарання за погане навчання, не втративши через неуспішність стипендії тощо.

Внутрішніми факторами формування тієї чи іншої мотивації виступають потреби. Потреба – це необхідність в об'єктивних умовах, предметах, об'єктах, без яких неможливі розвиток та існування живих організмів, їх життєдіяльність.

Потреба розглядається як особливий психічний стан індивіда, що

відчуває або усвідомлює свою “напругу”, “незадоволення”, “дискомфорт”, як відображення в психіці людини невідповідності між внутрішніми і зовнішніми умовами діяльності. Незадоволення життєво важливих потреб людини гальмує появу і розвиток інших потреб, часто знижує активність або змінює її спрямованість.

Отже, однією із важливих функцій викладача є стимулювання позитивної мотивації кожного студента в процесі організації різноманітних видів діяльності.

1. Професійна мотивація

Зараз дослідникам вже не доводиться сумніватися в тому, що успішність студентів залежить в основному від розвитку навчальної мотивації, а не тільки від природних здібностей. Недолік здібностей при цьому заповнюється розвитком мотиваційної сфери (інтерес до дисципліни, усвідомленість вибору професії та ін.), і студент домагається великих успіхів. Дослідження показали, що сильні і слабкі студенти відрізняються зовсім не за інтелектуальними показниками, а за тим, в якій мірі у них розвинена професійна мотивація. Звичайно, з цього зовсім не виходить, що здібності не є значущим чинником навчальної діяльності. Подібні факти можна пояснити тим, що існуюча система конкурсного відбору у виші, так або інакше, проводить селекцію абітурієнтів на рівні загальних інтелектуальних здібностей. Ті, хто витримує відбір і потрапляє в число першокурсників, в цілому володіють приблизно однаковими здібностями. У цьому випадку на перше місце виступає чинник професійної мотивації; одну з провідних ролей у формуванні “відмінників” і “трієчників” починає грати система внутрішніх спонук особи до навчально-пізнавальної діяльності. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов’язаний з кінцевою метою навчання.

Стосовно навчальної діяльності студентів у системі вузівської освіти під професійною мотивацією розуміється сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають і направляють особу до вивчення майбутньої професійної діяльності. Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму студента, оскільки тільки на основі її високого рівня формування, можливий ефективний розвиток професійної культури студента.

При цьому під мотивами професійної діяльності розуміють усвідомлення актуальних потреб особи (здобування освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і так далі), навчальних завдань, що задовольняються за допомогою виконання, і спонукаючих його до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Якщо студент розбирається в тому, що за професією він вибрав і вважає її гідною і значущою для суспільства, це, безумовно, впливає на те, як складається його навчання.

Студенти-першокурсники спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, які під час зіткнення з реальністю піддаються хворобливим змінам. Проте важливе інше. Відповіді на питання “Чому професія подобається?” свідчать, що провідною причиною тут виступає уявлення про творчий зміст майбутньої професійної діяльності. Наприклад, студенти згадують “можливість самоудосконалення”, “можливість займатися творчістю” і т.п. Що ж до реального навчального процесу, зокрема, вивчення спеціальних дисциплін, то тут, як показують дослідження, лише незначне число студентів-першокурсників (менше 30%) орієнтуються на творчі методи навчання. З одного боку, перед нами – висока задоволеність професією і намір після закінчення вишу займатися творчою діяльністю, з іншого – бажання придбати основи професійної майстерності переважно в процесі репродуктивної навчальної діяльності. У психологічному плані ці позиції несумісні, оскільки творчі стимули можуть формуватися тільки у відповідному творчому середовищі, зокрема навчальному. Очевидно, формування реальних уявлень про майбутню професію і про способи оволодіння нею повинно здійснюватися починаючи з 1-го курсу. Величезне значення має і те, що студент часто погано уявляє собі місце дисциплін у своїй майбутній професійній діяльності. Йому здається, що успішність з цих дисциплін не має ніякого відношення до його вузькоспеціальної кваліфікації. Отже, необхідним компонентом у процесі формування у студентів реального образу майбутньої професійної діяльності є аргументоване роз’яснення значення тих або інших загальних дисциплін для конкретної практичної діяльності.

Безпосередні професійні інтереси включають:

- *професійно-специфічний інтерес* – інтерес до дисципліни, до процесів праці, що характеризують її основні функції, а також до результатів, виражених у створених продуктах, наданих послугах і т. п.;
  - *загальнопрофесійний інтерес*, який виникає на основі привабливості найзагальніших властивостей професії, з якими студент має можливість ознайомитись у повсякденному житті;
  - *романтичний інтерес*, що базується на уявленні про незвичайність даної професії;
  - *ситуативний інтерес*, що формується на основі випадкових, нетипових для даної професії ознак і пояснюється вузькістю професійного кругозору студента.
- Опосередковані професійні інтереси** включають:
- *професійно-пізнавальний інтерес*, який базується на прагненні до

пізнання певних природних, технічних, гуманітарних та інших процесів і явищ;

- *інтерес до самовиховання*, що проявляється в прагненні до духовного збагачення і формування суб'єктивно цінних якостей особистості;

- *престижний інтерес* – вибір професії зумовлений перспективами професійного зростання, які ця професія забезпечує, престижністю професії в суспільстві.

- *інтерес сучасних можливостей*, що відображає прагнення молодшої людини задовольнити з допомогою вибраної професії певні духовні та життєво- побутові запити й потреби (прагнення до спілкування з людьми, потреба в матеріальному забезпеченні тощо).

невизначений інтерес – в його основі лежить невизначений емоційний потяг до певної професії.

Мотиви вибору професії можна звести до трьох основних комплексів:

1. Інтерес.

Професійні інтереси студентів можна поділити на дві основні групи:

- безпосередні інтереси, які виникають на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності;

- опосередковані інтереси, зумовлені деякими організаційними, соціальними та іншими характеристиками професії.

2. Обов'язок.

Мотивом суспільного обов'язку у виборі професії є усвідомлення студентом реальної суспільної користі від своєї участі в цій сфері діяльності, переживання особистої відповідальності за успішну працю, готовність до подолання можливих моральних та фізичних труднощів.

Можна виділити **п'ять основних груп мотивів обов'язку**:

- відповідальність по відношенню до повсякденних професійних обов'язків і вимог;

- прагнення до вдосконалення майстерності у вибраній справі;

- новаторство у праці та її організації;

- загальногромадянські прагнення;

3. Самооцінка професійної придатності.

Процес формування самооцінки професійної придатності протікає нерівномірно і це може виражатись у такому протиріччі: або студенту вдається співвіднести відомі йому властивості професії зі своїми особистими якостями (дефіцит самопізнання), або йому складно визначити професію, яка відповідає його даним (дефіцит професійної інформації). З віком зміст самооцінки поступово збагачується, але ці зміни не є процесом, який розвивається послідовно та інтенсивно.

Типи мотивації вибору професії:

- I тип мотивації – опорний – інтерес до професії гармонійно поєднується з морально зрілою установкою на працю, з об'єктивною оцінкою і практичною перевіркою особистих якостей, готовністю до самовиховання;

- II тип мотивації – студенти чітко уявляють специфіку обраної професії, обмеження її вибору, зумовлені вимогами до стану здоров'я, фізичних, розумових та інших якостей людини;

- III тип мотивації – характеризується неузгодженістю між інтересом до професії та мотивами суспільного обов'язку;

- IV тип мотивації – найменш ефективний: при виборі професії молоді люди керуються лише своїми бажаннями, без адекватного усвідомлення як суб'єктивних, так і об'єктивних можливостей та умов їх реалізації.

Формування професійної мотивації проводимо з майбутніми абітурієнтами в формі профорієнтаційної роботи. Під час проведення профорієнтації в школах презентуємо свій навчальний заклад, спеціальності, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців. У ВНЗ проводимо День відкритих дверей, куди запрошуються школярі разом зі своїми батьками, де їх ознайомлюють з матеріальною базою навчального закладу. Формування професійної мотивації здійснюють з перших днів навчання студентів у ВНЗ, де викладачі на кожному занятті розповідають про обрану ними майбутню професію. У виші проводимо ярмарку вакансій, куди запрошуємо керівників підприємств і представників центру зайнятості, а також студентів не тільки випускних курсів, а й молодших курсів, школярів шкіл.

Презентуються підприємства, де випускники ВНЗ працевлаштовуються після закінчення навчання. Проведення ярмарки вакансій сприяє формуванню професійної мотивації студентів.

Для визначення мотивів під час професійного вибору було проведено анкетування студентів других курсів

Анкета

Мотивація професійного вибору студента

Що спонукало вас обрати саме цю професію?

1. Систематичне заняття творчою діяльністю	6
2. Матеріальне забезпечення	34
3. Робота з сучасним технічним обладнанням	47
4. Можливість самовдосконалення	16
5. Робота відповідає моїм здібностям, характеру	40
6. За порадою батьків, знайомих та ін.	32
7. Вибір робив свідомо, самостійно	14
8. Престиж професії	42

Мотивація престижу у творчій діяльності (або зовнішня позитивна мотивація) може зіграти негативну роль. Престижна мотивація є серйозною перешкодою на шляху до творчості, яка передбачає постановку нових проблем, оскільки думка припиняється під час досягнення поставленої мети.

Аналізуючи результати анкетування, дійшли висновку про необхідність активізації внутрішньої мотивації студентів до професійної діяльності в процесі навчання. Для реалізації завдання підвищення внутрішньої мотивації під час навчання студентів застосовуються такі методи навчальної мотивації: залучення до самооцінки своєї діяльності, прогнозування власних майбутніх результатів; підвищення інтересу до конкретних тем дисциплін; введення в навчальний процес професійно-орієнтованих прикладів, завдань; застосування навчально-пізнавальних ігор; створення сприятливого психологічного мікроклімату, застосування комп'ютера в різних напрямках діяльності (контроль знань, тестування, розрахункова частина, інформаційне джерело; створення проблемних ситуацій; заохочення до пошуку альтернативних рішень; урахування життєвого досвіду та останніх досягнень у науці та техніці). Професійна мотивація здійснюється в процесі навчальної мотивації студентів

2. Навчальна мотивація

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації цілою низкою специфічних для цієї діяльності факторів. По-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітнім закладом, де здійснюється навчальна діяльність; по-друге, організацією освітнього процесу; по-третє, суб'єктними особливостями того, хто навчається (вік, стать, інтелектуальний розвиток, здібності, самооцінка, його взаємодія з іншими студентами і т.д.); по-четверте, суб'єктними особливостями викладача і, перш за все, його ставлення до студента, до справи; по-п'яте, специфікою навчальної дисципліни.

Навчальна мотивація, як будь-який вид, системна. Вона характеризується направленістю, стійкістю і динамічністю. "Навчальна мотивація складається з низки спонук (потреби і значення навчання для студента, його мотиви, цілі, емоції, інтереси), що постійно змінюються і вступають у нові відношення одна з одною. Тому формування мотивації є не простим зростанням позитивного чи посилення сфери, що стоїть за ним, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відносин між спонуками, що впливають з цієї сфери". Відповідно під час аналізу навчальної мотивації необхідно не тільки визначити домінуючу сполуку (мотив), але й врахувати всю структуру мотиваційної сфери людини.

У загальнопсихологічному визначенні інтерес – це емоційне переживання пізнавальної потреби. Характеризуючи його як один з

компонентів навчальної мотивації, необхідно звернути увагу на те, що в повсякденному, побутовому та професійному спілкуванні термін "інтерес" часто використовується як синонім навчальної мотивації. Про це можуть свідчити такі вислови, як "у нього немає інтересу до навчання", "потрібно розвивати пізнавальний інтерес" тощо. Таке зміщення понять пов'язане, по-перше, з тим, що в теорії навчання саме інтерес був першим об'єктом вивчення в області мотивації, по-друге, воно пояснюється тим, що сам по собі інтерес – це складне неоднорідне явище. Інтерес визначається "як наслідок, як один з інтегральних проявів складних процесів мотивації". Інтерес до навчання може бути широким, плануючим, результативним, процесуально-змістовним, навчально-пізнавальним і перетворювальним його.

Найважливішою передумовою створення інтересу до навчання є виховання широких соціальних мотивів діяльності, розуміння її значення, усвідомлення важливості процесів, що вивчаються, для власної діяльності.

Необхідна умова для створення у студентів інтересу до зміни навчання і до самої навчальної діяльності – можливість проявити в навчанні розумову самостійність, ініціативність. Чим активніші методи навчання, тим легше зацікавити ними студентів. Основний засіб виховання стійкого інтересу до навчання – використання таких запитань і завдань, рішення яких вимагає від студентів активної пошукової діяльності.

Велику роль у формуванні інтересу до навчання відіграє створення проблемної ситуації, зіткнення студентів з трудностю, яку вони не можуть вирішити за допомогою наявного в них запасу знань; що спонукає їх до необхідності отримання нових знань або застосування старих у нових ситуаціях. Цікавою є тільки та робота, яка вимагає постійної напруги. Легкий матеріал, який не вимагає розумового напруження, не викликає інтересу. Подолання труднощів у навчальній діяльності – найважливіша умова виникнення інтересу до неї. Складність навчального матеріалу та навчальної задачі призводить до підвищення інтересу тільки тоді, коли ця складність посилює, коли її можливо подолати, інакше інтерес швидко втрачається.

Один з прийомів збудження пізнавального інтересу – відсторонення, тобто показ студентам нового, неочікуваного, важливого в звичному та повсякденному. Новизна матеріалу – найважливіша передумова виникнення інтересу до нього. Однак пізнання нового повинно спиратися на вже наявні знання. Використання раніше засвоєних знань – одна з основних умов виникнення інтересу.

Суттєвий фактор виникнення інтересу до навчального матеріалу – його емоційне забарвлення, живе слово викладача. Ці положення можуть слугувати певною програмою організації навчального процесу, спеціально спрямованою на формування інтересу.

На мою думку, оптимальну основу навчальної мотивації студентів становить сукупність різних мотивів: пізнавальних (прагнення оволодіти новими знаннями, підвищити рівень ерудиції, розширити кругозір); професійно-практичних (прагнення досконало оволодіти майбутньою професією); комунікативно емпатійних (прагнення до партнерського спілкування, продуктивної міжособистісної взаємодії); процесуальних (прагнення бути успішним суб'єктом навчальної діяльності); мотивів досягнення (прагнення до успіху); мотивів самоствердження (прагнення зайняти престижну позицію серед особистісно значущого оточення, заслужити схвалення з боку батьків або друзів); мотивів самовдосконалення (прагнення підвищити рівень загальної та фахової компетентності); прагматичних (прагнення отримати диплом про вищу освіту, прагнення до кар'єрного зростання); мотивів обов'язку (почуття відповідальності за результати власної діяльності). Виходячи з цього аналізу, психолого-педагогічними умовами формування оптимальної навчальної і професійної мотивації студентів є організаційні: застосування різних форм групової навчальної діяльності студентів, зміна відносин між викладачем і студентом в освітньому процесі; дидактичні: уникання стереотипності проведення навчальних занять, індивідуалізація навчально-професійної діяльності студентів, упорядкування навантаження на студента під час самостійної роботи; психологічні: формування стійкості інтересу до професії, розвиток здібностей студентів.

Загальний зміст формування навчальної мотивації студентів полягає в тому, щоб переводити студентів з різних рівнів негативного та байдужого ставлення до навчання до різних форм позитивного ставлення до навчання – діючого, усвідомленого, відповідального. Об'єктом формування варто вважати всі компоненти мотиваційної сфери та всі сторони вміння вчитися, а саме:

- мотиви соціальні та пізнавальні, їх змістовні та динамічні характеристики;
- цілі та їх якості (нова, гнучка, перспективна, стійка, виборча, регульовальна діяльність);
- емоції (позитивна, стійка, виборча, регульовальна діяльність);
- уміння вчитися та його характеристики (знання, стан навчальної діяльності, навченість).

Відповідно до цього, програма діяльності викладача в цьому напрямі повинна складатися з декількох блоків: мотиваційного, емоційного, пізнавального, цільового. У середині кожного блоку викладачем організується робота з актуалізації та корекції колишніх мотивів, стимуляції нових мотивів і появи в них нових якісних характеристик. Діяльність викладача складається з декількох блоків.

2.1. Мотиваційний блок

Основний зміст мотивів, які формуються, що формувати? Що розвивати? Як формувати мотиви навчання?

Необхідно створити ситуації, в яких різні за спрямованістю мотиви можуть проявитися – створювати умови супідрядності мотивів, тобто їхньої “боротьби”, ситуації реального вибору:

- за наявних варіантів відповіді (закритий вибір);
- ситуація вільного (відкритого) вибору без відповідей;
- декількох різнонаправлених мотивів (супідрядність мотивів з конфліктом);
- ситуація вибору з обмеженнями (дефіцит часу, змагання, різні типи оцінювання іншою людиною);
- помилковий (пропонується вибір між двома рівною мірою нерівними альтернативними, що відображають протилежні схильності).

Використовую такі педагогічні прийоми в ситуаціях реального вибору студента:

- ♦ вибір навчальних завдань різного рівня (репродуктивних, продуктивних, проблемних);
- ♦ вибір із двох завдань, де в одному варіанті треба знаходити кілька способів розв'язку задачі, а в іншому варіанті – швидко отримати результат;
- ♦ вибір у ситуації з обмеженими умовами (наприклад, менше часу – і суб'єктивного дефіциту, коли часу стільки ж, але говориться, що менше);
- ♦ вибір з розв'язаних задач різної складності деяких (із них, що найбільше сподобалися).

2.2. Цільовий блок

Реалізація мотивів залежить від процесу цілепокладання, тобто вміння студентів ставити цілі та досягати їх у навчанні. Цілі – це очікувані кінцеві та проміжні результати тих дій студента, що ведуть до реалізації їхніх мотивів.

Мова йде про поведінковий компонент мотиваційної сфери, тому що його функціональні характеристики носять діяльнісний характер. Під час розвитку поведінкового компонента студент стає здатним уявляти собі генеральну (перспективу) ціль вивчення кожної конкретної дисципліни, трансформувати її в меті, задачі, плани окремих занять, в актуальні установки під час виконання конкретних операцій. Основний зміст цілепокладання (що формувати?) визначається в таких спосіб:

- необхідно створювати спеціальні ситуації, що висвітлюють ті чи інші сторони цілепокладання, актуалізують їх;
- переривання та незавершеність діяльності за наявності зовнішніх причин; повернення до перерваного завдання та його поновлення;
- варіювання ситуацій за ступенем їхньої обов'язковості та

виявлення поведінки студентів у них;

- виконання завдань різної складності й обґрунтування цього вибору; спостереження за поведінкою в ситуаціях труднощів, що виникли при цьому;
- виникнення нерозв'язаної задачі та вивчення можливої реакції дітей;
- реакція на помилку (здатність самостійно знайти помилку й вибрати дії, спрямовані на її виправлення, звертання за допомогою до дорослого);
- створення перешкод, дефіциту часу, змагань, варіювання оцінки, яку студент одержує від іншої людини.

2.3. Емоційний блок

Робота викладача спрямовується на розвиток емоційного компонента мотивації, головною характеристикою якого є емоційні переживання студента в навчальній діяльності. Навчання охоплює емоційну сферу студента, тому, впливаючи на неї, викладач стимулює мотивацію або, навпаки, пригнічує її. Як формувати емоційний компонент?

Викладачеві варто заохочувати емоційні прояви студентів у природних умовах навчально-виховного процесу, допомагати студентам усвідомлювати їх.

Для цього використовують такі прийоми:

- ♦ завдання (несподіваний виклик до дошки, важкий або легкий варіанта контрольної роботи, цікава проблема на занятті, оцінка студентом своєї відповіді біля дошки, ослаблений контроль викладача та роботою студента біля дошки);
- ♦ підбір неважких, але захоплюючих завдань, що створюють у групі особливий радісний настрій, грайливий стан, дозволять зняти напругу;
- ♦ попросити студента описати, проговорити свій емоційний стан у найнапруженіші, проблемні моменти заняття;
- ♦ демонстрація викладачем розмаїтості пережитих на занятті емоцій, промовлення їх уголос для студентів (демонстрація власної емоційної відкритості); розвиток у собі емоційної виразності (як вербальними, так і невербальними засобами).

Формування навчальної мотивації необхідно починати саме з емотивного компонента як найбільш чутливого до стимулюючих впливів.

Призначення системи емоційного впливу в тому, щоб викликати у студента цікавість – причину пізнавального інтересу, що, у свою чергу, здатний підтримати повсякденну навчальну роботу, направляти сприйняття, пізнання, дії. Найефективніші способи стимуляції студентів:

- показати цілісну значимість (використання і викладання загальних і великих планів, широких абстрактних узагальнень і конкретних подробиць, застосування навчального матеріалу в повсякденному житті,

ознайомлення з особливостями дисципліни для розвитку особистості).

- забезпечити реалізацію студентами тенденції до діяльності: навчити перетворювати цілі “майбутнього” у низку проблем, задач, завдань, що мають безпосереднє відношення до сьогодення;
- заохочувати самостійність студента, надаючи лише необхідну допомогу (посильність завдань, своєчасне ускладнення завдань, підбір творчих завдань);
- звертати увагу та постійно відзначати високу активність кожного студента, вдалу відповідь, правильний спосіб виконання, оригінальний розв'язок задачі, використання додаткового матеріалу з досліджувальної теми тощо;
- кожне виконане завдання використовувати як нову сходинку для постановки нових завдань, розкриття нових навчальних перспектив, розвитку нових нахилів та інтересів;
- у повноті використовувати на заняттях навчальний час, постійно чергуючи види діяльності викладача й студента, використовуючи різноманітні прийоми, методи, форми роботи;
- оцінку виконаної роботи викладачеві варто давати так, щоб вона додавала студенту упевненості у своїх силах, свідчила нехай навіть про невеликі досягнення в навчальній діяльності та задоволенні пізнавальних потреб, налаштовувати на нову пізнавальну активність;
- викладачу варто будувати зі студентом доброзичливі, відкриті, емоційно насичені відносини у процесі навчання, спрямовані на формування й заохочення відчуття себе та іншої особистості, потреби в самоствердженні, самоактуалізації;
- викладачу необхідно виявляти емоційне багатство та розмаїтість своєї особистості, вираження свого ставлення (але не оцінки) до творів мистецтва, до вчинків людей, до власної професійної діяльності, готовність бути емоційно відкритим самому та приймати емоційність своїх студентів.

2.4. Пізнавальний блок

У розвитку навчальної мотивації необхідно звернути увагу на рівень студентів, розвиток навичок у навчальній роботі.

Відповідно до основних положень педагогічної психології, навчання стає навчальною діяльністю тільки в тому випадку, якщо студент у ході отримання знань опановує нові способи навчальних дій, що впливають із самостійно поставлених навчальних задач, засвоює прийоми самоконтролю й самооцінки своєї навчальної діяльності. Таким чином, навчальною діяльністю стає лише таке навчання, при якому студент активний та опановує не тільки знання, а й способи їхнього отримання. Завдання викладача – формувати навчальну діяльність.

Для формування мотивації навчання студентів використовують різні

методичні прийоми. Своєрідна цільова спрямованість дозволяє умовно об'єднати їх у групи.

Прийоми діяльності викладача, що сприяють формуванню навчальної програми мотивації в цілому.

Вони спрямовані на створення сприятливої психологічної атмосфери, що підтримує пізнавальну активність студентів, а саме:

- включення студентів у колективістські форми діяльності;
- залучення студентів до оцінної діяльності й формування адекватної самооцінки;
- співробітництво студента і викладача, спільна навчальна діяльність;
- заохочення пізнавальної активності студентів, створення творчої атмосфери;
- цікавість викладу навчального матеріалу (незвичайна форма подання матеріалу, емоційність мови викладача, пізнавальні ігри, цікаві приклади і досліди);
- уміле застосування заохочення та покарання.

2.5. Завдання для зміцнення окремих сторін мотивації

Викладачу необхідно передбачити систему мір (ситуацій, завдань, прав), спрямованих на формування окремих аспектів внутрішньої позиції студента стосовно навчання. Пропоновані студентам завдання відповідно до їхньої спрямованості можна згрупувати в такий спосіб:

- зміцнення й розвиток навченості студентів (заохочення готовності до співробітництва, відкритості до педагогічних впливів, зміцнення власної позиції та прагнення до здійснення власного вибору);
- створення ситуацій вибору для зміцнення й усвідомлення мотивів, власної суб'єктивної позиції;
- навчання цілепокладанню (зміцнення самооцінки й адекватного рівня домагань, здатності реально оцінювати поставлені цілі, активізувати свої можливості);
- стійкість цілей та завзятість у їхній реалізації (подолання перешкод і перешкод у процесі навчальної діяльності, розв'язок надскладних задач, постановка та реалізація близьких і далеких цілей, поведінка в неонов'язкових ситуаціях).

Етапи формування мотивації:

- “створення” вихідної мотивації (спонукати до нової діяльності, підкреслити попередні досягнення, викликати відносно незадоволеність чимось із попередньої діяльності, підсилити акцент на майбутній роботі, здивувати, зацікавити);
- посилення й підкріплення мотивації, що виникла (інтерес до декількох способів розв'язку задач, до форм співробітництва, різних видів діяльності, підтримка різного рівня складності завдань, підключення студентів

до самоконтролю);

- етап завершення заняття (підкреслити позитивний особистий досвід кожного студента (підкріпити ситуацію успіху, диференційовану оцінку праці, визначення труднощів і вибір шляхів їхнього подолання).

Варто особливо підкреслити, що розвитку навчальної мотивації студентів сприяє вміння поєднати різні методи, засоби та організаційні форми, використані викладачем під час навчання.

4.2. ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Лук'янченко Л.В.

(ВП “Політехнічний коледж
Луганського НАУ”)

У своїй праці “Розмова з молодим директором” В.О. Сухомлинський зазначав: *“Протягом багатьох років найбільш досвідчені педагоги... багато годин присвятили роздумам: чому дитина втрачає інтерес до занять? Чому в багатьох випадках навчання стає для неї важким, обтяжливим заняттям?”* Безперечно, в умовах оптимізації освіти у вищій школі формування в студентській молоді позитивного ставлення до набуття знань – це актуальна проблема, яка турбує кожного з нас. Вона стосується такого важливого психолого-педагогічного аспекта, як мотивація навчальної діяльності. Сьогодні особливо гостро постає питання поліпшення теоретичної та практичної підготовки спеціалістів для будівельної галузі. Особливої актуальності набуває пошук внутрішніх резервів підвищення ефективності навчально-професійної діяльності, майбутніх фахівців. Такими внутрішніми джерелами активності особистості у процесі набуття знань, умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, самоосвіти та майбутньої професійної діяльності, є насамперед мотиви, потреби, інтереси, прагнення, ставлення до навчання.

Термін “мотивація” – це широке поняття. Він використовується в сучасній психології у подвійному значенні: як система факторів, які детермінують поведінку, і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує активність особистості на певному рівні, дозволяє направити її на певну діяльність. Найчастіше в науковій літературі мотивація розглядається як сукупність причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку особистості, її спрямованість і активність.

У працях вітчизняних педагогів і психологів мотивація розглядається як одне зі стрижневих утворень особистості (Алексєєв М., Божович Л., Ільїн В., Киричук О., Маркова А., Якобсон П.). Ця проблема привертала увагу вчених з давніх часів. Численні теорії мотивації стали з'являтися

ще у працях давніх філософів, а зараз таких теорій декілька десятків. Точка зору на природу мотивації особистості у процесі розвитку людства й науки неодноразово змінювалася. Дослідження мотиваційної сфери людини продовжується і в наш час. Все це загальновідомі поняття. Немає сенсу зупинятися на характеристиках провідних теорій мотивації, оскільки вони докладно подані в багатьох літературних джерелах.

Звертаючись до психологічних факторів, які впливають на процес навчання, слід відзначити, що всі педагоги для того, щоб успішно здійснювати навчання, мають, перш за все, звертатися до органів чуття студента, які є своєрідними „віконцями в світ”.

Як же виглядає психологічна формула успішного навчання? Її можна схарактеризувати таким чином:

$$M + 4П + С,$$

де *M* – мотивація,

4П – застосування інформації,

С – систематичність знань.

Пропонована формула ще раз доводить нам, що мотивація є одним із провідних факторів успішного навчання. Але особливості цього фактора розрізняються на різних етапах навчального процесу, через які проходить студент від першого до останнього курсу. Тому слід обов'язково враховувати вікові особливості студентської молоді, оскільки навчальна мотивація студентів істотно відрізняється від мотивації школярів і не лише через їхні вікові особливості. Діяльність студентів у виші цілком можна назвати навчально-професійною. А тому професійні мотиви не просто “вплітаються” у структуру мотивації навчання, а стають його невід'ємною частиною.

Ця думка підтверджується і в дослідженнях психологічної служби ВНЗ. Беручи за основу теоретичні дослідження проблеми мотивації, психологом було проведено анкетування для вияву рівня сформованості пізнавальних мотивів студентів груп будівельних спеціальностей. Метою цього опитування було виявлення структури мотивів вивчення спеціальностей будівельного циклу і встановлення ієрархії цих мотивів. Для кожного студента проводився якісний аналіз провідних мотивів навчальної діяльності. Серед домінуючих мотивів: на I місці – стати висококваліфікованим фахівцем, професіоналом своєї справи бажать близько 40% опитаних студентів. Мотив успішно продовжувати навчання на старших курсах обрали 33% студентів. Що стосується внутрішньої мотивації, то мотив набуття міцних і глибоких знань обрали 27% респондентів. Такі дані збігаються з різними експериментальними дослідженнями, що дозволяють з упевненістю стверджувати, що провідними навчальними мотивами у студентів груп будівельних спеціальностей є “професійні” мотиви.

У зв'язку з цим перед нами постає актуальне проблемне питання:
як же нам, викладачам, розвинути в студентській молоді інтерес до майбутньої професії?

У дослідженнях, присвячених цій проблемі, простежується думка, що одним із шляхів підвищення мотивації студентів до навчання є впровадження у навчально-виховний процес інноваційних освітніх технологій, які сприяють підвищенню якості навчання і водночас забезпечують зацікавленість студентів до пізнавальної і творчої діяльності. Адже, як правило, краще засвоєння нового матеріалу відбувається в тому випадку, якщо в нього вносяться елементи новизни. Так чи інакше, цілком зрозуміло, що кожен з викладачів застосовує у своїй освітній практиці інноваційні методи і форми навчання.

Технології медіаосвіти сьогодні передбачають залучення до навчального процесу як традиційних засобів масової інформації (періодичні видання, радіо, телебачення, кіно), так і засоби новітніх інформаційних технологій.

Застосування досягнень новітніх медіатехнологій відкриває перед викладачами та студентами нові можливості, наочно розширює та урізноманітнює зміст навчання, методи та організаційні форми навчально-виховного процесу, забезпечує високий науковий та методичний рівень викладання. Вони дозволяють застосовувати на заняттях відеоролики, навчальні відеофільми, мультимедійні презентації, електронні підручники, використовувати можливості мережних технологій та інтернету.

Як засвідчує практика, під час застосування медіатехнологій інтерес студентів і їх мотивація до освоєння навчального матеріалу різко підвищується годі, коли у навчальний процес включені різні підходи: анімаційні ролики, відеозвернення викладача, звукове супроводження навчального матеріалу та динамічне викладання тем дисциплін. Ця думка підтверджується у психологічних дослідженнях, які засвідчують, що людина запам'ятовує 15% інформації, отриманої в словесній формі, і 25% – у зоровій, якщо ж обидва ці способи передачі інформації використовуються одночасно, людина може сприйняти до 65% змісту цієї інформації. Медіатехнології дозволяють викладачам обирати такі комбінації, які більше підходять до того чи іншого заняття з урахуванням теми, мети, засобів подання матеріалу.

Ще одним аспектом інноватики навчального процесу є використання такої нетрадиційної методики, як телеміст. Проведення занять із застосуванням телемосту значно підвищує професійну мотивацію студентів, оскільки дає можливість поспілкуватися з представниками реальних організацій, фірм, з перших вуст отримати відповіді на питання, пов'язані з опануванням майбутньою професією.

Викладачі успішно застосовують презентаційну програму MC Power

Point, яка дозволяє створювати досить якісні мультимедійні презентації, що включають у себе текст, електронні таблиці, мультимедійні об'єкти (рисунок, відео, звук).

Таким чином застосування медіаосвітніх технологій є не лише доцільним, а й необхідним. Вони дають можливість моделювати ситуації, максимально наближені до умов професійної діяльності; активізувати навчальну діяльність студентів, посилювати їхню самостійну роботу; розвивати розумові здібності, критичне мислення, спонукають до творчої діяльності. Одним словом, медіатехнології – це потужна мотивація студентів до навчання.

Інтерактивна модель є найбільш емоційно привабливою і професійно необхідною в інноваційному навчанні. Саме інтерактивні технології дозволяють не лише керувати діяльністю студентів на занятті, але й формувати пізнавальні мотиви. Окрім того, вони є найсуттєвішими у професійній направленості навчального процесу студентів. Саме інтерактивна модель сприяє реалізації позиції викладача, про яку постійно говорили кращі вчені-педагоги. Ще К.Д. Ушинський зазначав, що “заохотити” особистість до навчання – більш гідне завдання, ніж приневолити.

На різних видах занять зі студентами викладачі застосовують комплекс інтерактивних методів навчання, які передбачають моделювання життєвих ситуацій, використання рольових, імітаційних ігор, ситуативне моделювання.

Кейс-метод ґрунтується на принципах, які фактично змушують переглянути ролі викладача і студента. Зобов'язання викладача при цьому полягає в тому, щоб створити в навчальній аудиторії такі умови, які б дозволили розвинути у студентів вміння критично мислити, аналізувати, спонукати їх до того, щоб у процесі дискусії поділитися власними думками, ідеями, знаннями та досвідом. Всі ці риси стають необхідними для сучасного спеціаліста за умов зростання конкуренції. Зобов'язання студента полягає в тому, щоб, збагачуючи своєю творчою енергією навчальний процес, прийняти на себе частку відповідальності за його результативність. При цьому студенти повинні усвідомлювати, що викладач знаходиться в аудиторії для того, щоб допомогти їм, і вони мають скористатися цим у повній мірі, проте основна відповідальність за те, чому вони навчилися, лежить на них.

Відмінність кейс-методу від традиційних засобів засвоєння знань полягає у специфічному навчальному ефекті, до якого він повинен призвести. Завданням кейс-методу є не просто передача знань, а навчання студентів здатності справлятися з такими унікальними та нестандартними ситуаціями, які вимагають знань з багатьох наук, які, як правило, виникають в реальній установі чи підприємстві і вимагають вирішення таких проблем, що реально виникли чи можуть виникнути і потребують прийняття

системного рішення.

Кейс-метод відкриває перед студентами значно більші можливості поділитися своїми знаннями, досвідом і уявленнями, тобто навчитися не тільки у викладача, а й один у одного. Такий метод сприяє впевненості студентів у собі, у своїх здібностях, а що найголовніше – формує професійну мотивацію, професійну свідомість.

4.3. НАВЧАЛЬНА ТА ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ: ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ, ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Рикова І.А.

(Чигиринський технікум
Уманського НУС)

Вступ

Потреба в пізнанні – одна з головних потреб людини, на основі якої відбувається освоєння індивідом багатовікових надбань людства. У різні періоди життя людини змінюються її інтереси, форми і способи засвоєння знань, проте потреба в пізнанні не тільки не згасає, але й отримує свій подальший розвиток.

Формування особистості людини відбувається впродовж всього її життя. А у вищій школі закладаються основні особисті якості фахівця, до числа яких можна віднести ініціативу та відповідальність, спрямованість до новаторських рішень, потребу у постійному оновленні своїх знань. У розвитку особистості майбутнього фахівця важливе значення має формування позитивних мотивів і дійсних цілей, оскільки вони є важливими детермінантами діяльності.

Наявність мотиваційних компонентів та технологій покликани сприяти включенню студентів у професійну навчально-пізнавальну і навчально-виробничу діяльність та підтримувати діяльність на необхідному рівні.

У поведінці людини є дві функціонально взаємопов'язані сторони: збуджувальна та регулятивна. Збудження забезпечує активізацію та напрямку поведінки і пов'язане з поняттями мотиву та мотивації. Ці поняття включають в себе уяву про погребі, інтереси, цілі, наміри, прагнення, які є у людини, уяву про зовнішні фактори, які спонукають її вести себе певним чином, про керівництво діяльністю у процесі її здійснення. Серед усіх понять, які використовуються у психології для пояснення збуджувальних моментів у поведінці людини, є поняття мотивації і мотиву.

1. Поняття мотивації

Термін “мотивація” використовується у сучасній психології дво-значно: як визначення системи факторів, детермінуючих поведінку (потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення і т.д.), і характеристика процесу, який стимулює поведінкову активність на певному рівні.

Мотивація – це циклічний процес безперервного взаємного впливу та перетворень, у якому суб’єкт дії та ситуація взаємно впливають одне на одного, результатом чого є реально простежена поведінка.

Мотивація пояснює цілеспрямованість дії, організованість та стійкість цілісної діяльності, спрямованої на досягнення мети.

Мотив, на відміну від мотивації, – це те, що належить самому суб’єкту поведінки, є його стійкою особистісною властивістю.

На думку Л.Д.Столяренко: “Мотив – це збудження до діяльності, пов’язане з задоволенням потреб”. Під мотивом найчастіше розуміють причину, яка лежить в основі вибору дій і вчинків, сукупності зовнішніх і внутрішніх умов, які викликають активність суб’єкта. Мотив можна визначити як поняття, що в загальному має багато диспозицій. З усіх можливих диспозицій найважливішим є поняття “потреби”. Її ще називають станом потреби людини в окремих умовах, що необхідні для нормального існування та розвитку.

Потреба активізує організм, стимулює його поведінку, спрямовану на пошук вимог. Кількість та якість потреб, що необхідні живій істоті, залежать від рівня організації потреб, від способу та умов життя, від місця, яке займає організм на еволюційній сходінці.

Мотиваційна піраміда Маслоу

Спробою поєднати існуючі підходи до визначення природи мотивації людини є теорія мотивації А.Маслоу. В основу цієї теорії покладене уявлення про “ієрархію потреб”, які протягом життя людини так чи інакше зумовлюють її поведінку. Ця ієрархія поєднує найелементарніші потреби та найвитонченіші сполуки діяння людини.

Згідно з цією теорією, будь-яка істота прагне свого розквіту, діючи у найбільшій відповідності своїм можливостям та намаганням. Як підкреслює Маслоу, кожна нова потреба виникає, стає можливою тільки при задоволенні потреб нижчого порядку. Найвища ж потреба – в самореалізації – постає як актуальний збудник та спонука до дій і поведінки людини тільки за умови повного задоволення тих потреб, що передують їй. При цьому здатність до самореалізації розглядається автором як природна, що завжди властива людській істоті, а можливість задовольнити цю потребу має саме “благополучна”, “розвинута” особистість.

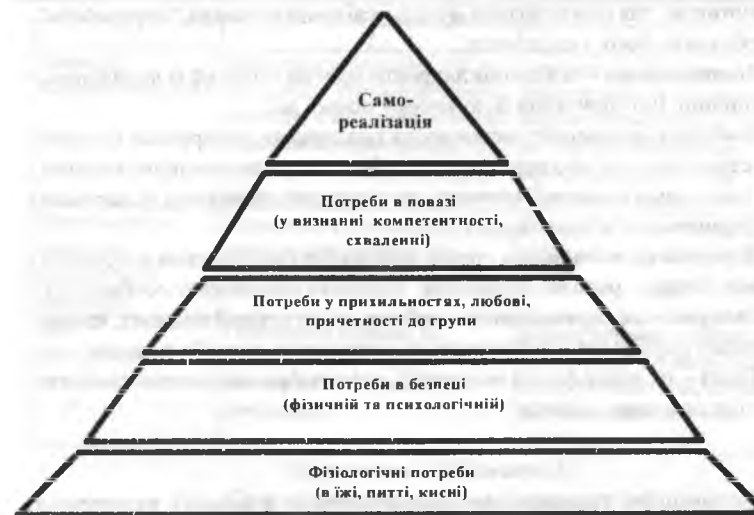

Рис.1. Ієрархічна піраміда потреб за А. Маслоу

Теорії мотивації

Численні теорії мотивації відображалися ще у працях стародавніх філософів. У наш час таких теорій не один десяток. Вивченням мотивації людини займалися Д. Макклелланд, Д. Аткінсон, Г. Хекгаузен, Г. Келлі, Ю. Роттер, К. Роджерс, Р. Мей, А.Н.Леонтьєв та ін.

2. Навчальна мотивація

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений у певну діяльність, у цьому випадку в діяльність вчення.

Навчальна мотивація, як інші види мотивації, характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю.

Мотивація – це так звані психічні явища, що стали спонуканням до виконання тієї або іншої дії, вчинку, що визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату.

Мотиваційна поведінка – це результат дії двох чинників: особистісного та ситуативного.

Особистісний чинник – це потреби, мотиви, настанови, цінності.

Ситуативний чинник – зовнішні умови. Наприклад, поведінка інших людей, оцінки і реакції оточення.

Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини і визначає спрямованість цієї активності.

Стимул – спонукальна причина, що суб’єктивно сприймається і викликає спрямовану активність людини. У деяких випадках стимул може

стати мотивом, для цього людина мусить усвідомити стимул, "переробити" та відобразити його у свідомості.

Мотивування – пояснення людиною причин своїх дій із посиланням на обставини, що спонукали її до вибору певної дії.

Зовнішня мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього "я" особистості.

Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості.

Інтерес – це спрямованість особистості на певний предмет, явище. В інтересах найбільше відображається пізнавальна потреба людини.

Ідеал – це вища форма мотивації, яка відображає основні напрями особистих прагнень людини.

Мотиваційні технології

Мотиваційні технології покликані сприяти швидкому включенню студентів у професійну навчально-пізнавальну і навчально-виробничу діяльність без тривалого "вживання" в роботу, підтримувати діяльність на необхідному рівні активності.

Розглянемо взаємозв'язок мотивації з характером навчальної діяльності (табл.1).

Таблиця 1
Взаємозв'язок мотивації з характером навчальної діяльності

Показники навчальної діяльності	Мотивація	
	зовнішня	внутрішня
1	2	3
Тенденція до продовження навчальної діяльності	Припиняється, якщо зникають зовнішні стимули	Триває досить довго
Креативність	Викликає напруженість, стримує творчість	Сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості
Складність завдань	Студенти надають перевагу спрощеним завданням, що призводить до втрати інтересу й активності у навчальній діяльності	Надають перевагу ускладненим завданням, що полегшує виконання дій, які вимагають евристичного підходу

1	2	3
Характер виконуваних дій	Полегшує виконання дій, що вимагають алгоритмічного підходу, але погіршує якість вирішення евристичних завдань, сповільнює творчу активність	Зважає виконанню алгоритмічних завдань, але сприяє евристичному підходу до вирішення завдань, прискорює зростання творчого мислення
Ефективність засвоєння навчального матеріалу	Поверхнєве оволодіння навчальним матеріалом	Вищий рівень освоєння теоретичного матеріалу
Тип сформованого мислення	Позитивно впливає на формування алгоритмічного мислення і алгоритмічної діяльності	Більш успішно впливає на пізнавальні процеси та поведінку особистості, сприяє формуванню творчого мислення

Способи формування мотивації

Рис. 2. Класифікація навчальної мотивації

Вступна мотивація активізує навчальну діяльність студентів, сприяє формуванню початкового бажання освоїти навчальний матеріал, викликає інтерес до процесу навчання.

Поточна мотивація забезпечує оптимальне педагогічне спілкування в процесі навчання, сприяє формуванню стійкого інтересу до навчальної діяльності та підтримує цей інтерес на всіх етапах навчання.

Зовнішня мотивація заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього "я" особистості.

Внутрішня мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості.

Розглянемо дидактичні характеристики внутрішніх мотиваційних технологій навчання, подані в табл.2.

Таблиця 2

Дидактичні характеристики внутрішніх мотиваційних технологій навчання

Види технологій	Методи навчання	Використовувані прийоми навчання
Вступна мотивація	Мотивуючий вступ	1. Психологічний контакт з аудиторією. 2. Ефект приголомшення. 3. Виступ із цитатою, афоризмом, цікавим випадком
	Демонстрація	Попередній показ досліджуваного явища, процесу
Поточна мотивація	Етап викладу матеріалу: лекція, бесіда, розповідь	1. Орієнтація змісту навчального матеріалу на його практичний зміст і конкретну професійну діяльність. 2. Демонстрація в мовленні практичного використання теоретичних положень, що наводяться
	Етап формування і контролю діяльності: розв'язування задач і вирішення завдань. виконання лабораторних робіт	Надання прав вільного вибору завдань, створення завдань оптимальної складності, новизни і непередбачуваність завдань
Заключна мотивація		Позитивний зворотний зв'язок та інформування студентів про успішність їхньої діяльності

Вступна мотивація може здійснюватись у формі бесіди, показу, демонстрації того чи іншого предмета чи явища, на яке буде спрямовано весь процес навчання. При цьому основними методами є мотивуючий вступ і мотивуюча демонстрація.

Поточна мотивація проводиться для підтримки постійного інтересу до навчальної діяльності. Вона може здійснюватися різними

методами навчання відповідно до етапів формування діяльності:

- у процесі його пояснення (бесіда, пояснення, розповідь);
- у ході виконання практичних завдань (розв'язування задач, вирішення завдань, виконання лабораторних робіт);
- у процесі контролю (поточний, підсумковий, заключний тощо).

Основними прийомами мотивації в процесі викладу навчального матеріалу є його практичний зміст, орієнтація на конкретну професійну діяльність, демонстрація в мовленні практичного використання теоретичних положень, які наводяться.

Заключна мотивація передбачає позитивний зворотний зв'язок або інформування студентів про успішність їхньої діяльності.

Мотив не формується ззовні. За Є.Льїним: "Мотив – складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт. Викладач може лише сприяти цьому процесу. Існує ціла низка науково обґрунтованих способів підвищення внутрішньої мотивації в навчальному процесі. Зокрема, умови оточення, які наділяють студента свободою вибору, дозволяють йому почуватися самодетермінованим, внаслідок чого формується внутрішня мотивація.

Важливе значення в питанні внутрішньої мотивації належить характеру навчальної діяльності. Вона має бути оптимальною за рівнем складності. Надто складні навчальні завдання, як і надто прості, негативно впливають на формування та зростання внутрішньої мотивації. Вони не дають студенту змоги реалізуватися, виявити ефективність і майстерність у виконуваному завданні. Внаслідок цього руйнується почуття компетентності, знижується самооцінка і самоповага.

Проектування мотиваційних технологій

Розглянемо послідовність діяльності викладача під час проектування мотиваційної технології (рис.3).

Кожен вид діяльності людини певним чином мотивується. Під мотивом навчальної діяльності найчастіше вважають всі фактори, що обумовлюють виявлення навчальної активності: мотиви, мету, настанови, почуття обов'язку, інтереси.

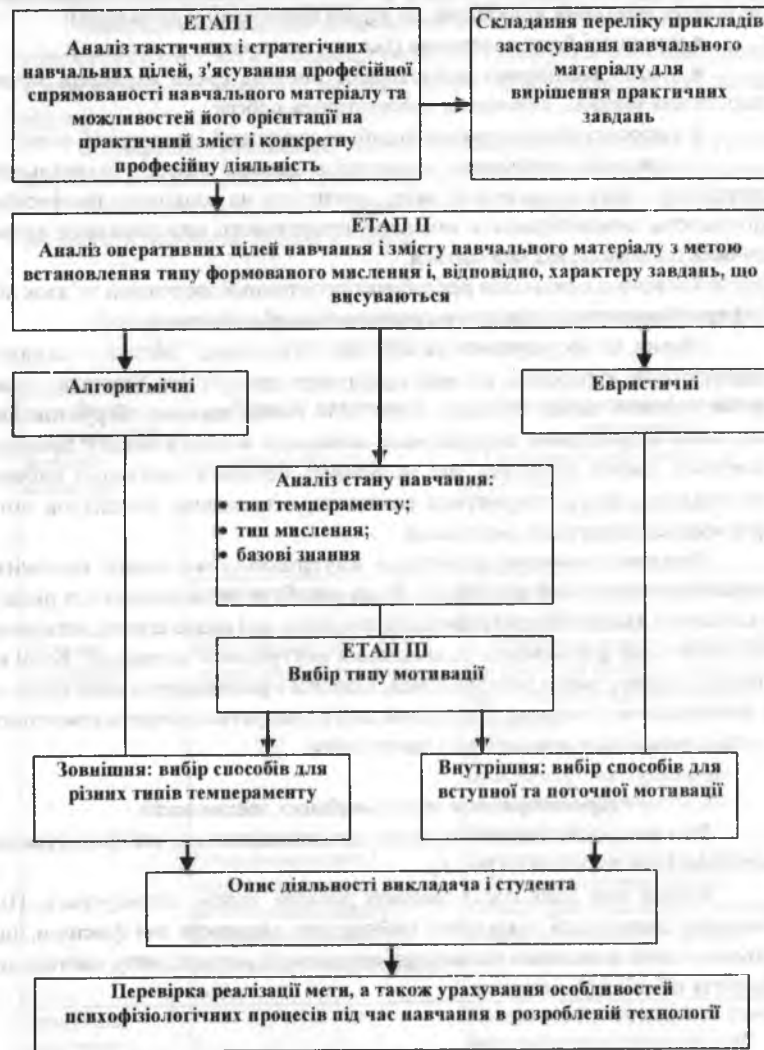

Рис. 3. Послідовність діяльності викладача під час проектування мотиваційної технології

Г. Розенфельд визначає такі категорії (фактори) мотивації навчання:

1. Навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до дисципліни викладання;
2. Навчання без особистих інтересів та користі;
3. Навчання для соціальної ідентифікації;
4. Навчання заради успіху або страху невдач;
5. Навчання з примусу або під тиском;
6. Навчання, що ґрунтується на поняттях або моральних зобов'язаннях, або на загальноприйнятих нормах;
7. Навчання для досягнення мети у повсякденному житті;
8. Навчання, що ґрунтується на соціальній меті, вимогах та цінностях.

3. Професійна мотивація

Професійне самовизначення людини починається з дитинства, коли в грі вона копіює різні професійні ролі і відтворює відповідну рольову поведінку. Ця гра закінчується тоді, коли вже необхідно ухвалити рішення про вибір професії, рішення, що впливає на подальше життя людини.

Вітчизняними вченими було виявлено, що провідними мотивами вступу до ВНЗ є захоплення навчальними дисциплінами та інтересом до професії.

Найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість (становлення), яка характеризується як інтерес до професії і схильність займатися нею. Основними властивостями професійної спрямованості є об'єктивність, специфічність, задоволеність, узагальненість, стійкість.

Навчальна мотивація студентів складається з оцінки різних аспектів навчального процесу, його змісту, форм, способів організації, особистих індивідуальних потреб і цілей, які можуть співпадати або не співпадати з цілями навчання.

Специфіка навчальної мотивації студентів

Становлення майбутнього фахівця як висококваліфікованого, на думку В.А. Якуніна, Н.В. Нестерової, можливо лише за сформованого мотиваційно-ціннісного відношення в його професійному становленні.

Аналізуючи психологічні особливості розвитку навчально-пізнавальної діяльності студентів, вони розділяють період навчання на три етапи:

I етап (I курс) характеризується високими рівневими показниками професійних і навчальних мотивів;

II етап (II, III курс) відрізняється загальним зниженням інтенсивності всіх мотиваційних компонентів. Пізнавальні професійні мотиви перестають управляти навчальною діяльністю;

III етап (IV, V курс) характеризується тим, що збільшується ступінь усвідомлення та інтеграції різних форм мотивів навчання.

В.Т.Лісовський і А.В.Дмитрієв, крім ставлення до навчання, ввели такі критерії, як наукова і суспільно-політична активність, загальна культура і колективізм. Ними було виділено шість видів становлення професії.

Американці Д.Готліб та Б.Ходкінс виділили такі види становлення в професії:

вид "W" (професіонали), вони ставляться до навчання як до інструменту підготовки для майбутньої професії. На думку більшості "професіоналів", основна причина того що вони навчаються – це отримання професійної підготовки і освіти;

вид "X" (нонконформісти). Ці студенти шукають у дисциплінах, що викладаються, знання про життя взагалі на основі власного вибору. Не виходять з бібліотек. На їх думку, навчальний заклад існує для того, щоб задовольнити потребу знань і цікавість до життя;

вид "Y" (академіки). Ці студенти наближаються до типу "X" з тією різницею, що крім роботи з книгами, вони не відгороджуються від інших форм суспільного життя. Вони прагнуть виділитися, якнайкраще скласти іспити;

вид "Z" (студентські дітячі). Ці студенти приділяють більшу увагу суспільним формам життя, ніж самій науці.

Е.Ф. Зеєр виділяє такі типи студентів за професійною спрямованістю:

I тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю;

II тип – студенти, що остаточно не визначились у виборі професії;

III тип – студенти з негативним ставленням до професії.

З наведеного прикладу видно, що студенти відрізняються своєю вмотивованістю до діяльності.

Відомо, що навчальна діяльність полімотивована, оскільки процес навчання проводиться не в особистому вакуумі, а в складному взаємозв'язку соціально обумовлених процесів. Тому основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від навчальної діяльності до професійної. Це означає, що мотивація у студентів впродовж навчання у ВНЗ зазнає деяких змін, які залежать від курсу та професійної орієнтації студента.

У сучасній психології нині існує безліч різних теорій, підходи яких до вивчення проблеми мотивації настільки різні, що деколи їх можна назвати діаметрально протилежними. Сама складність цього поняття, багаторівнева організація мотиваційної сфери людини, складність структури і механізмів її формування можлива тільки за інтегрованого підходу до вивчення проблеми мотивації на сучасному етапі розвитку психологічної думки.

Стосовно навчальної діяльності студентів у системі вузівської освіти

під професійною мотивацією розуміється сукупність чинників і процесів, які відображаються у свідомості, спонукають і направляють особу до вивчення майбутньої професійної діяльності. Професійна мотивація виступає як внутрішній рушійний чинник розвитку професіоналізму і особи.

При цьому під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення предметів, актуальних потреб особи (здобуття вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і т.д.), навчальних завдань, які задовольняються за допомогою виконання і спонукають її до вивчення майбутньої професійної діяльності.

Формування позитивного ставлення до професії є важливим чинником успішності студентів. Воно включає в себе таке коло проблем:

- задоволеність професією;
- динаміка задоволеності від курсу до курсу;
- чинники, що впливають на формування задоволеності: соціально-психологічні, психолого-педагогічні та ін.;
- проблеми професійної мотивації або система й ієрархія мотивів, що визначають позитивне або негативне ставлення до обраної професії.

4. Шляхи підвищення мотивації навчання студентів

Мотивація студентів до навчання є однією з основних складових навчально-виховного процесу.

Спрямованість дій будь-якого викладача визначається його прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації навчання студентів. Поряд з загальними прийомами діяльності: поясненням значущості навчання, розкриттям перспектив подальшого життя, умілого застосування заохочення і покарання, впровадження в процес навчання дискусії – важливе місце займають інноваційні технології навчання.

Серед них, на нашу думку, найбільш спонукальними до мотивації навчання є:

- медіа-технології,
- ігрові технології,
- технології навчання з орієнтацією на вирішення проблем,
- проектно-творчі технології навчання,
- технології РО,
- комп'ютерні технології навчання (КТН),
- технології дистанційного навчання,
- модульні технології навчання,
- інтегральні.

Медіа-технології

Застосування досягнень новітніх медіа-технологій відкриває перед викладачами та студентами нові можливості, значно розширює та урізноманітнює зміст навчання, методи та форми навчально-виховного процесу, забезпечує високий науковий та методичний рівень викладання. Медіа-освітні технології якнайкраще відповідають принципам особистісного підходу, їх застосування підвищує ефективність подання нового матеріалу.

Медіа-технології – це потужна мотивація студентів до навчання. Вони виконують такі основні функції:

- інформатизація навчального процесу (доступ до різних джерел інформації);
- активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- підвищення мотивації студентів до навчання;
- інтерактивність навчання;
- моніторинг навчального процесу;
- підвищення ефективності засвоєння студентами навчального матеріалу;
- спонукання до творчої діяльності (підготовка презентації з використанням комп'ютерних програм, участь студентів у відеоконференціях, співпраця зі студентами іноземцями).

Медіа-освітні технології дають можливість моделювати ситуації, максимально наближені до умов професійної діяльності, активізувати навчальну діяльність студентів, посилювати їх самостійну роботу (обираги інформацію, що безпосередньо стосується їх професійної діяльності), розвивати критичне мислення.

Ігрові технології

Ігрові технології навчання об'єднують у собі емоційні (ситуація успіху, цікаве викладання матеріалу, моменти змагань) та проблемно-пошукові (постановка в ситуацію вибору, самоаналіз, нестандартність пропонуваніх у грі завдань, поступове підвищення їх важкості) стимули.

Переваги використання ігрових форм навчання полягають у такому:

- *по-перше*, матеріал, що подається у нетрадиційній формі, дозволяє студентам отримати достатню вихідну базу для самостійного дослідження спірних питань;
- *по-друге*, виникає інтерес пошуку істини, що потребує використання джерел, які містять дискусійні положення і відповідно збуджують інтерес до пізнавальної діяльності;
- *по-третє*, набуваються уміння і формуються практичні навички для логічного, несуперечливого і аргументованого ведення дискусії, в ході якої необхідно обґрунтувати своє розуміння проблеми;

- *по-четверте*, студенти поступово знаходять правильне співвідношення раціонального та емоційного, що вкладається у зміст доведень;

- *по-п'яте*, розкриваються творчі можливості студентів, їх здібності до узагальнення, схильність до теоретичного аналізу, тобто формуються навички необхідні для самостійної навчальної діяльності.

Використання ігрових технологій у підготовці фахівців підвищує рівень мотивації студентів до навчання, зацікавленість у оволодінні майбутньою професією.

Використання емоційних прийомів

Які б технології навчання не застосовувались, які б умови та детермінанти не визначали життя та діяльність людини внутрішньо і психологічно дієвими вони стають лише тоді, коли їм вдається проникнути у сферу емоційних відносин і закріпитися в ній. Емоції впливають на всі сфери людського життя, зокрема на навчання. Існують переконливі дані, які свідчать про те, що емоції є найважливішим фактором регуляції в процесі пізнання. Емоційна забарвленість – одна з умов, що визначає довільну увагу та здатність запам'ятовувати.

Розглянемо деякі емоційні прийоми, які доцільно використовувати для підвищення мотивації навчання.

- *Пряме включення*. Відмовтеся від розтягнутого відступу, якщо ваші слухачі вже досить добре знайомі з предметом розмови, починайте з головного.

- *Несподіванка*. Використовуйте в ході викладу лекції несподівану та невідому інформацію, а також об'ємні, рельєфні форми її викладу. На початку лекції ефективним може стати яскравий, образний приклад.

- *Застосування елементу неформальності*. Враховуючи предмет обговорення, розкажіть про власні помилки, оману, забобони та їх наслідки. Покажіть, яким чином вам вдалося уникнути однобічного підходу до цієї або подібної проблеми та знайти її нове рішення.

- *Снівпереживання*. Не пропускайте значущих для аудиторії та теми дрібниць, збільшено опишуйте події, які пов'язують вас зі студентами, змушуючи останніх переживати.

- *Драматизація*. Наочно і захоплено, свідомо драматизуючи, змальовуйте події, які збагачують тему виступу так, щоб слухачі змогли ототожнювати себе з дійовими особами та життєвою ситуацією.

- *Гіпербола*. Щоб загострити увагу аудиторії, не бійтеся вдаватися до перебільшень. Це допоможе виявити причинно-наслідкові та умовно-наслідкові взаємозв'язки між подіями, процесами і поведінкою людей. Проте не забудьте пізніше (уже без перебільшень) чітко викласти свою позицію з визначеної проблеми.

• *Апеляція до авторитету.* Для підтримання правоти власної думки посилайтеся на авторитет науки, слухачів та досвід: історичний, політичний, життєвий, викладацький.

• *“Провокація”.* На короткий час викличте у слухачів реакцію незгоди з інформацією, що викладається. Використайте цей момент для того, щоб підготувати їх до конструктивних висновків. З’ясуйте думку та чіткіше визначте власну позицію.

• *Спонування до прийняття рішення.* Ознайомте слухачів з усіма аргументами “за” та “проти” будь-якої думки, концепції, ідеї. Після зіставлення усіх аргументів знайдіть вірне рішення проблеми. Ставте необхідні питання, широко використовуйте компетентність і здатність студентів приймати рішення для виявлення предмета обговорення, залучайте їх до процесу мислення.

Після тривалої та інтенсивної інтелектуальної праці потрібна розрядка. Для цього можна тимчасово перейти до загальнодоступної теми, що легко сприймається аудиторією.

У такий момент доцільно використати такі прийоми:

• можна спитати про причини відсутності окремих студентів на лекції, висловити власну точку зору на актуальні події – політичні, спортивні або культурні;

• доцільно буває розповісти про факти зі своєї практики, пов’язані з темою лекції;

• доречним буває гумор, смішний факт і навіть анекдот, який має безпосереднє відношення до серйозної теми лекції або практичної роботи.

Слід відмітити, що від істин, вимовлених сухою мовою, втрачається інтерес та зацікавленість, тому ефект емоційного впливу на аудиторію студентів суттєво залежить від експресивної спрямованості зазначених прийомів. За таких умов можна порадити:

♦ не уникайте оригінальних формулювань, якщо ви бажаєте, щоб ваші думки доходили до свідомості студентів і добре запам’яталися;

♦ не доцільно висловлювати свої думки за допомогою штапованих фраз, висловів, позбавлених усякої привабливості;

♦ не “засушуйте” свою мову – вживайте смішні, парадоксальні приклади, розбавляйте розповіді веселим жартом, потішними історіями, дайте студентам можливість помислити і перепочити.

Однак, слід відзначити, що не кожен студент знаходить в емоційних вставках логічне зерно. Іноді жарт, іронія, сатира у вустах різних педагогів і у різних аудиторіях можуть призвести до зворотних результатів. Недопеке вживання викладачем чужих жартів або не притаманних йому емоційних прийомів може завдати більше шкоди, ніж користі.

Висновок

Однією з найактуальніших проблем сучасної освіти є побудова такого процесу навчання, який міг би бути основою формування мотиваційної сфери студентів.

Як уже відмічалось, навчальна і професійна мотивація студентів є досить складним поняттям. Її організація, складність структури і механізмів її формування можлива тільки за інтегрального підходу її вирішення.

Організація навчальної мотивації починається з розробки мотиваційних технологій навчання, визначення послідовності діяльності викладача під час проектування мотиваційних технологій, її реалізації під час проведення занять.

Шляхи становлення і особливості професійної мотивації індивідуальні і неповторювальні. Вони покликані сприяти включенню студентів у професійну навчально-пізнавальну і навчально-виробничу діяльність та підтримувати діяльність на необхідному рівні.

Спрямованість дій будь-якого викладача визначається його прагненням і життєвою необхідністю підвищити рівень мотивації навчання студентів – від негативного і нейтрального до позитивного і дієвого. Для цього кожен викладач застосовує власний педагогічний досвід, власну педагогічну майстерність, надбання педагогічної науки і методики.

Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности. – М., 1976.
2. Алексеева М.И. Мотивация учения студентов и удовлетворенность выбором вузов. Сборник: Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. – Москва, Одесса. – 1986.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посіб. – К.: Вид-во “Либідь”, 2002.
4. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоцій: навч. посіб. – Луцьк: Вид-во Волинського держ. університету, 1997.
5. Занюк С.С. Мотивація діяльності: спонування, активність, успіх: навч. посібн. – Луцьк: Вид-во Волинського держ. університету, 1998.
6. Заброцький М.М. Основи вікової психології: навч. посіб. – Тернопіль, 2004.
7. Осн. заг. психології / За ред. проф. С.Д. Максименка. – К., 1998.
8. М’ясоїд П.А. Загальна психологія. – К.: Вища школа, 1998.
9. Общая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986.
10. Юридична психологія: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / За ред. Я.Ю. Кондратьєва.

11. Основи психології: підручник / За заг. ред. В.А. Роменця, О.В. Киричука. – К.: Либідь, 1997.
12. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології. – М., 1989.
13. Якунин В.А. Педагогическая психология. – СПб., 1998.

4.4. ПРАКТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Божок Я.С.
(Глухівський коледж Сумського НАУ)

1. Теоретично-демонстраційний блок

Вступ

Юність і молодість – період життя, що характеризується творчою продуктивністю, ймовірністю якомога більшої самореалізації протягом подальшого життєвого шляху. Цей період є найвирішальнішим у житті людини, бо остаточно закладається фундамент ціннісних орієнтацій, вимальовується проекція головних напрямків пошуків самореалізації на інших вікових етапах. Політичні вподобання, стиль поведінки, характер спілкування, професійні інтереси і подальший успіх у професійній діяльності – все це закладається саме в ранній молодості.

Проблема мотивації вибору майбутньої професії та професійної діяльності надзвичайно важлива. Як відомо, на продуктивність будь-якої діяльності значною мірою впливає характер мотивації. Що ж таке мотивація?

Визначення основних термінів та понять

Мотивація – це певні психічні явища, що є спонуванням до виконання тієї або іншої дії, вчинку, і визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату.

Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності.

Стимул – спонукальна причина, що суб'єктивно сприймається й викликає спрямовану активність людини. У деяких випадках стимул може стати мотивом, для чого людина мусить усвідомити стимул, “переробити” та відобразити його у свідомості.

Навчальна мотивація студентів – це загальна назва процесів, методів, засобів спонування студентів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти, що залежить від рівня сформованості у них мотивації учіння.

Професійна мотивація студентів – це процес стимулювання

студентів до активного засвоєння теоретичного фахового матеріалу та оволодіння професійними вміннями і навичками на високому якісному рівні для успішного здійснення майбутньої трудової діяльності. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання.

Ієрархія мотивів

Активна чи, навпаки, пасивна позиція студентів у навчальному процесі залежить від того, що саме спонукає студентів до діяльності, які мотиви домінують у структурі мотивації учіння.

Мотиваційна сфера у своєму розвиненому вигляді – це складно структурована система, в якій одні мотиви є провідними, інші – підпорядковані.

Позитивний за спрямованістю аспект мотивації включає такі види мотивів:

- **соціально-ціннісні мотиви**, зумовлені світоглядними та ідеологічними цінностями особистості. Це, передусім, мотиви високого громадянського і морального змісту, що відображають прагнення служити суспільству, мотиви обов'язку, відповідальності;

- **навчально-пізнавальні мотиви**, пов'язані із задоволенням і розвитком потреби в пізнанні, пізнавального інтересу. Серед цих мотивів особливу дієвість мають такі, як стійкий інтерес до певної галузі знань, захоплені самим процесом учіння;

- **професійно і практично-ціннісні мотиви** – прагнення до оволодіння певною професією, бажання підготуватися до самостійної діяльності за певною спеціальністю;

- **позиційні мотиви** – намагання посісти певне місце в групі, досягти вищого соціального статусу, визнання ровесників;

- **комунікативні мотиви** – прагнення задовольнити потреби в бажаному спілкуванні;

- **мотиви самовдосконалення і саморозвитку** – усвідомлення навчання як можливості розвитку і вдосконалення своїх розумових сил, особистісних якостей;

- **мотиви соціальної ідентифікації** – бажання дістати схвалення від найближчого соціального оточення.

Негативні мотиваційні тенденції:

- **ситуаційні мотиви** – усвідомлення зовнішньої необхідності вчитися;

- **мотиви тривожності** – емоційний стан, що виникає через побоювання певних санкцій дорослих;

- **утилітарні прагнення** – такі, як учіння за винагороду, намагання

будь-що бути першим та інші вузькоegoїстичні мотиви.

Якщо негативні мотиви є провідними в системі мотивації навчальної діяльності, то можна очікувати певних ускладнень і труднощів у навчанні і педагогічній взаємодії.

Позитивна мотивація підвищує продуктивність діяльності, сприяє отриманню людиною задоволення, а негативна, навпаки, знижує, і тоді діяльність сприймається як примус.

На формування позитивної мотивації впливає багато різних факторів: виховання батьків, ціннісні та світоглядні орієнтації особистості, суспільні фактори (престижність роботи, висока заробітна плата, можливість кар'єрного зростання тощо).

До суспільних факторів, які впливають на її формування можна віднести і вплив педагогічного середовища, у якому певний час знаходиться учень загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, а згодом – студент вищих навчальних закладів.

Саме у школі виховується любов до навчання, без чого дуже складно сформувати позитивну професійну мотивацію, коли випускник школи після її закінчення продовжує процес навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах.

Позитивна навчальна мотивація – вогник свічки, бережливо запалений вчителем, іноді він горить дуже яскраво, іноді – ледве тліє, іноді, на жаль, – згасає.

Завдання викладача вищого навчального закладу – підхопити цей вогник, не дати йому згаснути, перетворити його у справжнє полум'я, яке яскраво освітлюватиме життєву дорогу, професійну діяльність випускника ВНЗ.

Дослідження мотиваційної сфери студентів

Для того щоб зрозуміти, як ефективно це зробити, досліджуємо мотиваційну сферу наших студентів. Дослідження починаємо з першого курсу з вересня, з'ясовуючи, якими мотивами керуються студенти при вступі до навчального закладу.

Якщо студент розбирається в тому, що за професією він обрав і вважає її гідною і значущою для суспільства, це, безумовно, впливає на те, як складається його навчання.

За допомогою досліджень було встановлено, що більше всього задоволені обраною професією студенти 1 курсу. Але протягом всіх років навчання цей показник неухильно знижується аж до 4 курсу. Не дивлячись на те, що незадовго до закінчення ВНЗ задоволеність професією виявляється найменшою, саме ставлення до професії залишається позитивним. Студенти-першокурсники спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, які під час зіткнення з реаліями

піддаються хворобливим змінам. Очевидно, формування реальних уявлень про майбутню професію і способи оволодіння нею повинно здійснюватися починаючи з 1-го курсу, і велика роль у цьому належить саме педагогічному колективу навчального закладу.

2. Використання інноваційних педагогічних технологій

Ще у школі більшість старшокласників обирають свою життєву дорогу, визначаються із майбутньою професією, але як багато таких, хто навчається на вимогу батьків, чи для того, щоб де-небудь вчитися. Багато й таких, хто понавчавшись у ВНЗ певний проміжок часу розуміє, що обрана професія – не його і залишає навчальний заклад.

Розкрити майбутні перспективи обраної професії, її позитивні сторони, допомогти виховати любов до обраної професії, сформувати позитивну професійну мотивацію – завдання викладача, куратора, вихователя.

Важлива роль у реалізації цього завдання відводиться використанню інноваційних педагогічних технологій. Завдяки їх використанню студент перетворюється в активного суб'єкта навчально-виховного процесу, підтримується позитивна навчальна мотивація, любов до обраної професії.

Для того щоб його успішно виконати, викладач повинен володіти різноманітними педагогічними технологіями, зокрема інноваційного характеру.

Інноваційна педагогічна технологія – оновлена система активних, особистісно зорієнтованих методів, прийомів і дій викладачів і студентів.

Із усього розмаїття інноваційних педагогічних технологій, які використовують у роботі педагогічні працівники слід відмітити (у розрізі циклових методичних комісій):

ЦМК гуманітарних дисциплін

1. Використання активних форм і методів проведення навчальних занять: диспутів, круглих столів, екскурсій, презентацій;

2. Використання під час проведення навчальних занять місцевого літературно-краєзнавчого матеріалу;

3. Ефективне поєднання різних методів контролю знань студентів.

ЦМК суспільних дисциплін

1. Ефективне поєднання принципів науковості і доступності;

2. Проведення навчальних занять у формі екскурсій до музеїв ;

3. Реалізація міждисциплінарних зв'язків;

4. Використання технічних засобів навчання.

ЦМК фізико-математичних дисциплін

1. Використання ігрових елементів під час проведення практичних занять;

2. Проведення моніторингу знань студентів (викладачі математики);

3. Проведення інтегрованих занять;

4. Використання методів "мікрофон", "мозковий штурм", "мозаїка".

ЦМК дисциплін фізичного виховання і ОЗВ

1. Індивідуальний підхід до роботи зі студентами, віднесеними до спеціальної медичної групи;

2. Комп'ютерне тестування теоретичної підготовки студентів.

ЦМК спеціальних дисциплін відділення організації виробництва

1. Організація науково-дослідної роботи зі студентами під час виконання ними курсових та дипломних проектів;

2. Практична спрямованість навчальних занять (проведення занять на виробництві, екскурсії на виробництво);

3. Проведення занять за допомогою кейс-методу.

ЦМК спеціальних дисциплін відділення бухгалтерського обліку і фінансів

1. Проведення ділових ігор, моделювання виробничих ситуацій;

2. Ефективне використання професійної документації;

3. Використання електронних посібників.

ЦМК спеціальних дисциплін відділення будівництва та експлуатації будівель і споруд

1. Проведення занять на виробництві;

2. Використання групових методів роботи під час проведення практичних робіт;

3. Виконання реальних дипломних проектів на замовлення конкретних суб'єктів господарювання;

4. Використання сучасної оргтехніки під час виконання дипломних проектів.

ЦМК спеціальних дисциплін відділення електрифікації і автоматизації сільського господарства

1. Виконання реальних дипломних проектів на замовлення конкретних суб'єктів господарювання та їх захист на виробництві;

2. Ефективне використання міждисциплінарних зв'язків;

3. Проведення занять безпосередньо на виробництві.

ЦМК спеціальних дисциплін відділення механізації сільського господарства

1. Проведення занять на виробництві;

2. Проведення різнорівневого тестового контролю;

3. Створення та використання відеофільмів.

Важливу роль у формуванні позитивної професійної мотивації відіграють перспективи майбутнього працевлаштування випускників. Якщо з самого початку навчання студент чітко знатиме, що його чекає робоче місце, то проблем із позитивною мотивацією не буде.

Тому у ВНЗ традиційно проводять зустрічі з випускниками минулих

років, святкування ювілеїв відділень. Такі моменти дають змогу нинішнім поколінням викладачів і студентів доторкнутися до самої історії, створюють живий історичний зв'язок між поколіннями, виховують любов до обраної професії.

3. Роль психолога у формуванні позитивної мотивації

Яка ж роль психолога ВНЗ у формуванні позитивної навчальної та професійної мотивації студентів?

Починаючи з першого курсу, потрібно досліджувати мотиваційну сферу студентів, використовуючи різноманітні опитувальники. Результати дозволяють визначити три групи студентів:

1. З високим рівнем навчальної та професійної мотивації;

2. З середнім;

3. З низьким.

Студенти з високим рівнем мотивації мають спрямованість на навчально-професійну діяльність, розвиток самоосвіти і самопізнання. Вони, як правило, ретельно планують своє життя, ставлячи конкретні цілі.

Для студентів з низьким рівнем мотивації професійна сфера ще не має того значення, яке для них мають сфери навчання і захоплень. Студенти рідко замислюються про свій завтрашній день, професійне життя є для них чимось непривабливим і невідомим. Їх значно більше влаштовує безтурботне і звичніше студентське життя, в якому навчання змагається з їх улюбленими заняттями. Майбутні плани не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що студенти ще знаходяться на стадії самовизначення.

Виходячи з того, що успішність у навчанні значною мірою залежить від мотивації учіння, потрібно сформувати також експериментальні групи, до яких потрапляють студенти із низькою мотивацією. З цією групою студентів психологи можуть проводити цикли занять мотиваційного тренінгу.

Мета тренінгу полягає у формуванні таких видів мотивів:

- пізнавальних;
- професійно- і практично-ціннісних;
- саморозвитку;
- суспільно значущих;
- соціальної ідентифікації;
- комунікативних.

Розвиток кожного з цих компонентів забезпечувався комплексом тренінгових вправ та ігор за такою структурою:

■ рольові ігри (моделювання ситуацій, в яких один учасник гри захоплює інших до певної діяльності, переконує їх у чомусь, схвалює і підкріплює)

лює їхні дії тощо);

- групові дискусії (“Як досягти успіху”, “Як ставити цілі”, “Як керувати своєю мотивацією” тощо);

- виконання тренінгових вправ з подальшим обговоренням та аналізом результатів. Орієнтовна тематика тренінгових вправ і завдань: “Успіхи в минулому”, “Емоційне насичення”, “Нове ім’я”, “Схвалення”, “Уникнення невдачі”, “Придумай девіз”, “Сформуль позитивний Я-образ”, “Хвалько”.

Важливим засобом розвитку позитивної мотивації є також написання студентами творів з мотиваційної тематики (“Моя мрія і шляхи її досягнення”, “Моя майбутня кар’єра”, “Переваги моєї професії” тощо)

Досвід проведення психотренінгу дає нам змогу виокремити такі психологічні чинники, які забезпечують ефективність мотиваційного тренінгу:

1. Підвищення активності на заняттях;
2. Посилення у студентів прагнення до саморозвитку і самовдосконалення;
3. Розвиток здібностей до самомотивування і самоспонування;
4. Усвідомлення власного професійного вибору та перспектив подальшої професійної діяльності.

Після проведення занять відбувалось повторне дослідження мотиваційних тенденцій студентів.

Активну роботу з підвищення професійної мотивації слід проводити зі студентами випускних курсів. Мета такої роботи – з’ясувати рівень готовності випускників до подальшої професійної діяльності, а також визначити та в подальшому врахувати недоліки професійної підготовки.

4. Діагностика професійних якостей педагогічних працівників

“МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ОСОБИСТОСТІ НА МОТИВАЦІЮ ДО ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ”

(Модифікована методика Т. Елерса)

Інструкція: “Вам буде запропоновано 26 питань, на кожне з яких дайте відповідь “так” чи “ні”.

1. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу виконати завдання на всі 100%.
2. Коли я працюю, це виглядає так, начебто я повністю віддаюся роботі.
3. Коли виникає проблемна ситуація на роботі, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
4. Якщо в мене протягом двох днів немає справ, я втрачаю спокій.
5. У деякі робочі дні мої успіхи нижче середніх.
6. Стосовно себе у професійному плані я вимогливіший, ніж до інших.
7. Я доброзичливіший зі студентами, ніж інші.

8. Коли я відмовляюся від складного професійного завдання, потім суворо засуджую себе, бо знаю, що виконав би його успішно.

9. У процесі роботи я маю потребу в невеликих паузах для відпочинку.

10. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я займаюся.

11. У професійній діяльності критика стимулює мене сильніше, ніж похвала.

12. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.

13. Труднощі певного завдання лише підвищують мій інтерес до його успішного виконання.

14. Коли я працюю без натхнення, то не забезпечую достатньої результативності.

15. Іноді я відкладаю на потім роботу, яку маю зробити зараз.

16. Потрібно покладатися тільки на самого себе.

17. У житті мало речей, важливіших за гроші.

18. Наприкінці відпустки я, звичайно, радію, що незабаром вийду на роботу.

19. Коли я налаштований на роботу, я виконую її краще і кваліфікованіше, ніж інші.

20. Коли в мене немає справ, я відчуваю дискомфорт.

21. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.

22. Мої колеги іноді вважають мене ледачим.

23. Мої успіхи певною мірою залежать від педагогічного колективу.

24. Я, зазвичай, звертаю недостатньо уваги на свої досягнення.

25. Я не завжди доводжу до кінця справи, за які беруся.

26. Я заздрю колегам, що менш завантажені роботою

Ключ:

По 1 балу нараховується за відповіді “так” на наступні питання: 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23.

Також нараховується по 1 балу за відповіді “ні” на питання: 5, 10, 14, 15, 22, 24, 25, 26.

Далі підраховується сума набраних балів.

Аналіз результату:

Від 1 до 7 балів: низька мотивація до успіху;

від 8 до 13 балів: середній рівень мотивації;

від 14 до 17 балів: помірковано високий рівень мотивації;

понад 18 бал: занадто високий рівень мотивації до успіху.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВНЗ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

• процес професійного навчання студентів повинен підкріплюватися інтенсивною, професійною діяльністю на всіх етапах навчання (використання інноваційних технологій, активних методів навчання, створення дослідницьких груп, тісний зв'язок з виробництвом, комп'ютеризація навчання тощо);

• студентам з низьким рівнем мотивації повинна приділятися підвищена увага з боку викладачів та кураторів для створення умов підвищення мотивації;

• використовуйте ефект емоційного впливу на аудиторію студентів;

• створюйте ситуації успіху (якщо студент відчуває, що витрачені ним на навчальний процес зусилля не залишилися непоміченими й були оцінені належним чином, то він і надалі працюватиме);

• створюйте умови, щоб важкі, слабкі діти мали можливість відчути себе лідерами;

• не принижуйте студентів, не допускайте образ, сарказму. Гнів, дратівливість, імпульсивність не сприяють зміцненню дисципліни й авторитету викладача;

• будьте привітними;

• не виявляйте антипатій до "важких" студентів, сподіваючись від них поганої поведінки. Діти відчувають скептичне ставлення до них і часто поводяться згідно з вашими очікуваннями;

• не допускайте появи "улюбленців", це створює зайві проблеми, ускладнює стосунки в колективі;

• спонукайте студентів до творчої діяльності (підготовка презентацій з використанням комп'ютерних програм; участь у відеоконференціях, виконання проєктів, тематичні КВК тощо).

5. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

5.1. РОЛЬ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ І СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРАКТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО МЕТОДІВ

Мацьків С.Т., Петловнюк Л.Д.
(Каховський державний агротехнічний коледж)

Вступ

У навчально-виховному процесі важливе місце займає оцінка, облік і корекція знань майбутніх спеціалістів ветеринарної медицини. У практичній діяльності перевірка та облік знань студентів дозволяє об'єктивно з'ясувати результативність навчання, його позитивні та негативні сторони, встановити причину недоліків і побачити шляхи удосконалення навчального процесу.

Викладач зобов'язаний систематично контролювати засвоєння знань студентами.

Інформація від студентів про ступінь засвоєння нової програмної порції навчального матеріалу дає можливість викладачу оптимально вирішувати складні навчальні і виховні завдання.

Мета контролю знань: встановлення якості засвоєння студентами певного блоку теоретичного чи практичного матеріалу.

Завдання контролю знань:

• з'ясувати готовність студентів до засвоєння нових знань, здійснення внутрішньодисциплінарних зв'язків;

• накопичити інформацію про самостійну роботу студентів під час вивчення теми;

• корекція набутих знань;

• визначити ефективність використання форм, методів і прийомів навчання;

• з'ясувати глибину засвоєння знань, вироблення умінь і навичок, здібностей оперувати ними.

Система контролю та оцінювання

Структурні компоненти контролю	Опис структурних компонентів контролю
1. Етапи контролю	1. <u>Стандартизація</u> : формулювання мети контролю, опис еталона, розробка критеріїв, норм оцінювання, вибір виду, форми і методу контролю, підготовка змісту. 2. <u>Перевірка</u> . 3. <u>Оцінювання</u> . 4. <u>Оцінка</u> . 5. <u>Корекція</u> .
2. Завдання контролю	<i>Вибіркове</i> – перевірити реалізацію певної мети навчання, знання чи вміння студента, яке він набув у процесі викладання дисципліни; <i>Оцінювальне</i> – встановити рівень реалізації певної мети навчання; <i>Діагностичне</i> – встановити недоліки і помилки у сформованих вміннях, навичках і знаннях; <i>Навчальне</i> – повторити і закріпити пройдений матеріал; <i>Стимуляційне</i> – мотивація студентів до подальшої роботи; <i>Корекційне</i> – вдосконалити деякі знання і вміння студентів, змінити викладацьку роботу для усунення виявлених недоліків і помилок у формуванні певних вмінь і навичок
3. Об'єкт контролю	Реальний результат навчальної діяльності чи вміння студента
4. Види контролю	Виділяються за місцем контролю в процесі навчання: • <i>попередній</i> — визначення готовності студентів до навчання; • <i>поточний</i> — спосіб оперативного зворотного зв'язку; • <i>періодичний</i> — застосовується після завершення певного навчального етапу (завершення заняття, вивчення теми, розділу); <i>підсумковий</i> — визначення навченості студента – досягнення навчальних цілей
5. Еталон контролю	Ідеальний результат навчальної діяльності, зразок, з яким порівнюються реальні (фактичні) результати, що демонструються студентом

1. Роль контролю знань студентів

Правильно поставлений контроль навчальної діяльності студентів дозволяє викладачу оцінювати отримані ними знання, уміння, навички, вчасно надати необхідну допомогу і домагатися поставлених цілей навчання. Усе це в сукупності створює сприятливі умови для розвитку пізнавальних здібностей студентів і активізації їхньої самостійної роботи на заняттях.

Система контролю знань студентів у ВНЗ:

- поточний контроль знань – викладач на кожному занятті залежно від типу перевіряє знання, використовуючи різні методи;

- атестація студентів – завідуючий відділенням раз у місяць перевіряє результати навчання студентів через тематичне та модульне оцінювання;

- семестровий контроль знань – у кінці навчального семестру – заліки чи іспити;

- державна атестація – у кінці навчального процесу – комплексні кваліфікаційні завдання, державні іспити.

Під час організації контролю знань керуємось такими основними принципами:

об'єктивність – це правильне визначення знань, умінь і навичок студентів і оцінка цих знань. Тільки об'єктивна оцінка дає глибоке моральне задоволення та є дієвим стимулювальним чинником у навчанні, має велике виховне значення;

систематичність – як принцип контролю полягає в регулярному виявленні знань, умінь і навичок, органічно поєднуючись з навчальним процесом та впливаючи на його хід;

цілеспрямованість – встановлює визначений підхід до добору матеріалу, який підлягає перевірці, згідно з вибором форм і методів перевірки та оцінювання знань, результатами навчання, урахуванням індивідуальних особливостей студентів;

тематичність – забезпечується під час перевірки знань основних понять кожної теми, які мають бути глибоко засвоєні. Студент засвоює навчальний матеріал не безперервним потоком, а визначеними дозами, які повинні бути ним осмислені після активного сприйняття, а потім систематизовані у його пам'яті.

Принцип тематичності в системі контролю має велике значення, оскільки виявлення рівня знань, дози матеріалу дає можливість викладачу керувати процесом засвоєння.

Принцип тематичності, спрямований на виявлення, оцінку і результат навчальних досягнень студентів з визначених суттєвих питань теми, на встановлення зв'язків між темами, а також міждисциплінарних зв'язків. Його компонентами є контроль, перевірка, оцінка і результат навчальних досягнень студента.

Оскільки у ВНЗ застосовується модульна система навчання, принцип тематичності використовується для вивчення нової інформації. Модульний навчальний матеріал вивчається за допомогою чіткого поділу його на невеликі дози і перевірки засвоєння кожної дози матеріалу студентами.

Поетапне формування знань і поетапна перевірка їх якості створюють сприятливі вимоги для виділення найсуттєвішого в навчальному матеріалі. Під час модульного контролю здійснюється необхідна рівномірність і достатня частота перевірки.

Складова частина контролю – це виявлення рівня знань, умінь і навичок студента на конкретному етапі навчання. Вміле використання перевірки знань дає необхідну інформацію викладачу для керівництва процесом навчання. У тісному взаємозв'язку всіх функцій контролю перевірка забезпечує позитивні результати у навчанні.

Перевірка знань необхідна не тільки для управління засвоєнням і повторенням матеріалу, а й має велике виховне значення. Вона дисциплінує студентів, виховує у них відповідальність за виконання роботи, привчає до систематичної, планомірної діяльності, викликає бажання змагатись за кращі результати навчання.

1. Перевірка знань дає можливість викладачу визначити фактичний рівень знань студентів і тим самим контролювати ефективність своїх методів і прийомів навчання.

2. Перевірка знань є невід'ємною складовою частиною навчального процесу, вона забезпечує навчальні і виховні цілі.

3. Обґрунтування викладачем відповідей під час перевірки знань, розкриває студенту конкретні можливості підвищення результатів своїх навчальних досягнень.

Функції контролю:

- *освітня* – полягає в систематичному спостереженні викладача за навчальною діяльністю студентів, виявляє її результати і коригує її;

- *діагностична* – викладач виявляє успіхи і недоліки в знаннях, навичках та вміннях студентів, з'ясує їх причини і визначає заходи для підвищення якості навчання, попередження і подолання неуспішності;

- *виховна* – систематичний контроль та оцінювання знань виховують у студентів свідому дисципліну, наполегливість у роботі, працьовитість, почуття відповідальності, обов'язку; залучення їх до взаємоконтролю, сприяє формуванню в них принципів справедливості, взаємоповаги;

- *розвивальна* – обґрунтування оцінки викладачем, самооцінки і взаємооцінки сприяє розвитку у студентів логічного мислення, пам'яті, мисленнєвої діяльності, мови тощо;

- *стимулювальна* – добре вмотивоване і справедливе оцінювання знань студентів є важливим стимулом у навчальній діяльності, який переростає в стійкий мотив обов'язку і на основі контролю викладач

отримує інформацію про стан відповідальності;

- *управлінська* – на основі контролю викладач отримує інформацію про рівень знань, успіхи і недоліки кожного студента, і це дає йому змогу правильно скоригувати навчальну діяльність студентів.

Усі ці функції взаємопов'язані та мають системний характер.

2. Системний підхід до практичного використання методів контролю знань

У педагогічній літературі розрізняють різні види контролю

Попередній контроль здійснюється перед вивченням нового матеріалу, для з'ясування якості опорних знань, навичок і вмінь для їх актуалізації та корекції, встановлення необхідних внутрішдисциплінарних і міждисциплінарних зв'язків.

Поточний контроль засвоєння знань, умінь і навичок найдієвіший засіб стимулювання й активізації навчальної діяльності студентів. Під час поточного контролю всебічно здійснюється внутрішній і зовнішній зв'язок. Цей вид контролю характеризується оперативністю, різноманітністю використання методів і прийомів. До нього залучається значна кількість студентів, а також створюється можливість повторювання й закріплення інформації за активної участі всіх студентів групи. Він здійснюється під час проведення практичних, лабораторних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи.

Рубіжний контроль використовується для перевірки засвоєння теми, розділу, проведення щомісячної атестації студентів. На нього відводиться значна кількість часу. При цьому використовуються такі методи контролю, які б охопили всіх студентів групи. Мета його в тому, щоб з'ясувати в знаннях студентів системи основних понять, що вивчаються.

Допоміжний контроль засвоєння знань надає можливість викладачу з'ясувати безпосередньо на вході заняття на скільки дохідливо та зрозуміло він викладає навчальний матеріал, як успішно долається кожний етап заняття. Допоміжний контроль використовується також перед проведенням лабораторних і практичних занять як засіб активізації опорних знань студентів.

Підсумковий контроль передбачає перевірку засвоєння знань з дисципліни або значної його частини. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та державну атестацію.

На відділенні використовується модульна форма підсумкового контролю.

Семестровий контроль проводиться у формах семестрового екзамену, диференційованого заліку в обсязі навчального матеріалу, визна-

ченого навчальною програмою і в терміни, встановлені навчальним планом.

Студент вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни, якщо він виконав усі види робіт, передбачені навчальним планом на семестр з цієї навчальної дисципліни.

Екзамен складаються студентами в період екзаменаційних сесій, передбачених навчальним планом. Проводяться вони згідно з розкладом, який доводиться до відома викладачів і студентів не пізніше, як за місяць до початку сесії.

Державна атестація студента здійснюється державною атестаційною комісією після завершення навчання.

Державна комісія перевіряє теоретичну та практичну підготовку випускників.

Форми контролю знань

Залежно від специфіки організаційних форм проведення занять розрізняють певні форми контролю знань студентів.

Фронтальний контроль за роботою студентів дуже ефективний на сучасних заняттях. Організація фронтального контролю полягає у тому, що над завданням одночасно працює вся група. Відповіді студентів можуть бути:

- ♦ усні, під час проведення фронтальної бесіди з усією групою, вирішення проблемної ситуації з усіма студентами тощо;
- ♦ письмові, під час проведення письмової контрольної самостійної роботи, написання курсових робіт, замальовування тощо;
- ♦ практичні, під час виконання студентами дослідів практичних завдань, складання актів, планів, схем, таблиць та ін.

Проведення фронтальних бесід зі студентами будується таким чином, щоб у них брала участь вся група. За цієї форми контролю на запитання викладача, за порівняно невеликого обсягу матеріалу, короткі відповіді з місяця дають багато студентів. Ця форма контролю дозволяє вдало сполучити перевірку з завданнями повторення і закріплення пройденого матеріалу, викликаючи підвищену активність аудиторії. Використовуються такі прийоми залучення студентів до роботи, як продовження відповіді товариша, постановка нових запитань тому, хто відповідає, доповнення й виправлення відповідей та багато інших.

Якість опитування в значній мірі залежить від майстерності викладача. Постановка питання повинна бути чіткою, логічною. Запитання формуються в атмосфері взаємної довіри й поваги.

Дуже часто фронтальне опитування приймає вигляд жвавої бесіди. За вмілого застосування фронтального опитування, за порівняно невеликий час, здійснюємо перевірку знань у значної частини студентів.

Письмовий контроль знань у вигляді контрольної або самостійної

роботи проводиться тоді, коли вивчена тема або розділ програми. Для цього виду контролю знань вибираються вузлові питання.

Якщо контрольна робота передбачається навчальним планом, то вона проводиться згідно з графіком і програмою дисципліни.

Під час перевірки контрольних робіт викладачі глибоко аналізують їх виконання, систематизують помилки, які допустили студенти. Для аналізу контрольної роботи використовується частина наступного заняття.

Захист курсової роботи – письмова форма перевірки знань, дає можливість студенту довести правильність обраного ним шляху й методу виконання роботи. Такий метод контролю знань дозволяє перевірити не лише глибину знань студентів, але й вміння обґрунтовувати, аналізувати навчальний матеріал.

Захист курсових робіт є цікавим і корисним для всіх студентів. Захищаючи свою роботу перед групою, майбутній спеціаліст не лише захищає свої знання, але й пропагує кращий виробничий досвід, оскільки в кожній курсовій роботі використовуються матеріали конкретного господарства чи організації.

Групова форма організації контролю використовується, коли виникає необхідність перевірити підсумки навчальної роботи чи хід її виконання частиною студентів групи, що отримала певне колективне завдання на занятті. При цьому питання ставляться всій групі, у їхньому вирішенні беруть участь студенти, що працювали у складі цієї групи, але із обов'язковим залученням до обговорення інших.

Індивідуальний контроль широко застосовується для ґрунтовного ознайомлення викладача зі знаннями, уміннями і навичками окремих студентів. У зміст відповіді студента входить пояснення теоретичних питань, виконання різних вправ, задач. За індивідуального контролю звертається увага на докладність, усвідомлений характер відповіді, логічність суджень, уміння застосовувати засвоєні знання. З цією метою йому задають додаткові запитання. Індивідуальний контроль, у більшості випадків, застосовується під час проведення лабораторних і практичних занять.

У **комбінованій** формі контролю досягається вдале сполучення індивідуального контролю з фронтальним і груповим, що дає можливість ґрунтовно перевірити певну кількість студентів за порівняно невеликої затрати часу.

Самоконтроль студентів забезпечує функціонування внутрішнього зворотного зв'язку в процесі навчання. Самоперевірка має велике психологічне значення, стимулює навчання. З її допомогою студент реально переконується в тім, як він опанував знання, перевіряє правильність виконання роботи шляхом зворотних дій, оцінює практичну значимість результатів виконаних завдань, вправ, дослідів.

Отже, форми контролю повинні бути різноманітні. Перевіряється не тільки запам'ятовування, але й глибоке осмислення навчального матеріалу, здатність студентів користуватися своїми знаннями. "Знання без застосування – хмари без дощу", – так звучить таджицьке прислів'я. Отже, перевірка знань і умінь студентів повинна бути комплексна, заснована на певній системі, тобто така, яка, *по-перше*, давала б можливість перевірити знання фактичного матеріалу, а *по-друге*, сприяла б перевірці умінь студентів використати ці знання на практиці. Таким чином, перевірок одного і того ж навчального матеріалу повинно бути декілька.

Методи контролю

Залежно від характеру завдань і засобів забезпечення зворотного зв'язку методи контролю умовно поділяють на такі групи:

- методи усного контролю;
- методи письмового контролю;
- методи педагогічного спостереження;
- методи практичного контролю;
- методи програмового контролю.

Методи усного контролю: бесіда, розповідь студента, диспут, повідомлення про результати досліджу, спостереження.

Найрозповсюдженіший метод – контрольна бесіда. Якість її проведення залежить від характеру й системи запитань, за допомогою яких викладач керує розумовою діяльністю студентів. Контрольна бесіда використовується під час вивчення нового матеріалу, перевірки знань з обмеженої частини матеріалу перед виконанням практичних завдань.

Під час усного опитування на занятті студенти набувають навички і умінь мислити, аргументувати, викладати свої думки грамотно, логічно, у розгорнутій формі, відстоювати свою точку зору, дискутувати.

Але усне опитування має й недоліки: нерідко воно займає більшу частину заняття, не лишаючи достатнього часу для інших видів діяльності на занятті.

Досить поширене використання на заняттях з різних дисциплін знайшло ущілене опитування, з застосуванням карток, що дає можливість за короткий час перевірити знання значної частини студентів.

Розповідь студента, як метод контролю, використовується за необхідності одержати повну об'єктивну інформацію про якість та кількісну характеристику його знань і умінь. Під час цього методу виникає нагода вести опитування з елементами проблематики, дискусії, залучити якомога більшу частину студентів групи до доповнень, виправлень, уточнень.

Повідомлення про результати досліджу, спостереження як метод оцінки знань використовується на практичних заняттях, заліках. Цей метод сприяє закріпленню знань, умінь і навичок.

Так як різні методи контролю знань повинні сприяти з'ясуванню рівня

засвоєння навчального матеріалу студентами, перед тим як скласти контрольні питання, викладачу потрібно врахувати передбачувані результати, яких ми прагнемо досягти під час здійснення перевірки знань. Головними типами таких результатів можуть бути:

1. Запам'ятовування фактичного матеріалу. При цьому студенти вивчають програмований матеріал і вільно викладають його в різній послідовності;

2. Умінь поєднати між собою матеріал, пройдений у різний час чи пов'язаний з різними темами.

Наприклад, одним із головних питань програми дисципліни "Акушерство, гінекологія та штучне осіменіння сільськогосподарських тварин" є знання студентами статевого циклу, який є однією і з особливостей цілісності організму. Відповідно, крім знань анатомії статевих органів, гістології, гормональної діяльності, студент повинен знати вплив на організм повноцінності годівлі, умов утримання та використання тварин і догляду за ними, а також впливу цих факторів на вияв статевої циклічності у тварин. Крім цього, необхідно домагатися від студентів чіткого розуміння взаємопов'язаних всіх цих явищ. Цій меті добре служить ущілене опитування і письмова контрольна робота.

3. Здатність застосовувати свої знання у нових виробничих умовах. Цей результат є дуже важливим, бо для цього й проводиться підготовка студентів, які повинні уміти перетворити свої знання в конкретні, корисні справи.

4. У кнурця 3-місячного віку в ділянці пупка виявлено припухання тканин – балоноподібне, розміром 12 см у діаметрі, наповнене газом. При пальпації воно в черевну порожнину не вправляється, а тварина непокоїться. Грижове кільце не пальпується. Тварина пригнічена, температура тіла підвищена, апетит відсутній. Поставте діагноз і розробіть план лікування.

Методи письмового контролю об'єднують письмові, розрахункові та графічні роботи, предметні диктанти, реферати, перевірку складених тез конспектів самостійного вивчення, звітів-щоденників з практичних занять. Методи письмового контролю дозволяють одночасно охопити всіх або певну частину студентів і перевірити їх відповідно до поставленого завдання. Порівняння виконаних робіт дає можливість з'ясувати ступінь засвоєння знань, найбільш характерні помилки й основні труднощі в оволодінні навчальним матеріалом, вивчити причини їхньої появи і намітити шляхи їхнього усунення.

Методи педагогічного спостереження в навчальному процесі дають викладачу достатньо повну інформацію про самостійність, активність і усвідомленість дій студентів. Цей метод дає можливість проконтролювати знання, навички і вміння окремого студента, деякої групи або всієї групи в цілому.

Спостереження дозволяє викладачу накопичувати факти, робити висновки, спрямовувати дії, попереджувати помилки та відставання студентів. Ці спостереження використовують під час узагальнення оцінок успішності.

Методи практичного контролю використовуються для формування умінь і навичок студентів виконувати необхідні завдання, відпрацювання певних навичок, постановку й аналіз дослідів, проведення практичних робіт тощо. Методи практичного контролю визначають взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки студентів. Це один із засобів реалізації загальнопедагогічного принципу зв'язку теорії з життям, формування професійних навичок. У навчальному плані спеціальності значна частина навчального часу відводиться практичній підготовці спеціалістів. Тому перевірка практичних умінь має постійний і систематичний характер. Найрозповсюдженішим способом перевірки практичних умінь і навичок є практичні справи.

Вирішення виробничих ситуацій ігровим методом під час проведення навчальних практик

На ветеринарному відділенні проводяться заняття в ігровій формі. Головна функція ігрового заняття – навчання в дії, і чим ближче ігрова діяльність студентів до реальності, тим вищий пізнавальний ефект.

Вирішення виробничих ситуацій студентами під час проведення практичних занять ігровим методом дає можливість викладачу перевірити засвоєння теоретичних знань, якість виконання самостійної роботи та вміння приймати професійне рішення в екстремальних умовах. До обговорення кожної ситуації залучаються студенти інших ланок, що спонукає до виникнення дискусії. Після розгляду виробничих ситуацій викладачем проводиться оцінювання вміння прийняти самостійне вирішення реальних виробничих завдань та аналіз результатів професійної діяльності студентів.

Після проведення рольової гри проводиться її обговорення, порівнюючи розбір ходу розглянутої виробничої ситуації. Після чого викладач підводить підсумок засвоєння теоретичних знань з теми, дає оцінку якості виконання завдань самостійної роботи та вміння приймати правильне професійне рішення в розв'язуванні створеної ситуації.

Метод програмованого контролю. Підвищення якості навчання студентів безпосередньо пов'язане зі створенням і послідовним використанням системи тестового контролю засвоєння знань.

Разом з використанням традиційних форм і засобів контролю знань студентів широко використовується метод програмованого контролю під час проведення тест-контролю, тест-опитування. Він з цікавістю сприймається студентами. Найважливішою роботою під час програмованого

контролю є підготовка стандартизованих завдань (тестів).

Використання програмованого контролю знань студентів дає можливість викладачу швидко одержати загальне уявлення про рівень засвоєння матеріалу, в певній мірі сприяє встановленню загальних недоліків у знаннях, допущених помилок, але виключає можливість прослідкувати за логікою студента, його здатністю до аналізу.

Використання тестових завдань відбувається під час проведення поточного та семестрового контролю знань студентів у різних видах.

Завдання з простим вибором одноелементних відповідей використовуються для перевірки вміння правильно відтворювати набуті знання. Завдання складається з двох частин: у першій формулюється запитання, а в другій пропонується на вибір декілька відповідей, одна з яких є правильною. Під час складання таких завдань виникають труднощі у підборі варіантів відповідей, що повинні бути достатньо схожими на правильні.

Для того щоб вибрати правильну відповідь, студент має проаналізувати усі відповіді, що пропонуються.

Висновок

Результатом контролю знань, умінь і навичок є оцінка. Вона одержує визнання студентів і стимулює їх працездатність у тому випадку, коли є об'єктивною, справедливою, навчальною. Оголошення оцінок проводиться після відповіді на питання або в кінці заняття. Проводиться аналіз знань і умінь студентів, вказуються позитивні й негативні сторони володіння матеріалом, зазначаються шляхи подолання труднощів для отримання вищої оцінки.

З кожної навчальної дисципліни розроблені критерії оцінок перевірки теоретичних і практичних знань.

Створення проблемних ситуацій – один з прийомів роботи викладачів, який активізує пізнавальну діяльність студентів на занятті. Важливою особливістю проблемного навчання є те, що студентам не даються знання в готовому вигляді, перед ними ставиться проблема для самостійного вирішення.

Проблемні ситуації можуть виникати на всіх структурних етапах заняття. Коли викладач у процесі перевірки вивченого матеріалу на перший план ставить навчальну, а не контролюючу функцію, він проводить фронтальну бесіду зі студентами, ставлячи їм проблемні запитання і даючи завдання.

Елементи проблемного навчання особливо використовуються під час перевірки засвоєння матеріалу в такому структурному елементі, як узагальнення й систематизація знань студентів, як на теоретичних, так і на практичних заняттях.

5.2. СИСТЕМА КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Власов С.Ф., Кочетов С.Л., Слінкін С.М.
(ВСП "Ногайський коледж
Таврійського ДАТУ")

Одна з найважливіших проблем дидактики – це проблема якісного контролю за рівнем засвоєння студентами знань і вмінь, зважаючи на те, що однією з найважливіших умов підвищення ефективності навчального процесу є одержання викладачем об'єктивної інформації (зворотного зв'язку) про хід навчально-пізнавальної діяльності. Цю інформацію він одержує в процесі контролю цієї діяльності, в основі якого – виявлення та оцінювання знань та вмінь студентів.

Спільна діяльність викладача та студентів із опрацювання програмного матеріалу складається з трьох основних компонентів:

- орієнтаційного;
- виконавчого;
- контролювального.

Контроль є важливим чинником управління навчально-виховним процесом, одним з дієвих засобів підвищення ефективності пізнавальної діяльності.

Інструментом підвищення якості у реформуванні змісту освіти виступає вдосконалення системи оцінювання успішності студентів, кваліфікаційного рівня викладачів, роботи навчальних закладів.

Як і будь-який вид організованої діяльності, система організації навчального процесу повинна підпорядковуватись законодавчим і нормативним актам держави. Законодавчою та нормативною базою контролю і оцінювання знань і вмінь у системі освіти є такі документи:

- Закон України "Про вищу освіту" № 2984-III від 17.01.2002 р.;
- Указ Президента України "Про національну доктрину розвитку освіти" № 347/2002 від 17.04.2002 р.;
- Постанова Кабінету Міністрів України "Про ліцензування освітніх послуг" № 1380 від 29.08.2003р.;
- Постанова Кабінету України "Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем" № 1719 від 13.12.2006 р.;
- Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні" № 244/2008 від 20.03.2008 р.

На основі згаданих та багатьох інших нормативних актів в освітній сфері розроблені і діють галузеві освітні стандарти, які повинні забезпечувати високий рівень роботи як навчальних закладів у цілому, так

і викладачів на всіх стадіях їх діяльності.

У ВНЗ розроблено і діє "Положення про систему контролю і оцінювання знань, умінь і навичок студентів", прийняте педагогічною радою та затверджене директором навчального закладу.

Метою розробки цієї системи стали:

- підвищення якості освіти;
- встановлення єдиних вимог до оцінювання навчальних досягнень студентів;
- формування мотивації навчання;
- встановлення фактичного рівня знань, умінь і навичок із всіх дисциплін;
- співвідношення цього рівня до вимог державного стандарту;
- формування самооцінки та допомога у виборі індивідуальної роботи студента;
- підвищення рівня об'єктивності, гласності в оцінюванні досягнень студента.

Будь-яка система організації навчального процесу повинна підвищувати мотивацію студентів щодо навчання через постійний контроль їхніх знань і вмінь, гласність результатів, змагальність. Потрібно постійно активізувати роботу студентів протягом семестру або періоду викладення дисципліни, змушувати їх працювати систематично і самостійно, розширювати можливості для всебічного розкриття здібностей студентів, розвивати їхнє творче мислення, розширювати межі самостійної роботи і докорінно удосконалювати відносини в ланці "викладач – студент", створюючи атмосферу співробітництва.

Спираючись на положення сучасної педагогічної науки, вимоги нормативних документів, особистий досвід, викладачі використовують у своїй роботі такі методи контролю навчальної діяльності, знань та умінь студентів:

- ♦ усна форма перевірки знань або усне опитування;
- ♦ письмова форма перевірки знань або письмова робота;
- ♦ співбесіда у формі інтерв'ю;
- ♦ тестування.

Усне опитування – це найдавніша й найпоширеніша форма вимірювання знань. Тому саме її частіше мають на увазі, коли говорять про традиційний контроль знань. Його практичне використання в навчальній роботі і досвід викладачів часто свідчать про те, що усна форма перевірки знань та їх оцінювання не відповідають об'єктивності і надійності (одна і та ж особа по-різному оцінюється різними екзаменаторами). Але користь цього методу, на нашу думку, полягає в тому, що він допомагає удосконалювати у студентів мовну практику і культуру мовлення. Усну форму контролю найдоцільніше використовувати під час вимірювання загальних знань.

Інструментом вимірювання під час письмової форми перевірки знань є письмова робота. Мета її застосування – пошуки точніших методів вимірювання та оцінювання знань, ніж за усної форми контролю, з точки зору критерію об'єктивності, зокрема, уніфікації вимірювання, дає позитивніший результат. Але процес оцінювання фактично залишається таким же, як і за усної форми, тобто далеким від об'єктивності. Тому метод письмової перевірки найчастіше використовується під час перевірки рівня знань та навичок проблемно орієнтовного мислення, коли студент має висловити свої думки з приводу певної проблеми.

Опитування у формі інтерв'ю (у вітчизняній системі освіти воно має назву співбесіди) також є одним із традиційних, а тому і давніх методів вимірювання, які використовуються в нашій практиці. Від бесіди воно відрізняється тим, що самому процесу інтерв'ю передують ретельного планування цієї бесіди. Цей метод використовується під час вступної кампанії, а також на початку викладання навчальної дисципліни для визначення рівня базової підготовки абітурієнтів та студентів.

З упровадженням у навчальний процес новітніх педагогічних технологій, сучасних технічних засобів стає нерациональним використання традиційних методів. Потрібні більш сучасні та об'єктивні методи для вимірювання та оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів. Як і багато наших колег, вважаємо, що таким, так би мовити, комплексним методом є тестовий контроль, який дозволяє забезпечити:

- об'єктивність і справедливості оцінки знань;
- відсутність емоційних стресів і перевантажень, психологічного впливу на студентів;
- прозорість і гласність результатів контролю;
- розвиток індивідуально-диференційованої роботи студентів;
- можливість одночасного контролю великої аудиторії за умов відносно невеликих затрат часу на його проведення.

Крім цього, тестовий контроль дозволяє здійснити перевірку знань та якості навчання на всіх етапах навчального процесу, тобто провести вхідний, поточний та підсумковий контроль. І що дуже важливо, цей метод дозволяє успішно автоматизувати за допомогою комп'ютерних технологій як навчальний процес у цілому, так і контроль за ним.

У ВНЗ іспити проводять як традиційними способами, так і за допомогою комп'ютерів. Наприклад, після вивчення дисципліни "Трактори і автомобілі", студенти складають іспит, який перевіряє комп'ютерна програма. Кожному студенту задано 100 питань, на які запропоновано відповіді. Одна із цих відповідей обов'язково вірна. Студент повинен обрати ту відповідь, яку вважає правильною. На кожне питання надається обмежений час на відповідь. Після відповіді машина задає наступне питання. По закінченні складання іспиту комп'ютер підсумовує кількість

правильних відповідей, переводить їх у п'ятибальну систему та висвітлює на дисплей суму набраних студентом балів та загальну оцінку за іспит.

Для виключення "списування" відповідей студентам, що сидять поруч, програма навчання перемішує питання. Під час складання іспиту таким способом присутність викладача не обов'язкова. Іспит може приймати лаборант комп'ютерного класу. Після складання іспиту лаборант записує оцінку в екзаменаційну відомість, яку виставляє комп'ютер студенту. Відомість після складання іспиту всіма студентами передається завідувачу відділенням. Якщо під час проведення іспиту звичайним способом студент дає відповіді на 3-и питання, то комп'ютерна програма охоплює весь матеріал дисципліни, крім того виключається вплив на якість відповідей міжособистісних відносин викладача та студента.

Найважливішим процесом навчання є контроль за навчальною діяльністю студентів та його оцінка. За модульної технології використовуються такі форми контролю: вхідний, поточний, вихідний.

Вхідний контроль виконує функції навчально-корегувальні, він не є обов'язковим. Мета вхідного контролю – визначити стартові рівні підготовки студентів. За вхідного контролю використовують такі методи контролю: тестування, самоконтроль, письмовий диктант.

Поточний контроль знань, умінь та навичок є найоб'ємнішим. Він не тільки виконує перевіряючі функції. За модульного навчання функції його розширюються. Він є корегувальним, розвивальним, навчальним. Проведення поточного контролю вимагає всебічного і систематичного контролю знань, умінь всіх студентів. За поточного контролю знань, умінь та навичок застосовують такі види контролю: тестування, самоконтроль, взаємоконтроль, письмова перевірка, практична перевірка умінь.

Вихідний контроль знань, умінь і навичок за модульного навчання обов'язковий. Він виконує перевіряльні та стимулювальні функції. При цьому застосовуються такі методи контролю: письмова контрольна перевірка, захист КІЗ, вирішення ситуаційних задач, контрольна перевірка умінь і навичок. Заслужує на увагу під час вихідного контролю проведення комплексної контрольної роботи з перевірки знань, умінь і навичок, кожний варіант котрої складається з трьох завдань:

Завдання 1. Перевірка знань;

Завдання 2. Перевірка умінь, застосувань знання;

Завдання 3. Перевірка умінь і навичок.

Основним мотивом навчання для студентів є оцінка, тому дуже важливе значення мають її критерії. Розроблено критерії оцінки в балах для усіх організаційних форм навчальної діяльності студентів. Це потрібно викладачеві, це потрібно й студентові для самооцінки знань, умінь і навичок. Технологія модульного навчання дає можливість впровадження рейтингового контролю знань.

Рейтинг у балах вхідного контролю (перевірка знань за теоретичним матеріалом)

“5” балів – за глибоке і повне знання змісту навчального матеріалу, в якому студент легко орієнтується, уміло користується і володіє понятійним апаратом, знає всі операції.

“4” балів – якщо студент повністю освоїв навчальний матеріал, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі, грамотно відповідає, але у відповіді є деякі неточності.

“3” балів – якщо студент володіє основними положеннями навчального матеріалу, але відповіді дає не повні, непослідовні, допускає неточності в визначенні понять, не вміє аргументувати свої думки.

“2” балів – якщо студент має розрізнені безсистемні знання, не вміє виділити головне і другорядне, допускає помилки у визначеннях і поняттях, змінює їх зміст, невпорядковано висловлює матеріал.

Рейтинг у балах поточного контролю (перевірка призначення знань і вмінь)

“10–9” балів – якщо студент вміє поєднати теорію з практикою, розв’язувати практичні задачі, висловлювати і аргументувати свої думки (вміє на підставі знань скласти технологічний графік ТО, володіє методикою роботи і діагностичними приладами, безпомилково за зовнішніми ознаками визначає несправність машин, для уточнення вибирає діагностичний прилад, дотримується технічних вимог і пропонує усунення несправності), своєчасно, повно, точно, охайно виконує зміст звіту лабораторних робіт.

“8–7” балів – якщо студент обмірковано застосовує знання для вирішення практичних завдань, однак при цьому допускає різні неточності.

“6–5” балів – якщо студент допускає неточності у застосуванні знань під час вирішення практичних завдань, не вміє відповідно організувати свої думки, не своєчасно здав звіт, не досить повний, допускає помилки у висновках.

Менше 5 балів – якщо студент не може застосовувати знання для вирішення практичних завдань, за відсутність звіту.

Рейтинг у балах самостійної роботи студентів (на заняттях та в поза-аудиторній роботі)

“10–9” балів – якщо студент своєчасно, повно і з високим рівнем самостійності виконує завдання, уміє обґрунтовано вирішувати професійні завдання, користуватися технічною, довідково-нормативною і технологічною літературою, виконувати самостійно операції і комплексні роботи.

“8–7” балів – якщо студент своєчасно і досить повно виконує завдання, але під час виконання операцій і комплексних робіт допускає незначні неточності.

“6–5” балів – якщо студент не своєчасно і в неповному об’ємі вико-

нує самостійну роботу у вирішенні професійних завдань, допускає неточності, а у виконанні операцій і комплексних робіт дуже низький рівень самостійності.

Менше “5” балів – якщо студент не виконує самостійно завдання, не вміє користуватися навчальною і довідковою літературою, а самостійне виконання операцій і комплексних робіт викликає ускладнення для студента і навіть брак у роботі.

Рейтинг у балах вихідного контролю вмінь і навичок (навчальна практика)

“20–18” балів – якщо студент виконує завдання у відповідній послідовності з дотриманням технічних умов, режиму робочого дня і правил охорони праці, дисциплінований, охайний, тримає робоче місце та інструмент у порядку, бережливо ставиться до машин, приладів та інструментів, при цьому дотримується точності, швидкості і впевненості у діях, вірно застосовує трудові прийоми, виявляє повну самостійність і високу якість виконаних робіт.

“15–17” балів – якщо студент виконує завдання з незначними порушеннями послідовності, допускає незначні відступи від технічних умов, вкладається у відведений час, проявляє при цьому самостійність, дотримується правил охорони праці, тримає робоче місце та інструмент у порядку, однак допускає помилки під час користування приладами й інструментами.

“10–14” балів – якщо студент виконує завдання з порушенням послідовності, не завжди дотримується технічних вимог, не володіє деякими прийомами роботи, завдання виконує не якісно, має низький рівень самостійності робіт, порушує режим робочого дня, тримає інструменти не на відповідному місці, порушує правила експлуатації машин і приладів.

Менше 10 балів – якщо студент виконує завдання зі значними порушеннями послідовності, не дотримується технічних вимог і правил з техніки безпеки, не розуміє змісту роботи, допускає брак.

Модульні навчальні програми є невід’ємною частиною провадження у навчальний процес організації так званого “концентрованого” навчання, яке забезпечує інтенсифікацію навчального процесу; підвищить якість навчання за рахунок посилення систематизації знань. Модульні навчальні програми дадуть розвиток і поштовх дистанційному навчанню, в основу якого будуть покладені комп’ютерні технології навчання. І врешті, МПН підвищить рівень самостійності студентів у придбанні знань, умінь і навичок, а викладач стане менеджером в організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Серед форм контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів суттєве значення має самоконтроль, який виступає важливим засобом розумового та морального самовдосконалення особистості. Нині, коли

значно збільшився обсяг самостійної роботи з придбанням нових знань, роль самоконтролю та самооцінки збільшується. Самооцінка дозволяє студенту критично ставитись до своїх здібностей та можливостей, об'єктивно оцінювати свої успіхи в навчанні.

Не слід ігнорувати і того факту, що студентів часто більше цікавить не спільна думка і оцінка викладача, а думка однокурсників. У цьому випадку наші викладачі застосовують таку форму заняття, як ділова гра.

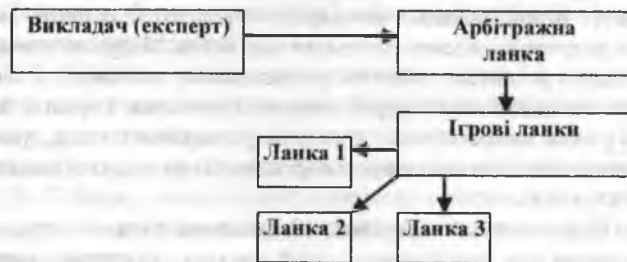
Студенти відділення, хоч і вважають себе дорослими, але ми їх вважаємо дітьми, а для дітей найліпший спосіб отримання і перевірки знань – гра. Під словом “гра” у більшості випадків розуміємо спортивні змагання, розважальну діяльність тощо. Але багато педагогів як вітчизняних, так і закордонних впевнені, що у процесі гри найкращим чином засвоюється та перевіряється навчальний матеріал, це вельми ефективний спосіб навчання.

Слід вказати на те, що в основі активних ігрових методів навчання є групова форма. Аналіз навчального процесу ВНЗ засвідчує, що нині навчальна діяльність студентів у значній мірі індивідуальна. Студенти не пов'язані один з одним під час виконання курсових, дипломних проєктів, на лекціях, практичних заняттях, навчання не має елементу ділового спілкування. А тому успіхи та невдачі одного часто не є успіхами та невдачами іншого. У цілому програє виховання колективізму, згуртованість групи.

Застосування активних ігрових методів навчання та перевірки знань є одним із факторів зближення студентів групи, прискорять його розвиток на основі спільної навчальної діяльності.

Із складу групи формуються 3–4-і ігрові ланки. Можливо пропонувати учасникам гри поділитися на ланки за бажанням: це буде додатковий засіб вивчення системи міжособистісних відносин у групі. У кожній ланці обирається ланковий, що організовує роботу ланки. Одна ланка призначається в ролі арбітражу для оцінювання знань і вмінь інших учасників гри. Один–два викладача є експертами та проводять заняття.

Схема розподілу ланок

Метою ланок-виконавців є прийняття рішень за ситуаціями, що пропонуються. Ланка-арбітраж – порівнює відповідність прийнятих ланками рішень з правильними. Викладачі (експерти) – аналізують ситуації, дають загальну оцінку діяльності всіх ланок, визначають переможців, підводять підсумок заняття.

Шестигодинне заняття складається з трьох послідовних етапів, що реалізуються. У свою чергу кожен етап складається з двох стадій. Процес заняття проходить відповідно до графіка.

Графік проведення заняття

Етап, час	Стадії	Навчальні години					
		I стадія			II стадія		
		1	2	3	4	5	6
1	2	3	4	5	6	7	8
Перший 30 хв	1. Інструктаж 2. Розподіл групи на ланки, обирає ланкових, видача бланків, відповіді на питання вхідного контролю	5 хв	25 хв				
Другий 180 хв	3. Рішення ситуаційних задач, оформлення письмових звітів. 4. Взаємне рецензування			135 хв	45 хв		
Третій 60 хв	5. Передача матеріалів арбітражу, обговорення спірних питань, висновки експертів. 6. Аналіз роботи, підведення підсумків				45 хв		15 хв

Під час інструктажу викладач пояснює суть заняття та його мету. Далі формуються ланки, обираються ланкові, отримується інформація про режими часу і завдань. Далі ланки отримують конкретне практичне завдання і тестові питання для вхідного контролю знань. Частина ланки відповідає на поставлені питання, інші – виконують практичне завдання. Після виконання завдання і відповідей на питання ланки рецензують роботу одне одного. Після цього передають матеріали арбітражній ланці, яка оцінює роботу кожної ігрової ланки. Заключне слово мають експерти (викладачі), які оцінюють роботу кожної ігрової ланки та арбітражу.

Порядок рецензування ланок

Ланки	Ланка-рецензент
1	3
2	1
3	2
Арбітраж	1,2,3

Під час проведення заняття викладач уважно спостерігає за процесом виконання вправи. Для нього академічна група стає мініатюрною лабораторією міжлюдських відносин, у якій усі окремі члени групи вчаться узгоджувати свої дії для прийняття рішень, що задовольняють всю ланку. Якщо ланка вимагає допомогу викладача, за це можливо скасувати частину балів.

Шкала балів

Критерії оцінювання	Правильне	Частково правильне	Неправильне	Відсутнє
1. Правильність відповідей на питання вхідного контролю	30	5	0	-10
2. Виконання вправи	50	20	0	-50
3. Не підтвердження правильної відповіді або вправи	-5			
4. Підтвердження неправильного рішення вправи	-10			
5. Якість оформлення звіту	Добра 20	Задовільна 0	Незадовільна -10	
6. Порушення часового режиму	-10			
7. Допомога викладача	-10			
8. Підтвердження правильних відповідей (для арбітражної ланки), вхідний контроль	10			
Виконання вправ	15			

Кількість балів, що накопичена групою, можна виразити через п'ятибальну систему.

Шкала переведення в п'ятибальну систему

Кількість балів	80-100	65-79	-50-64	<50
Відповіді за п'ятибальною системою	"5" (відмінно)	"4" (добре)	"3" (задовільно)	"2" (незадовільно)

Під час проведення ділової гри також можна оцінити роботу ланки самими учасниками ланки. Для цього кожен член ланки повинен дати відповіді згідно з наведеною формою. Можна просто ставити значок (наприклад, хрестик) у відповідній графі, відмічаючи, як працювала ланка в цілому, або описувати імена учасників ланки.

Оцінювання студентом власної участі в роботі ланки

Показники	Завжди	Звичайно	Іноді	Ніколи
Перевіряли, чи всі учасники ланки розуміють, що потрібно зробити				
Відповідали на питання, даючи пояснення, коли це було необхідно				
З'ясували те, що було нам незрозуміло				
Допомагали один одному з тим, щоб всі могли зрозуміти і застосувати на практиці інформацію, що отримали				
Надавали можливість всім взяти участь в обговоренні, прийнятті рішення та представленні результатів роботи групи				

Підписи членів ланки: _____
Оцінка _____

У сучасних економічних умовах до випускника вищої школи висувають підвищені вимоги. Пануюча, на жаль, технологія навчання в закладах освіти опирається на пасивні інформаційні принципи і здатна лише на підготовку спеціалістів середнього рівня. Вона недостатньо впливає на мотивацію навчання, не сприяє систематичній роботі студентів з оволодіння знаннями і вміннями. Тому життя висуває завдання щодо удосконалення навчального процесу як в цілому, так і окремих його елементів.

У навчанні важливою справою є оцінка і корекція знань майбутніх спеціалістів. У практичній діяльності перевірка та облік знань студентів дозволяє об'єктивно з'ясувати результативність навчання, його негативні та позитивні сторони, встановити причини недоліків і побачити шляхи удосконалення навчального процесу.

Кожен вид діяльності студентів повинен оцінюватись. Згідно з прийнятим у навчальному закладі Положенням оцінювання навчальних досягнень – це процес встановлення ступеню відповідальності реальних результатів від поставлених цілей. Оцінюванню підлягають як обсяг, системність знань і умінь, так і рівень розвитку інтелекту, вмінь, навичок, компетенції, які характеризують навчальні досягнення студента згідно з навчальною програмою.

Критеріями виставлення оцінок є повнота знань і умінь, їх узагальненість і системність. Принципами оцінки роботи студентів є такі показники:

1. Об'єктивність;
2. Емоційність;
3. Адекватність;
4. Оцінюється будь-яка дія студента.

Функції оцінки:

1. Орієнтувальна – сприяє усвідомленню студентом результатів процесу діяльності й розумінню власної ролі в ньому.

2. Інформувальна – подає інформацію про успіхи й нереалізовані можливості студента.

3. Коригувальна – сприяє зміні дій студента, його установок, поглядів.

4. Виховна – створює умови для виховання якостей особистості, прояву почуттів.

Основою для виставлення оцінок вважаємо:

- повнота й правильність – це правильна, повна відповідь;
- правильна, але неповна або неточна відповідь;
- неправильна відповідь;
- немає відповіді.

Основою для виставлення оцінок є загальноприйнята п'ятибальна шкала, хоча фактично працює чотирибальна:

“5” – відмінно – усна відповідь, письмова робота, практична діяльність у повному обсязі відповідає навчальній програмі, обсяг знань становить 90–100% змісту (відповідь зв'язна, логічно послідовна доповідь на певну тему, уміння застосовувати визначення, правила в конкретних випадках. Студент обґрунтовує свої судження, застосовує знання на практиці, приводить власні приклади).

“4” – добре – одержує студент, якщо його усна відповідь, письмова робота, практична діяльність або її результати взагалі відповідають вимогам навчальної програми, але допущені одна чи дві не грубі помилки 70–90% змісту (правильна, але не зовсім точна відповідь).

“3” – задовільно – одержує студент, якщо його усна відповідь, письмова робота, практична діяльність і її результати в основному відповідають вимогам програми, але допущені одна груба помилка та два недоліки, або одна груба помилка та одна не груба, або 2–3 грубі помилки, або одна не груба помилка та 3 недоліки, або 4–5 недоліків. Студент володіє знаннями в обсязі 50–70% змісту (правильна, але не повна відповідь, допускаються неточності у визначенні понять або формулюванні правил, недостатньо глибоко й доказово студент обґрунтовує свої судження, не вміє наводити приклади, викладає матеріал непослідовно).

“2” – незадовільно – отримує студент, якщо його усна відповідь, письмова робота, практична діяльність і її результати частково відповідають вимогам програми, мають суттєві недоліки й грубі помилки, обсяг

знань студента становить 20–50% змісту (неправильна відповідь).

У випадку отримання студентом незадовільної оцінки він повинен виправити її протягом 10 днів.

Отже, контролювальна складова є однією з основних частин навчального процесу і підходити до неї необхідно комплексно, враховуючи всі особливості дисциплін, видів занять, індивідуальність студентів.

5.3. РОЛЬ СИСТЕМНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ У ФОРМУВАННІ УМІНЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

Одарюк Т.С.

(Аграрно-економічний коледж
Полтавської ДАА)

Навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах базується на довірі і злагоді як з боку студента, так і викладача. В основу діяльності закладені відповідні закони та нормативні акти, загальнолюдські норми співіснування. Основні завдання щодо оновлення навчально-виховного процесу, визначені у законах України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, Указом Президента України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні”, національною програмою “Освіта” (Україна XXI ст.), іншими документами. Ефективність навчально-виховної діяльності залежить від своєчасності здійснення та організації зворот-ного зв'язку за допомогою контролю.

Умовами ефективного контролю є:

- своєчасність;
- систематичність;
- умілий вибір питань;
- використання сучасних методів і технічних засобів контролю.

Основою метою системи контролю освітньої діяльності є оцінка якості засвоєння студентом навчальної інформації, набуття умінь та навичок.

Види контролю:

- стартовий;
- поточний;
- на залишкові знання;
- підсумковий;
- відстрочений, на стійкість знань.

Стартовий контроль здійснюється перед початком навчання. Він визначає початковий рівень підготовки абітурієнтів, ступінь їх готовності до навчальної діяльності.

Поточний контроль проводиться для виявлення якості навчального

процесу та його результатів.

На залишкові знання контроль здійснюється для оцінки рівня набутих знань і навичок.

Підсумковий контроль – для визначення результатів навчання в цілому під час проведення екзаменаційних сесій.

Відстрочений контроль на стійкість знань – це зовнішній контроль роботи випускників та їх професійної діяльності для визначення якості підготовки фахівців.

Ефективність навчання у вищій школі визначається ступенем оволодіння студентами знаннями та вміннями згідно з кваліфікаційною характеристикою. Досвід роботи засвідчує, що студенти успішно засвоюють теоретичний матеріал, але мають складність під час виконання практичних завдань, в яких необхідно використовувати отримані теоретичні знання. Це відбувається, коли в навчальній програмі планується недостатня кількість годин практичних занять або коли викладач у своїй методиці не акцентує увагу на формування та розвиток у студентів практичних навичок та умінь. Для того, щоб сформувати у студентів уміння вирішувати практичні питання, методика викладення будується за схемою:

Особливістю її є те, що збільшується час на отримання практичних навичок, а підсумковий контроль знань проводиться комплексно з урахуванням знань теоретичного програмного матеріалу та сформованих навичок і умінь. Одним із видів є тестовий контроль.

Завжди актуальним є питання дефіциту навчального часу. У сучасних умовах в навчальних закладах, як мінімум, третя частина навчального часу планується для самостійної підготовки студентів. Цей час можна використовувати для виконання практичних завдань. Характер завдань визначає викладач. Воно залежить від специфіки самої дисципліни та вимог

кваліфікаційної характеристики за спеціальністю. Формування практичних навичок може реалізуватися під час виконання розрахунково-графічних робіт, вирішення проблемних ситуацій, виконання економічних розрахунків та ін. Від курсу до курсу зміст завдань ускладнюється. Виконання практичного завдання – це одна з найефективніших форм самостійної роботи. Такий вид самостійної підготовки одночасно сприяє закріпленню, поглибленню, систематизації знань та формуванню професійних умінь і навичок. Завершення практичного завдання та його захист свідчать про ступінь засвоєння матеріалу, який виноситься на самостійну підготовку.

Ділова гра – цей метод проведення навчальних занять відомий на Заході як один із методів активного соціального навчання і належить до тренінгів, об'єднаних під загальною назвою "Групи зустрічей". Особливість цього методу полягає в імпровізованому розігруванні учасниками різних ролей у заданій проблемній ситуації.

Він дозволяє успішно розвивати творчі здібності, уяву, активність і самостійність студентів. Заняття "ділова гра" – один із дієвих засобів активізації навчального процесу серед студентів навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Будучи учасниками таких занять, студенти в ігровій манері виконують ролі різних фахівців, набувають нових знань, а також демонструють свої знання з теорії і одночасно підкріплюють їх практичним досвідом.

Вивчення досвіду використання навчальних ігор дозволяє знайти відповіді на такі запитання: що в досвіді позитивного, негативного і що потрібно врахувати в майбутньому.

Створити певне уявлення про ефективність гри можна через анкетування її учасників. Аналіз анкет засвідчує, що гра вчить успішно застосовувати знання на практиці, вона розвиває творчі здібності, виховує почуття колективізму, посилює інтерес до майбутньої професійної діяльності та впевнює у правильності обраної професії.

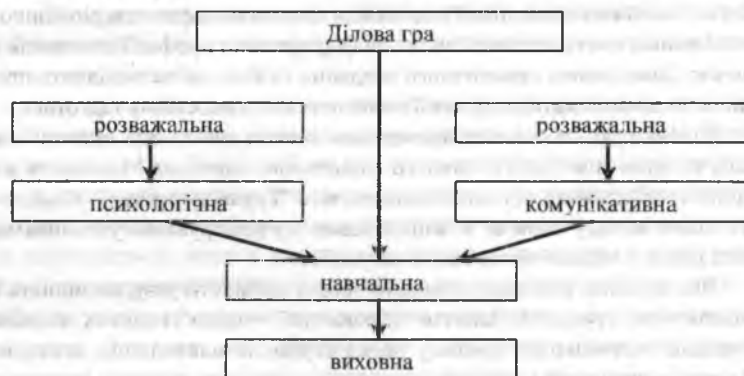
Для підвищення ефективності результатів занять у формі навчальних ігор необхідно вміло скопіювати реальну господарську ситуацію та відтворити основні зв'язки, які студенти повинні виявити, зрозуміти і використати.

Ділова гра є формою навчання, а тому може виконувати різні функції. Широке використання ділових ігор дозволяє зменшити час на засвоєння навчального матеріалу на 25–40%. Основні розробки ділової гри є витвором імітаційної та ігрової моделі, котрі повинні органічно накладатись одна на одну, що передбачає структуру ділової гри.

Практика використання ділових ігор засвідчила: ділові ігри дають студентам можливість на практиці засвоїти та проаналізувати тип господарської операції в динаміці; під час проведення гри не тільки викладач, але й самі студенти можуть об'єктивніше оцінити рівень засвоєного ними

навчального матеріалу; гра дозволяє за 2 години перевірити і закріпити теоретичні знання студентів з теми, виявляти і розвивати організаторські здібності й набувати навичок роботи з людьми.

Схема функцій ділової гри

Для того щоб провести практичне заняття – ділову гру – необхідно поставити триєдину мету: методологічну, навчальну і виховну.

Методологічна: показати дидактично обґрунтовані методи організації практичного заняття в ігровій формі.

Навчальна: перевірити рівень і глибину одержаних знань студентів із визначених тем.

Виховна:

- розвивати професійне ставлення до обраного фаху;
- привити любов до майбутнього фаху.

Схематичне зображення ігрового практичного заняття

5.4. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Цівина Л.М.

(Хорольський агропромисловий коледж
Полтавської ДАА)

У вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації широко застосовуються різні навчальні технології, які забезпечують інтенсифікацію навчання, підвищують ефективність викладацької і студентської навчальної діяльності. Є три основні групи методів контролю:

1. Усного контролю, а саме: індивідуальне і фронтальне опитування студентів, усні заліки й іспити; програмоване опитування;

2. Письмового контролю: контрольні письмові роботи, заліки, іспити, програмовані письмові роботи; тестовий контроль;

3. Лабораторно-практичного контролю: контрольні та лабораторні роботи, машинний контроль.

Під час перевірки знань студентів використовують різноманітні форми, які концентрують увагу студентів на знаннях і їх відтворенні. На практиці використовують такі методи контролю: поточний, модульний, семестровий і підсумковий. Поточна перевірка знань проводиться на кожному занятті. Це є необхідним компонентом під час пояснення, закріплення і повторення матеріалу. Усне опитування студентів як фронтальне, так і індивідуальне на кожному занятті – процес досить складний, який вимагає від викладача терпіння і вміння доводити до кінця розпочату справу. І лише тоді, коли студенти переконуються, що викладач дійсно буде опитувати їх на кожній парі, вони починають вчити. Не можна порушувати вимоги систематичності, об'єктивності і регулярності перевірки знань. Оскільки порушення цих вимог погіршує ставлення студентів до навчання і негативно впливає на його якість. Студенти повинні готуватися до заняття щоденно, а саме до цього їх спонукає регулярність контролю знань викладачем.

Знання, вміння і як наслідок навички студентів повинні перевірятися і оцінюватися з точки зору індивідуальності. Кожен студент повинен розуміти, що оцінюються лише його знання і вміння. Стан постійної готовності до відповідей на запитання з дисципліни виникає тоді, коли перевірка і оцінка знань є необхідним компонентом навчального процесу, основним елементом його структури. До цього потрібно привчати студентів на кожній парі.

Звичайно, навчальна діяльність може бути успішною лише в тому випадку, коли викладач опирається на наявні у студента знання. І саме

поточна перевірка дозволяє виявити ці знання і на їх основі будувати навчальний процес.

Потрібно практикувати усне і письмове опитування студентів на кожній парі з найважливіших питань теоретичного курсу кожного модуля. Ці питання слід повідомити студентам на початку кожного модуля, чим самим націлюючи їх на успішне здавання теоретичного курсу.

Для цього можна використовувати систему “плюсів і мінусів”.

Не обов'язково потрібно, на мою думку, виставляти під час фронтального чи індивідуального усного опитування бальну оцінку поряд з плюсом чи мінусом. Діагностична і класифікаційна цінність такого роду “м'якого оцінювання” полягає в тому, що не потрібно прив'язувати студента до оцінки. Оцінювання на кожній парі повинно відігравати допоміжну функцію, а не бути окремим пріоритетом і найважливішою функцією викладача.

Якщо студент дав повну відповідь на запитання ставимо “плюс”, якщо відповідь не повна, або з помилками ставимо “плюс – мінус”, якщо взагалі не відповів – “мінус”. Під час виставлення залікової роботи за модулем “плюси і мінуси” обов'язково враховуються. Від оцінки за письмове написання модуля відраховується стільки балів, скільки “мінусів” залишилося не зданими на час написання модуля (табл. 1).

Модульний контроль практикуємо у вигляді письмового заліку. До таких занять є дидактичний матеріал: індивідуальні різномірні картки з завданням, спеціальні задачі, комп'ютерний тестовий контроль.

Велике виховне значення має обґрунтування оцінки викладачем. Ці висновки викладача можуть надихнути студента або навпаки загальмувати його подальшу активність. Суть мотивації оцінки, на мою думку, полягає в тому, щоб розкрити позитивні сторони відповіді і вказати на негативні моменти. Головне в індивідуальному підході до оцінки знань – підтримка за допомогою оцінкових міркувань найменшого, навіть незначного успіху студента.

Викладач у своїй діяльності використовує два типи критеріїв у процесі оцінювання: соціальний та індивідуальний. Як соціальні виступають соціальні норми, загальнозначущі порівняння та еталони. Наприклад: 1. Викладач оцінює результат студента з точки зору встановленої норми, тобто єдиного стандарту. 2. Викладач порівнює дії й навчальний результат одного студента з аналогічним результатом іншого або всіх студентів групи.

У традиційній дидактиці достатньо розроблено прийомів і критеріїв оцінювання знань студентів. Набагато складніше фіксувати зміни в діяльній сфері студента (наприклад, як розвивається вміння студента організувати свою діяльність, діяльність малої групи, працювати з текстом, слухати, ставити запитання, аргументувати відповіді тощо).

Складність цієї процедури обумовлена насамперед тим, що в її основі лежить самооцінна діяльність студентів. Перш ніж студент надасть викладачу зворотний зв'язок відносно того, що відбулося (чого він навчився, які проблеми в нього виникли в процесі роботи тощо), він має проаналізувати свою діяльність. Адже виникає потреба введення в педагогічний процес механізму самооцінки, рефлексії, якій в традиційній моделі навчання приділяється недостатньо уваги.

Важливе значення в якісному оволодінні дисципліною має оптимально обрана і якісно забезпечена до виконання система організації самостійного вивчення окремих тем кожного модуля. На початку кожного модуля викладачем дається перелік питань, які виносяться на самостійне опрацювання. Студенти повинні написати конспект відповіді на ці питання або оформити реферат. Звичайно, дуже хотілося б, щоб студенти творчо підходили до цих завдань. Але не досить високий математичний рівень більшості студентів не дає їм змоги самостійно оволодіти матеріалом на такому рівні, як потрібно. Кращим студентам дається тема проекту, над якою вони працюють під керівництвом викладача. Суть його полягає в розвитку пізнавальних, творчих навичок та умінь, що потребують самостійного конструювання знань та орієнтації в інформаційному просторі. Далі йде захист проекту і підведення підсумків. За це студенти отримують додаткові бали, які додаються до оцінки за модуль. Для слабших студентів йде захист реферата на вказану тему. Але складність для студента полягає в тому, що його треба також захистити в присутності всієї групи. Тому навіть найслабші студенти вчаться здобувати інформацію, опрацьовувати її і висловлювати свою думку.

Коли виставляється оцінка студенту в дванадцятибальній системі, то разом з нею студент отримує і рейтингову оцінку за дисципліну – це добуток оцінки за дисципліну на кількість кредитів. Це дає змогу визначити рейтинг студента в групі по навчанню, визначити важливість тієї чи іншої дисципліни.

Контроль успішності студента

Контроль успішності студента здійснюється з використанням методів і засобів, що визначаються у ВНЗ. Академічні успіхи студента визначаються за допомогою 12-бального оцінювання, реєструється прийняттям у вищому навчальному закладі чином з обов'язковим переведенням оцінок до національної шкали та шкали ECTS при видачі академічних довідок та дипломів.

Таблиця 1

Оцінювання знань студента

За шкалою ECTS	К-сть студентів, %	За національною шкалою	Визначення назви оцінювання за шкалою ECTS	За шкалою ВНЗ, бали
A	10	5	відмінно	12
B	25	5	дуже добре	11,10
C	30	4	добре	9, 8, 7
D	25	3	задовільно	5, 6
E	10	3	достатньо для виконання мінімальних вимог з модуля	4
X	-	2	недостатньо, потрібна додаткова робота без повторного вивчення модуля	3,2
F	-	2	недостатньо: повторне вивчення модуля	1

Кредити ECTS навчальної дисципліни зараховуються студенту тільки за успішних результатів його оцінювання з дисципліни в цілому.

Проміжні атестації виконуються у формі тестування, усного опитування чи виконання та оцінювання окремих індивідуальних завдань, а підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається як середнє арифметичне результатів засвоєння комплексу модулів, цілим числом з урахуванням коефіцієнтів K1...K6.

Таблиця 2

Бальна шкала рейтингового оцінювання дисципліни

Оцінка	K1	Відвідування занять	K2
"5" (відмінно)	+12	Постійно	+0,5
"5" (відмінно)	+11,10	Один та більше пропусків	0
"4" (добре)	+9,8,7	Відсутність на 50% всіх занять модуля	-0,5
"3" (задовільно)	+5,6		
"3" (достатньо для виконання мінімальних вимог з модуля)	+4		
"2" (недостатньо)	+3,2,1		
Відвідування практичних занять	K3	Ведення конспекту	K4
Постійно	+0,5	Змістовно, акуратно	+0,5
Один та більше пропусків	0	Змістовно	+0,25
Відсутність на 50% практичних занять з модуля	-0,5	Наявність конспекту	0
		Відсутність конспекту	-0,5
Рівень творчої активності	K5	Термін складання модулів	K6
Бере активну участь	+0,25	Дотримання терміну	+0,25
		Поза терміном	0
Не бере участі	0	Повторне складання	-0,25

Примітка:

K_1 – це оцінка за класну контрольну роботу.

$$P_n = \frac{\sum_{i=1}^n M_i + P_d}{n+1};$$

де $M_1, \dots, M_n$ – результати оцінювання окремих модулів дисципліни;
 n – кількість модулів;

P_d – рейтингова оцінка діяльності студента з навчальної дисципліни.

$$P_d = K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5 + K_6,$$

де $K_2, \dots, K_6$ – бальні коефіцієнти, які враховують всю роботу студентів і додаються викладачем у журналі викладача до класної контрольної роботи, яка прирівнюється до модуля.

- Рівень творчої активності визначається кількістю за змістом актів позитивної активності студентів за результатами поточного контролю та участю в олімпіадах, вікторинах тощо.

- Індивідуальні прояви творчої активності студентів адресно оцінюються викладачем балами рейтингу з преміального фонду.

- Пасивна робота студентів на заняттях адресно відзначається викладачем і може оцінюватися від'ємною кількістю балів.

Підсумковою контрольною акцією вивчення дисципліни є екзамен.

Якщо загальна рейтингова оцінка навчальної діяльності студента з дисципліни достатня, відповідно до табл. 1, він має право на отримання екзаменаційної оцінки без складання іспиту. За бажанням студент може скласти екзамен для підвищення рейтингу. В цьому випадку він може додатково отримати до 25% від екзаменаційної оцінки та підсумкової оцінки за дисципліну. Студенти, які за результатами модульного і підсумкового контролю мають негативні оцінки, зобов'язані здійснити повторне вивчення модуля.

Якщо підсумувати все вищезазначені, то можна зробити висновок, що студентам обов'язково потрібно акцентувати увагу на тому, де вивчений матеріал з певної дисципліни матиме застосування в спецдисциплінах. Саме це сприяє кращому і успішному засвоєнню матеріалу.

З М І С Т

1. Планування та організація навчальної роботи	3
1.1. <i>Волкотруб С.О.</i> Пам'ятка керівника практики	3
1.2. <i>Мисик Г.А.</i> Методичні рекомендації щодо складання паспортів підприємств для підвищення якості практичної підготовки студентів та проект відносин між навчальним закладом і базовими підприємствами	6
1.3. <i>Артемова О.Є.</i> Організація дипломного проектування студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації	12
1.4. <i>Шкатула Г.Д.</i> Методичні рекомендації щодо організації позааудиторної роботи	57
1.5. <i>Коломісць В.В.</i> Організація та контроль навчально-виховного процесу на відділенні ВНЗ	63
1.6. <i>Матвієнко О.В., Орихівська О.М.</i> Положення про атестацію робочих місць та паспортизацію лабораторій, кабінетів та інших об'єктів навчально-виробничого призначення	79
2. Інноваційні технології навчання	103
2.1. <i>Решетілова Л.В., Бабіно В.М., Залуженко В.І., Коновальчук С.Г.</i> Відкрите заняття: методика, розробка, технології, досвід	103
2.2. <i>Курик І.О.</i> Використання сучасних педагогічних технологій в процесі проведення науково-пошукової роботи з фізики	135
2.3. <i>Сасовець Р.Н., Голодюк І.П., Крисюк Р.В.</i> Екскурсія – важлива форма навчально-практичного заняття	140
2.4. <i>Марусіч Н.Ю.</i> Розвиток особистісного потенціалу студента на заняттях з української мови	157
2.5. <i>Харчишина О.М.</i> Засоби формування професійної компетентності та виховання соціально мобільної особистості	162
3. Удосконалення педагогічної майстерності викладачів	167
3.1. <i>Верига Г.І.</i> Формування готовності педагогів до інноваційної професійної діяльності	167
3.2. <i>Скребцов О.І., Батурін О.І.</i> Методичні рекомендації щодо визначення рейтингу викладача	243
4. Особливості формування навчальної та професійної мотивації студентів	255
4.1. <i>Фокіна Т.О., Єфімов Г.П.</i> Психолого-педагогічні особливості формування професійної мотивації студентів	255
4.2. <i>Луж'яненко Л.В.</i> Формування навчальної та професійної мотивації студентів	267

4.3. <i>Рикова І.А.</i> Навчальна та професійна мотивація навчання: технологія формування, шляхи підвищення	271
4.4. <i>Божок Я.С.</i> Практичні дослідження мотиваційної сфери студентів вишого навчального закладу	286
5. Практичні аспекти реалізації системного підходу до контролю знань	295
5.1. <i>Мацьків С.Т., Петловнюк Л.Д.</i> Роль контролю знань студентів і системний підхід до практичного використання його методів	295
5.2. <i>Власов С.Ф., Кочетов С.Л., Слінкін С.М.</i> Система комплексної оцінки навчальної діяльності студентів	306
5.3. <i>Одарюк Т.С.</i> Роль системного контролю знань у формуванні умінь і навичок студентів	317
5.4. <i>Цвігина Л.М.</i> Системний підхід до контролю знань за кредитно-модульної системи організації навчального процесу	321

Підписано до друку 05.04. 2011 р.
Умов. друк. арк. 13,6
Наклад 1500 прим. Зам. № 164

Редакційно-видавничий відділ
Наукметодцентру
Міністерства аграрної політики
та продовольства України
Технікумівська, 1, смт Немішаєве
Бородянського Кіровоградської
т/ф (04577)41-2-69

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 1310